

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДОБРОСКОК АНДРІЙ ЮРІЙОВИЧ

УДК 343.915: 343.911

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ТА ЗАПОБІГАННЯ ВАНДАЛІЗМУ В УКРАЇНІ**

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ А. Ю. Доброскок

Науковий керівник: **Мозоль Станіслав Анатолійович,**
доктор юридичних наук, доцент

Київ – 2019

АНОТАЦІЯ

Доброскок А. Ю. Кримінологічна характеристика та запобігання вандалізму в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

У дисертації розкрито кримінологічну характеристику вандалізму, а також сформульовано теоретичні узагальнення та пропозиції щодо підвищення ефективності профілактики цього протиправного явища в сучасних суспільно-політичних та економічних умовах розвитку держави.

Встановлено негативні риси сучасного вандалізму, що засвідчують важливість та актуальність його вивчення. Здійснено порівняльне дослідження обґрунтованих у юридичній літературі наукових тлумачень вандалізму, а також підходів до визначення його ознак і сутнісних характеристик. На основі проведеного дослідження обґрунтовано ознаки й авторську дефініцію вандалізму як різновиду девіантної, деструктивної поведінки, що означена підвищеним рівнем агресивності, є виявом безпідставної (безглуздої) поведінки, має насильницький, умисний характер і специфічний об'єкт посягання. Вандалізм визнано однією з форм девіантної, деструктивної (руйнівної) поведінки, що має насильницький та агресивний характер і полягає в умисному, безпідставному (безглуздому) знищенні, пошкодженні, руйнуванні, порушенні, оскверненні чи інших формах впливу на об'єкти, що мають історичну, археологічну, культурну, духовну, художню, наукову цінність, державну або партійну символіку, пам'ятники архітектури та мистецтва, релігійні, культові, меморіальні споруди, а також інші матеріальні цінності, чуже майно, суспільну та державну власність.

Досліджено суб'єктивні характеристики вандалізму та його мотиваційне підґрунтя. З'ясовано переваги й недоліки обґрунтованих у науковій літературі класифікацій вандалізму залежно від мотивів його вчинення. На основі проведеного дослідження, а також узагальнення результатів вивчення матеріалів

кримінальних проваджень обґрунтовано авторську класифікацію мотивів вандалізму, які запропоновано об'єднати у 12 основних груп: користь; хуліганські спонукання; ідеологічні мотиви, у межах яких виокремлено націоналістичні, релігійні, расові, політичні, анархо-нігілістичні мотиви; помста; злість; нудьга; цікавість; самоствердження; егоїстичні спонукання; протест; маніпуляція; сексуальні мотиви.

Розроблено авторську класифікацію вандалізму, що ґрунтується на вивченні обґрунтованих у літературі наукових підходів до розуміння сутності вандалізму, аналізу найбільш резонансних актів вандалізму, а також узагальнення найбільш типових випадків вандалізму, зафіксованих підрозділами Національної поліції, за такими критеріями: домінуючий мотив; специфіка предмета посягання; форма вираження; спосіб учинення; характер протиправної поведінки; спрямованість протиправної поведінки; характер заподіяної шкоди; правові наслідки заподіяної шкоди; ступінь усвідомленості; суб'єктивна оцінка протиправної поведінки власне вандалом і ставлення до неї інших осіб; нормативне врегулювання; специфічні характеристики суб'єкта вандалізму; кількість учасників акту вандалізму; часові критерії.

Досліджено генезис встановлення юридичної відповідальності за акти вандалізму як у національному, так і в зарубіжному законодавстві. Визначено недоліки чинного законодавства у сфері юридичної кваліфікації вандалізму. Обґрунтовано авторський погляд на систему кримінально караних діянь, що можуть бути кваліфіковані як вандалізм, який: по-перше, базується на аналізі обґрунтованих у юридичній літературі підходів до розуміння сутності та правової природи вандалізму; по-друге, розроблений з урахуванням основних ознак вандалізму, мотивів його вчинення, найбільш поширених форм зовнішнього вираження та інших сутнісних характеристик вандалізму; по-третє, базується на результатах проведеного анкетування, а також узагальнення матеріалів кримінальних проваджень у справах про вандалізм; по-четверте, має багаторівневу структуру, що відображає ймовірність виявів вандалізму в тих чи інших суспільно небезпечних діяннях.

Доведено доцільність використання узагальнюючого терміна «злочини вандалльної спрямованості» для позначення всіх кримінально караних діянь, які містять ознаки вандалізму. Обґрунтовано авторський погляд на систему цих злочинів. Доведено, що вона має складну структуру та складається з двох рівнів: кримінально карані діяння, які необхідно кваліфікувати як акти вандалізму; кримінально карані діяння, у формі яких можуть виявлятися акти вандалльної поведінки. Обґрунтовано відмінність між зазначеними рівнями, а також аргументовано теоретичну та практичну значущість запропонованої класифікації. З'ясовано недоліки законодавчого регулювання відповідальності за вандалізм, а також обґрунтовано пропозиції щодо їх усунення.

Проаналізовано сучасний стан і тенденції вандалізму в Україні, що ґрунтується на характеристиці кількісних та якісних показників поширеності злочинів вандалльної спрямованості. Кількісні показники вандалізму досліджено на основі аналізу офіційної статистичної звітності за останні п'ять років. Увагу зосереджено на таких критеріях, як місце вандалізму в загальній структурі злочинності; кількість злочинів вандалльної спрямованості, у яких особам вручено повідомлення про підозру; кількість проваджень у справах про злочини вандалльної спрямованості, які були направлені до суду з обвинувальним актом; рівень поширеності окремих видів злочинів вандалльної спрямованості. Якісні показники вандалізму досліджено на основі аналізу матеріалів відповідних кримінальних проваджень, висновків, зроблених науковцями, експертами та спеціалістами, а також результатів проведеного соціологічного опитування. Наголошено на таких критеріях, як географія, час, спосіб, засоби та знаряддя, місце вчинення вандалізму. Обґрунтовано необхідність вжиття заходів, спрямованих на отримання точної та достовірної інформації про стан і тенденції вандалізму в Україні.

З'ясовано теоретичну та практичну значущість кримінологічної характеристики осіб, які вчинили злочини вандалльної спрямованості; встановлено причини, які унеможливають надання розгорнутої кримінологічної характеристики вандалів; визначено заходи, спрямовані на підвищення достовірності й об'єктивності такої характеристики. Досліджено

загальнотеоретичні погляди на особу злочинця та її структуру. На основі проведеного дослідження обґрунтовано авторський погляд на систему ознак, які характеризують особу вандала. У межах аналізу біофізіологічних ознак проаналізовано стать і вік вандалів; шляхом аналізу соціально-демографічних ознак встановлено громадянство й рівень освіти вандалів; завдяки виявленню соціально-рольових ознак проаналізовано сімейний стан і зайнятість (працевлаштованість) вандалів; під час аналізу кримінально-правових ознак проаналізовано попередню протиправну поведінку, груповий характер вандалської поведінки, а також стан сп'яніння, пияцтво, алкоголізм вандалів.

Обґрунтовано висновок, згідно з яким встановлення вичерпного портрета типового злочинця вандала об'єктивно не є можливим, оскільки вандалська поведінка є надзвичайно різноманітною як за зовнішньою формою вираження, так і за внутрішнім змістом, мотивом, метою, способом і знаряддями вчинення, а також за суб'єктивним та об'єктивним складом. Кожному окремо взятому різновиду вандалізму відповідає унікальний портрет злочинця, з власним набором кримінологічних характеристик.

Визначено причини й умови, які сприяють учиненню злочинів вандалської спрямованості. Проаналізовано зміст і співвідношення таких категорій теорії причинності, як «чинники», «передумови», «умови», «причини», «фактори». Обґрунтовано висновок про доцільність використання терміна «детермінанти» як збірного поняття, що включає різноманітні соціально негативні явища й процеси, які обумовлюють вандалізм як свій наслідок. Доведено, що вандалізм має неоднорідну та багаторівневу систему детермінант, які в сукупності активізують вандалську поведінку особи. Проаналізовано обґрунтовані в літературі наукові підходи до впорядкування та класифікації таких детермінант, визначено їх переваги й недоліки. На основі узагальнення обґрунтованих у літературі наукових підходів, а також матеріалів кримінальних проваджень у справах про злочини вандалської спрямованості сформульовано висновок про те, що сучасний вандалізм, який має безліч зовнішніх форм вираження та складне мотиваційне підґрунтя, виникає й реалізується під дією розгалуженої системи детермінант, одна частина з

яких має загальний характер, є типовою для всієї злочинності загалом, а інша – означена специфічним характером і розкриває всі тонкощі механізму детермінації вандалізму.

Обґрунтовано доцільність класифікації детермінант вандалізму на дві групи: об'єктивні (зовнішні) – залежать від обставин об'єктивної дійсності; суб'єктивні (внутрішні) – залежать від власне особи. У межах першої групи визначено такі детермінанти: політичні, економічні, ідеологічні, правові, організаційні, соціальні та педагогічні. Друга група охоплює такі детермінанти: низький духовний і культурний рівень особистості, порушення процесу соціалізації особистості, відхилення в поведінці та способі життя особи, розлади емоційно-вольової сфери, особливості психофізичного стану, психологічні відхилення. Під час аналізу кожної з наведених підгруп визначено розгалужену систему конкретних причин, які обумовлюють учинення злочинів вандалістичної спрямованості.

Доведено, що розроблення й упровадження широкого комплексу заходів профілактики вандалізму є одним з основних напрямів підвищення ефективності протидії злочинам вандалістичної спрямованості. Визначено сутність і зміст профілактики як базової категорії кримінологічної науки, а також з'ясовано її співвідношення з такими суміжними категоріями, як «запобігання», «попередження», «протидія», «боротьба», «превенція». Проаналізовано наявні в юридичній літературі підходи до тлумачення терміна «профілактика», на основі чого обґрунтовано авторську дефініцію поняття «профілактика вандалізму». Досліджено позиції вчених щодо визначення структури профілактики. На основі проведеного дослідження доведено, що найбільш прийнятною є тричленна структура попереджувальної діяльності у сфері протидії злочинам вандалістичної спрямованості, у межах якої виокремлено заходи загальносоціальної, спеціальної та індивідуальної профілактики вандалізму.

Сформульовано авторську дефініцію загальносоціальної профілактики вандалізму, визначено її структуру та зміст. Обґрунтовано доцільність поділу всіх заходів загальносоціальної профілактики вандалізму на сім основних груп: політичні, економічні, соціальні, ідеологічні, культурно-виховні, організаційно-

управлінські, правові. У межах кожної з цих груп визначено конкретні заходи, спрямовані на підвищення ефективності профілактики вандалізму.

Запропоновано авторське визначення спеціальної профілактики вандалізму, розкрито її систему та структуру, що охоплює три основні складові: 1) профілактика окремих видів вандалізму; 2) профілактика фонових явищ, на тлі яких вчиняють злочини вандалізму; 3) профілактика рецидивної злочинності. Встановлено найбільш ефективні заходи спеціальної профілактики вандалізму.

Визначено основні ознаки заходів індивідуальної профілактики вандалізму, діяльності із застосування таких заходів, а також основну мету й завдання цієї профілактики. Сформульовано авторську дефініцію поняття «індивідуальна профілактика вандалізму», проаналізовано основні методи та етапи її здійснення. Обґрунтовано систему найбільш ефективних заходів індивідуальної профілактики вандалізму.

Ключові слова: вандал, вандалізм, вандалізна поведінка, загальносоціальна профілактика вандалізму, злочини вандалізму, індивідуальна профілактика вандалізму, наруга, осквернення, профілактика вандалізму, спеціальна профілактика вандалізму.

SUMMARY

Dobroskok A.Yu. Criminological profile and prevention of vandalism in Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for obtaining the PhD in Law degree on the specialty 12.00.08 – «Criminal Law and Criminology; Criminal enforcement Law». – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2019.

The thesis reveals the criminological profile of vandalism, as well as theoretical generalizations and proposals for increasing the effectiveness of prevention of vandalism in modern socio-political and economic conditions of the State's development.

The negative features, which make it possible to outline the manifestation of modern vandalism and to testify to the importance and urgency of its scientific research, have been determined. A comparative study of scientific definitions of vandalism and approaches to understanding of its features and essential characteristics has been carried out, as well as their strengths and weaknesses have been defined. Based on the research, the signs of vandalism have been justified and author's definition of vandalism has been formulated. According to it vandalism as a kind of deviant, destructive behavior, characterized by increased level of aggressiveness, is a manifestation of groundless (senseless) behavior, is violent, deliberate in nature and has a specific object of attack. Vandalism is defined as one of the forms of deviant, destructive (destructive) behavior that is violent and aggressive in nature and manifests itself in intentional, baseless (meaningless) destruction, damage, destruction, disturbance, defilement or other forms of influence on objects, which are of historical, archaeological, cultural, spiritual, artistic, scientific importance, on State or party symbols, architectural and art monuments, religious, iconic, memorial buildings, as well as other material values, other people's property, public and State property.

The subjective characteristics of vandalism and its motivational background have been investigated. The advantages and disadvantages of justified classifications of vandalism, based on the motives of its commission have been reasonabled. On the basis of the conducted research and the generalization of the results of the study of materials of criminal proceedings, the author's classification of motives of vandal behavior has been

substantiated, according to which the motives are proposed to be combined into 12 main groups: hooligan motives; ideological motives, within which nationalist, religious, racial, political, anarcho-nihilistic motives have been allocated; revenge; malice; boredom; interest; self-affirmation; selfish motives; protest; manipulation; sexual motives.

The author's classification of vandalism is based on the study of the relevant scientific approaches to the understanding of the nature of vandalism, the analysis of the acts of vandalism that captured the attention of a broader audience, the generalization of the most typical cases of vandalism, which have been documented by the units of the National Police in recent years, according to the following criteria: the dominant motive; the specifics of the object of the attack; form of expression; way of committing; the nature of misconduct; the focus of misconduct; the nature of harm; legal consequences of harm; awareness; subjective assessment of misbehavior by the vandal himself and the attitude of others to it; normative settlement; specific characteristics of the subject of vandalism; number of participants in the act of vandalism; time criteria.

The genesis of establishing legal liability for acts of vandalism in both national and foreign law has been proved. The disadvantages of the current legislation in the area of legal expertise of vandalism have been identified. The author's view on the system of criminal punitive acts which can be qualified as vandalism has been grounded. The latter is based, firstly, on the analysis of legal-based approaches to understanding the essence and legal nature of vandalism; and secondly, is designed considering the main features of vandalism, the motives for its commission, the most common forms of external manifestation and other essential characteristics of vandalism; thirdly, is based on the results of the questionnaire, as well as on the generalization of the materials of criminal proceedings in cases of vandalism; fourthly, has a multi-level structure that reflects the probability of manifestations of vandalism in certain socially dangerous acts.

The feasibility of using the general term «vandalism» has been proved to indicate all criminal acts, which include the signs of vandalism. The author's opinion on the system of such crimes has been substantiated; this system is structured and consists of two levels: punitive acts, which must be qualified as vandalism acts, and criminal acts, in the form of which the acts of vandalism can be manifested. The difference between the indicated

levels has been substantiated, and the theoretical and practical significance of the proposed classification has been proved. The flaws of legislative regulation of responsibility for vandalism have been found out, as well as proposals for their overcoming have been substantiated.

The current state and trends of vandalism in Ukraine have been analyzed, based on the description of quantitative and qualitative indicators of dissemination of crimes of vandalism nature. Quantitative indicators of vandalism have been investigated on the basis of the analysis of official statistical records over the past five years. The focus is on such criteria as the place of vandalism in the overall structure of crime; the number of crimes of vandalism nature, in which individuals were given notifications of suspicion; number of investigations in the cases of vandalism that were sent to the court with the indictment; the prevalence of certain types of crimes of vandalism nature. Qualitative indicators of vandalism have been investigated on the basis of analysis of materials of relevant criminal proceedings, statements of scientists, experts and specialists, as well as the results of sociological survey. The focus is on such criteria as geography, time, mode, means, tools and the scene of this type of crime. The necessity of taking measures aimed at obtaining accurate and reliable information about the state and trends of vandalism in Ukraine has been substantiated.

The theoretical and practical significance of the criminological profile of persons who committed vandalism has been found out; the reasons that make it impossible to provide an extended criminological profile of the vandals have been established; measures aimed at increasing the reliability and objectiveness of such characterization have been determined. General theoretical views on the identity of the perpetrator and the structure of the former have been researched and on the basis of the study the author's view on the system of signs characterizing the identity of the vandal has been grounded. The sex and the age of the vandals have been reviewed within the analysis of biological and physiological signs; the citizenship and the level of education of vandals have been examined within the analysis of socio-demographic characteristics; the family status and employment of vandals have been assessed within the analysis of social and role features; the previous misbehavior, the group nature of vandal behavior, as well as the vandals'

level of intoxication, drunkenness, alcoholism have been studied within the analysis of criminal law features.

The conclusion has been substantiated that since vandal behavior is extremely diverse both in terms of the external manifestation and internal content, in terms of motive and purpose, in the manner and means of committing, in subjective and objective composition, it is objectively impossible to depict an exhaustive portrait of a typical vandal. Each individual case of vandalism corresponds to the unique profile of the perpetrator, with the particular set of criminological profile of the former.

The reasons and conditions that facilitate the commission of vandalism have been determined. The content and correlation of such categories of the causal link theory as factors, preconditions, conditions and causes have been analyzed. The conclusion based on the reasonableness of using the concept of determinants as a collective concept, which includes a variety of socio-negative phenomena and processes that cause vandalism as the consequence has been substantiated. It has been proved that vandalism has a heterogeneous and multi-level system of determinants, which, in their totality and interaction, activate the vandal behavior of a person. The scientific approaches to the ordering and classification of such determinants have been analyzed, their advantages and disadvantages have been determined. Based on the generalization of the science-based literature, as well as materials of criminal proceedings in cases of vandalism, it has been substantiated that modern vandalism, which has many external manifestations and a complex motivational background, arises and is implemented under the influence of an extensive system of determinants, some of which are generic in nature and are typical of all crime in general, while others are specific in nature and reveal all the details of the mechanism of determination of vandalism.

The feasibility of division of determinants of vandalism into two groups has been grounded: objective (external), which depends on the circumstances of objective reality; subjective (internal), which depends on the person himself. The first group defines the following determinants: political, economic, ideological, legal, organizational, social and pedagogical. The following determinants of vandalism have been identified within the second group: low spiritual and cultural level of a person, violation of the process of

socialization of the individual, deviant behavior and the way of life of a person, emotional disorders, peculiarities of psychophysical condition, psychological deviations. An extensive system of particular reasons for causing vandalism has been defined within the analysis of each of the following subgroups.

It has been proved that the development and implementation of a wide range of measures for the prevention of vandalism is one of the main directions for increasing the effectiveness of counteraction to crimes of vandalism nature. The essence and the content of prevention as the basic category of criminological science have been determined, as well as its correlation with such related categories as «prevention», «warning», «counteraction», «struggle» have been defined. The law-based approaches to the definition of the term «prevention» have been substantiated and based on the study the author's definition of «prevention of vandalism» has been justified. The scientific approaches to the definition of the structure of prevention have been investigated. On the basis of the study, it has been concluded that the tripartite structure of preventive activity in counteracting vandalism is the most acceptable. Within this structure the measures of general social, special and individual prevention of vandalism have been highlighted.

The author's definition of «general social prevention of vandalism» has been formulated as well as its structure and content have been determined. The reasonableness of division of all measures of general social prevention of vandalism into seven main groups, which are political, economic, social, ideological, cultural-educational, organizational, managerial, and legal has been substantiated. Specific measures aiming at increasing the effectiveness of vandalism prevention have been determined within each of these groups.

The author's definition of «special prevention of vandalism» has been proposed, its system and structure have been defined. In the structure of special prevention of vandalism, three main components have been identified: 1) the prevention of certain types of vandalism; 2) prevention of background phenomena, against which the crimes of vandalism nature have been committed; 3) prevention of recidivism rate. The most effective measures of special prevention of vandalism have been determined.

The basic signs of measures of individual prevention of vandalism, signs of activity on application of such measures, as well as the main goals and tasks of such prevention have been determined. The author definition of «individual prevention of vandalism» has been given as well the main methods and stages of its implementation have been analyzed. The system of the most effective measures of individual prevention of vandalism has been substantiated.

Key words: vandal, vandalism, vandal behavior, general social prevention of vandalism, crimes of vandalism nature, individual prevention of vandalism, abuse, desecration, vandalism prevention, special prevention of vandalism.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Доброскок А. Ю. Загальні засади класифікації основних детермінант вандалізму. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 1. Т. 2. С. 167–171.
2. Доброскок А. Ю. Класифікація вандалізму: традиційні підходи та сучасне розуміння. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 4 (25). Т. 3. С. 82–86.
3. Доброскок А. Ю. Основні ознаки та сутнісні характеристики вандалізму як складної кримінологічної категорії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 6. С. 357–361. URL: http://www.pap.in.ua/6_2018/105.pdf.
4. Доброскок А. Ю. Поняття і сутність вандалізму як об'єкту кримінологічного дослідження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 36. Т. 2. С. 139–142. (Серія «Юриспруденція»).
5. Доброскок А. Ю. Підстави та межі криміналізації вандалізму у сучасних умовах. *Науковий вісник публічного та приватного*. 2019. Вип. 1. С. 131–135.
6. Доброскок А. Ю. Форми вираження та способи вчинення вандалізму: поняття, співвідношення та класифікація. *Visegrad journal on humanrights*. 2019. № 3. Р. 21–27. (Словацька Республіка).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Доброскок А. Ю. Особливості предмета посягання сучасного вандалізму. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 15–16 лип. 2016 р.). Харків: Асоціація аспірантів-юристів, 2016. С. 67–69.
8. Доброскок А. Ю. Мотиваційна сфера сучасного вандалізму. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 12–13 серп. 2016 р.). Одеса: Причорномор. фундація права, 2016. С. 86–88.
9. Доброскок А. Ю. Хуліганський та корисливий вандалізм: тотожність і принципові відмінності. *Правове забезпечення політики держави на сучасному*

етані її розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 3–4 берез. 2017 р.). Харків : Східноукр. наук. юрид. орг., 2017. С. 80–84.

10. Доброскок А. Ю. Вандалізм як різновид девіантної поведінки. *Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 берез. 2018 р.). Київ : Центр прав. наук. дослідж., 2018. С. 61–66.

11. Доброскок А. Ю. Вандалізм: актуальні тенденції сьогодення. *Юридична наука: виклики і сьогодення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 8–9 черв. 2018 р.). Одеса : Причорномор. фундація права, 2018. С. 57–61.

12. Доброскок А. Ю. Ідеологічний вандалізм та особливості його виявів у сучасних умовах. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25–26 січ. 2019 р.). Львів : Центр правн. ініціатив, 2019. С. 33–36.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ВАНДАЛІЗМУ В УКРАЇНІ	27
1.1. Вандалізм в Україні як об'єкт кримінологічного дослідження: поняття, ознаки, сутнісні характеристики.....	27
1.2. Мотиви сучасного вандалізму.....	53
1.3. Класифікація вандалізму.....	79
Висновки до розділу 1.....	105
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВАНДАЛІЗМУ В УКРАЇНІ	109
2.1. Кримінально карані вияви вандалізму: поняття, система та підстави криміналізації.....	109
2.2. Стан, динаміка і тенденції вандалізму в Україні.....	121
2.3. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють злочини вандальної спрямованості.....	138
Висновки до розділу 2.....	168
РОЗДІЛ 3. ДЕТЕРМІНАНТИ ВАНДАЛІЗМУ ТА ЗАХОДИ ЙОГО ЗАПОБІГАННЯ	173
3.1. Детермінанти вчинення вандалізму в Україні.....	173
3.2. Основні напрями запобігання вандалізму в Україні та шляхи підвищення ефективності протидії злочинам вандальної спрямованості.....	200
Висновки до розділу 3.....	242
ВИСНОВКИ	246
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	250
ДОДАТКИ	267

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Вандалізм є надзвичайно складною формою девіантної деструктивної поведінки, яка існувала на всіх етапах розвитку суспільства та була притаманна всім типам соціальних культур. У сучасному світі проблема вандалізму не втратила своєї актуальності, навпаки, набула нових форм вираження. Вандалізм проник практично в усі сфери суспільних відносин, торкнувся всіх прошарків суспільства, розширивши таким чином свою правову природу та вийшовши за межі традиційного юридичного тлумачення. Збільшення кількості актів вандалізму, їхня жорстокість і цинізм набувають суспільного резонансу, а матеріальні збитки, яких завдають вандалі, з кожним роком відчутно зростають. Так, на тлі загального зниження рівня злочинності за останні п'ять років (на 8%), відмічається суттєве зростання кількості зареєстрованих випадків учинення наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України) як одного з найбільш поширених різновидів вандалізму (більш як на 20%)¹. Таким чином, є всі підстави стверджувати, що в сучасних суспільно-політичних умовах вандалізм набув ознак небезпечної соціальної хвороби, яка становить серйозну загрозу для національної безпеки країни, а отже, вимагає невідкладного державного реагування. На суттєвому підвищенні суспільної небезпечності вандалізму наголошують також опитані респонденти (55% працівників територіальних органів Національної поліції та 62% громадян).

Попри очевидну шкоду, якої завдають вандальні діяння, керівництво країни не приділяє належної уваги проблемам всебічної оцінки стану й тенденцій поширення вандалізму, а також розробленню та впровадженню ефективних механізмів запобігання злочинам вандальної спрямованості. Традиційні форми та методи впливу на осіб, які їх учинили, з огляду на об'єктивні й суб'єктивні причини,

---

¹ Основні показники роботи органів досудового слідства прокуратури України. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402#.

утратили свою актуальність, морально застаріли та не сприяють бажаному результату. Натомість новітні, більш ефективні, методи й технології запобігання вандалізму практично не впроваджуються, а їх розробка – не фінансується.

Протидія вандалізму нині обмежується переважно правовим впливом, який передбачає притягнення до відповідальності за протиправні дії вандалючого характеру та застосування до винних осіб відповідних каральних санкцій (хоча й ця сфера означена численними проблемами). Водночас поза увагою залишається мотиваційна сфера вандалючої поведінки, а також система об'єктивних і суб'єктивних детермінант, які її обумовлюють. Такий невиважений підхід суттєво знижує ефективність заходів протидії вандалізму й позбавляє їх необхідного профілактичного та запобіжного ефекту. Практика переконує, що саме профілактичні заходи є найбільш ефективним елементом запобіжного механізму. Натомість санкції, навпаки, посилюють вияв агресії та соціального протесту.

Таким чином, дослідження сутності та правової природи сучасного вандалізму, визначення його мотиваційного підґрунтя, підстав криміналізації, висвітлення його стану й тенденцій, характеристика осіб, які вчиняють злочини вандалючої спрямованості, а також визначення детермінант учинення вандалізму – це не просто актуальні напрями наукового аналізу, а практичний соціальний запит, задоволення якого є передумовою розроблення та впровадження ефективного механізму запобігання вандалізму.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що на відміну від зарубіжних країн, де вандалізм визнається кримінально караним діянням і всебічно досліджується науковцями з різних галузей юридичних знань (кримінального права, кримінології, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, юридичної психології тощо), в Україні ця проблема на сьогодні залишається практично невивченою. Проте на питання запобігання вандалізму певною мірою звернули увагу у своїх працях А. Абдуллаєв, О. Александренко, Ю. Александров, Ю. Антонян, О. Бандурка, В. Василевич, Н. Веселовська, П. Воробей, Н. Горб, І. Даньшин, С. Денисов, О. Джужа, В. Дзюба, А. Закалюк, В. Захаревський, А. Зелінський, І. Карпець, І. Ковтонюк, О. Колб, І. Копотун, М. Коржанський, М. Корнієнко, О. Костенко,

А. Крикунов, В. Кудрявцев, О. Кузнєцов, В. Кузнєцов, А. Ландіна, В. Максимова, М. Мельник, А. Небитов, В. Осадчий, Л. Ростомян, А. Савченко, Д. Сафонов, О. Таран, О. Тихонова, Л. Філіппова, М. Хавронюк, Е. Харіна, В. Шакун, В. Шурухнов та інші.

Не применшуючи наукової цінності здобутків вказаних учених, слід констатувати, що комплексного дослідження запобігання вандалізму у вітчизняній науці не проводилося. Зокрема, на сьогодні практично недослідженими залишаються більшість питань, що пов'язані з визначенням мотивів вандалістичної поведінки, способів і зовнішніх форм вираження вандалізму, детермінант, які обумовлюють учинення злочинів вандалістичної спрямованості, механізму формування цієї девіації, заходів щодо її запобігання тощо. Викладене вище підтверджує актуальність обраної теми дисертації, а також обумовлює необхідність і практичну значущість здійснення комплексної кримінологічної характеристики вандалізму, що дозволить розробити дієві способи запобігання йому, а також упровадити ефективні методи корекційної та профілактичної роботи з особами, які схильні до вчинення злочинів вандалістичної спрямованості.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження є пріоритетною в галузі вдосконалення кримінального права та відповідає Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, Переліку пріоритетних тематичних напрямків наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 року № 942, а також Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України № 275/2015). Зміст і ключові положення роботи відповідають законам України «Про захист суспільної моралі», «Про культуру», «Про охорону культурної спадщини», «Про поховання та похоронну справу», а також спрямовані на реалізацію Рекомендацій парламентських слухань на тему «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні» від 14 травня 2019 року. Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ

26 лютого 2013 р. (протокол № 2) та включено до переліку тем дисертаційних досліджень НАПрН України (реєстр. № 1005, 2013 р.).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу наукових поглядів, узагальнення положень національного законодавства, практики роботи правоохоронних органів і позитивного зарубіжного досвіду здійснити комплексну кримінологічну характеристику вандалізму, на основі чого сформулювати теоретичні висновки й науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності заходів щодо його запобігання.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- з'ясувати сутність і правову природу вандалізму як об'єкта кримінологічного дослідження, визначити його поняття та характерні ознаки;
- систематизувати й проаналізувати мотиви сучасного вандалізму;
- здійснити класифікацію вандалізму за різноманітними критеріями;
- сформувати систему кримінально караних виявів вандалізму, а також обґрунтувати підстави його криміналізації;
- вивчити сучасний стан, динаміку і тенденції вандалізму в Україні;
- здійснити кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють злочини вандалісної спрямованості;
- визначити й узагальнити основні детермінанти, що впливають на вчинення вандалізму в Україні;
- обґрунтувати основні напрями запобігання вандалізму в Україні та визначити шляхи підвищення ефективності протидії злочинам вандалісної спрямованості з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері охорони об'єктів, які мають історичну, культурну, релігійну, археологічну, художню та іншу цінність, а також у процесі реалізації заходів щодо запобігання вандалізму.

Предмет дослідження – кримінологічна характеристика та запобігання вандалізму в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й забезпечення наукової обґрунтованості одержаних результатів застосовано низку загальних і

спеціальних методів наукового пізнання, комплексний підхід до застосування яких дав змогу всебічно дослідити об'єкт і предмет дослідження, а також виконати поставлені завдання.

Загальні методи наукового пізнання (узагальнення, абстрагування, аналіз, синтез, порівняння, дедукція, індукція, моделювання, сходження від абстрактного до конкретного, системний, структурно-діяльнісний підхід та інші), а також *діалектичний метод* використано на всіх етапах наукового дослідження, що дало змогу проаналізувати вандалізм у єдності його соціального змісту та юридичної форми; розглянути вандалізм крізь призму різноманітних підходів до дослідження його сутнісних характеристик і мотиваційного підґрунтя; визначити тенденції та закономірності розвитку зазначеної девіації в сучасних суспільно-політичних умовах; об'єктивно оцінити ефективність заходів, спрямованих на боротьбу з вандалізмом і запобігання йому тощо (розділи 1–3).

На окремих етапах наукового дослідження застосовано спеціальні методи наукового пізнання: *системно-структурний метод* дав змогу розкрити багатогранний і поліструктурний характер вандалізму (розділ 1), а також детально проаналізувати всі рівні його профілактики (підрозділ 3.2); *структурно-функціональний метод* уможливив висвітлення основних повноважень суб'єктів запобігання вандалізму (підрозділ 3.2); *логіко-семантичний метод* дозволив з'ясувати логіко-методологічні принципи побудови основних дефініцій і поглибити понятійно-категоріальний апарат (підрозділи 1.1, 3.2); *методи класифікації та групування* застосовано в межах встановлення основних ознак вандалізму (підрозділ 1.1), дослідження основних мотивів вандалісної поведінки (підрозділ 2.2), класифікації вандалізму за різноманітними критеріями (підрозділ 1.3), визначення системи злочинів вандалісної спрямованості (підрозділ 2.1), узагальнення основних детермінант учинення вандалізму (підрозділ 3.1), встановлення основних напрямів його профілактики (підрозділ 3.2); *порівняльно-правовий метод* дав змогу узагальнити зарубіжний досвід запобігання вандалізму та визначити найбільш перспективні напрями його імплементації в національну правову систему (підрозділи 2.1, 3.2); *історико-правовий метод* слугував підґрунтям дослідження

історії криміналізації злочинів вандалізму спрямованості (підрозділ 2.1); *формально-юридичний метод* у комплексі з *методами документального та логічного аналізу* сприяв усебічному аналізу сучасного стану й особливостей нормативно-правового регулювання профілактики вандалізму, виявленню наявних законодавчих прогалин і колізій (підрозділ 3.1), а також розробленню рекомендацій, спрямованих на їх усунення (підрозділ 3.2); *методи моделювання та прогнозування* використано в межах розроблення пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення системи загальносоціальних, спеціальних та індивідуальних заходів профілактики вандалізму (підрозділ 3.2); *статистичні методи* дозволили з'ясувати сучасний стан і тенденції вандалізму в Україні (підрозділ 2.2), а також окреслити типовий портрет вандала (підрозділ 2.3); *соціологічні методи* застосовано для проведення анкетування з метою встановлення сучасних форм і різновидів вандалізму, аналізу правозастосовної практики та визначення найбільш ефективних заходів профілактики вандалізму (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становили статистичні звіти про кримінальні правопорушення за 2014–2018 роки; про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, за 2016–2018 роки; аналітичні матеріали Національної поліції України та Генеральної прокуратури України; матеріали кримінальних проваджень за 2014–2018 роки за ст. 178, 179, 180, 252, 297, 298, 298-1, 338, 432, 436-1 КК України; зведені дані анкетування 800 респондентів, зокрема 300 працівників територіальних органів Національної поліції України та 500 громадян.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що це одне з перших в українській кримінологічній науці комплексне наукове дослідження, у якому надано кримінологічну характеристику вандалізму, визначено детермінанти вчинення злочинів вандалізму спрямованості, а також здійснено спробу обґрунтувати найбільш перспективні шляхи підвищення ефективності механізму запобігання таким злочинам. Основні наукові положення, висновки та пропозиції, які були сформульовані в процесі виконання поставлених завдань і становлять наукову новизну дослідження, полягають у такому:

вперше:

– обґрунтовано необхідність дослідження вандалізму як одного з різновидів антисоціальної девіантної поведінки, що залежно від конкретних умов та обставин може набувати вигляду як делінквентної, так і кримінальної (злочинної) поведінки;

– сформульовано авторське визначення дефініції «злочини вандалізму спрямованості» для позначення кримінально каранних діянь, які містять ознаки вандалізму, а також обґрунтовано багаторівневу систему таких злочинів, до якої включено: по-перше, кримінально карані діяння, які необхідно кваліфікувати як акти вандалізму; по-друге, кримінально карані діяння, у формі яких можуть виявлятися акти вандалізму;

– доведено необхідність і практичну значущість внесення змін і доповнень до КК України щодо встановлення кримінальної відповідальності за вандалізм та КУпАП щодо закріплення адміністративної відповідальності за дрібний вандалізм;

– обґрунтовано доцільність розроблення та забезпечення реалізації державної програми запобігання вандалізму, яка повинна мати довготривалий і комплексний характер, запропоновано приблизну структуру такої програми;

– визначено найбільш перспективні заходи загальносоціальної, спеціальної та індивідуальної профілактики вандалізму, які систематизовано в окремі підгрупи, що відповідають основним напрямкам запобігання вандалізму, а також ураховують динаміку та тенденції його поширення в сучасних умовах;

удосконалено:

– авторську дефініцію вандалізму як різновиду девіантної, деструктивної (руйнівної) поведінки, що означена підвищеним рівнем агресивності, є виявом безпідставної (безглуздої) поведінки, має насильницький, умисний характер і специфічний об'єкт посягання;

– розуміння мотиваційної сфери вандалізму, у межах якої найбільш чітко виявляються такі мотиви вандалізму: користь, хуліганські спонування, ідеологічні мотиви, помста, злість, нудьга, цікавість, самоствердження, егоїстичні спонування, протест, маніпуляція та сексуальні мотиви;

– класифікацію вандалізму за такими критеріями: домінуючий мотив, предмет посягання, форма вираження, спосіб учинення, характер протиправної поведінки, спрямованість протиправної поведінки, характер заподіяної шкоди, правові наслідки заподіяної шкоди, ступінь усвідомленості, суб'єктивна оцінка протиправної поведінки безпосередньо вандалом і ставлення до неї інших осіб, нормативне врегулювання, суб'єкт вандалізму, кількість учасників акту вандалізму, час учинення;

– розуміння системи ознак, які характеризують наругу як особливу форму вандалізму, а також класифікацію таких ознак на дві групи – об'єктивні та суб'єктивні;

– визначення таких дефініцій, як «запобігання вандалізму», «загальносоціальна профілактика вандалізму», «спеціальна профілактика вандалізму», «індивідуальна профілактика вандалізму» «методи переконання», «методи примусу»;

дістало подальший розвиток:

– дослідження основних ознак девіантної поведінки та її різновидів, серед яких вирізняються аутодеструктивна (саморуйнівна), асоціальна (аморальна) й антисоціальна (делінквентна та кримінальна) поведінка;

– визначення критеріїв розмежування: по-перше, вандалізму, учиненого з корисливих мотивів і з хуліганських мотивів; по-друге, таких самостійних форм вандалізму, як знищення, пошкодження та руйнування; по-третє, таких самостійних форм вандалізму, як наруга й осквернення; по-четверте, таких самостійних критеріїв класифікації вандалізму, як форма вчинення злочину та спосіб учинення злочину;

– визначення структури особи вандала, у межах якої пропонується виділяти такі основні групи ознак: біофізіологічні, соціально-демографічні, соціально-рольові, кримінально-правові та морально-психологічні;

– характеристика індивідуальної профілактики вандалізму, зокрема визначення її основних ознак (особистісний, індивідуальний, диференційований, цілеспрямований, системний та комплексний характер), мети (встановлення осіб, які найбільш схильні до деструктивної, руйнівної поведінки агресивного,

насильницького характеру, виявлення безпосередніх причин, які обумовлюють таку поведінку, а також вжиття заходів щодо нейтралізації таких причин і здійснення корегуючого впливу на цих осіб) та завдань (виявлення осіб, які схильні до вандалізму; безперервний нагляд і контроль за поведінкою таких осіб; вибір і застосування до таких осіб найбільш доцільних та ефективних запобіжних заходів; виявлення середовищних та індивідуальних детермінант вандалізму; вибір і застосування найбільш доцільних та ефективних заходів нейтралізації виявлених детермінант; закріплення позитивних результатів індивідуального профілактичного впливу).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в результаті дослідження наукові положення, узагальнення, висновки й рекомендації мають як теоретичне, так і прикладне значення та використовуються у:

- нормотворчій діяльності – під час розроблення нових і внесення змін до нормативно-правових актів, що визначають концептуальні засади запобігання вандалізму (акт впровадження Інституту законодавства Верховної Ради України від 28 грудня 2018 р. № 22/601-1-15);

- правозастосовній діяльності – у процесі вдосконалення практичної діяльності суб'єктів, на яких покладається реалізація заходів запобігання вандалізму, їх взаємодії між собою та з громадськістю (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 16 січня 2019 р.);

- науково-дослідній діяльності – для подальшого розвитку кримінологічної теорії з метою поглиблення теоретичного розроблення питань, пов'язаних із кримінологічною характеристикою вандалізму, а також проведення комплексних досліджень проблем профілактики злочинів, що посягають на громадський порядок і суспільну мораль (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 15 квітня 2019 р.);

- освітньому процесі – під час розроблення навчальних програм з підготовки та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів, підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій

з питань профілактики злочинів, а також викладання таких навчальних дисциплін і спецкурсів, як «Кримінологія», «Кримінологія та профілактика злочинів», «Кримінальне право», «Особливості кваліфікації окремих видів злочинів», «Актуальні проблеми кримінального права» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 13 червня 2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації висновки й положення, що становлять її новизну, розроблені автором особисто. Для обґрунтування окремих найважливіших положень дослідження використано фундаментальні та прикладні праці вчених, на що є відповідні посилання.

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблеми загалом, окремі її аспекти, одержані узагальнення та висновки було оприлюднено на міжнародних конференціях, серед яких: Міжнародна науково-практична конференція «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (м. Харків, 15–16 липня 2016 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (м. Одеса, Україна, 12–13 серпня 2016 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Харків, 3–4 березня 2017 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Київ, 9–10 березня 2018 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Юридична наука: виклики і сьогодення» (м. Одеса, 8–9 червня 2018 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Львів, 25–26 січня 2019 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (193 найменувань на 17 сторінках) та 5 додатків на 58 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 325 сторінок, обсяг основного тексту дисертації – 233 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ВАНДАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

1.1. Вандалізм в Україні як об'єкт кримінологічного дослідження: поняття, ознаки, сутнісні характеристики

Загальновідомо, що цілісність суспільства, правонаступність поколінь, рівень духовного розвитку нації значною мірою залежать від збереження та дотримання загальнолюдських соціальних цінностей. Саме вони є підґрунтям механізму, який стримує жорстокість і насильство, визначаючи для них гранично допустимі межі. Вихід за такі межі, нехтування моральними принципами вважають деструктивною поведінкою, що негативно впливає на нормальний розвиток і прогрес суспільства, деформує його духовно-етичні цінності, порушуючи права й законні інтереси громадян та підриваючи моральні засади держави.

Деструктивна поведінка завжди була й залишається невід'ємною складовою суспільного розвитку. У тих чи інших формах вона супроводжувала людство на всіх етапах його становлення, визначаючи основний вектор розвитку як моральних принципів, так і правових засобів, необхідних для їх захисту. І якщо донедавна особливе занепокоєння викликала активізація різноманітних соціально негативних явищ, пов'язаних з порушенням громадського спокою, насильством і жорстокістю, то останніми роками дедалі більшого поширення набули такі небезпечні вияви антигромадської поведінки, як вандалізм, наруга над могилами й інші посягання на суспільну мораль і духовні цінності.

Збільшення кількості актів вандальної поведінки, посилення рівня агресивності й жорстокості їх учинення, безглуздість і невмотивованість більшості з них, ігнорування проблеми вандалізму як з боку законодавця, так і з боку правоохоронних органів, а отже, безкарність основної маси вандалів, закономірно викликає обурення в законослухняних громадян. Саме тому в засобах масової

інформації набувають популярності заклики щодо посилення засобів захисту суспільної моралі у сфері шанобливого ставлення до культурних і матеріальних цінностей, державної та колективної власності, місць поховань та меморіальних пам'яток.

Попри те, що проблема вандалізму була актуальною завжди, на сучасному етапі розвитку нашої держави вона особливо загострилася, набувши загальнонаціонального значення та нових обрисів [52, с. 57]. Цей висновок підтверджують також і результати проведеного нами соціологічного опитування (додатки Б та В), у якому взяли участь 300 працівників територіальних підрозділів Національної поліції (далі – поліцейські), а також 500 пересічних громадян (далі – громадяни). Зокрема, більшість респондентів (78 та 66 % відповідно) відмітили тенденцію до постійного зниження рівня моральної культури громадян, нехтування ними основоположними духовними цінностями, а отже, активне зростання кількості актів вандалістичної поведінки, які стають дедалі більш жорстокими, агресивними й суспільно небезпечними.

Причому респонденти відмітили кілька *важливих негативних рис, які дають змогу окреслити сутність сучасного вандалізму та свідчать про важливість й актуальність наукового дослідження цього протиправного явища.*

По-перше, *«омолодження» вандалізму, тобто активізація вандалістичної поведінки серед молоді* (69 та 55 % респондентів). Сьогодні більшість спеціалістів відмічають негативну тенденцію до зростання кількості актів вандалізму серед молоді, що підтверджується також і результатами багатьох статистичних досліджень [33; 101, с. 4]. Сприяють цьому також загальне послаблення виховної функції школи, освітніх і навчальних закладів; докорінне переформатування системи сімейних цінностей; активізація таких підліткових реакцій, як наслідування, самоствердження, вияв опозиції, емансипація, групування тощо; високий рівень підлітковому середовищі таких негативних явищ, як наркоманія, токсикоманія, алкоголізм; схильність цієї вікової групи до демонстрації девіантної поведінки та низка чинників (більш детально детермінанти підліткового вандалізму буде висвітлено в третьому розділі дисертації).

Отже, є всі підстави стверджувати, що підлітковий вандалізм суттєво відрізняється від «дорослого» як за системою мотивів, так і за способами його вчинення, причинами, що його зумовлюють, характером заподіяної шкоди тощо. Таким чином, профілактика та боротьба з цим негативним явищем вимагає принципово інших наукових підходів, які максимально враховують зазначену специфіку.

По-друге, *набуття вандалізмом міжрасового та міжконфесійного характеру* (43 та 39 % респондентів). Як відомо, переважна більшість актів вандалістичної поведінки ґрунтуються на міжрелігійних, міжконфесійних, міжрасових або політичних конфліктах. З огляду на те, що останніми роками в нашій країні спостерігається суттєве ускладнення політичної ситуації, загострення міжнаціональних і релігійних проблем, зростання рівня ксенофобії та расової дискримінації [74], у цей період зростає кількість актів вандалізму. Причому слід зауважити, що названі види вандалізму, на відміну від побутового, зазвичай не передбачає корисливих мотивів. Досить часто вандали діють спонтанно, без явного мотиву. На передній план тут виходить не задоволення особистісних потреб, а прагнення заподіяти фізичну, моральну чи матеріальну шкоду особам з певними політичними поглядами, релігійними переконаннями, кольором шкіри тощо. Деескалація подібних конфліктів має відбуватися з використанням спеціального інструментарію, розроблення якого потребує належного наукового обґрунтування (більш детально особливості цих різновидів вандалізму буде розглянуто в наступному підрозділі роботи).

По-третє, *підвищення суспільної небезпечності наслідків вандалізму* (45 та 42 % респондентів). Останніми роками вандалізм стає агресивнішим і жорстокішим. Вандали використовують дедалі більш руйнівні методи задоволення своїх особистісних потреб, адже вони позбавлені поваги до національних, культурних і релігійних традицій, пам'яті загиблих та померлих. Досить часто це призводить до невинного знищення об'єктів, які мають не стільки матеріальну, скільки духовну цінність. Також суттєво зросла кількість випадків вуличного вандалізму, об'єктами якого стають відремонтовані зупинки громадського транспорту, паркани, житлові й

офісні приміщення тощо. На відновлення первісного вигляду спотворених об'єктів витрачають значні фінансові ресурси. Однак, на жаль, багато з них уже неможливо відновити. Тому наразі основна увага має бути зосереджена не на ліквідації наслідків вандалізму, а на розробленні більш дієвих та ефективних методів його профілактики й запобігання (суспільну небезпеку вандалізму буде деталізовано в другому розділі роботи, а заходи щодо його профілактики – у третьому).

По-четверте, *активізація вандалізму як негативна реакція на загострення воєнно-політичного конфлікту на Сході України* (33 та 37 % респондентів). Вандалізм – досить специфічна правова категорія, характерною рисою якої є здатність пристосовуватися до змін у суспільно-політичному житті країни. Яскравим прикладом такого пристосування можна вважати використання вандалізму як одного з методів ведення гібридної війни на Сході України. Крім безпосередніх військових дій, РФ розгорнула широкомасштабну діяльність з масового знищення на окупованих територіях пам'ятників, меморіальних комплексів, монументів, обелісків, військових поховань, особливо тих, які присвячені відродженню національної ідеї та самобутності України. Вказані дії, безперечно, вкрай негативно позначаються на правосвідомості українців, які живуть на тимчасово окупованих територіях, формують у них негативне ставлення до національних традицій і держави загалом. Однак застосовувати прямі методи боротьби й профілактики вандалізму в таких ситуаціях вкрай складно, а нерідко й навіть неможливо. Тому постає потреба в розробленні та науковому обґрунтуванні більш ефективних, нестандартних прийомів і засобів.

По-п'яте, *поява нових форм вандалізму, що обумовлено процесами урбанізації, глобалізації, масової комп'ютеризації, розвитку поп-культури, арт-мистецтва тощо* (36 та 29 % респондентів). З кожним роком вандалізм активізується, охоплюючи дедалі більше сфер суспільного життя та спричиняючи появу нових напрямів деструктивної поведінки. Зокрема, дедалі частіше в ЗМІ почали з'являтися згадки про такі різновиди вандалізму, як графіті, екологічний, комп'ютерний вандалізм тощо. Виникають нові мотиви вандалісної поведінки та способи завдання шкоди; увага вандалів фокусується на нових об'єктах; змінюється і типовий портрет

вандала. Відповідно, певного оновлення та модернізації потребує правовий механізм боротьби з вандалізмом, а також той інструментарій, який на сьогодні наявний в арсеналі правоохоронних органів.

По-шосте, *науковий вакуум у сфері дослідження вандалізму, а отже, відсутність загальнодоступних пояснень його причин, наслідків і новітніх методів протидії* (28 та 22 % респондентів). Попри збільшення кількості актів вандалізму, що спостерігається останніми роками в українському суспільстві на тлі занепаду моральних цінностей, знецінення загальнолюдських та духовних пріоритетів і цілей, законодавець донині не розробив і не впровадив адекватні правові механізми профілактики й боротьби з цим негативним явищем. Так, на відміну від багатьох інших зарубіжних країн, КК України не містить спеціальної норми, яка б передбачала кримінальну відповідальність за вандалізм. Таким чином, на сьогодні всі акти вандалісної поведінки кваліфікують за різними статтями КК України, зокрема як хуліганство, наругу над могилою, крадіжку, знищення або пошкодження майна тощо. Абсолютно протилежну ситуацію можна спостерігати на побутовому рівні. Водночас, згадуючи про посягання на громадський порядок і моральність, ЗМІ досить часто необгрунтовано ототожнюють їх з вандалізмом. Це не лише перешкоджає правильній кваліфікації протиправного діяння та його подальшому розслідуванню, а й дезінформує громадськість щодо реального стану і тенденцій поширення вандалізму в нашій країні.

Викладене свідчить про необхідність більш поглибленого наукового вивчення правової природи, сутності та характерних рис вандалізму, розроблення науково обгрунтованої методики й тактики протидії окремим його різновидам, упровадження ефективного правового механізму профілактики відповідних деструктивних форм поведінки.

Вище ми навели лише основні, найбільш характерні риси вандалізму, які дають змогу окреслити правову природу та визначити тенденції подальшого розвитку цього суспільно небезпечного явища на найближчу перспективу. Звісно, з їх допомогою неможливо остаточно розкрити сутність вандалізму. Однак їх цілком

достатньо для того, щоб підтвердити актуальність обраного напрямку дисертаційного дослідження та його практичну значущість.

Вандалізм – досить складна для наукового дослідження проблема, яка охоплює низку взаємопов'язаних і взаємообумовлених аспектів: правовий, економічний, психологічний, соціальний, педагогічний, культурологічний, морально-етичний тощо. Звісно, розглянути їх усі в межах одного дисертаційного дослідження практично неможливо. Більше того, навіть правовий аспект вандалізму достатньою мірою дослідити досить складно, оскільки він містить принаймні чотири ключові складові: кримінальну, кримінологічну, криміналістичну та адміністративно-правову характеристику, кожна з яких потребує специфічного теоретико-методологічного інструментарію.

У межах цього дисертаційного дослідження ми пропонуємо зупинитися лише на кримінологічній характеристиці вандалізму, основною метою якої є узагальнення фактичних даних, заснованих на них наукових висновків і рекомендацій щодо правової природи, сутності та змісту вандалізму, його найбільш типових ознак і різновидів, причин, умов, способів та мотивів учинення, рівня суспільної небезпечності та сфери поширення, а також усебічне дослідження особи злочинця-вандала, його біофізіологічних, соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових, морально-психологічних ознак. Проведене в зазначених напрямках дослідження дасть змогу не лише окреслити найбільш ефективні заходи загальної та спеціальної профілактики вандалізму, а й стане підґрунтям для розроблення науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо його розслідування, а також аргументування доцільності криміналізації вказаного різновиду протиправної поведінки.

Як ми уже неодноразово зазначали, вандалізм – досить складна категорія, яку використовують для позначення найрізноманітніших форм руйнівної поведінки людини. Так, іноді його ототожнюють із навмисним псуванням культурних і духовних цінностей, творів мистецтва чи історичних пам'яток; безглуздим руйнуванням матеріальних цінностей, які належать іншим громадянам чи суспільству; плюндруванням, паплюженням будівель, споруд, різноманітного майна

в громадських місцях і на транспорті. Однак етимологія слова «вандалізм», а також результати аналізу його розвитку в історичній ретроспективі засвідчують наявність суттєвих відмінностей у його тлумаченні як на побутовому рівні, у ЗМІ, так і в різноманітних правових, соціологічних та психологічних дослідженнях.

Історія вандалізму як однієї з форм деструктивної (руйнівної) девіантної людської поведінки [116; 155] сягає I–V століття до нашої ери [143]. Так, деякі історики стверджують, що перший акт вандалізму вчинив ще 365 року до нашої ери мешканець міста Ефес Герострат, який, прагнучи закарбувати в пам'яті історії своє ім'я, підпалив храм богині Артеміди – одне із семи чудес світу [101, с. 6]. Однак більшість дослідників схиляються до думки, що термін «вандалізм» походить від назви східнонімецького племені вандалів (вандали – від лат. *Vandili*, *Wandali*, *Uuandali*, грец. Βάνδαλοι [66, с. 218] – дикі та напівдикі німецькі племена, близькі до готів), які в червні 455 року під керуванням короля Гейзеріха захопили Рим і не просто розграбували його, а безжалісно знищили багато пам'яток архітектури, античного та християнського мистецтва [124, с. 144]. Святині та храми вони руйнували заради власного задоволення, діючи з особливою жорстокістю та цинізмом, обираючи найбільш принизливі способи. Також відомими є дії вандалів під час жорстокого переслідування нікійців-ортодоксів і католицького духовенства, безжалісного руйнування їх церков і храмів у вандальському королівстві в північній Африці.

Безглузде й дике руйнування, паплюження всього, що зустрічали на своєму шляху вандали, сприяло швидкому поширенню недоброї слави про це плем'я і використання його назви як символу аморальності й зневаги до загальнолюдських цінностей, предметів духовної культури. Вандалами ж почали називати варварів, невігласів, руйнівників, які були неспроможні до культуротворення [137, с. 33; 156, с. 66]. Попри те, що деякі історики аргументовано доводять, що дії вандалів мали не більший руйнівний характер, аніж інших племен тієї історичної епохи, однак саме за вандалами закріпилась слава диких і безкультурних варварів.

Власне термін «вандалізм» у науковому вжитку з'явився значно пізніше. Більшість істориків його авторство приписують члену конвенції Генеральних

Штатів абату Анрі-Батисту Грегуару, який 1794 року виступив із доповіддю на Паризькій конференції, присвяченій захисту історичних пам'яток після революції 1789 року, закликаючи найсуворішим чином не допускати й карати за знищення історико-культурних цінностей [20, с. 117; 191, с. 76; 124, с. 144]. У своїй доповіді «Про руйнації, спричинені вандалізмом, та засоби їх попередження» він нещадно критикував армію молодого Французької республіки, яка, намагаючись приборкати повстання французьких християн у Вандеї [81, с. 12; 149, с. 69], влаштовувала над ними криваві розправи та нещадно руйнувала пам'ятники культури й мистецтва. І хоча у своїй доповіді А. Грегуар не наводив жодних порівнянь із загарбницькими діями стародавніх вандалів у Римі [103, с. 64], однак схожість використовуваних ними методів була очевидною. Французькі революційні війська він називав «вандалами новітньої епохи», а термін «вандалізм» визначав як «псування, спотворення, руйнування предметів, що мають культурну та історичну цінність» [191, с. 76]. Згодом схоже розуміння вандалізму з'явилося у книзі графа де Монталамбера (1846), де автор засуджував руйнування католицьких церков [99, с. 12; 101, с. 7].

Таким чином, з упевненістю можна стверджувати, що на початку ХХ століття термін «вандалізм» закріпився в науковому вжитку в значенні безглузлого руйнування або пошкодження творів мистецтва, пам'ятників архітектури, матеріальних і культурно-історичних цінностей.

Слід зауважити, що на сьогодні подібний підхід до розуміння поняття вандалізму не втратив своєї актуальності, про що свідчить тлумачення цього терміна в сучасних енциклопедичних виданнях. Так, традиційно прийнято вважати, що слово «вандалізм» має або французьке (*vandalisme*), або латинське походження (*vandali* (i)) [99, с. 11] і з етимологічної та лінгвістичної точок зору означає посягання на культурні цінності й історичні пам'ятки. Схожі за змістом тлумачення запропоновано в сучасних словниках, де вандалізм визначено як «нещадне руйнування та нищення пам'яток мистецтва й культури; безжальне ставлення до чого-небудь цінного» [27, с. 111]; «безглуздо-жорстоке руйнування історичних пам'яток і культурних цінностей» [119, с. 68]; «дикий, безжальний грабіж,

варварство» [20, с. 121; 23]; «грубий вчинок, який суперечить просвітництву, освіченості» [47, с. 63]; «безглузде знищення культурних і матеріальних цінностей» [15; 152] тощо.

У всіх наведених визначеннях, попри певні синтаксичні розбіжності, увагу акцентовано на ірраціональності поведінки руйнівника, антикультурному характері його дій, суттєвості й непоправності завданої шкоди. Водночас наголошено на складності цієї наукової категорії, її багатовекторному змісті й широкій сфері застосування.

Поглиблений аналіз зазначеної проблематики дає змогу встановити відмінності в підходах до розуміння вандалізму з психологічної, філософської, правової та інших позицій. На жаль, обмежений обсяг нашого дослідження унеможливорює ґрунтовне вивчення всіх цих підходів одночасно. Тому пропонуємо лише тезисно розглянути основні з них, зосередивши увагу на правовому, зокрема кримінологічному, аспекті.

Першими, хто почав на науковому рівні досліджувати проблему вандалізму, були представники психологічного напрямку. Серед них передусім варті уваги праці С. Коена, Д. Кантера, Дж. Деннермеєра та інших [101, с. 7], які, будучи занепокоєними суттєвими спалахами вандалізму в усьому світі, почали більш ґрунтовно вивчати його з позицій девіантної поведінки особистості.

Так, в одному з популярних психіатричних словників вандалізм визначено як «руйнування культурних, матеріальних і духовних цінностей; патологічний вияв здичавіння та опосередкованої агресії» [70]. Схоже трактування вандалізму пропонує В. С. Безрукова та Л. С. Ватова. Перша визначає його як «тип поведінки особистості або людської спільноти, що характеризується безцільним, безглуздим і жорстоким знищенням культурних та історичних цінностей» [13; 94]; друга – як «асоціальну поведінку, що пов'язана з порушенням морально-етичних норм і виражається в оскверненні будівель та псуванні майна в громадських місцях» [24, с. 41]. На нашу думку, наведені дефініції повною мірою розкривають психологічну природу вандалізму як однієї з крайніх форм руйнівної поведінки людини,

спрямованої на знищення чи осквернення предметів культури та мистецтва [116; 143; 155].

Філософське трактування вандалізму базується на понятті безглузлого знищення духовних і матеріальних цінностей [156, с. 66]. Зокрема, його ототожнюють із виявом в особи чи групи осіб схильності до руйнування і знищення предметів цивілізації та цінностей культури [12, с. 40; 101, с. 8]. З цього приводу в одному відомому французькому словнику наведено досить доречне порівняння: «Вандалізм – це стан духу людини, що змушує її руйнувати гарні речі, зокрема твори мистецтва» [181, с. 664].

У культурологічному та релігійному вимірі вандалізм тлумачать значно ширше. Цим поняттям позначають не лише випадки безпосереднього знищення чи руйнування матеріальних і культурних цінностей, а й випадки опосередкованого посягання на них (перекручування дійсного змісту історичних подій і фактів; свідоме ігнорування явних недоліків у сфері освіти, культури та мистецтва; підтримання аморальних та інших деструктивних експериментів і нововведень у мистецтві, культурі тощо). За такого підходу вандалізм цілком обґрунтовано пов'язують із загальним рівнем культури суспільства та її різкими змінами внаслідок моральної деградації, викликані постійними війнами, соціальними, національними та релігійними конфліктами, компрометацією традиційних духовних цінностей, догматичним втіленням у життя революційних концепцій тощо. У зазначених умовах у свідомості суспільства формується образ ворога, однією з основних рис якого є певний тип культури, з характерними для нього історичними пам'ятниками, культурними й духовними цінностями. Посягання на зазначені цінності у формі вандалізму слугує своєрідним засобом ведення війни та протистояння.

Яскравим підтвердженням сформульованого нами висновку є численні факти вандалізму, які були зафіксовані на початку 60-х років минулого століття. Сплеск культурної революції у Європі обумовив виникнення так званого панківського руху та інших радикальних молодіжних організацій [103, с. 64], для членів яких

вандалізм став виявом свободи й незалежності, засобом самоствердження і самореалізації, своєрідною формою протесту проти наявної ідеології та влади.

Більш широке тлумачення вандалізму наявне в побуті та засобах масової інформації. Узагальнення результатів проведеного нами соціологічного опитування (додатки Б та В) засвідчують, що пересічні громадяни вандалізмом вважають не лише руйнування історичних та культурних цінностей, архітектурних пам'яток і релігійних святинь (89 % опитаних респондентів), а й інші різновиди руйнівної поведінки: учинення під час масових заворушень погромів магазинів, приміщень органів влади, підприємств, установ, організацій (72 %); пограбування кладовищ, могил та інших місць захоронення (69 %); пошкодження обладнання в громадському транспорті, літках, потягах, суднах (77 %); пошкодження лавок у парках і скверах, псування зупинок громадського транспорту, виведення з ладу вуличного освітлення, таксофонів, терміналів (71 %); засмічування парків, водойм, затоптування газонів, квітників, пошкодження дерев, кущів (34 %); графіті та інші різновиди вуличного мистецтва (56 %); розмальовування ліфтів, пошкодження їх внутрішнього обладнання, розмальовування стін і дверей у під'їздах, розбиття вікон (38 %) тощо.

Підбиваючи підсумки, можна констатувати, що на сьогодні термін «вандалізм» є досить поширеним у повсякденному вжитку та в художній літературі. Зокрема, він використовується для позначення надзвичайно широкого кола дій руйнівного, а також хуліганського характеру, які суперечать загальноприйнятим нормам моралі, принижують людську честь і гідність, спрямовані на знищення, пошкодження чи наругу над чужою власністю. Однак, попри таку популярність і практичну значущість, законодавець донині уникає його офіційної легалізації. Зокрема, на сьогодні чинним законодавством фактично не передбачено відповідальності за вандалізм у його чистому вигляді. З цим пов'язані недостатній рівень наукового дослідження правових (зокрема кримінологічних) аспектів вандалізму, а також відсутність наукового підґрунтя для розроблення та запровадження ефективної концепції його профілактики.

З метою усунення зазначеного недоліку пропонуємо більш детально зупинитись на аналізі наукових дефініцій вандалізму, які обґрунтовані в юридичній літературі, а також на виокремленні його найбільш суттєвих ознак, що характеризують вандалізм як явище правової дійсності.

На відміну від психологічного, філософського та культурологічного підходів, у юриспруденції термін «вандалізм» має більш конкретизоване значення. Зокрема, у юридичних енциклопедичних виданнях його потлумачено як «протиправне, безглузде знищення чи пошкодження матеріальних і культурних цінностей» [69, с. 63]; «свідоме протиправне (або ненормативне) пошкодження чи знищення чужого майна, що є самоціллю» [94; 177]; «умисне пошкодження або знищення майна, що перебуває в публічній чи приватній власності» [19, с. 16; 198]; «дії особи, яка умисно руйнує (у тому числі спотворює, псує) власність (майно) без згоди власника або особи, яка має право ним користуватися» [103, с. 64] тощо.

Серед авторських дефініцій вандалізму найбільшу частку становлять ті, що були сформульовані науковцями в галузі кримінального права. Оскільки феномен вандалізму вивчали переважно представники не вітчизняних, а зарубіжних наукових шкіл, то обґрунтовані ними визначення відображають передусім рівень розвитку кримінального законодавства в окремо взятій країні. Так, наприклад, американські дослідники вандалізмом визнають «умисний акт руйнування або псування чужої власності» [20, с. 118; 180, с. 36]. Схоже за змістом тлумачення пропонує Е. Бейтс, на думку якого йдеться про пошкодження або знищення об'єктів власності без дозволу їх власника [172].

Цікаві підходи до розуміння правової природи вандалізму запропоновано в наукових розвідках російських учених. Вони ґрунтуються на законодавчій дефініції вандалізму, яка закріплена в ст. 214 Кримінального кодексу РФ. Зокрема, кримінально караним вандалізмом тут визнано діяння, що полягає в «оскверненні будівель або інших споруд, а також у псуванні майна на громадському транспорті чи в інших громадських місцях» [85, с. 485]. Беручи за основу таке визначення, науковці пропонують свої авторські формулювання, згідно з якими вандалізм – це: «специфічне явище, що означене презирливо-ворожим ставленням до благ

цивілізації, їх пошкодженням чи знищенням, невмотивованим з позиції оточуючих» [164, с. 9]; «несанкціонований акт деструктивної поведінки, що полягає в заподіянні умисно чи з необережності шкоди об'єктам, які не належить суб'єкту вандалізму» [94]; «одна з форм руйнівної поведінки людини, що виражається в безглуздому знищенні або оскверненні культурних і матеріальних цінностей, а також будівель і споруд, псуванні майна в громадських місцях» [147, с. 86] тощо.

Що стосується національного законодавства, то, як ми уже неодноразово зазначали, КК України не містить прямої норми, яка б встановлювала кримінальну відповідальність за вандалізм. Отже, науковці позбавлені будь-яких орієнтирів у дослідженні цього правового явища, а сформульовані ними дефініції варіюються від необґрунтовано спрощених, до надмірно деталізованих. Зокрема, вандалізм визначають і досить широко, як «одну з форм деструктивної поведінки людини, що полягає в умисному знищенні матеріальних цінностей» [20, с. 121], і надто звужено – як «умисні дії, які посягають на об'єкти культурної спадщини та матеріальні цінності, мають безглуздий (інколи – корисливий) характер, спричинюють як матеріальні збитки, так і шкоду почуттям патріотизму або моральності окремої людини, етнічної групи чи народу загалом» [162, с. 6], або ж «глуmlinня, наруга, знищення, зруйнування, зіпсування або заподіяння шкоди іншим чином об'єктам у громадських місцях, у тому числі в громадському транспорті, а також об'єктам, що становлять виняткову історичну, художню, наукову, культурну, меморіальну або археологічну цінність, шляхом вираження зневаги, цинізму до їх цінності» [97, с. 329].

Таким чином, науковці по-різному тлумачать вандалізм, акцентуючи увагу на тих чи інших аспектах цієї складної правової категорії. Подібні підходи дають змогу розкрити лише деякі важливі риси вандалізму, що є необхідними, наприклад, для його криміналістичної, кримінально-правової або ж психологічної характеристики. Однак комплексної дефініції вандалізму, яка б повною мірою розкривала його сутність, особливості вияву в сучасних умовах, з урахуванням національних традицій, українського менталітету, рівня розвитку культури та стану духовності в нашому суспільстві, на сьогодні в жодному науковому джерелі обґрунтовано не

було. З метою усунення цього недоліку ми пропонуємо спочатку визначити й охарактеризувати основні ознаки вандалізму, на основі чого сформулювати його авторську дефініцію як складної правової категорії. Такий підхід дозволить не лише ґрунтовно дослідити природу вандалізму як явища правової дійсності, а й слугуватиме базисом для його подальшої кримінологічної характеристики.

У працях науковців представлено різні підходи до визначення основних ознак і сутнісних характеристик вандалізму. Так, наприклад, А. Гольдштейн вандалізмом називає умисний акт знищення або псування чужої власності. Причому дослідник виокремлює три його основні елементи: умисність, деструктивність і право власності на понівечений об'єкт [180, с. 36]. К. А. Бочарова теж наводить три ознаки вандалізму – агресивність, протиправність та аморальність [20, с. 121]. Схожий підхід у своєму дисертаційному дослідженні обґрунтовує Л. С. Філіппова, яка наводить такі ознаки кримінально караного вандалізму: умисний характер дій; заподіяння матеріальними збитками негативних наслідків щодо духовності, патріотизму або моральності; безглуздий (інколи – корисливий) характер дій; супроводження вандалістичних дій агресивною поведінкою [162, с. 7].

А. О. Любченко, Н. М. Савельєва, аналізуючи соціальний характер вандалізму, наголошують, що він є: по-перше, різновидом деструктивної поведінки; по-друге, спрямовується на те, що не становить цінності для вандала, але має істотну цінність для інших; по-третє, характеризується ірраціональністю поведінки вандала, яка має об'єктивне вираження і лише для суспільства видається безглуздою [101, с. 59].

Перші дві ознаки вандалізму виокремлює також К. В. Латиш. Крім них, науковець додатково називає: психологічний механізм заміщення агресії; бажання самоствердитися шляхом приниження в різних формах того, що становить цінність для інших, особливо зневажливим способом; нездатність до самореалізації, що призвела до активного цинічного протесту проти суспільства [97, с. 324]. На нашу думку, наведені вище ознаки, хоча й відіграють важливу роль у розумінні сутності вандалізму, однак характеризують здебільшого не власне акт протиправної поведінки, а особу, яка його вчиняє.

У контексті зазначеного слід з'ясувати, які ознаки характеризують правову природу вандалізму. Проаналізувавши наукову літературу, правозастосовну практику, а також урахувавши результати проведеного нами соціологічного опитування (додатки Б та В), ми дійшли висновку, що в сучасних суспільно-політичних умовах розвитку нашої держави вандалізму притаманні *такі ознаки: 1) є різновидом девіантної поведінки; 2) супроводжується підвищеним рівнем агресивності; 3) є актом насильницької поведінки; 4) є виявом безпідставної (безглуздої) поведінки; 5) є різновидом деструктивної (руйнівної) поведінки; 6) має специфічний об'єкт посягання; 7) має умисний характер* [57, с. 357]. Розглянемо наведені ознаки докладніше.

1. Більшість науковців, а також опитаних нами респондентів (72 % поліцейських та 54 % громадян) *відносять вандалізм до різновидів девіантної поведінки*. У найбільш загальному значенні поведінка – це певна взаємодія особи з довкіллям, опосередкована її зовнішньою та внутрішньою активністю у формі цілеспрямованої послідовності вчинків. Водночас будь-який вчинок є свідомою дією, актом морального самовизначення, у якому людина стверджує себе як особистість у ставленні до іншої людини, самої себе, соціальної групи або суспільства чи життя загалом [101, с. 17].

Поведінка слугує своєрідним критерієм, за яким визначають ступінь соціалізації особистості, тобто відповідності її вчинків наявним у конкретний період часу в певному соціальному середовищі звичаям, традиціям, релігійним нормам, уявленням про добро й зло, моральність та аморальність, честь і гідність, а також закріпленням на офіційному рівні правовим заборонам. Залежно від результатів зіставлення поведінки особи із вказаними нормами розрізняють нормальну (позитивну) поведінку, яка відповідає загальноприйнятим нормам (права, культури, етики, моралі, релігії), та девіантну (таку, що відхиляється від норми, тобто аномальну) поведінку, яка їм суперечить.

Девіації (від пізньюлат. *deviatio* – відхилення) у поведінці зазвичай мають негативний характер й обумовлюються нездатністю (або ж небажанням) особи засвоювати позитивний соціальний досвід, адаптуватися до загальноновизнаних

правил поведінки, які вона здебільшого досить добре знає та усвідомлює. Поступово аморальний, антисоціальний спосіб життя особи, який не відповідає соціальним очікуванням, набуває стійкого характеру й стає її соціальною позицією. У таких випадках психологи говорять про наявність певних порушень процесу соціалізації особистості, які виявляються в незбалансованих психічних процесах і неадаптованості; супроводжуються різноманітними відхиленнями процесів самоактуалізації; призводять до уникання морального й естетичного контролю особи за власною поведінкою; перешкоджають її особистісному зростанню; слугують основною причиною вчинення нею антидисциплінарних, антисоціальних, делінквентних (протиправних) й аутоагресивних діянь.

Більшість науковців вважають девіантність абстрактною категорією, оцінним поняттям. Водночас такий підхід уможливорює виокремлення її найбільш характерних ознак, до яких, на нашу думку, варто зарахувати: 1) стійкість – девіантна поведінка відображає загальну спрямованість особистості й не охоплює тимчасові, одиничні діяння, зумовлені кризовою, нестандартною ситуацією; 2) спрямованість на порушення не будь-яких, а найбільш значущих норм і правил поведінки, які є важливими на певному етапі соціального та культурного розвитку суспільства; 3) громадський осуд – девіантна поведінка не просто порушує певні норми та правила, а ще й викликає негативну оцінку з боку інших членів суспільства; 4) соціально деструктивна спрямованість – наслідком девіантної поведінки є заподіяння особою реальної шкоди собі чи оточуючим; 5) різноманітність виявів соціальної дезадаптації.

Останню ознаку варто розглянути більш детально, оскільки саме на ній ґрунтується диференціація девіантної поведінки на відносно самостійні різновиди.

Відразу ж зауважимо, що на сьогодні в науковій літературі обґрунтовано значну кількість підходів до класифікації девіантної поведінки. Так, наприклад, за медичним критерієм вона поділяється на поведінку, що відхиляється від норм психічного здоров'я, та поведінку, що порушує правові, моральні, релігійні й інші соціальні норми; за кількістю учасників – на індивідуальну та групову; за характером дій – на позитивну та негативну. Науковці виокремлюють також низку

інших підстав для диференціації девіантної поведінки, однак обмежений обсяг нашого дослідження не дозволяє нам проаналізувати їх усі. Тому надалі за основу пропонуємо взяти загальноновизнану класифікацію девіантної поведінки, що враховує різновид порушеної норми, а також негативні наслідки, що настали.

Традиційно за вказаним критерієм прийнято розрізнити аутодеструктивну (саморуйнівну), асоціальну (аморальну) й антисоціальну (делінквентну та кримінальну) поведінку [80, с. 41; 101, с. 18]. З метою з'ясування, до якого саме із зазначених різновидів належить вандалізм, пропонуємо проаналізувати їх більш детально.

Основою *аутодеструктивної поведінки* є відхилення від психологічних та нерідко медичних норм. Така поведінка загрожує життю, здоров'ю, розвитку власне особи та найбільш часто виявляється в таких формах, як суїцидальна поведінка, харчова, хімічна, комп'ютерна чи інша залежність, фанатична, аутична або віктимна поведінка, діяльність із вираженим ризиком тощо [32].

Асоціальна поведінка полягає в несприйнятті, відмові від виконання морально-етичних, релігійних норм, нехтуванні загальнолюдськими цінностями, почуттям обов'язку. Така поведінка загрожує не власне особі (як у першому випадку), а благополуччю міжособових відносин і найбільш часто виявляється в таких формах, як бродяжництво, безладне статеве життя, графіті, субкультуральні девіації тощо.

Підґрунтям *антисоціальної поведінки* є порушення соціальних і правових норм. Така поведінка є соціально неприйнятною, оскільки загрожує соціальному порядку та благополуччю оточуючих. Вона може виявлятися у вигляді делінквентної або кримінальної (злочинної) поведінки. У першому випадку йдеться про незначні, дрібні правопорушення, за вчинення яких особа досить часто уникає юридичної відповідальності (дрібне хуліганство, бешкетування, жорстоке поводження з тваринами, дрібні крадіжки, пошкодження майна тощо), а в другому – про діяння, які прямо заборонені кримінальним законодавством.

Наведені вище характеристики дають змогу сформулювати однозначний висновок: *вандалізм є одним із різновидів антисоціальної девіантної поведінки* [51, с. 61]. Водночас питання про те, до якого саме із вказаних вище видів він належить,

– залишається відкритим. Так, наприклад, А. О. Любченко та Н. М. Савельєва стверджують, що вандалізм є однією з форм делінквентної поведінки [101, с. 18]. Більш широкий підхід обстоюють деякі зарубіжні кримінологи, на думку яких вандалізму притаманні ознаки як злочинних (кримінальних), так і аморальних вчинків [140]. Існує також третій підхід, прихильники якого дають неоднозначну оцінку досліджуваному явищу, диференціюючи вандальну поведінку на антигромадську, асоціальну та соціально нейтральну (стріт-арт, графіті тощо) [102].

На нашу думку, така неоднозначність в інтерпретації правової природи вандалізму обумовлена відразу кількома обставинами. По-перше, кримінальне законодавство різних зарубіжних країн закріплює дещо різні підходи до криміналізації вандалізму. Так, наприклад, у кримінальних кодексах одних країн вандалізм прямо визначено як злочин, тоді як в інших відсутня спеціальна правова норма, що передбачає відповідальність за це діяння (до таких належить і КК України). По-друге, зарубіжне законодавство по-різному підходить до покарання за незначні, дрібні правопорушення, які за своєю сутністю є актами вандалізму. Так, наприклад, в одних країнах такі дії належать не до злочинів, а до кримінальних проступків; у других – до адміністративних правопорушень; у третіх – взагалі не тягнуть юридичної відповідальності. По-третє, за своїм змістом девіантна поведінка завжди відносно умовна [45, с. 5], що пов'язано із швидкоплинністю суспільних відносин, а також зміною соціальних норм і стереотипів. Отже, вандалізм як різновид девіантної поведінки та складне соціальне явище у своїй структурі має певні зони «невизначеності» [143], які залежно від певних умов можуть сприйматись і як нормальна (нейтральна), і як протиправна поведінка.

Узагальнюючи викладене вище, а також ураховуючи положення чинного законодавства та національні правові традиції, можна сформулювати такий висновок: *вандалізм як один з різновидів антисоціальної девіантної поведінки залежно від конкретних умов та обставин може виявлятися у вигляді як делінквентної, так і кримінальної (злочинної) поведінки.*

2. Значна частина науковців, а також опитаних нами респондентів (66 % поліцейських та 58 % громадян) зауважують, що *вандалізм супроводжується підвищеним рівнем агресивності*.

Слово «агресія» (від лат. *aggressio* – напад) у найбільш загальному значенні позначає таку поведінку людини, яка спрямована на пошкодження або руйнування когось, чогось. У сучасній науковій літературі представлені досить різноманітні пояснення причин виникнення агресії. Так, наприклад, одні науковці стверджують, що агресія закладена в підсвідомості будь-якої людини як інстинкт, оскільки всі люди за своєю природою егоїстичні, брутальні й жорстокі (теорія Т. Гоббса); інші – переконують, що агресія – це успадкована спонтанна готовність людини боротися за своє існування, або захоплювати чи захищати свою власність (теорія К. Лоренса). У соціологічному контексті агресію розглядають як певне діяння, що завдає шкоди іншому об'єкту (Д. Коннор) [9, с. 76].

Агресивність – це *природна* властивість людини. Саме за вказаною ознакою можна розмежувати агресивність і жорстокість. Остання має суто соціальне походження, обумовлене рівнем виховання та конкретними умовами життя особи. Вона виявляється у відсутності гуманного, людяного ставлення до інших осіб, невизнання їхніх цінностей, байдужості до їхніх страждань (або ж у прагненні завдати таких страждань) [31, с. 24]. Натомість агресивність виникає на суто біологічному підґрунті та виявляється в якісно іншій сфері – соціальній [29, с. 70].

Переважна більшість науковців стверджують, що агресивність притаманна абсолютно всім без винятку індивідам. З таким твердженням варто погодитись, однак із певним застереженням: власне агресивність як риса людини ще не робить її суспільно небезпечною, оскільки, по-перше, між агресивністю та агресією відсутній тісний взаємозв'язок і несвідомий потяг до агресії досить часто успішно стримується вихованням; по-друге, акти агресії не завжди набувають свідомо небезпечних і суспільно неприйнятних виявів, трансформуючись у цілком прийнятні форми (сублімація).

За спрямованістю агресія може бути внутрішньою (спрямована безпосередньо на особистість) і зовнішньою (спрямована на інших людей чи об'єкти). У контексті

вандалізму як однієї з найбільш небезпечних форм агресивної поведінки йдеться *суто про зовнішню агресію*. Причому, як доречно підкреслюють науковці, «підґрунтям вандалізму є психологічний механізм заміщення агресії, за якого вона спрямовується не на джерело стресу, а на інший об'єкт, впливаючи на який особа виміщає свій гнів» [82, с. 3–11; 99, с. 19; 101, с. 30, 59].

Отже, підсумовуючи викладене вище, можна дійти таких висновків: *девіантна поведінка, передусім вандалізм, за об'єктивними (зовнішніми) та суб'єктивними (психологічними) ознаками, характером і способом дій, а також мотивами й детермінантами вчинення є різновидом агресивної поведінки*.

3. Переважна більшість опитаних нами респондентів (55 % поліцейських та 51 % громадян) вважають, що *вандалізм є актом насильницької поведінки*. З таким висновком варто погодитись, оскільки традиційно прийнято вважати, що агресія, яка виявляється в екстремальній і соціально неприпустимій формі, завжди переростає в насильство. Яскравим підтвердженням цього факту є власне вандалізм. У зв'язку з цим слід з'ясувати, що таке насильство і яким чином воно пояснює правову природу вандалізму. Відповісти на це питання досить складно, що обумовлено різними, іноді діаметрально протилежними трактуваннями категорії «насильство», представленими на сторінках праць науковців у галузях права, філософії, психології, політології, соціології, конфліктології, етики й інших наук. На жаль, обмежений обсяг цього дослідження не дозволяє нам повною мірою проаналізувати всі наявні на сьогодні наукові підходи до пояснення насильства, а тому пропонуємо зупинитися лише на тих, що допоможуть нам встановити істинну природу вандалізму.

У юриспруденції насильством вважають протиправні, карані діяння (зазвичай умисного характеру), спрямовані на заподіяння фізичної, психологічної, сексуальної, економічної шкоди та страждань іншій особі. Вони виявляються в учиненні вбивств, заподіянні тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, побоїв, мордувань, катувань тощо.

Соціологія розглядає насильство дещо ширше, зокрема як одну з ознак девіантної поведінки, що передбачає суспільні й локальні загрози і становить

небезпеку для людей, зокрема протиправні дії, які містять засоби фізичного та психологічного насильства над особистістю [39, с. 36].

Дещо ширше трактування поняття насильства пропонують представники таких наук, як психологія та конфліктологія. У першому випадку його визначають як безпідставну, імпульсивну, ірраціональну й негативну агресію, у другому – як «жорсткі форми конфліктних дій (здебільшого агресивного характеру), що супроводжуються обмеженням інтересів осіб, пов'язані з посяганням чи загрозою посягання на їх свободу, права, гідне існування, а також означені небезпекою для їх життя і здоров'я» [153, с. 101].

Отже, можна дійти таких висновків: по-перше, насильство є неодмінним супутником, індикатором рівня агресивності особистості; по-друге, воно може набувати різноманітних форм вияву – фізичне, економічне, психологічне, сексуальне тощо; по-третє, насильство може бути спрямоване як на конкретну фізичну особу, так і на певну групу осіб, соціальну спільноту, державу; по-четверте, об'єктом посягання може бути як власне особа, так і належні їй блага, права, свободи, законні інтереси, певні духовні, моральні й інші цінності тощо.

Сформульовані нами висновки дають підстави розглядати насильство як одну з невід'ємних та основних ознак вандалізму. Причому в контексті вандалізму насильство має переважно економічний характер, рідше – психологічний і фізичний. За мотиваційною ознакою насильство під час вандалізму має інструментальний характер, тобто слугує інструментом, засобом досягнення певної мети, задоволення особистісних інтересів, вираження свого ставлення до конкретних подій чи індивідів. З огляду на це, вказане насильство має опосередкований характер, адже спрямоване не на конкретного індивіда, а на його власність й інші блага, які йому належать або мають для нього значення.

4. На думку значної частини респондентів (35 % поліцейських та 66 % громадян), вандалізм є виявом безпідставної (безглуздої) поведінки. У суспільній свідомості (і результати проведеного нами опитування яскраво підтверджують цей факт) вандалізм постає як ірраціональне, безглузде знищення, руйнування,

паплюження чужої власності. Невмотивованою, безцільною, безглуздою поведінкою вважають вандалізм також і деякі науковці [149, с. 64; 156, с. 66; 168, с. 304].

Водночас досліджені нами численні факти вандалізму дають підстави висловити певні сумніви щодо об'єктивності такої оцінки. Так, ззовні, тобто в сприйнятті певної особи чи суспільства акти вандалізму дійсно можуть видаватись абсурдною, нерозсудливою, безглуздою поведінкою і навіть свідчити про хворобливий стан порушника чи наявність у нього певних патопсихологічних відхилень. Насправді ж будь-який акт вандалізму має об'єктивне вираження та мотивований ворожістю, ненавистю чи особистою неприязню до окремих людей або певних соціальних груп.

То чи є вандалізм безглуздою поведінкою? Відповідаючи на це питання, передусім варто зауважити, що в найбільш загальному значенні безглуздим визнають вчинок, у якому «виявляється невідповідність між мотивом поведінки, її наслідками та нормами моралі, які панують у суспільстві» [101, с. 16]. Що стосується вандалізму, то, як свідчать результати проведеного нами дослідження, він здебільшого є своєрідним вираженням протесту та є наслідком певних намірів і мотивів. Причому, як буде доведено в наступному підрозділі дисертації, такі мотиви можуть бути найрізноманітнішими: корисливими, релігійними або ж політичними. До вчинення певних актів вандалізму особу може спонукати як бажання збагатитися, так і помста. Крім того, вандалізм може бути етапом певної гри, засобом самовираження або станом фрустрації.

З викладеного вище випливає, що *така ознака вандалізму, як безглуздий характер, є відносною. Вона пояснює лише зовнішню, об'єктивну сторону вандалізму, тобто характеризує його сприйняття іншими людьми чи суспільством загалом. Водночас із суб'єктивного боку вандалізм не можна вважати безглуздим вчинком, оскільки він завжди вмотивований, хоча його особистісний зміст не завжди усвідомлюється порушником, а сторонніми особами й поготів.*

5. Більшість науковців, а також опитаних нами респондентів (78 % поліцейських і 70 % громадян) відносять вандалізм до різновидів деструктивної (руйнівної) поведінки.

Доречною слід визнати думку науковців стосовно того, що «вандалізм є особливим різновидом деструктивної, дезадаптивної поведінки, яку багато в чому характеризує агресивність та ірраціональна пристрасть до пошкодження матеріальних цінностей» [123]. Він ґрунтується на деструктивних потягах до руйнації та знищення [19, с. 17; 69, с. 63], що виявляється в спрямованості на заподіяння шкоди – як матеріальної, так і духовної. Причому руйнівний характер вандалізму є відносним поняттям, яке може набувати різноманітних форм – знищення, пошкодження, руйнування, наруга, осквернення та інший вплив на духовні й матеріальні цінності.

Отже, вандалізм, з огляду на вмотивованість ворожістю й ненавистю до людей, суспільства чи окремих речей, завжди спрямований на їх знищення чи заподіяння їм шкоди.

6. Переважна більшість науковців, а також опитаних нами респондентів (63 % поліцейських і 69 % громадян) наголошують на *специфічності об'єкта посягання в разі вандалізму.*

Як ми уже неодноразово зазначали вище, вандалізм є різновидом агресивної насильницької поведінки, яка може мати внутрішню і зовнішню спрямованість. Якщо мова йде про вандалізм, як одну з найбільш небезпечних форм агресивної поведінки, то тут має місце саме другий із зазначених різновидів. Його особливістю є те, що особа спрямовує свій гнів не на джерело стресу, а на інший об'єкт. Таку агресію називають *інструментальною* [101, с. 30]. Її основним джерелом є психічні відхилення, стан фрустрації, негативізм, зневіра в ідеалах, відчуття розчарування тощо. *Об'єктами вандалізму в цьому разі здебільшого стають матеріальні цінності, чуже майно, об'єкти і споруди громадського користування, громадський транспорт, суспільна й державна власність тощо.*

Крім інструментальної, *підґрунтям актів вандалізму досить часто є суто ворожа агресія* [101, с. 15]. Вона виявляється під час воєн, революцій, повстань, переворотів, захоплень державної влади, геноциду, тероризму, депортацій та інших дій, пов'язаних із переслідуванням особи чи певної групи осіб за расовою, національною, етнічною, релігійною, партійною чи іншою належністю. У таких

випадках дії вандалів спрямовуються на об'єкти, що мають історичну, археологічну, культурну, духовну, художню, наукову цінність, державну або партійну символіку, пам'ятники архітектури та мистецтва, релігійні, культові, меморіальні споруди тощо.

7. На думку значної частини респондентів (54 % поліцейських та 47 % громадян), вандалізм має умисний характер.

Наведена ознака викликає численні суперечки й дискусії на сторінках юридичної літератури. Так, наприклад, деякі науковці зауважують, що «багато видів шкоди навколишньому середовищу та обладнанню завдають не стільки через усвідомлене бажання зруйнувати, скільки внаслідок неувважності, відсутності піклування та акуратності, а також з міркувань особистої зручності» [20, с. 118; 180]. У такому разі правопорушник може й не усвідомлювати протиправності та шкідливості своїх діянь внаслідок правової необізнаності, недостатньої вихованості чи власного егоїзму. Англійський дослідник Уайз називає такий різновид вандалізму «випадковим» і відносить до нього всі випадки «пошкодження майна, що обумовлені його використанням не за призначенням, цікавістю, пустощами чи невідповідністю між планами проектувальника та бажаннями користувача» [193, с. 31].

Водночас більшість дослідників підкреслюють виключно умисний характер заподіяння шкоди певним матеріальним об'єктам [94; 148; 188]. Ми цілком поділяємо цю позицію та *вважаємо безпідставною диференціацію вандалізму на умисний і випадковий*. Як ми уже зазначали вище, підґрунтям вандалізму є специфічні мотиви, які слугують рушійною силою деструктивної, руйнівної поведінки особи. Отже, будь-який акт вандалістичної поведінки є усвідомленим актом морального самовизначення особи, у якому вона самостверджується, самовиражається та в якому виявляється система її цінностей, а також ставлення до себе, інших людей, соціальної групи або суспільства загалом. Якщо ж особа завдає шкоди певним матеріальним об'єктам неусвідомлено, то її дії слід кваліфікувати не як вияви вандалізму, а як ненавмисне пошкодження майна.

Окрім проаналізованих нами вище, науковці, а також опитані респонденти виокремлюють низку інших ознак, які, на їхню думку, розкривають специфічну природу вандалізму та дають змогу відмежувати його від інших протиправних діянь і різновидів девіантної поведінки.

По-перше, деякі респонденти (30 % поліцейських та 42 % громадян) вказують на *протиправний характер вандалізму*. Схожу точку зору обґрунтовують також і деякі науковці, які стверджують, що «вандалізм є однією з форм *незаконного* протестного вираження особистих поглядів, позицій, оцінки діяльності законно обраної влади» [103, с. 63].

На нашу думку, з наведеною позицією можна погодитися лише частково. Адже на сьогодні ані адміністративно-деліктне, ані кримінальне законодавство не містить прямої норми, яка б передбачала відповідальність за вандалізм. Акти вандалістичної поведінки залежно від їх додаткових характеристик кваліфікують за різними статтями КУпАП або КК України. Водночас деякі з них, зокрема ті, що не становлять значної суспільної небезпеки та не спричиняють особливої шкоди, взагалі перебувають поза межами правової заборони. Це дає змогу стверджувати, що *протиправність вандалізму має відносний характер*.

По-друге, з ознакою протиправності тісно пов'язана така ознака, як *караність*. Саме її деякі респонденти (32 % поліцейських та 28 % громадян) визнали *однією з основних ознак вандалізму*. Такий підхід також є дещо сумнівним, оскільки правові норми далеко не завжди збігаються із соціальними, моральними, релігійними й іншими уявленнями про вандалізм. У цьому контексті слушними є переконання С. Коена, на думку якого «вандалізм не можна назвати ані точною характеристикою поведінки, ані усталеною правовою категорією; це ярлик, який застосовують до певних типів поведінки за певних умов» [175, с. 23].

У зв'язку з цим на практиці досить часто виникають ситуації, коли явно деструктивні, руйнівні акти поведінки, що спрямовані на знищення чи паплюження культурних, історичних, релігійних та інших пам'яток і які прямо порушують законодавчо закріплені заборони, у конкретних історичних умовах «нормалізуються», інституалізуються, тобто визнаються цілком допустимою і

терпимою поведінкою. Прикладом можуть слугувати численні акти знищення пам'ятників та іншої символіки радянського союзу в період активізації процесів декомунізації. І хоча за об'єктивними ознаками зазначені дії були явно протиправними, жодної відповідальності порушники не понесли.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що така ознака вандалізму, як *караність, попри свою важливість, не є обов'язковою кримінологічною ознакою цього протиправного явища.*

По-третє, деякі респонденти (18 % поліцейських та 32 % громадян) наголошують, що *вандалізм має переважно груповий характер.* Результати проведеного нами дослідження засвідчили, що до актів вандалізму дійсно досить часто вдаються групи осіб. Це пояснюється певними особливостями протікання психологічних процесів у представників різних соціальних груп (більш детально це питання буде висвітлено в другому розділі дисертації). Водночас *груповий характер вандалізму більш поширений у молодіжному середовищі, а тому вважаємо недоцільним відносити його до основних ознак вандалізму в загальному контексті.*

Перелік проаналізованих ознак вандалізму не є вичерпним, однак їх цілком достатньо для того, щоб отримати загальне уявлення про вандалізм як складну кримінологічну категорію. Крім того, виокремлені ознаки є підґрунтям сформульованого нами тлумачення вандалізму, який варто визначити як одну з форм девіантної, деструктивної (руйнівної) поведінки, що має насильницький та агресивний характер і полягає в умисному, безпідставному (безглуздому) знищенні, пошкодженні, руйнуванні, порушенні, оскверненні чи інших формах впливу на об'єкти, що мають історичну, археологічну, культурну, духовну, художню, наукову цінність, державну або партійну символіку, пам'ятники архітектури та мистецтва, релігійні, культові, меморіальні споруди, а також інші матеріальні цінності, чуже майно, суспільну та державну власність.

Сформульоване нами визначення дає змогу максимально повно висвітлити правову природу вандалізму, розкрити його негативне значення та деструктивний характер, невідповідність правовим і загальноприйнятим соціальним нормам та правилам поведінки. На нашу думку, таке широке трактування вандалізму

слугуватиме базисом для подальшого дослідження його природи як соціального явища та правової категорії і вимагає застосування комплексного підходу та ґрунтовної методологічної бази. Саме тому в наступних підрозділах дисертаційного дослідження ми спробуємо максимально повно розкрити всі сутнісні властивості вандалізму, які мають вагоме значення для розроблення та ефективної реалізації заходів, спрямованих на його профілактику й запобігання.

1.2. Мотиви сучасного вандалізму

Як ми уже зазначали в попередньому підрозділі дисертації, у суспільній свідомості вандалізм сприймається переважно як вияв безглуздої (невмотивованої) поведінки й ототожнюється з ірраціональним, безцільним, безпідставним знищенням, руйнуванням, паплюженням чужої власності. Насправді ж абсурдність, безглуздість, нерозсудливість вандалізму – це ознаки, що пояснюють лише його зовнішній, об'єктивний аспект, тобто характеризують його сприйняття іншими людьми чи суспільством загалом. У суб'єктивному контексті вандалізм не можна вважати безглуздим вчинком, оскільки він завжди вмотивований і має особистісний зміст.

Слід зауважити, що з позиції кримінології дослідження суб'єктивних характеристик вандалізму та його психологічного підґрунтя має не стільки теоретичне, скільки практичне значення. Адже такі традиційні методи протидії вандалізму, як покарання правопорушників та усунення завданої шкоди, на сьогодні не дають очікуваних результатів, свідченням чого є активізація вандалістичної поведінки, посилення агресивності й жорстокості фактів її вияву. У зв'язку з цим, останніми роками науковці та практичні працівники зосереджують увагу на визначенні й дослідженні мотивів вандалізму, які є основою, вихідним елементом розроблення та впровадження ефективної системи профілактичних і корекційних заходів, оскільки дозволяють більш глибоко зрозуміти причини вандалістичної поведінки, а також визначити специфічні особистісні якості та характеристики вандала.

Передусім варто з'ясувати значення власне поняття «мотив». Традиційно мотивом будь-якого вчинку вважають «внутрішні спонукання, які впливають на волю суб'єкта і якими він керується під час його здійснення» [106, с. 109]. Інакше кажучи, мотив «обумовлює прагнення людини саме до цієї, а не до будь-якої іншої мети» [104, с. 13]. У кримінальному праві термін «мотив злочину» зазвичай вживають у значенні «внутрішнє спонукання, яким керується суб'єкт під час учинення злочину; рушійна сила злочину, внутрішня причина його вчинення» [7, с. 57].

З поняттям мотиву тісно пов'язані такі категорії, як «мотиваційна сфера» та «мотивація протиправної поведінки». Перша становить динамічне утворення, до якого належать потреби, прагнення, цінності, цілі особистості [65, с. 245]; друга – «цілісний внутрішній процес формування, розвитку та реалізації мотиву» [144, с. 35].

Досліджуючи мотиваційну сферу вандалізму, більшість науковців (особливо в галузі психології) беруть до уваги те, що мотив як рушійна сила людської поведінки виникає з актуальної в конкретний період часу потреби. На сьогодні в науковій літературі обґрунтовано значну кількість підходів до визначення та класифікації потреб. На жаль, обмежений обсяг нашого дослідження не дозволяє досить детально їх проаналізувати. Крім того, це сягає за межі предмета нашого дослідження, з огляду на що пропонуємо зупинитися лише на найбільш популярній класифікації потреб, яку свого часу запропонував А. Маслоу і яка ґрунтується на ієрархічній структурі, побудованій за критеріями соціалізації потреб. Основою «піраміди» він визнав основні фізіологічні потреби людини (харчування, задоволення сексуального потягу та інші потреби, які забезпечують життєдіяльність людини); на другому рівні – життєво важливі потреби в безпеці (захист від болю, страху, гніву тощо); на третьому – «соціогенні потреби» в соціокультурному контексті (любов, співчуття, соціальна належність тощо); на четвертому – потреби в самовираженні (самоповага, досягнення, визнання, схвалення); на п'ятому – потреби в самоактуальності й зростанні (реалізація власних можливостей, отримання інформації, пізнання) [105, с. 112; 131, с. 18].

Незадоволеність, або недостатня задоволеність тієї чи іншої потреби перетворює її на «актуальну потребу», яка ще не є мотивом, а лише детермінує пошукову активність особи. І лише після того, як буде визначено предмет потреби, актуальний на конкретний момент часу, а також спосіб її реалізації, який є доцільним у конкретних обставинах, можна говорити про формування мотиву.

У сучасній юриспруденції загальноприйнятим є постулат, згідно з яким «будь-яка усвідомлювана поведінка особи, зокрема злочинна, є вмотивованою й цілеспрямованою; невмотивованою може бути лише поведінка неосудних і малолітніх осіб, які не усвідомлюють фактичний характер учинюваних ними дій» [41, с. 81]. Це означає, що основою будь-яких дій психічно здорової людини завжди є певний мотив, оскільки всі вони до їх учинення «проходять через її свідомість» [68, с. 52], «спрямовуються її очікуваннями, оцінкою передбачуваних результатів та їх наслідків» [104, с. 13].

Водночас зазвичай досить складно чітко виокремити якийсь один конкретний мотив, оскільки злочинна поведінка детермінована багатьма чинниками й потребами: ворожість, злість, помста, ненависть, самоствердження, самовираження, правовий нігілізм, негативізм, користь, захист, хуліганські спонукання, фрустрація тощо. У зв'язку з цим, будь-яка класифікація того чи іншого різновиду девіантної поведінки, у тому числі вандалізму, завжди має умовний характер і базується на мотивах, які домінують у загальній системі цінностей, потреб та інтересів індивіда.

Розглянувши загальнотеоретичні питання теорії мотивації, пропонуємо перейти до безпосереднього аналізу обґрунтованих у науковій літературі класифікацій вандалізму залежно від мотивів його вчинення.

Слід зауважити, що перші наукові дослідження мотиваційної сфери вандалізму зарубіжні науковці провели ще в минулому столітті. Найбільш відомими з них стали С. Коен та Д. Кантер, наукові здобутки яких не втрачають актуальності донині.

Так, класифікація С. Коена, розроблена ним 1973 року, базується на «панівному мотиві руйнування», згідно з яким дослідник виокремив сім видів вандалізму, а саме:

1) вандалізм як спосіб надбання: основний мотив – отримання матеріальної вигоди; типові форми – демонтування пам'ятників та інших об'єктів (меморіальні дошки, деталі приладів та обладнання, транспортних засобів тощо), які містять кольорові метали. За своєю сутністю ця форма вандалізму є різновидом крадіжки й найбільш розповсюджена на кладовищах, у громадському транспорті та в інших публічних місцях;

2) тактичний вандалізм: основний мотив – протест, привертання уваги, або ж спрямованість на досягнення інших цілей, не пов'язаних із ворожістю; типові форми вияву – фіктивна реставрація пам'ятників архітектури й мистецтва заради їх знецінення;

3) ідеологічний вандалізм: основний мотив – соціально-політична, релігійна чи інша нетерпимість; спрямованість – досягнення певних соціальних чи політичних цілей; типові форми вияву – знищення, пошкодження, плюндрування об'єктів, які мають яскраво виражене символічне значення;

4) вандалізм як помста: основний мотив – відповідь на негативне ставлення, образу (які досить часто можуть бути уявними); типові форми вияву – знищення, пошкодження, плюндрування об'єктів, які нерідко лише побічно або символічно пов'язані з первинним джерелом ворожості [173, с. 78];

5) вандалізм як гра: основний мотив – самоствердження, самореалізація, цікавість, особливо дітей і підлітків; типові форми вияву – знищення або пошкодження об'єктів та споруд з метою підвищення статусу або зміцнення поваги й авторитету серед однолітків, яке досить часто проходить у формі гри, змагань;

б) злісний вандалізм: основний мотив – ворожість, розчарування, гнів, заздрість, неприязнь до інших людей; типові форми вияву – знищення або пошкодження об'єктів і споруд з метою отримання задоволення від заподіяння шкоди [20, с. 118–119; 99, с. 20–21; 124, с. 145; 148; 176, с. 34, 42–51].

Попри численні протиріччя, запропоновану С. Коеном класифікацію вандалізму підтримують чимало науковців. Причому деякі з них навіть пропонують її розширити шляхом виокремлення нових різновидів.

Так, наприклад, К. В. Латиш, окрім зазначених вище, наводить так званий випадковий вандалізм, умисел щодо якого виникає ситуативно. Він виявляється в пошкодженні сидінь, шибок вікон, графіті тощо [99, с. 20–21]. Однак, на нашу думку, для виокремлення в самостійну групу випадкового вандалізму автор не навела достатніх аргументів, об'єднавши фактично лише мотиви злісного вандалізму і вандалізму як гри та акцентувавши увагу на спонтанності й раптовості їх формування у свідомості правопорушника.

С. Ю. Малахов в окрему групу виділяє також графіті як різновид вандалізму [103, с. 65]. Графіті дійсно є нетиповою формою вандалістичної поведінки, якій притаманна низка специфічних ознак. Водночас ми вважаємо недоречним виділення графіті в окрему групу саме на підставі мотивів його вчинення, адже такі мотиви можуть бути надзвичайно різноманітними: це і помста, і самовираження, і привернення уваги, і гра тощо.

Не менш популярною на сьогодні залишається класифікація вандалізму, запропонована Д. Кантером. Зокрема, автор виділяє сім основних мотивів вандалістичної поведінки:

1) помста (так само, як і С. Коен, Д. Кантер вважає помсту одним із найбільш поширених мотивів нищення та руйнування);

2) отримання вигоди (цей різновид вандалістичної поведінки ґрунтується на корисливих мотивах);

3) гнів (детермінується нездатністю суб'єкта самореалізуватися, досягти бажаної мети, а також почуттям гніву, розчарування, часто використовується як засіб подолання стресу);

4) нудьга (найбільш поширений мотив вандалістичної поведінки підлітків, які прагнуть розважитись, отримати нові враження, пов'язані з небезпекою та порушенням заборон, відчутти адреналін, піти проти правил);

5) дослідження (основною метою руйнування є пізнання, яке обумовлюється цікавістю, бажанням зрозуміти, як працює механізм, система). У соціальній сфері – це спосіб визначити межі дозволеного, перевірити, наскільки дієвими є соціальні

норми, наскільки міцним є авторитет. Цей різновид вандалізму найбільш поширений серед дітей, підлітків, осіб-шукачів і дослідників;

б) естетичне переживання (діями вандала керує бажання отримати естетичне задоволення від процесу руйнування, пошкодження, осквернення; причому особливе значення відіграють звуки, голоси, безпосереднє спостереження за процесом);

7) екзистенційне дослідження (особою керує бажання самоствердитись, привернути до себе увагу, визначити можливості свого впливу на суспільство; вандал діє публічно, не намагаючись приховати свою причетність до протиправних дій) [20, с. 118–120; 84; 99, с. 23; 148; 174, с. 79].

На основі класифікації мотивів Д. Кантера науковці обґрунтовують власну типологізацію вандалізму. Так, наприклад, Ю. А. Клейберг до основних мотивів вандалської поведінки зараховує помсту, вигоду, гнів, нудьгу, дослідження та самоствердження (у значенні екзистенційного дослідження). Водночас замість естетичного переживання він виокремлює графіті як різновид комунікації, що через анонімність звільняє особу від соціального контролю [84]. На нашу думку, такий підхід є суперечливим, адже, як було зазначено вище, графіті, з огляду на низку специфічних особливостей, не доцільно виділяти в окрему групу саме на підставі мотивів вандалської поведінки.

Класифікації С. Коена та Д. Кантера на сьогодні вважають найбільш поширеними та науково обґрунтованими. Водночас деякі науковці наголошують, що оскільки вони були розроблені ще в минулому столітті, їх зміст є застарілим і таким, що не враховує тенденцій розвитку сучасного суспільства. Саме тому останніми роками на сторінках юридичної літератури дедалі частіше почали з'являтися нові підходи до класифікації вандалізму за мотивами його вчинення. Пропонуємо більш детально проаналізувати деяких з них.

О. М. Бандурка та А. Ф. Зелінський обґрунтували класифікацію вандалізму на підставі провідних мотивів, а також суспільних відносин, у сфері яких його вчиняють, виокремлюючи такі різновиди: 1) побутовий (виникає на ґрунті неприязних стосунків у сім'ї, між сусідами, між членами малих соціальних груп);

2) епатажний (обумовлений прагненням самоствердитись, є виявом неусвідомленого протесту проти загальноприйнятих норм і правил поведінки); 3) кримінальний (охоплює випадки пошкодження майна з корисливих мотивів, у результаті іншої злочинної діяльності або ж з метою приховання наслідків інших злочинів); 4) ідеологічний (передбачає посягання на державну символіку, на пам'ятники й могили видатних державних діячів); 5) терористичний (часто поєднується з ідеологічним і супроводжується вибухами, підпалами); 6) державно-чиновницький (виявляється в побудові приватного житла в заповідних зонах, умисному забрудненні водойм, забрудненні атмосферного повітря промисловими підприємствами тощо) [10, с. 24]. Погоджуючись загальною з наведеною класифікацією, О. С. Пашутіна додатково пропонує виокремити державно-корупційний вандалізм, який передбачає особисту зацікавленість винних осіб [124, с. 146].

Детальний аналіз наведених вище підходів дає змогу визнати їх дещо сумнівними в контексті доцільності й наукової обґрунтованості. По-перше, вважаємо недоречним виокремлення кримінального вандалізму, оскільки, як зазначають власне автори, він ґрунтується на декількох абсолютно різних за своїм характером мотивах. По-друге, не зовсім вдалим слід визнати пояснення ідеологічного вандалізму, який фактично виокремлюється за специфікою не мотиву, а об'єкта посягання. По-третє, з тих самих причин необґрунтованим вважаємо виокремлення терористичного вандалізму, базисом якого слугує специфічний спосіб учинення актів вандалізму. По-четверте, переконані, що назва «державно-чиновницький вандалізм» не відображає специфічного характеру актів вандалізму, які автори відносять до цього різновиду та які за своєю сутністю є переважно екологічним вандалізмом. По-п'яте, недоцільним вважаємо виділення державно-корупційного вандалізму, оскільки він ґрунтується на тих самих корисливих мотивах, що й кримінальний.

Цікаву класифікацію вандалізму запропонував В. А. Бачинін. Так, залежно від конкретного соціального та культурно-історичного контексту він розрізняє три типи вандалізму: 1) геростратівський (основна мета – особисте самоствердження);

2) революційний (основна мета – заміна знищених культурних цінностей новими);
3) хуліганський (відсутність розумних цілей, руйнування заради руйнування) [12, с. 40]. Водночас навіть без детального аналізу наведеної вище класифікації стає зрозумілим, що вона має необґрунтовано звужений зміст і не відображає всієї палітри мотивів вандалізму.

Більш розгалужену класифікацію вандалізму, залежно від домінуючого мотиву руйнації, обґрунтовує у своєму дослідженні К. А. Бочарова, розрізняючи:

- 1) корисливий вандалізм (основним мотивом є отримання матеріальної вигоди);
- 2) опосередкований (руйнування є засобом досягнення іншої, прихованої мети);
- 3) ідеологічний (спрямований на досягнення певної соціальної чи політичної мети; об'єкт посягання має яскраво виражений символічний зміст);
- 4) підлітковий (руйнування слугує засобом підняття статусу серед однолітків за допомогою вияву сили, спритності, сміливості; сприймається як розвага, змагання);
- 5) емоційний (обумовлений перебуванням особи в різних фрустраційних станах, переживанням почуття досади, нездатності досягти чогось; використовується як спосіб подолання стресу);
- 6) дослідницький (метою руйнації є пізнання, цікавість, перевірка меж допустимого);
- 7) я-особистісний (основний мотив – самоствердження; основна мета – привернення уваги до себе);
- 8) естетичний (вирішальне значення відіграє фізичний процес руйнації, який приносить певне задоволення, відкриває нові враження);
- 9) інструментальний (руйнування слугує засобом досягнення зовсім іншої мети, інструментом учинення іншого злочину);
- 10) мстивий (знищення майна відбувається у відповідь на образу);
- 11) злобливий (основними мотивами є ворожість, заздрість, неприязнь до інших людей, отримання задоволення від заподіяної шкоди) [21, с. 162–163].

Попри певну наукову цінність, наведена класифікація вандалізму, на нашу думку, закономірно варта критики. Адже вона фактично поєднує в собі класифікації, які були проаналізовані нами вище. Причому автор належним чином не уніфікував виокремлені різновиди вандалізму, а отже, припустився численних помилок. По-перше, підґрунтям я-особистісного та підліткового вандалізму слугують тотожні за своєю сутністю мотиви; розбіжність між ними полягає лише в особі вандала. По-

друге, недостатньо обґрунтованим є виділення в окрему групу емоційного вандалізму, оскільки кожен акт вандалістичної поведінки фактично має яскраво виражене емоційне забарвлення. Крім того, за своїми мотивами він фактично тотожний естетичному вандалізму. По-третє, з тих самих причин (тотожність мотивів) недоречним вважаємо виокремлення в різні групи інструментального й опосередкованого вандалізму. По-четверте, недоцільним є виділення злобливого вандалізму, який фактично поєднує в собі мстивий та естетичний вандалізм.

На сторінках юридичної літератури можна зустріти ще багато підходів до класифікації мотивів вандалізму. Водночас більшість науковців лише називають такі мотиви, не пояснюючи їх зміст і не розкриваючи їхню специфіку. Так, наприклад, О. В. Александренко, К. В. Латиш виокремлюють хуліганські, корисливі, національні, расові, релігійні, емоційно-особистісні та сексуальні мотиви вандалістичної поведінки [2, с. 73]; Л. Куряча, А. Любченко, Н. Савельєва – хуліганські мотиви, неприязні міжособистісні відносини, корисливі, ідеологічні, анархічно-нігілістичні мотиви та неусвідомлюваний (бездумний) вандалізм [95, с. 56; 101, с. 23]; Л. С. Філіппова – хуліганські спонукання, помсту, ревнощі, злість, ненависть, заздрощі, сексуальні спонукання [162, с. 10].

Очевидно, що подібні класифікації складно назвати науково обґрунтованими, оскільки вони вносять лише неясність і плутанину в розуміння системи детермінант вандалістичної поведінки та, відповідно, ускладнюють процес побудови ефективного механізму запобігання й профілактики вандалізму.

Таким чином, проаналізувавши обґрунтовані в літературі наукові підходи до класифікації вандалізму, а також узагальнивши результати проведеного нами дослідження, зокрема вивчення матеріалів кримінальних проваджень і соціологічного опитування (додатки Б та В), можна запропонувати власний погляд щодо класифікації мотивів вандалістичної поведінки [56, с. 88].

1. Абсолютна більшість респондентів (89 % поліцейських та 86 % громадян) до основних мотивів вандалізму відносять *користь*. Дійсно, корисливий вандалізм є найбільш давнім і водночас найбільш поширеним його різновидом. Основною

метою дій вандалів у цьому разі є збагачення, отримання наживи, матеріальних благ чи будь-якої іншої вигоди.

Однак варто зауважити, що деякі науковці заперечують доцільність виокремлення корисливого вандалізму й відносять його до злочинів проти власності [123]. Ми вважаємо такий підхід необґрунтованим, адже між крадіжкою та корисливим вандалізмом існує декілька суттєвих відмінностей, а саме:

– у разі крадіжки основним об'єктом посягання є власність, а в разі вандалізму – також і моральність;

– під час учинення крадіжки умисел злочинця спрямований виключно на викрадення майна, а в разі вандалізму – також і на руйнування, знищення чи пошкодження певного об'єкта;

– у разі вандалізму, на відміну від крадіжки, злочинець знає та усвідомлює особливу історичну, культурну, релігійну чи іншу цінність об'єкта, однак свідомо нехтує нею;

– крадіжка зазвичай передбачає завдання потерпілому лише матеріальних збитків, а вандалізм – як матеріальної, так і не матеріальної шкоди.

Крім того, деякі науковці стверджують, що про корисливий вандалізм ідеться лише тоді, коли «в разі вчинення злочину викрадають предмети, які мають культурну або матеріальну цінність» [2, с. 73; 20, с. 118; 171, с. 44]. Проте таку позицію також варто визнати сумнівною. Як ми вже неодноразово зазначали, основною метою вандала є нищення, руйнування певних об'єктів чи предметів, а не звернення їх на свою користь. Причому предметом корисливого вандалізму може слугувати як приватна, так і державна чи комунальна власність. Зазвичай вандали викрадають найбільш цінні елементи пам'ятників, меморіальних комплексів, обладнання, транспортних засобів тощо. Однак нерідко банально викрадають вінки й огорожу на цвинтарях, знімають золоті коронки та прикраси з трупів. Тобто об'єктом посягання є не цілісний об'єкт, який має історичну, археологічну, культурну чи іншу цінність, а лише його частина (складові, деталі), хоча саме такому об'єктові завдають безпосередньої шкоди. Причому вартість викраденої

частини зазвичай є значно меншою, ніж сумарна шкода, якої завдали охоронюваному об'єкту.

До корисливого вандалізму також пропонують відносити випадки умисного знищення чи пошкодження майна, яке відбувається з метою приховування іншого злочину чи дійсних намірів правопорушника. У науковій літературі такі дії традиційно відносять до тактичного вандалізму. Водночас, на наше переконання, цей підхід є також сумнівним, адже під час віднесення того чи іншого акту вандалістичної поведінки до певної групи до уваги слід брати саме вихідні мотиви. У цьому разі випадку такими мотивами передусім є користь, отримання вигоди, фінансове чи інше збагачення.

2. Значна частина опитаних (82 % поліцейських та 77 % громадян) серед мотивів вандалізму виокремлюють *хуліганські спонукання*. У науці кримінального права хуліганськими спонуканнями традиційно прийнято вважати «прагнення особи продемонструвати свою зневагу до оточуючих, суспільства; відкрито протиставити свою поведінку громадському порядку; виявити зневагу до людської гідності та правил людського співіснування» [92, с. 55]. Таким чином, причини вчинення хуліганських дій означені дріб'язковістю, несуттєвістю, вони явно неадекватні, тобто не відповідають учиненим протиправним діям і заподіяним наслідкам, вони не мають логічного пояснення, не обумовлені обставинами, не впливають з них [87, с. 326]. Водночас цілком слушним є твердження науковців стосовно того, що «хуліганські мотиви є багатоликими» [30, с. 52], тобто вони можуть мати найрізноманітніші форми вияву, залежно від конкретного різновиду злочину. Вандалізм у цьому контексті не становить винятку, оскільки розкриває специфічні риси хуліганських спонукань.

Так, найбільш типовою рисою так званого хуліганського вандалізму є те, що правопорушник діє ірраціонально, імпульсивно, під впливом неусвідомлюваної злоби, жорстокості й цинізму. Об'єкта нищення або наруги досить часто обирають випадково. Однак досить часто характерні риси об'єкта заздалегідь окреслені (наприклад, це можуть бути об'єкти, що свідчать про належність до певної релігії, національності тощо). За цих умов про хуліганський характер вандалізму свідчить

умисел, який виникає та розвивається раптово. Найбільш показовим прикладом хуліганського вандалізму є діяльність радикально й екстремістсько налаштованих футбольних уболівальників – фанатів, які схильні до вчинення бійок, масових заворушень, погромів як безпосередньо на стадіонах, так і за їх межами. Причому досить часто абсолютно не має значення, перемогла чи програла команда, за яку вони уболівають, що свідчить про відсутність чітко усвідомленої мотивації в їх діях.

Деякі науковці підкреслюють, що цей тип вандалізму ґрунтується, серед іншого, на протесті, грі, розвазі та бажанні самоствердитись [2, с. 73; 162; 169, с. 510]. Водночас ми не можемо повною мірою погодитись із таким підходом. Як буде доведено нижче, перелічені вище спонукання, у зв'язку з їхнім специфічним характером, доцільно виокремлювати в самостійні класифікаційні групи вандалізму. Натомість характерною рисою хуліганського вандалізму є те, що саме цей його різновид у пересічних громадян асоціюється з невмотивованим, безцільним нищенням і руйнуванням історичних та культурних пам'яток. Про невмотивованість актів вандалісної поведінки загалом говорити недоречно, оскільки підґрунтям кожного з них є певні потреби та спонукання особи. І якщо ми говоримо про протест, самоствердження, цікавість тощо, то вони можуть вважатися мотивами хуліганського вандалізму лише тоді, коли повною мірою не усвідомлюються правопорушником, виникають імпульсивно, раптово.

Здійснений аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчує, що хуліганський і корисливий вандалізм є найбільш поширеними актами вандалісної поведінки, які були зафіксовані правоохоронними органами за останні п'ять років. У зв'язку з цим, цілком логічно постає питання щодо їх розмежування. Проведене дослідження дає змогу виокремити декілька характерних рис, які, з одного боку, дозволяють розмежувати корисливий та хуліганський вандалізм, а з іншого – більш глибоко розкрити їхню сутність і правову природу [61, с. 82]:

- 1) у разі хуліганського вандалізму на передній план виходять нематеріальні ознаки об'єкта нищення чи наруги (його історична, культурна, національна чи інша цінність). Натомість за умов корисливого вандалізму об'єкт обирають з урахуванням матеріальної цінності (як об'єкта загалом, так і його складових);

2) у разі хуліганського вандалізму умисел на нищення та руйнування об'єкта виникає зазвичай раптово, тоді як за умов корисливого – навпаки, особа чітко усвідомлює протиправний характер своїх дій і бажає настання суспільно небезпечних наслідків (у вигляді звернення на свою користь чужої власності);

3) у разі хуліганського вандалізму практично відсутня стадія підготовки до злочину (це не стосується тих випадків, коли діють радикально налаштовані угруповання, які заздалегідь планують свої дії), а тому як знаряддя вандали зазвичай використовують пусті пляшки від алкогольних напоїв, елементи огорожі, каміння, бруківку й інші підручні матеріали. У межах корисливого вандалізму зловмисник, навпаки, добре підготовлений: він свідомо й заздалегідь обирає час, місце та знаряддя злочину;

4) акти хуліганського вандалізму вчиняють зазвичай неповнолітні особи, які діють у складі натовпу, що пояснюється підвищеною схильністю учасників таких груп до навіювання та наслідування. В актах корисливого вандалізму, навпаки, бере участь одна чи кілька осіб, що є достатнім для здійснення певного виду робіт із демонтажу об'єкта посягання чи його окремих складових;

5) учасники актів хуліганського вандалізму зазвичай не приховують своїх вчинків та їхні наслідки: вони діють відкрито, демонстративно, досить часто залишають написи, які свідчать про їх належність до певної групи чи касты (водночас більшість з них вживає заходів щодо унеможливлення персональної ідентифікації). У разі корисливого вандалізму, навпаки, злочинці намагаються приховати не лише свою участь у злочині, а й власне факт його вчинення;

б) як у хуліганському, так і в корисливому вандалізмі особливу роль відіграє алкоголь та наркотичні засоби. Однак якщо в першому випадку особи діють переважно під дією алкогольних напоїв чи наркотичних засобів (перебувають у стані сп'яніння), то в другому – з метою задоволення хворобливого потягу до них (хронічні алкоголізм чи наркозалежність).

3. Більшість опитаних (83 % поліцейських і 80 % громадян) наголошують, що підґрунтям вандалісної поведінки досить часто є *ідеологічні мотиви*. Відразу ж зауважимо, що ідеологічні мотиви характеризують вандалізм у його класичному

значенні, оскільки традиційно вандалами вважали осіб, які знищували чи руйнували об'єкти, що мають певну історичну, культурну, релігійну чи іншу цінність.

Ідеологічний вандалізм – досить ємне поняття, яке охоплює численні різноманітні мотиви. Узагальнення матеріалів вивчених кримінальних проваджень, а також публікацій у ЗМІ дали змогу згрупувати їх у декілька відносно самостійних підгруп [54, с. 33].

По-перше, ідеться про *націоналістичні мотиви*. Такі мотиви є підґрунтям посягань на державну символіку, актів нищення історичних пам'ятників відомим державним діячам, погромів і руйнувань місць захоронень відомих діячів культури, воїнів та визволителів тощо. Типовим прикладом сучасного націоналістичного вандалізму є випадок, який стався у м. Костянтинівка Донецької області, де невідомі пошкодили пам'ятник трьом місцевим мешканцям, які загинули на Донбасі. Також непоодинокими тут є випадки вчинення наруги над пам'ятниками відомим українським поетам і державним діячам, зокрема Т. Г. Шевченку [101, с. 26]. На Заході України та в центрі об'єктами націоналістичного вандалізму досить часто стають пам'ятники воїнам ОУН-УПА. Очевидно, що подібні акти вандалістичної поведінки негативно впливають на зміцнення національної самосвідомості українського народу, збереження й розвиток українських історичних традицій і культури [41, с. 96], а також є одним із вагомих факторів, що дестабілізує внутрішньополітичну ситуацію в нашій країні та становить загрозу національній безпеці.

По-друге, це – *релігійні мотиви*. На сьогодні можна виокремити декілька типів релігійного вандалізму залежно від суб'єктів його вчинення. Зокрема, його ініціатором може бути безпосередньо держава. У цьому разі вандалістичні дії набувають масового, організованого характеру і спрямовані зазвичай на повне знищення об'єктів, які мають певну релігійну цінність. Типовим прикладом такого вандалізму є політика уряду колишнього СРСР, за вказівкою якого у 1920–30-х роках було повністю зруйновано або переобладнано під господарські потреби більшу частину православних храмів, костьолів, синагог, мечетей та інших культових споруд. Також акти вандалістичної поведінки можуть вчинятись на ґрунті так званого релігійного

фанатизму [101, с. 24]. Їх ініціаторами стають нетрадиційні екстреміські або тоталітарні релігійні течії, серед яких найбільш відомими й агресивними є ісламський фундаменталізм і сатанинська церква. На відміну від попереднього типу релігійного вандалізму, сатаністи надають перевагу не знищенню об'єктів, які мають певну релігійну цінність, а нарузі над ними. Зокрема, вони можуть розкопувати могили з метою викрадення тіл померлих, предметів їхнього одягу, обрядових речей; наносити символічні чи нецензурні написи на релігійні споруди; знищувати огорожі та пам'ятники на кладовищах; вчиняти обряди та відправляти сатанинські культу на могилах тощо. Водночас існує третій тип релігійного вандалізму, який означений спонтанністю та відсутністю чітко організованих дій. За цих умов акти вандалізму вчиняють окремі релігійні фанатики чи пересічні громадяни, а їх підґрунтям слугують особистісні неприязні стосунки з представниками певної релігійної течії чи особистісне несприйняття певного віровчення.

Варто зауважити, що збільшення кількості актів релігійного вандалізму завжди свідчить про суттєве послаблення ролі православ'я – традиційної релігії для нашої країни, а також про втрату суспільством чітких ціннісних та ідеологічних орієнтирів, які могли б слугувати основою для самовизначення людини в нових соціальних обставинах [41, с. 96]. Не менш важливу роль відіграє також лояльне ставлення держави до незначних міжконфесійних конфліктів, заполітизованість релігійних громад, зміцнення становища нетрадиційних релігійно-світоглядних вірувань тощо. Ці та інші обставини негативно впливають на стан релігійної духовності, збереження українського етносу та формування його релігійної самосвідомості.

По-третє, виокремлюють *расові мотиви*. Апогеєм вандалізму, до якого вдаються на ґрунті расової неприязні, традиційно вважають період Другої світової війни, коли тотально знищувались всі без винятку об'єкти, які стосувалися людей єврейської раси, незалежно від їх національності, громадянства й соціального статусу. Однак і нині цей різновид ідеологічного вандалізму є поширеним у всьому світі, зокрема в Україні. Причому найбільших утисків продовжують зазнавати євреї,

а також особи ромської національності й кримські татари. Об'єктами нищення або наруги в даному випадку частіше за все виступають місця захоронення, пам'ятники відомим державним діячам, культові споруди, приватна власність тощо. Акти расового вандалізму здебільшого завдають відчутного удару по репутації нашої країни та підривають її авторитет на міжнародній арені.

По-четверте, це – *політичні мотиви*. Науковці слушно зауважують, що вандалізм може не лише бути виявом міжнаціональних і релігійних конфліктів, а й відображати «внутрішню політику держави щодо різноманітних утворень» [124, с. 145]. Так, більшість проведених останніми роками масштабних мітингів, демонстрацій та інших масових заходів неодмінно супроводжується нищенням чи руйнуванням не лише пам'ятників та об'єктів, які мають культурну, історичну, художню чи іншу цінність, а й банальним нищенням об'єктів інфраструктури: огорожі, зупинок громадського транспорту і навіть покриття тротуарів. Причому останніми роками дедалі більшого поширення набуває політичний вандалізм. Він ґрунтується на екстремізмі й релігійно-шовіністичних течіях, особливо активно виявляється у великих містах і в так званих гарячих точках [166, с. 7], супроводжується терористичними актами, вибухами, підпалами тощо. Характерною рисою політичного вандалізму є його мінливий характер: об'єкт посягання та політико-правова спрямованість можуть швидко змінюватися залежно від змін у соціально-політичній та економічній ситуації в країні.

По-п'яте, існують *анархо-нігілістичні мотиви*. Вони відображають свідоме несприйняття, протидію загальноприйнятим у суспільстві правилам, нормативам і стандартам. Зокрема, саме такими мотивами деякі науковці пояснюють випадки самовільного вирубування вікових дерев у заповідних зонах і будівництво на їх місці приватних будинків; навмисне спускання в річки стічних вод і шкідливих відходів; наполегливе (попри штрафи) забруднення атмосферного повітря [101, с. 24]. Вандальні дії в цьому разі є формою супротиву, протидії змінам, які відбуваються в економічному, політичному та суспільному житті. Такі зміни, зачіпаючи сферу ціннісних орієнтацій та установок особи, суб'єктивно

сприймаються нею як порушення її суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів, а також загальноприйнятих норм моралі й багатовікових традицій.

Отже, ідеологічний вандалізм може мати різноманітні форми вияву. Водночас, попри численні відмінності, спільним для них усіх є специфічний об'єкт посягання. Такий об'єкт має яскраво виражений символічний зміст і позначає належність до певної політичної партії, релігійної течії, соціального інституту, національної чи расової групи тощо. Акти вандалістичної поведінки здебільшого вчиняють відкрито, демонстративно, а вандали залишають після себе специфічні написи, символи, малюнки, які свідчать про причетність до злочину представників певного угруповання чи руху. Схожою також є мета вчинення вандалізму – розпалювання ворожнечі й ненависті, загострення політичних, соціальних, міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, приниження національної честі та гідності, а також поширення серед громадян почуття неприязні до представників певної національності, релігії, раси тощо.

4. Більша частина респондентів (62 % поліцейських та 59 % громадян) вважають, що одним з основних мотивів вандалізму є *помста*. Результати вивчених нами кримінальних проваджень засвідчують, що підґрунтям цього різновиду вандалізму є агресія, яка виникає і розвивається зазвичай через міжособистісні неприязні стосунки. Знищення та пошкодження певних об'єктів за цих умов постає як відтермінована, переважно анонімна, відповідь на дії кривдника: на заподіяну ним образу, приниження, утиски, несправедливість тощо.

Варто зауважити, що мстивий вандалізм зазвичай передбачає непряму форму помсти. Так, вандал зазвичай обирає об'єкт, який лише опосередковано, символічно пов'язаний з первинним джерелом виникнення агресії та ворожості. Тобто відбувається зміщення агресії з особи потерпілого на майно, яке йому належить, або до якого він має стосунок.

На думку фахівців у галузі психології, така форма помсти є досить привабливою, оскільки: по-перше, емоційно ефективна (забезпечує розрядку накопичених негативних емоцій навіть тоді, коли образа є уявною і явно перебільшеною); по-друге, безпечна і надійна (вандал зазвичай діє анонімно); по-

третє, дозволяє уникнути особистого зіткнення (шкода заподіюється не особі, а матеріальному об'єктові); по-четверте, дає змогу досягнути бажаного результату (завдати зворотного удару) навіть тоді, коли об'єкт помсти недосяжний [148; 175, с. 45]. Деякі психологи також слушно наголошують, що ця форма вандалізму «служує важливою формою захисного заміщення, адже оберігає психіку ображеної особи від надмірних перевантажень і дозволяє вимістити накопичену агресію на менш небезпечному об'єкті, ніж той, який її безпосередньо викликав» [113, с. 80–87].

На сьогодні найбільш поширеними й типовими прикладами мстивого вандалізму є заподіяння шкоди майну підприємства чи організації працівником, який не задоволений рівнем матеріального забезпечення, або колишнім працівником, який був звільнений з ініціативи роботодавця, або працівником, у якого виник конфлікт із керівництвом чи іншими членами колективу. З тих самих мотивів відбувається знищення або пошкодження майна одного з подружжя чи його близьких родичів після розлучення; знищення або пошкодження майна освітнього закладу учнем, який отримав зауваження чи незадовільну оцінку; осквернення релігійних пам'яток чи споруд особою, у якої виник міжособистісний конфлікт з одним із представників відповідної релігії, тощо. До речі, перелічені акти вандалістичної поведінки зазвичай вчиняють у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

5. Майже половина опитаних (48 % поліцейських і 37 % громадян) до основних мотивів вандалістичної поведінки зараховують *злість*. Підґрунтям цього різновиду вандалізму можна вважати відразу декілька відносно самостійних рівнів особистісно-емоційних потреб, які активізують загострення вандалістичної мотивації, а саме:

– ворожість, заздрість, ревності, цинізм, нігілізм, неприязнь до інших людей, огида. Під їх дією в особи виникає бажання завдати шкоду тим, хто є більш успішним; знівечити чи спалювати речі, які є в когось, але немає в неї самої; знищити предмети чи об'єкти, які викликають у когось захоплення чи гордість, тощо;

– тривожність, соціопатичність, дратівлива слабкість, імпульсивність, психологічна неврівноваженість та інші відхилення, які пов'язані з нестійкістю психіки чи перебуванням особи в різноманітних фрустраційних станах. За цих умов особа діє зазвичай несвідомо, задовольняючи власні потреби під дією алкогольних напоїв чи наркотичних засобів, а також перебуваючи в стані сильного душевного хвилювання. Перелічені стани супроводжуються розгальмовуванням психічних реакцій, забезпечуючи вихід гніву та розрядку у вигляді дій руйнівного характеру;

– виражена чутливість і вразливість, неспроможність до самореалізації. Ці та інші якості є яскравим свідченням емоційної нестабільності особи, тобто нездатності контролювати емоції, які нею опановують. Крім того, вони зумовлюють виникнення та поглиблення стресу. У такому разі дії деструктивного характеру стають найбільш прийнятною формою боротьби зі стресом.

Таким чином, за своїм характером і механізмом розвитку вандалізм, підгрунтям якого є злість, має багато спільних рис із хуліганським вандалізмом, однак вони мають і чимало відмінностей. Так, і в першому, і в другому випадку особа, руйнуючи чи знищуючи певні об'єкти, діє імпульсивно та ірраціонально, намагаючись у такий спосіб виплеснути свої емоції чи отримати психологічну розрядку. Однак, якщо за умов хуліганського вандалізму особа прагне виявити свою зневагу до оточуючих, суспільства, висловити невдоволення правилами людського співіснування, то злобливий вандалізм пов'язаний з особистими потребами й переживаннями. Особистісний характер переживань обумовлює також те, що для злобливого вандалізму більш прийнятною є індивідуальна форма вчинення, тоді як для хуліганського – навпаки – групова. Також варто уваги той факт, що акти хуліганського вандалізму здебільшого вчиняють відкрито, демонстративно, натомість у разі злобливого вандалізму правопорушник бажає залишатися непоміченим.

Індивідуальний характер та анонімність зближують злобливий вандалізм із мстивим. Водночас між цими різновидами існують суттєві відмінності. Головною з них є вибір об'єкта нищення та руйнування: за умов мстивого вандалізму такий об'єкт має чітко окреслені параметри й характеристики; у разі злобливого

вандалізму індивідуальні характеристики об'єкта є менш вираженими, а іноді взагалі не мають значення.

6. Понад дві третини опитаних (74 % поліцейських і 81 % громадян) основою мотивації вандалізму визнають *нудьгу*. Як справедливо зауважують деякі науковці, «нудьга – це не мотив; це психологічне тло, яке зумовлює багато правопорушень молоді, зокрема й вандалізм» [6; 17; 22]. Спонукальним чинником тут слугує пошук нових вражень, гострих відчуттів, які обумовлені всілякими заборонами й небезпекою. Вандалізм дозволяє особі відволіктися, розважитися, відчути адреналін і сильні емоції, знехтувати правилами, діяти швидко й не зважати на наслідки.

Типовою формою вчинення цього різновиду вандалізму вважають гру, що слугує інструментом самоствердження в межах вузької соціальної групи, дозволяючи їй виразити сміливість чи заслужити повагу однолітків. Причому можна виокремити два підвиди вандалізму-гри. Перший – ненавмисний вандалізм, який є наслідком необережних ігор («ненавмисний» – це досить умовна назва, оскільки характер і правила гри передбачають досить високу ймовірність настання суспільно небезпечних наслідків, що правопорушник чітко усвідомлює). Другий – умисний вандалізм, що наявний тоді, коли нищення чи руйнування певних об'єктів є безпосередньою умовою, основним правилом гри.

З огляду на наведену характеристику, суб'єктами вандалізму, який вчиняють через *нудьгу*, здебільшого стають діти, підлітки, а також молодь (хоча нерідко й дорослі, які схильні до вчинення вандальних дій жартома, заради розваги). У таких суб'єктів наявний підвищений рівень агресивності, а також схильність до насильства та саморуйнівної поведінки. Їм притаманні такі психологічні якості, як наслідування, навіювання, зараження, підпорядкованість, які набувають негативного забарвлення під впливом відчуття образи, гніву, розчарування, зневіри в ідеалах, невдоволення певними соціальними заборонами й обмеженнями. Зовнішнім каталізатором вандальної поведінки слугує відсутність цікавого дозвілля, що є наслідком необлаштованості місць відпочинку, недоступності (досить часто фінансової) різноманітних гуртків і секцій, нерозвиненості інтелектуальних запитів,

що породжує бажання розрадити одноманітний побут у такий варварський спосіб, як нищення та руйнування всього навкруги.

7. Кожен другий опитаний (49 % поліцейських і 56 % громадян) вважає, що діями вандалів може керувати *цікавість*. Вандалізм через цікавість є досить поширеним, однак не достатньо дослідженим різновидом деструктивної поведінки. Часто він не становить підвищеної суспільної небезпеки і вчиняється переважно дітьми й підлітками. Адже їх завжди цікавить, з чого складається і як працює той чи інший механізм, прилад, предмет чи об'єкт.

Підґрунтям цього різновиду вандалізму є пізнання та інтерес, що виявляються в надмірній допитливості та «руйнівному експериментаторстві». Значно рідше причиною руйнівних дій є недостатня компетентність і необачність працівників під час роботи з новим устаткуванням або ж на новому робочому місці.

Однак було б помилковим вважати, що так званий дослідницький вандалізм, як його ще називають у літературі [101, с. 27], посягає лише на фізичні об'єкти. Руйнівного впливу зазнають також соціальні системи. У такому разі вандалів цікавить, де проходять межі дозволеної поведінки, наскільки непорушним є авторитет дорослих, наскільки сильними є норми права й моралі тощо.

8. Більшість опитаних (55 % поліцейських і 63 % громадян) одним з основних мотивів вандалізму визнають *самоствердження*. Вказаний різновид вандалізму в науковій літературі визначають по-різному: його називають «я-особистісним», «внутрішньоособистісним», «екзистенціальним» тощо. Однак якою б не була назва, характерною рисою тут є потреба особи в самостверженні та самореалізації, яка задовольняється шляхом приниження в різних формах того, що становить особливу культурну, художню чи релігійну цінність для інших. Саме в такий спосіб особа намагається привернути до себе увагу та виділитись із сірої маси; здобути престиж, домінування, підняти свій соціальний статус чи стати лідером групи; дослідити можливості свого впливу на суспільство; висловити цинічний протест проти правил громадського співжиття тощо.

Досить часто прагнення особи до самоствердження поєднується з накопиченим почуттям гніву, зневіри, недооцінки, розчарування. У цьому разі для

нищення та руйнування особа обирає особливо зневажливі способи, якими намагається привернути до себе увагу максимальної аудиторії.

Варто підкреслити, що для вандалізму, мотивом якого є самоствердження, характерною є ознака відкритості. Правопорушник діє демонстративно і навіть не намагається приховати свій вчинок, а також свою участь у ньому. Навпаки, він вживає додаткових заходів щоб зробити з нього максимально публічну подію. Адже чим більш зухвалими, неочікуваними та нетривіальними будуть його дії, тим більше уваги, а можливо, і схвалення він може здобути. Таким чином, оскільки основною метою вказаного типу вандалізму є привернення уваги, то й об'єкт обирається з урахуванням його соціальної значущості не для самого вандала, а для тих, на чію увагу він розраховує.

9. Значна частина респондентів (60 % поліцейських та 52 % громадян) до основних мотивів вандалізму відносить *егоїстичні спонукання*. Зазначений різновид вандалізму ґрунтується на прагненні особи задовольнити свої естетичні потреби, які виникають у зв'язку з невідповідністю певного об'єкта, окремих його елементів чи характеристик наявним уявленням про нього. Шляхом учинення руйнівних дій вона прагне змінити такий об'єкт, удосконалити навколишнє середовище відповідно до своїх потреб та інтересів, зробити його більш зручним і комфортним.

Егоїстичний вандалізм найбільш розповсюджений у підлітковому та молодіжному середовищі. Причому досить часто особа навіть не усвідомлює протиправний характер своїх вчинків. Адже ті дії, які суспільство та кримінальне законодавство кваліфікують як знищення чи пошкодження чужого майна, вона розцінює як удосконалення певного об'єкта (суб'єктивна ергономіка). Саме так з'являються графіті, а також різноманітні написи й малюнки на парканах, стінах будівель та інших архітектурних спорудах, які особа вважає мистецьким здобутком, окрасою міста. Тобто в цьому разі вандалізм слугує одним зі способів продемонструвати власну позицію та ставлення до естетики навколишнього простору, усунути наявні в ньому незручності й дискомфорт. Цими, на перший погляд, позитивними спонуканнями можна пояснити той факт, що акти вандалізму переважно вчиняють у тих місцях, які вже попередньо були деформовані.

Однак було б помилковим вважати, що «егоїстичний» вандалізм поширений виключно в молодіжному середовищі. В організаціях та на виробництві такі випадки теж непоодинокі. Зокрема, науковці виокремлюють вандалізм у формі непереборної спокуси (коли об'єкт вандалізму є привабливим для його перетворення чи руйнування, у тому числі шляхом застосування раціоналізаторських здібностей співробітника), а також у формі «по-іншому зробити неможливо» (коли через зношеність чи неергономічність приладів та устаткування працівники змушені вчиняти ненавмисні вандалські дії) [94, с. 150–169].

10. Більша частина респондентів (52 % поліцейських і 57 % громадян) вважає, що чимало актів вандалізму є виявом *протесту*. У такому разі акти вандалської поведінки спрямовані не проти конкретної особи, організації, національної спільноти чи релігійної течії, а проти всього суспільства, загальноприйнятих норм і правил громадського співжиття. Протест може виявлятися у найрізноманітніших формах: починаючи від свідомої відмови виконувати загальнообов'язкові вимоги, слідувати усталеним канонам чи стандартам і закінчуючи актами деструктивної поведінки, однією з форм яких є вандалізм.

На сьогодні можна виокремити чимало причин такого типу вандалізму. Зокрема, він може бути виявом несприйняття особою усталених багатовікових традицій, норм і правил, які обмежують її «свободу»; відповіді владі на скасування будь-яких прав та законних інтересів. Вдаючись до актів вандалської поведінки, підлітки й молодь висловлюються проти соціальних і культурних норм «дорослого світу». Для працівників і співробітників це – бажання показати свою незгоду з існуючими або новими умовами праці; для політично активних громадян – розкрити свої опозиційні погляди. Різним може бути також і механізм формування злочинного умислу: він може виникнути внаслідок тривалого, поступового накопичення негативних емоцій; а може бути наслідком раптового, одноразового переживання особою стресової ситуації.

11. Кожен третій опитаний (33 % поліцейських і 39 % громадян) переконаний, що досить часто акти вандалської поведінки є результатом *маніпуляції* з боку особи. У науковій літературі такий різновид вандалізму прийнято іменувати

«тактичним» [34; 36; 93; 124, с. 145], «маскуючим» [175] або ж «опосередкованим» [101, с. 25]. Однак ми не можемо погодитись із жодною запропонованою назвою, оскільки вважаємо, що вона відображає лише одну з багатьох граней цього різновиду вандалізму. Використання ж терміна «маніпуляція» дає змогу об'єднати всі наведені підходи в єдине ціле за ознакою тотожності первинних потреб, які прагне задовольнити особа.

Матеріали вивчених нами кримінальних проваджень засвідчують, що маніпуляційний вандалізм може мати різноманітні форми вияву, які залежать, по-перше, від індивідуальних характеристик особи-правопорушника; по-друге, від характеру потреб, які вона прагне задовольнити в такий спосіб. Так, наприклад, діти й підлітки можуть вчиняти вандалські дії з метою відвернення уваги від іншої їх діяльності (наприклад, підпалити будівлю, яку використовували як притон для вживання наркотичних засобів чи алкоголю). В організаціях та на виробництві неформальний лідер, з метою досягнення особистих цілей (наприклад, підвищення заробітної плати, кар'єрного зростання), може вчиняти вандалські дії для маніпуляції громадською свідомістю й поведінкою колег. Кримінальні угруповання, влаштовуючи масштабні погроми, прагнуть залякати певні групи громадян, тримаючи їх у такий спосіб у постійній напрузі. Шляхом учинення вандалських дій деякі неформальні групи можуть саботувати проведення якоїсь важливої події чи відвернути увагу від справжнього характеру їх діяльності тощо.

Наведений перелік не є вичерпним. Однак спільним для всіх перелічених вище випадків вандалізму є те, що правопорушник зазвичай намагається досягнути цілі, які безпосередньо не пов'язані зі нищенням і руйнуванням об'єктів, що мають історичну, культурну, художню чи іншу цінність, а таке руйнування є лише свідомим тактичним прийомом, специфічним способом психологічного впливу на супротивника. Тобто головною метою тут є не заподіяння шкоди, а досягнення зовсім іншого результату, не пов'язаного з ворожістю, оскільки агресія в цьому разі спрямовується на об'єкт, що опосередковано пов'язаний зі справжніми намірами вандала. Саме за цією ознакою маніпуляційний вандалізм слід відмежовувати від досить схожого на нього ідеологічного вандалізму.

Як ми уже зазначали вище, до тактичного вандалізму деякі науковці також відносять випадки умисного знищення чи пошкодження майна, яке відбувається з метою приховування іншого корисливого злочину. Водночас слід вкотре зауважити, що під час віднесення того чи іншого акту вандалісної поведінки до певної групи передусім необхідно зважати на вихідні мотиви. Оскільки такими мотивами в цьому випадку слугують користь, отримання вигоди, фінансове чи інше збагачення, то такий вандалізм слід ідентифікувати не як маніпуляційний, а як корисливий.

12. Кожен четвертий опитаний (26 % поліцейських і 22 % громадян) не відкидає можливу наявність *сексуальних мотивів* під час учинення вандалізму. У науковій літературі вандалізм, що вчиняється на сексуальному ґрунті, прийнято іменувати «некрофілією» [41, с. 94; 162; 169, с. 510]. Однак ми не можемо повною мірою погодитись із таким підходом, оскільки вважаємо, що некрофілія (спрямованість статевого потягу на трупи, а також вчинення з ними сексуальних дій) є хоч і найпоширенішою, однак лише однією з багатьох можливих форм вияву аналізованого різновиду деструктивної поведінки. Окрім неї, вандалізм може виражатись у таких сексуальних девіаціях, як некросадизм (отримання статевого задоволення від здійснення наруги над трупом шляхом відрізання статевих органів, молочних залоз), некрофагія (отримання статевого задоволення від поїдання частин трупа, зокрема статевих органів і молочних залоз), фетишизм (коли статевий потяг спрямовується на предмет чи об'єкт, який символізує сексуального партнера), пігмаліонізм (коли об'єктом виступає зображення людського тіла у формі картини, статуї, фотографії тощо), полюціонізм (отримання статевого задоволення внаслідок забруднення людей чи предметів своєю сім'яною рідиною), піролагнія (отримання статевого задоволення при спостереганні полум'я, пожежі, згарища) та інших.

Найбільш характерною рисою, яка об'єднує всі ці форми в «сексуальний» вандалізм, а також дозволяє його відмежувати від інших суміжних різновидів, є те, що акти вандалісної поведінки вчиняють переважно не у формі знищення чи руйнування об'єкта, а шляхом учинення наруги над ним. Відповідно, шкода, яка внаслідок цього заподіюється, має переважно нематеріальний характер.

Вище ми проаналізували лише основні мотиви, на яких ґрунтуються більшість актів вандалізму, що були зафіксовані правоохоронними органами протягом останніх років. Звісно, в їх межах, а також поза ними науковці виділяють ще *низку інших мотивів*, які деталізують аналізований різновид деструктивної поведінки. На жаль, обмежений обсяг нашого дослідження не дає змоги розглянути їх докладніше, а тому окреслимо ці різновиди лише тезисно:

– зловживаючий вандалізм [4] – виражається в неадекватному чи необережному поводженні з об'єктами (переважно приладами, устаткуванням), а також у халатному ставленні до виконання своїх професійних обов'язків;

– конформний вандалізм [34; 93] – вчиняється під тиском групи, а також через необхідність або бажання наслідувати інших чи виконувати чийсь вказівки;

– інструментальний вандалізм [101, с. 29; 137, с. 34] – за своєю сутністю він є різновидом маніпуляційного вандалізму і вчиняється з метою одержання знарядь для вчинення інших злочинів або для захисту від нападу чи посягання;

– естетичний вандалізм [101, с. 28] – фактично він є різновидом егоїстичного вандалізму і вчиняється з метою отримання задоволення від безпосереднього спостереження за фізичним процесом нищення та руйнування.

Крім проаналізованих вище, *основою вандальної поведінки можуть бути такі мотиви*, як заздрість, гнів, роздратованість, розчарування, зневіра, привернення уваги, самозахист тощо.

Завершуючи аналіз мотивів вандальної поведінки, варто зауважити, що під час дослідження конкретного акту вандалізму зазвичай буває вкрай складно чітко визначити безпосередній мотив його вчинення. Це зумовлено тим, що характерною рисою вандалізму є полімотивованість, тобто одночасне існування двох і більше домінуючих мотивів. Причому між усіма мотивами вандалізму існує досить тісний інтеграційний взаємозв'язок і взаємообумовленість. Так, наприклад, учиненню вандалізму з хуліганських спонукань сприяє накопичені особою в цей момент злість, гнів і роздратованість, а також бажання привернути увагу; ідеологічні мотиви досить часто поєднуються з протестом, помстою та зневірою; бажання самоствердитися нерідко ґрунтується на егоїстичних спонуканнях, користі,

заздрощах, груповій залежності, роздратованості тощо. У своїй сукупності всі ці мотиви пробуджують в особи відчуття ворожості, підвищують рівень агресивності, спонукаючи її до вчинення деструктивних насильницьких дій руйнівного характеру.

Водночас під час розслідування актів вандалізму досить важливо не лише з'ясувати домінуючий, системоутворюючий мотив, а й чітко окреслити допоміжні елементи мотиваційної сфери. Адже спрощений підхід до аналізу мотивів вандалізму може викривити його моральну й правову оцінку, призвести до обрання неефективного виду покарання, що не враховуватиме ступінь суспільної небезпечності особи, її важливі моральні якості, ціннісні орієнтації та психологічні установки.

1.3. Класифікація вандалізму

У попередніх підрозділах дисертації ми довели, що за своєю сутністю й змістом вандалізм є складною багатоаспектною категорією. Це виявляється і в багатогранності умов і причин, які обумовлюють його вчинення, і в різноманітності об'єктів, на які він спрямовується, і в множинності способів та засобів, які обираються для заподіяння шкоди, і в специфічності мотивів, які є його рушійною силою. Очевидно, що детально дослідити кожен аспект вандалізму в межах цього дисертаційного дослідження неможливо, та й недоречно. Тому пропонуємо розглянути всі обґрунтовані в літературі підходи до розуміння вандалізму, проаналізувати акти вандалістичної поведінки, які останніми роками привертають увагу громадськості, а також узагальнити найбільш типові випадки вандалізму, які були зафіксовані підрозділами Національної поліції, на основі чого сформулювати авторську класифікацію цієї правової категорії. Такий підхід, на нашу думку, є найбільш оптимальним, оскільки він дозволяє отримати комплексне уявлення про вандалізм як різновид девіантної поведінки, а отже, розробити максимально ефективні засоби його профілактики.

Передусім варто зауважити, що класифікація завжди відіграє важливу роль у будь-якому науковому дослідженні. Вона дозволяє встановити ієрархію наукових понять, визначити взаємозв'язки та взаємозалежності між аналізованими об'єктами,

а також упорядкувати складові досліджуваних категорій з метою їх оптимального вивчення. За своєю сутністю класифікація (від лат. *classis* – розряд, *facio* – роблю, розкладаю) становить: 1) процес розкладання на класи; 2) визначення системи супідрядних понять (класів об'єктів) як результату такого процесу [106]. Інакше кажучи, це процес штучного поділу досліджуваного об'єкта на складові на підставі однієї або декількох його характерних ознак (властивостей).

Класи як результат класифікації становлять сукупність індивідуальних понять, які означені певною єднальною властивістю [106, с. 110]. Вказану властивість називають «ознакою класифікації», або ж «підставою поділу» [106, с. 59].

Відразу ж зауважимо, що останніми роками під час дослідження численних понять, передусім юридичних, науковці виокремлюють не одну, а відразу декілька підстав для їх класифікації. Означена тенденція має більше позитивних, аніж негативних наслідків, оскільки дозволяє розширити уявлення про аналізоване явище, більш детально висвітлити всі його характерні риси й сутнісні ознаки, виявити приховані та другорядні зв'язки між його складовими, визначити прогалини й перспективні напрями його подальшого наукового дослідження тощо.

Вандалізм не становить виняток із зазначеного правила. Його багатогранність, складна внутрішня будова та багатоманітність зовнішніх форм вияву дає підстави науковцям диференціювати акти вандалізму за багатьма критеріями, виокремлюючи нові їх різновиди. Так, наприклад, О. Євменова, О. Бібик та деякі інші науковці розрізняють такі види вандалізму: ідеологічний; через помсту; з метою отримання матеріальної вигоди; екологічний; вандалізм музичних і спортивних фанів; вандалізм, спрямований на малі архітектурні форми; електронно-обчислювальний; вандалізм, спрямований на пошкодження пам'яток культури; наруга над могилами [14, с. 33; 67, с. 157; 101, с. 23; 124, с. 145]. К. Л. Карабущенко виокремлює індивідуальний та груповий, стихійний і програмний, духовний та матеріальний вандалізм [81, с. 17]. О. С. Пашутіна серед різновидів кримінально караного вандалізму називає побутовий, епатажний та ідеологічний [123, с. 8]. В. Ф. Пирожков, розглядаючи сучасні різновиди актів вандалісної поведінки, згадує

економічний, політичний, націоналістичний, сільськогосподарський, культурологічний і кладовищенський вандалізм [127, с. 217].

Наведений перелік не є вичерпним. Так, наприклад, у юридичній літературі наявні згадки про руйнівний, ворожий, терористичний, реставраційний, політичний, релігійний, економічний, кримінальний, сентиментальний, утилітарний та інші різновиди вандалізму. Водночас визнання наведених вище переліків класифікацією вандалізму, на нашу думку, є передчасним і необґрунтованим. У цьому контексті слушною є думка О. М. Бандурки та А. Ф. Зелінського стосовно того, що в більшості випадків науковці лише перелічують акти поведінки, які означені виявами руйнації, навіть не намагаючись визначити ознаку, що могла б бути підставою для їх класифікації [10, с. 18]. Дійсно, у наведених вище підходах складно встановити спільну властивість, за якою всі акти вандалістичної поведінки об'єднуються в певні групи чи класи. Підставою диференціації тут одночасно можуть бути і мотиви, і мета, і спосіб, і предмет, і суб'єкт, і засоби та знаряддя вчинення вандалізму.

Подібні підходи до класифікації вандалізму слід визнати неприйнятними, оскільки вони суперечать загальноприйнятим правилам логічного ділення. Адже ділення на кожному етапі має проводитися на підставі лише одного критерію; виділені класи в сукупності повинні вичерпувати суперклас; види, що утворюють рід, повинні виключати один одного; послідовні стадії поділу мають проводитись поступово [106, с. 60, 107, 118]. Лише за умови дотримання всіх перерахованих вище вимог проведену класифікацію можна назвати науково обґрунтованою, тобто такою, що дозволяє з високим ступенем об'єктивності й достовірності визначити характерні ознаки досліджуваного явища, з'ясувати його сутність і правову природу, здійснити його відмежування від суміжних категорій, розкрити його внутрішню будову та взаємозв'язки складових елементів [55, с. 83].

Отже, аби уникнути помилок, яких припускаються більшість науковців, під час здійснення класифікації вандалізму ми пропонуємо за основу взяти не один, а відразу кілька критеріїв, які дають змогу розширити уявлення про досліджувану правову категорію.

1. Найбільш популярним критерієм класифікації вандалізму завжди був і залишається *мотив його вчинення*. У попередньому підрозділі дисертації було з'ясовано та детально проаналізовано основні мотиви вчинення вандалізму в сучасних умовах. Проведене дослідження слугувало підґрунтям розробки авторської класифікації вандалізму, що ґрунтується на провідних мотивах вандалістичної поведінки.

Отже, *залежно від домінуючого мотиву², який слугує основою деструктивної руйнівної поведінки особи, можна виокремити такі різновиди вандалізму*: 1) корисливий; 2) хуліганський; 3) ідеологічний, у межах якого доцільно виділити націоналістичний, релігійний, расовий, політичний, анархо-нігілістичний та інші підвиди вандалізму; 4) мстивий; 5) злобливий; 6) вандалізм через нудьгу; 7) вандалізм через цікавість; 8) вандалізм як спосіб самоствердження; 9) егоїстичний; 10) протестуючий; 11) маніпуляційний; 12) сексуальний. *Менш поширеними на сьогодні є такі різновиди вандалізму*: зловживаючий; конформний; інструментальний; естетичний; заздрісний; гнівний; вандалізм через роздратованість; вандалізм через розчарування; вандалізм через зневіру; вандалізм як спосіб привернення уваги; вандалізм для самозахисту та ще багато інших його різновидів.

2. Досить поширеним критерієм класифікації вандалізму є *предмет посягання*. На сьогодні в науковій літературі обґрунтовано декілька підходів до класифікації вандалізму за цим критерієм. Наприклад, Л. С. Філіппова називає три його різновиди: 1) вандалізм, що посягає на об'єкти культурної спадщини та громадську моральність; 2) вандалізм щодо майна й інших об'єктів; 3) вандалізм стосовно державних символів [162, с. 17]. На нашу думку, наведена класифікація не повною мірою розкриває специфіку предмета посягання. Зокрема, очевидно, що поняття «культурна спадщина» не охоплює сучасні твори мистецтва, культури та живопису, а відносити їх до іншого майна в цьому разі теж не можна. Крім того, автор не роз'яснює, посягання на які саме предмети необхідно розцінювати як посягання на

² За основу було взято саме *домінуючий мотив*, оскільки, як було доведено в попередньому підрозділі дисертації, характерною ознакою вандалізму є полімотивованість, тобто наявність відразу кількох мотивів деструктивної поведінки.

«громадську моральність», а також посягання на «інші об'єкти». У наукових дослідженнях такого рівня використовувати подібну термінологію загалом недоречно. Дещо хибним видається також формулювання другої групи предметів, оскільки за своєю сутністю практично всі об'єкти, на які посягає вандал, є майном.

Дещо інший підхід до класифікації вандалізму залежно від предмета посягання обґрунтовує у своєму дисертаційному дослідженні К. В. Латиш. Зокрема, автор розрізняє меморіальний, транспортний, звичайний (повсякденний) та екологічний вандалізм [99, с. 8]. Водночас поза межами цієї класифікації залишилася низка специфічних предметів, посягання на які за своєю сутністю необхідно сприймати як вандалізм. По-перше, це абсолютна більшість предметів, які мають історичну, археологічну, культурну, духовну, художню, наукову цінність, а також пам'ятники архітектури та мистецтва, релігійні й культові споруди. Лише незначна частина з них може належати до категорії «меморіальних», оскільки в найбільш загальному розумінні цим терміном позначають об'єкти, які «призначені для увічнення пам'яті якої-небудь особи або визначної події» [154, с. 671]. Крім того, поза межами цієї класифікації залишилися предмети, які належать до державної символіки. Недоречним слід визнати виокремлення в самостійну групу транспортного вандалізму, адже автор не наводить достатніх аргументів, які дозволяють відмежувати його від звичайного (повсякденного) вандалізму. Власне термін «звичайний (повсякденний) вандалізм» видається досить сумнівним, оскільки він позначає не специфічний характер предмета посягання, а часові межі й інтенсивність актів вандалізму.

Отже, проаналізувавши обґрунтовані в науковій літературі підходи до класифікації вандалізму, а також узагальнивши матеріали кримінальних проваджень, ми дійшли висновку, що *залежно від специфіки предмета посягання* доцільно розрізняти такі різновиди вандалізму [58, с. 69]:

1) *історико-культурний вандалізм*, тобто вандалізм у його класичному значенні. Предметом посягання в цьому разі стають різноманітні за своїм характером об'єкти, які мають історичну, археологічну, культурну, духовну, меморіальну, художню чи наукову цінність. Вони досить різноманітні за якісним

складом і масштабами. Наприклад, це можуть бути цілісні архітектурні ансамблі й комплекси, пам'ятні місця, природні ландшафти, будівлі та споруди, пам'ятники, меморіальні дошки, окремі витвори мистецтва, старовинні рукописи й документи на різноманітних носіях тощо. Спільною ознакою, яка об'єднує всі ці предмети в єдину класифікаційну групу, є їхня нематеріальна цінність;

2) *суспільно-політичний вандалізм*. Зазначений різновид вандалізму охоплює випадки посягання на державну, партійну або громадську символіку, а також на предмети, які свідчать про належність до певної нації, національності, раси тощо. Спільною ознакою, яка об'єднує всі ці предмети в єдину класифікаційну групу, є те, що вони мають яскраво виражений символічний зміст;

3) *релігійно-кладовищенський вандалізм*. Назва цього різновиду вандалізму досить влучно характеризує специфіку предметів, щодо яких вчиняється посягання. Зокрема, ними можуть бути будівлі та споруди, у яких здійснюються відправлення релігійних обрядів; різноманітна релігійна символіка й предмети культу; тіла померлих, могили чи інші місця поховання; кладовищенські будівлі та споруди тощо. Спільною ознакою, яка об'єднує всі ці предмети в єдину класифікаційну групу, є те, що вони символізують певні релігійні або атеїстичні переконання громадян;

4) *публічний вандалізм*, до якого ми пропонуємо відносити всі випадки знищення та пошкодження майна, що перебуває в громадських місцях або призначене для загального користування, і яке перебуває в державній, колективній чи приватній власності або користуванні. Перелік предметів, на які здійснюється посягання, а також їх функціональне призначення досить різноманітні. По-перше, це можуть бути будівлі, об'єкти чи інші споруди – призначені для проживання громадян, роботи, навчання, проведення дозвілля, спортивних і культурних заходів, задоволення соціально-побутових потреб тощо. По-друге, це можуть бути інші нерухомі об'єкти – стадіони, мости, шляхопроводи, садово-паркові й архітектурні ансамблі, зелені насадження в парках і лісопаркових зонах тощо. По-третє, це може бути будь-яке майно, що знаходиться на громадському транспорті або в інших громадських місцях і призначене для загального користування – паркани,

світлофори, рекламні щити, громадські вбиральні, ліфти, ескалатори, таксофони, сидіння, вікна, обшивка, світлові прилади, обладнання тощо. Спільною рисою всіх цих предметів є місце їх розташування – публічні (громадські) місця, а також та цінність, яку вони становлять для широкої громадськості, що використовує їх задля задоволення власних потреб.

5) *інформаційний вандалізм*. Це відносно новий різновид вандалізму, який ще недостатньо вивчений у науковій літературі. У найбільш загальному вигляді він зводиться до неправомірного втручання в роботу комп'ютерних мереж і програмного забезпечення з метою знищення інформації або спотворення її змісту.

3. Наступним критерієм класифікації є *форма вираження вандалістичної поведінки*. Відразу ж зауважимо, що класифікація вандалізму за вказаним критерієм має важливе не лише теоретичне, а й практичне значення. Вона допомагає правильно кваліфікувати деструктивні дії вандала, більш ефективно та раціонально організувати процес розслідування (особливо на його початковому етапі), максимально повно визначити розмір заподіяної шкоди, а також об'єктивно визначити стан і динаміку окремих різновидів вандалізму, встановити причини й умови, що сприяли їх учиненню, розробити ефективні заходи з їх запобігання.

Водночас, попри таке важливе значення, у сучасній літературі цей класифікаційний критерій залишається практично недослідженим. Зокрема, нам так і не вдалося знайти науковий підхід, у якому максимально повно було б розкрито його сутність і зміст. Частково це питання у своєму дисертаційному дослідженні намагається розкрити Л. С. Філіппова. Так, залежно від способу вчинення вандалізму вона розрізняє чотири види посягань: злочини, учинені шляхом знищення; злочини, учинені шляхом пошкодження; злочини, учинені шляхом осквернення; суспільно небезпечні діяння, учинені комбінованими способами [162, с. 17].

Наведений підхід загалом не викликає особливих заперечень, окрім двох. По-перше, ми категорично не погоджуємось із класифікаційним критерієм, на підставі якого автор здійснює диференціацію вандалізму. Як буде доведено нижче, форма вираження злочину є категорією більш загального порядку, аніж спосіб його

вчинення, а тому передбачає дещо іншу диференціацію. По-друге, зважаючи на складу правову природу вандалізму, обмеження форми його вираження лише такими діями, як знищення, пошкодження та осквернення, на нашу думку, є необґрунтованим.

Таким чином, вивчивши наукові підходи до розуміння сутності й змісту об'єктивної сторони вандалізму, а також узагальнивши матеріали кримінальних проваджень, ми дійшли висновку, що *залежно від форми вираження* доцільно розрізняти такі види вандалізму: знищення; пошкодження; руйнування; наруга; осквернення. Розглянемо їх більш детально.

Вандалізм у формі знищення. У більшості тлумачних словників категорію «знищення» визначено як діяння, спрямоване на «припинення існування кого-, чого-небудь, винищення» [117, с. 832], або ж на «ліквідацію, припинення існування, тобто фактичну втрату власне предметів» [46, с. 147].

У сучасній юридичній енциклопедії зазначено, що знищення – це «приведення об'єкта до повної непридатності із втратою можливості його відновлення» [168, с. 633]. Аналогічну дефініцію, однак з конкретизацією на вандальну поведінку, наводять у своїх дослідженнях К. В. Латиш [98, с. 2] та В. В. Юсупов [169, с. 508]. В. О. Навроцький дещо конкретизує це поняття, наголошуючи, що вандалізм у формі «знищення» передбачає «повну втрату цінності пам'яткою культури та мистецтва» [108, с. 170]. Водночас Т. П. Гусак зауважує, що в результаті «знищення майна» воно «повністю перестає існувати», або ж його «неможливо використовувати за цільовим призначенням» [44, с. 107].

Знищення може відбуватися в будь-який спосіб – підпал, розбиття, вибух, затоплення тощо (більш детально про це йтиметься нижче). Однак, попри конкретний спосіб, який обрав правопорушник, для цієї форми вандалізму *обов'язковою є наявність двох основних ознак*: 1) унаслідок знищення об'єкт повністю перестає існувати або ж цілком втрачає свою цінність, є непридатним для подальшого використання за призначенням; 2) цей об'єкт не може бути відновлений. Саме за цими ключовими ознаками можна відмежувати «знищення» від інших форм вандалізму.

Вандалізм у формі пошкодження. Більшість сучасних тлумачних словників «пошкодження» («зіпсування») визначають як заподіяння шкоди (псування, поломку, збиток, ваду тощо) [46, с. 147], або ж «заподіяння пошкоджень, які знижують історичну, наукову, естетичну або рекреаційну цінність об'єктів культури та природи» [26, с. 633].

У юридичній літературі можна зустріти більш докладні трактування змісту поняття «пошкодження». Зокрема, його визначають як: «зменшення історичної, культурної та іншої цінності об'єктів, а також серйозне погіршення їх якості» [96, с. 117]; «приведення їх за допомогою різних способів у такий стан, за якого вони втрачають частину своїх властивостей, стають частково непридатними для цільового використання, але підлягають відновленню» [83, с. 76]; «погіршення якості, зменшення цінності речі або приведення її на якийсь час у непридатний до використання за цільовим призначенням стан» [44, с. 109]; «істотне руйнування предмета, заподіяння йому такої шкоди, яка унеможлиблює його використання за призначенням без відновлення» [129]; «часткове заподіяння шкоди предмету чи порушення його цілісності, що вимагає матеріальних витрат з його відновлення» [165, с. 206–209] тощо.

Отже, узагальнюючи викладене вище, можна виокремити дві ознаки, які найбільш характерні для вандалізму у формі пошкодження: 1) унаслідок пошкодження знижується цінність об'єкта, погіршується його якість, втрачається частина його властивостей, він частково, або ж певний час не може використовуватись за цільовим призначенням; 2) заподіяні пошкодження мають зворотний характер, тобто об'єкт може бути повністю або частково відновлений.

Спираючись на наведені вище ознаки, варто висловити певні зауваження щодо обґрунтованих у літературі підходів до розуміння сутності та змісту «пошкодження». Так, наприклад, В. В. Юсупов та Л. С. Ростом'ян пошкодженням об'єктів називають «таку зміну їх властивостей, за якої... вони стають .... частково або повністю непридатними для цільового використання» [142; 162; 169, с. 508]. Як ми уже довели вище, пошкодження об'єкта передбачає лише часткову втрату ним своїх корисних властивостей. Якщо ж він стає «цілком непридатним для

використання», то необхідно вже констатувати його «знищення» або ж «руйнування». Аналогічне зауваження можна висловити з приводу дефініції «пошкодження», яка була запропонована А. В. Калужською. Зокрема, пошкодженням автор вважає «заподіяння такої шкоди, яка в подальшому вимагає відновлення предмета чи придбання нового» [79, с. 252–256]. Очевидно, що придбання нового предмета свідчить про повну втрату властивостей його попередником, тобто про його знищення.

Вандалізм у формі руйнування. Руйнування – досить специфічна форма вандалізму, яка поєднує в собі ознаки знищення та пошкодження об'єкта.

Відразу ж зауважимо, що далеко не всі науковці виділяють руйнування в окрему форму вчинення вандалізму чи інших посягань проти власності. А ті, що виділяють, обмежуються лише його стислою характеристикою як способу впливу, що полягає в «заподіянні об'єкту серйозних пошкоджень, унаслідок яких він втрачає свою цінність, але може бути відновлений» [96, с. 117; 97, с. 327; 108, с. 170]. Саме таке трактування закріплено у великому тлумачному словнику сучасної української мови [26, с. 633], а тому вважається найбільш прийнятним для застосування в юриспруденції.

Однак, на нашу думку, наведеного пояснення недостатньо для того, щоб провести розмежування між такими досить схожими формами вандалізму, як знищення, пошкодження та руйнування. Як свідчить проведене нами дослідження, вказані форми мають багато спільних рис: це і спосіб вчинення посягання, і його спрямованість, і характер заподіяної шкоди, і мотив та мета дій правопорушника тощо. Водночас для правозастосовної практики дуже важливим є визначення критеріїв, за якими можна провести розмежування між ними, оскільки від цього напряму залежить як розмір, так і характер покарання, що може бути застосоване до правопорушника.

Отже, узагальнивши наукові підходи, а також проаналізувавши правозастосовну практику та матеріали кримінальних проваджень, ми прийшли висновку стосовно того, що *знищення, пошкодження та руйнування є самостійними формами вчинення вандалізму, які відрізняються між собою за такими критеріями:*

1) у результаті знищення та руйнування об'єкт повністю перестає існувати, є непридатним для подальшого використання за призначенням, тоді як в результаті пошкодження лише знижується його цінність, погіршується його якість або втрачається лише частина його властивостей; 2) в результаті знищення об'єкт повністю втрачає свою цінність – як матеріальну, так і не матеріальну (історичну, художню, наукову тощо), тоді як внаслідок руйнування йдеться лише про заподіяння матеріальної шкоди; 3) у результаті знищення об'єкт не може бути відновлений, тоді як після руйнування або пошкодження залишається можливість повністю або частково відновити або власне об'єкт, або його властивості чи можливість його використання за цільовим призначенням. Так, наприклад, якщо вандалами було повністю зруйновано пам'ятник на могилі, який, окрім матеріальної, не має історичної, культурної чи іншої цінності, то в цьому випадку слід констатувати руйнування. Якщо ж вандали зруйнували якийсь історичний пам'ятник, то тут вже йдеться про знищення.

Вандалізм у формі наругу. У більшості тлумачних словників слово «наруга» визначено як «грубе, образливе знущання над ким-, чим-небудь» [151, с. 347]; «образливе, грубе знущання, блюзнірство над ким-, чим-небудь» [16, с. 591; 119, с. 380]; «нестерпне знущання; зле висміювання кого-, чого-небудь; глузливе, зневажливе ставлення до кого-, чого-небудь» [28, с. 578].

У контексті цього дослідження варто згадати, що термін «наруга» відносно новий для кримінального законодавства. Так, у диспозиції ст. 212 Кримінального кодексу УРСР 1960 року [89], якою передбачалась кримінальна відповідальність за цю форму вандалізму, використовувався термін «глум над могилою», який у найбільш загальному значенні означає «зле висміювання, насміхання» [28, с. 185], або ж «знущання, зле насміхання» [118, с. 119] над ким-, чим-небудь. Нескладно помітити, що за своїм змістом цей термін значно вужчий, ніж термін «наруга» й повністю поглинається ним. У зв'язку з цим, вважаємо цілком обґрунтованою позицію законодавця, який у новому КК України надав перевагу більш ємному та змістовному поняттю.

Наруга як форма вчинення вандалізму за своїм змістом є досить широким і смним поняттям, що може охоплювати різноманітні за характером дії, спрямовані на широке коло об'єктів. Водночас у негативному аспекті слід відмітити той факт, що на сьогодні кримінально караними визнаються лише ті дії, які містять ознаки вчинення наруги над обмеженим колом об'єктів: «над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого» (ст. 297 КК України), а також над державними символами (ст. 338 КК України). Причому законодавець не дає офіційного визначення терміна «наруга», а лише перелічує об'єкти (предмети), на які вона спрямовується, а також способи, якими вона вчиняється [90]. Не дає відповіді на це питання також і Закон України «Про поховання та похоронну справу», у ст. 2 якого зазначено можливі способи вчинення наруги над могилою, іншим місцем поховання, а також наруги над тілом (останками, прахом) померлого [135], однак власне зміст категорії «наруга» не розкрито.

Цей недолік чинного законодавства намагаються усунути науковці, які у своїх дослідженнях обґрунтовують найрізноманітніші підходи до тлумачення терміна «наруга». Зокрема, його визначають як «будь-які дії, що ображають пам'ять померлих» [110, с. 550]; «незаконне вилучення тіла померлого, його праху чи останків з могили, умисне завдання їм будь-яких ушкоджень, а також учинення інших аморальних дій, які, згідно з усталеними традиціями, ображають пам'ять померлого» [167, с. 64]; «образливе ставлення, грубе знуцання, демонстрація зневаги до місця поховання чи праху покійного» [107, с. 696], «учинення аморальних, глумливих або цинічних дій щодо тіла померлого» [112, с. 476] тощо.

Отже, узагальнюючи наукові підходи, а також беручи до уваги матеріали проаналізованих кримінальних проваджень, можна виділити ключові *ознаки, які характеризують наругу як особливу форму вандалізму*. Умовно такі ознаки доцільно об'єднати у дві групи: 1) об'єктивні – визначають спосіб учинення наруги (більш детально про це йтиметься в наступній класифікації), а також специфічні характеристики об'єкта посягання (на сьогодні такі об'єкти чітко визначені в ст. 297 та 338 КК України); 2) суб'єктивні – характеризують мотив і мету вчинення наруги (вияв зневажливого ставлення до родини чи суспільної пам'яті про померлого;

демонстрація негативного ставлення до місця поховання чи до померлого; прагнення завдати образи рідним та близьким померлого, виявити зневагу до суспільних, релігійних принципів і традицій у цій сфері). І лише за умови одночасної наявності як суб'єктивних, так і об'єктивних ознак ті чи інші дії можуть бути віднесені до такої форми вандалізму, як *наруга*.

Вандалізм у формі осквернення. Слід зауважити, що осквернення як самостійну форму вандалізму виокремлюють не всі науковці. Деякі з них ототожнює його з *наругою*. Так, наприклад, Л. С. Ростомян *наругою* над могилою або іншим місцем поховання визнає «активні дії щодо їх *осквернення*» [142; 162], а В. Т. Дзюба – «глузливе, зневажливе, цинічне й образливе ставлення до пам'яті та поваги покійного, що знаходить вияв в *оскверненні* могили й інших предметів» [109, с. 121].

Крім того, значна частина науковців розглядає осквернення як один з можливих способів учинення *наруги*. Як зазначає, наприклад, К. В. Латиш, у найбільш загальному значенні «*наруга*» виявляється в «*оскверненні*, *глузуванні* над майном» [98, с. 2]. У свою чергу, Н. О. Горб, визначаючи *наругу* над трупом, стверджує, що це – «учинення аморальних, *осквернюючих* дій з тілом людини після її смерті» [41, с. 71]. Тобто, на її думку, осквернення, так само як і знищення та пошкодження, «самі по собі є способами вчинення *наруги*» [41, с. 72]. Схожу точку зору обстоюють також А. В. Наумов та А. В. Калужська: перший вважає, що «*наруга* над тілом померлого» полягає в учиненні щодо нього «розпусних, *осквернюючих* або цинічних дій» [112, с. 475]; на думку другої, «*наруга* над тілом померлого – це вчинення аморальних, *осквернюючих* або цинічних дій щодо похованих або тимчасово непохованих людських останків» [79].

Попри широку популярність проаналізованих вище поглядів на співвідношення понять «*наруга*» та «осквернення», ми вважаємо їх такими, що необґрунтовано звужують дійсну сутність і зміст зазначених форм вандалізму. На підтвердження такого висновку можна навести відразу кілька аргументів.

По-перше, це – дослівне тлумачення відповідних понять. Так, більшість тлумачних словників ототожнюють «осквернення» із «опоганенням» [47, с. 1143].

«Осквернити» – значить «опозорити, зганьбити, принизити, заплямувати чимось, опоганити, обезчестити» [164, с. 15]. Що стосується дослівного тлумачення терміна «наруга», то, як було зазначено вище, в абсолютній більшості тлумачних словників, слово «осквернення» для пояснення його змісту не використовується.

По-друге, це – дослівне тлумачення КК України, а також Закону України «Про поховання та похоронну справу». Вказані законодавчі акти також не ототожнюють аналізовані поняття. Крім того, КК України присвячує їм окремі склади злочинів: нарузі – ч. 1 ст. 297 та ст. 338 КК України; оскверненню – ст. 179 та ч. 2 ст. 297 КК України [90].

По-третє, це – узагальнення наукових підходів. Проаналізувавши юридичну літературу, можна констатувати, що осквернення як самостійна форма вандалізму більшість науковців тлумачать як «надання об'єктам образливого для суспільної моралі зовнішнього вигляду» [50, с. 5; 142; 162; 169, с. 508], або як дії, що спрямовані на «помітне зниження естетичних властивостей будівель і споруд, вчинені з метою демонстрації винною особою своєї неповаги до оточуючих людей, моральних і матеріальних цінностей» [164, с. 15], а також як «приведення чого-небудь у поганий, образливий для суспільної моралі стан, шляхом заплямування, нанесення написів і зображень» [166, с. 6].

Отже, викладене вище підтверджує, що за своєю сутністю і змістом «осквернення» має багато спільних рис із «наругою», що дає підстави багатьом науковцям для їх ототожнення. Водночас узагальнення наукової літератури та матеріалів вивчених кримінальних проваджень дозволило нам виділити *дві принципові ознаки, які дозволяють остаточно розмежувати вказані форми вандалізму*. По-перше, це – *мета*: основною метою наруги є заподіяння образи, виявлення зневаги до певної особи чи до певних соціальних і правових норм, тоді як основною метою осквернення є бажання їх зганьбити, принизити, заплямувати, опоганити, обезчестити. По-друге, це – *спосіб учинення*: наруга зазвичай виявляється в блюзнірстві, глузуванні, злому висміюванні, тоді як осквернення спрямоване на помітне зниження естетичних властивостей певного об'єкта, приведення його в поганий, образливий для суспільної моральності стан.

Насамкінець, вважаємо за доцільне висловити власний погляд на деякі практичні проблеми, що виникають під час розслідування вандалізму і пов'язані з визначенням форми його вчинення.

По-перше, на практиці досить часто трапляються випадки вчинення актів вандалізму, які об'єднують у собі відразу кілька проаналізованих нами вище зовнішніх форм вираження. Аналізуючи такі випадки, передусім слід наголосити, що поняття «зовнішня форма вираження вандалізму» необхідно розглядати як умовне, тобто таке, що перебуває в постійному русі, динамічне. Оскільки вандалізм за своєю правовою природою є досить складним, багатогранним явищем, то цілком прогнозованим є його перетікання з однієї форми в іншу. У таких випадках ідеться про *складну, або ж комбіновану, форму вандалізму*.

По-друге, досить часто під час розслідування конкретних фактів вандалізму буває вкрай складно визначити, у якій саме формі було вчинено ті чи інші вандальні дії. Це, зокрема, стосується вандалізму, що вчиняється шляхом викрадення певного об'єкта чи його складових. На нашу думку, під час визначення зовнішньої форми вандальної поведінки в таких випадках необхідно обов'язково з'ясувати їх мотив і мету. Так, якщо буде встановлено наявність корисливого мотиву, то необхідно констатувати вандалізм у формі знищення, руйнування або пошкодження (залежно від конкретних наслідків, що настали). Якщо ж буде встановлено наявність сексуального чи релігійного мотиву, то йтиметься про вандалізм у формі осквернення або ж наруги.

4. Досить схожою за своєю сутністю із попередньою класифікацією, є класифікація вандалізму за *способом його вчинення*. Як уже було наголошено вище, форма вчинення злочину і спосіб його вчинення є категоріями різного порядку, а тому будь-яке ототожнення чи поєднання класифікацій, що ґрунтуються на цих категоріях, є хибним [62, с. 22]. Саме такої помилки, як ми уже говорили вище, припустилась у своєму дисертаційному дослідженні Л. С. Філіппова, яка для розробленої класифікації замість «форми вираження» обрала недоцільний у цьому випадку критерій «спосіб учинення» злочину [162, с. 17].

Кардинально інший підхід у своєму дисертаційному дослідженні обґрунтовує К. В. Латиш. Зокрема, залежно від способу вчинення вона розрізняє чотири види вандалізму: 1) інструментальний (нанесення графіті); 2) технологічний, або ж віртуальний, інформаційний, електронний (несанкціоноване втручання в роботу програмного забезпечення, викривлення змісту інформації); 3) професійний (незаконне проведення пошукових робіт); 4) деструктивний (розбиття вікон або пошкодження власності іншим чином) [99, с. 20]. Загалом наведена класифікація відображає сутність обраного для неї критерію. Водночас її зміст за умов більш детального аналізу викликає деякі зауваження, пов'язані із формуванням досить нечітких, розмитих, а іноді й неповних класифікаційних підгруп, зміст яких складно визнати взаємовиключним. Передусім вважаємо не зовсім вдалим вибір назви для першого різновиду вандалізму, адже графіті – це далеко не єдиний інструмент, який може бути використаний вандалом для досягнення поставленої мети. По-друге, не зовсім доречною вважаємо назву третьої підгрупи, адже за своєю сутністю значна частина фактів технологічного вандалізму вчиняється професійно, а чимала частка вандалських пошукових робіт має деструктивний характер. По-третє, не можна погодитись із назвою та змістом четвертого різновиду вандалізму, адже, як відомо, всі без винятку акти вандалської поведінки є деструктивними, руйнівними за своїм характером. По-четверте, в аналізованій класифікації за межами уваги автора залишилася ще ціла низка досить поширених на сьогодні способів учинення вандалських дій (особливо тих, що притаманні оскверненню й нарузі).

Узагальнивши обґрунтовані в науковій літературі підходи до визначення способу вчинення злочину, а також проаналізувавши матеріали кримінальних проваджень, ми прийшли висновку, що найбільш принципові ознаки, які дозволяють розмежувати форму вчинення вандалізму та спосіб його учинення, лежать у площині емоційно-вольової сфери. Так, для остаточного з'ясування безпосередньої форми вчинення того чи іншого факту вандалізму обов'язково необхідно встановити мотив, мету й цільову спрямованість дій вандала, його прагнення, переконання, суб'єктивне ставлення до діяння та його наслідків. Адже

одні й ті самі діяння, які вчиняються для досягнення різної мети, можуть бути кваліфіковані, наприклад, і як пошкодження, і як наруга.

Наступним критерієм відмежування аналізованих класифікацій є розмір і характер заподіяної шкоди. Під час безпосереднього вчинення акту вандалізму досить складно остаточно визначити його форму. Іноді для цього необхідно встановити розмір завданих збитків, провести спеціальні дослідження, з'ясувати ставлення громадськості до вказаного діяння та до його наслідків. І лише після з'ясування всіх обставин справи можна остаточно встановити форму вандалізму, хоча спосіб його вчинення зазвичай є очевидним і відомим із самого початку.

Отже, попри наявність тісного зв'язку та спорідненості таких категорій, як форма вчинення вандалізму та спосіб його вчинення, їх не можна вважати тотожними поняттями; вони є підґрунтям класифікаційних критеріїв, які застосовують під час класифікації вандалізму. З метою обґрунтування сформульованого нами висновку пропонуємо спочатку узагальнити способи, які характерні для виокремлених нами вище форм вандалізму (на основі матеріалів вивчених кримінальних проваджень), та обґрунтувати їх найбільш оптимальну класифікацію.

Вандалізму у формі знищення притаманні такі способи вчинення: нанесення різноманітних ушкоджень шляхом розбивання, розламування, розривання, розрізання, що здійснюється із застосуванням механічних, фізичних, хімічних та інших засобів; знос, демонтаж; вибух; підпалювання; затоплення чи розчинення у воді або інших рідинах; розривання, розкопування; потрава худобою; видалення або стирання тексту, зображень чи інших файлів (для електронного вандалізму) тощо.

Учинення вандалізму у формі пошкодження передбачає переважно такі самі способи, як і у формі знищення. Розбіжність між ними, як уже було зазначено вище, полягає лише в характері й розмірах заподіяної шкоди, а також у можливості відновити об'єкт. Також для цієї форми вандалізму характерними є ще декілька специфічних способів учинення, а саме: поломка; вилучення конструктивних частин та елементів об'єкта; деформація об'єкта чи окремих його елементів; зафарбовування, нанесення на об'єкт різноманітних написів і малюнків; внесення

змін або спотворення тексту, зображень чи інших файлів (для електронного вандалізму); забруднення (для екологічного вандалізму) тощо.

Оскільки вандалізм у формі руйнування поєднує в собі ознаки знищення та пошкодження, способами його вчинення можуть бути всі перелічені вище варіанти.

Вандалізму у формі наругу притаманні такі способи вчинення: утворення надписів, малюнків або інших зображень; руйнування, знищення, пошкодження об'єкта чи його складових; витоптування, розривання, розкопування; обливання фарбою, нечистотами, засипання сміттям; використання об'єкта чи його складових не за призначенням або без дозволу; переміщення в інше місце об'єкта чи його складових, у тому числі їх викрадення. Деяка специфічність характерна для способів учинення наруги над тілом (останків, праху) померлого. У цьому разі наруга може також виявлятися у таких діях, як викопування (протиправна ексгумація); спотворення, розчленування, поїдання останків; оголення, знімання одягу, прикрас, нагород тощо; здійснення акту некрофілії чи інших непристойних дій; впровадження в тіло сторонніх предметів тощо.

Способами вчинення вандалізму у формі осквернення здебільшого є: заподіяння шкоди шляхом учинення цинічних, глумливих, розпусних та аморальних дій; нанесення нецензурних написів, непристойних малюнків чи зображень, образливих символів і знаків; спалювання об'єкта чи його складових; обливання фарбою, забруднення нечистотами; засипання сміттям; обклеювання плакатами та листівками; використання об'єкта чи його складових не за призначенням або без дозволу; переміщення в інше місце об'єкта чи його складових; доповнення об'єкта додатковими елементами аморального, цинічного характеру; привселюдне висміювання, демонстрація зневаги, глузування над об'єктом; проведення ритуалів, обрядів, святкувань, інших дій на об'єкті, або із безпосереднім використанням об'єкта чи його складових; грубе порушення порядку проведення церемоній, ритуалів, обрядів тощо.

Окремо варто виділити погроми та викрадення як комплексні способи вчинення вандалізму.

Погром передбачає такий вплив на об'єкт, який означений заподіянням йому різноманітних пошкоджень, що відрізняються між собою за наслідками й механізмом нанесення. Комплексний характер погрому обумовлюється: по-перше, множинністю об'єктів, на які спрямовуються дії вандала (наприклад, це може бути кладовище, парк чи інша територія, на які розташовано відразу декілька предметів посягання); по-друге, поєднанням різних способів і форм вчинення вандальних дій (наприклад, шляхом вибухів, підпалів, демонтажу).

Викрадення передбачає незаконне заволодіння об'єктом, яке означене протиправним вилученням (таємно чи відкрито) такого об'єкта чи окремих його елементів [88, с. 303; 160, с. 775] і звернення їх на свою користь або на користь третіх осіб [111, с. 700]. Комплексний характер викрадення зумовлений тим, що воно може бути вчинене різними способами та з різною метою, що дає змогу відносити його до всіх проаналізованих вище форм вандалізму. Як правило, вандали викрадають предмети, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого, деталі огорожі, пам'ятників, меморіальні дошки з метою їх подальшого продажу. Однак досить часто трапляються випадки викрадення останків, урн з прахом, ритуальних речей з метою їх подальшого використання в різноманітних обрядах, а також помсти, залякування тощо.

Уважно проаналізувавши визначені нами способи вчинення вандалізму, можна помітити, що значна їх кількість характерна для всіх без винятку форм його вчинення (наприклад, заподіяння шкоди), деякі з них характерні відразу для кількох форм (наприклад, підпал, забруднення), інші – є специфічними й характеризують лише одну з можливих форм учинення (наприклад, поїдання останків трупа). Викладене вкотре підтверджує висловлене нами вище твердження про недоцільність ототожнення форм вираження та способів учинення вандалізму.

Отже, узагальнивши наукові підходи, а також матеріали вивчених нами кримінальних проваджень, ми дійшли висновку, що *залежно від способу вчинення вандалізму, доцільно виділяти чотири його різновиди:*

– вандалізм, що вчиняється шляхом завдання об'єкту різноманітних ушкоджень (підпал, розбиття, розривання, демонтаж тощо);

– вандалізм, що вчиняється шляхом неправомірного використання об'єкта (викрадення, проведення ритуалів, обрядів, святкувань, інших дій на об'єкті, або з безпосереднім використанням об'єкта чи його складових тощо);

– вандалізм, що вчиняється шляхом демонстрації негативного ставлення до об'єкта, або до інших осіб чи соціальних норм (доповнення об'єкта додатковими елементами; привселюдне висміювання, грубе порушення порядку проведення церемоній, ритуалів, обрядів тощо);

– вандалізм, що вчиняється шляхом задоволення потреб, обумовлених сексуальними чи іншими психічними відхиленнями (здійснення акту некрофілії, розчленування, поїдання останків тощо).

На нашу думку, запропонована класифікація завдяки своєму комплексному характеру дасть змогу максимально повно врахувати особливості вандалізму, які обумовлені способом його вчинення, а отже, розробити максимально ефективні засоби його профілактики.

5. Ще одним критерієм класифікації вандалізму, який дозволяє більш детально розкрити його об'єктивну сторону, є *характер протиправної поведінки*. Досліджуючи цей критерій, ми з'ясували, що на сьогодні в юридичній літературі та в правозастосовній практиці утвердилося два кардинально протилежні погляди на можливий характер вандалістичної поведінки.

Прихильники першого з них вважають, що вандалізм (передусім наруга над могилою як найбільш поширений його різновид) може бути вчинений лише шляхом дії – активної форми людської поведінки. Так, наприклад, Н. О. Горб зауважує, що, з огляду на безпосередній зміст поняття наруги як грубого знущання, образливого ставлення, демонстрації зневаги до місця поховання чи праху покійного, вона може вчинятися лише шляхом активних дій [41, с. 73]. На активному характері поведінки під час учинення вандалізму наголошують також й інші науковці [162; 169, с. 508].

Прихильники другого підходу є менш категоричними у своїх міркуваннях. Так, наприклад, В. О. Навроцький вважає, що «не можна виключати вчинення наруги над могилою через бездіяльність» і наводить приклад: «невтручання в поведінку свійських тварин, які розривають могилу, справляють на ній природні

потреби» [107; 111, с. 698]. На можливості вчинення вандалізму, зокрема наруги над могилою, у формі бездіяльності наголошують також й інші науковці [64, с. 287; 96, с. 111].

Проаналізувавши чинне законодавство, вивчивши обґрунтовані в юридичній літературі міркування щодо об'єктивних ознак вандалізму, а також узагальнивши матеріали кримінальних проваджень, ми дійшли висновку, що *залежно від характеру протиправної поведінки доцільно розрізняти два різновиди вандалізму – активний і пасивний*. Розглянемо їх більш детально.

Активний вандалізм виражається у формі дії. Так, дія є найбільш поширеною формою вчинення вандалізму. Вона виражає активну поведінку чи активну діяльність особи, спрямовану на заподіяння шкоди охоронюваним об'єктам. Зокрема, саме у формі дії вчиняються такі акти вандалізму, як нанесення охоронюваним об'єктам різноманітних ушкоджень (розбивання, розламування, розривання, розрізання, поломка, вилучення конструктивних частин та елементів), їх знесення, демонтаж, підривання, підпалювання; затоплення; нанесення на об'єкт різноманітних надписів, малюнків або інших зображень, обливання його фарбою, забруднення нечистотами, засипання сміттям; використання об'єкта чи його складових не за призначенням або без дозволу; протиправна ексгумація трупа, його спотворення, розчленування тощо.

Пасивний вандалізм виявляється у формі бездіяльності. Бездіяльність є актом суспільно небезпечної та протиправної поведінки, що полягає в утриманні (ухиленні) особи від вчинення (виконання) певних дій, які вона за певних обставин повинна була й могла вчинити (виконати). Слід зауважити, що в матеріалах вивчених нами кримінальних проваджень ми не побачили жодного випадку вчинення вандалізму у формі бездіяльності. Водночас, це зовсім не означає, що такі випадки не зустрічатимуться в майбутньому. Так, наприклад, як вандалізм у формі бездіяльності можна кваліфікувати поведінку особи, яка не вживає належних заходів до тварин, що розривають могили, викопують рештки тіл померлих, поїдають останки; не вживає необхідних заходів, спрямованих на поховання

померлого; приховує відому їй інформацію про місце розташування історичної чи культурної пам'ятки на місці проведення будівництва тощо.

Вище ми проаналізували лише основні, найбільш поширені в науковій літературі підходи до класифікації вандалізму, які дозволяють розширити уявлення про його складну правову природу та комплексний зміст. Водночас, окрім згаданих нами вище, можна виділити ще декілька критеріїв класифікації, які можуть бути корисними під час розробки та впровадження заходів профілактики цього негативного явища. На жаль, обмежений обсяг дисертаційного дослідження не дозволяє нам досить детально їх висвітлити, а тому пропонуємо розглянути їх лише тезисно.

6. Залежно від спрямованості протиправної поведінки вандалізм можна класифікувати на дві групи: безпосередній та опосередкований.

Про *безпосередній вандалізм* ідеться тоді, коли шкода заподіюється безпосередньо об'єкту чи його складовим (наприклад, протиправна ексгумація трупа, розмальовування об'єкта, викрадення об'єкта чи його складових з метою наступного продажу тощо).

Опосередкований вандалізм наявний за умов, що вандал діє опосередковано, тобто чинить непрямий вплив на охоронюваний об'єкт (наприклад, грубе порушення порядку проведення церемоній, ритуалів, обрядів; привселюдне висміювання, демонстрація зневаги, глузування над об'єктом тощо).

7. Залежно від характеру заподіяної шкоди вандалізм може бути класифікований на дві групи: внаслідок якого заподіюються матеріальні збитки; внаслідок якого заподіюється нематеріальна шкода.

Матеріальний вандалізм наявний у тих випадках, коли охоронюваному об'єкту внаслідок акту вандалізму було заподіяно такої шкоди, яка може мати матеріальну оцінку (наприклад, знищення, пошкодження об'єкта; вилучення конструктивних частин та елементів об'єкта; деформація об'єкта чи окремих його елементів, викрадення об'єкта тощо).

Нематеріальний вандалізм наявний тоді, коли заподіяна вандалізмом шкода не має матеріального виміру (наприклад, здійснення акту некрофілії чи інших

непристойних дій, переміщення в інше місце об'єкта чи його складових; доповнення об'єкта додатковими елементами аморального, цинічного характеру тощо).

8. Залежно від правових наслідків заподіяної шкоди *вандалізм може бути розподілений на три групи: унаслідок якого обмежується або унеможлиблюється використання об'єкта за призначенням* (наприклад, демонтаж, розривання, викрадення об'єкта тощо); *внаслідок якого спотворюється зовнішній вигляд чи зміст об'єкта* (наприклад, нанесення малюнків, обливання нечистотами тощо); *унаслідок якого порушуються суспільні відносини, пов'язані з об'єктом* (наприклад, використання об'єкта чи його складових не за призначенням; привселюдне висміювання, демонстрація зневаги, глузування над об'єктом; проведення ритуалів, обрядів, святкувань, інших дій на об'єкті тощо).

9. *Залежно від ступеня усвідомленості вандалізм може бути класифікований на дві групи: усвідомлений та неусвідомлений.*

Запропонована нами класифікація має досить умовний характер, оскільки, як ми уже довели в першому підрозділі дисертації, будь-який акт вандалістичної поведінки є усвідомленим актом морального самовизначення особи і вчиняється виключно умисно. Водночас характер такого усвідомлення може бути різним, що дає змогу його диференціювати на дві групи: усвідомлений та неусвідомлений.

Про *усвідомлений вандалізм* ідеться тоді, коли особа усвідомлює, що вчиняє акт вандалістичної поведінки, розуміє історичну, культурну чи іншу цінність об'єкта посягання і бажає заподіяти шкоду такому об'єкту (наприклад, спотворення, розчленування трупа; здійснення акту некрофілії чи інших непристойних дій; нанесення нецензурних написів, непристойних малюнків чи зображень, образливих символів і знаків на об'єкт тощо).

Неусвідомлений вандалізм наявний за умов, коли особа, попри те, що розуміє протиправний характер своєї поведінки, остаточно не усвідомлює її вандалістичний характер; історичну, культурну чи іншу цінність об'єкта посягання; характер шкоди, яка може бути заподіяна (наприклад, викрадення об'єкта, його пошкодження, вилучення його складових елементів, графіті тощо).

10. *Залежно від суб'єктивної оцінки протиправної поведінки власне вандалом і ставлення до неї інших осіб вандалізм може бути класифікований на три групи: негативний, позитивний і змішаний.*

Негативний вандалізм наявний у переважній більшості випадків учинення деструктивних руйнівних дій, які засуджує соціум на певному етапі формування суспільної свідомості. Так, наприклад, категорично негативною є оцінка будь-яких діянь, які спрямовані на виявлення зневаги до суспільних, релігійних принципів і традицій; порушення загальноприйнятих поминальних обрядів; осквернення державної символіки тощо.

Позитивний вандалізм передбачає ситуацію, за якої об'єкт вандалізму негативно сприймається суспільством або його більшою частиною. Збільшення кількості випадків такого вандалізму зазвичай пов'язано із докорінним переосмисленням певних соціальних цінностей, історичних подій, а також під час і після революцій, державних переворотів, війн тощо. Типовим прикладом такого вандалізму є так званий лєнінопад – масове руйнування пам'ятників і символів радянської епохи.

Про *змішаний вандалізм* може йтися в разі розбіжності в сприйнятті вандалісної поведінки власне особою та суспільством, або ж за умов панування різних суспільних поглядів на історичну, художню чи іншу цінність об'єкта вандалізму в різних соціальних групах. Типовим прикладом змішаного вандалізму є графіті: художнє розмальовування стін, парканів, громадського транспорту тощо по-різному сприймається громадянами – дехто оцінює його як різновид вуличного мистецтва, а дехто – як акт вандалізму.

Водночас варто зауважити, що класифікація вандалізму за вказаним критерієм є нестійкою та має досить умовний характер. Це пов'язано з тим, що вона ґрунтується на системі моральних норм і цінностей, яка склалася в конкретний історичний період і яка прийнята більшістю в суспільстві. Так, наприклад, випадки канібалізму однозначно негативно оцінюються практично в усіх країнах світу, тоді як в деяких племенах Африки вони донині залишаються звичною нормою поведінки; руйнування церков та інших релігійних споруд 100 років назад

розцінювалось як невід'ємна складова утвердження комуністичного режиму, а сьогодні – як акт вандалізму.

11.3 попередньої класифікації впливає *класифікація вандалізму за нормативним врегулюванням*, з огляду на яке доцільно навести два різновиди вандалізму:

– *офіційний вандалізм* – ініціюється, санкціонується, заохочується і підтримується державною владою. Він спрямований на тотальне знищення об'єктів, що символізують політичні, націоналістичні, релігійні чи інші погляди, які не відповідають офіційно пануючим у суспільстві. Зазвичай на офіційному рівні відбувається попередня декриміналізація подібних вандалських дій (хоча досить часто можна зустріти випадки такої декриміналізації пост-фактум), чітко окреслюють коло об'єктів, які підлягають знищенню, визначають легальні та системні процедури їх ліквідації тощо;

– *неофіційний вандалізм* – наявний у переважній більшості випадків і є фрагментарним, неорганізованим, безсистемним, епізодичним виявом незгоди особи чи певних соціальних груп з тими чи іншими загальноприйнятими соціальними або правовими нормами.

12. *Залежно від специфічних характеристик суб'єкта вандалізму* можна виокремити відразу декілька альтернативних класифікацій.

По-перше, *залежно від віку суб'єкта* вандалізм може бути таких видів: дитячий (його вчиняють особи дошкільного та шкільного віку); молодіжний (до нього вдаються молоді люди віком від 18 до 35 років); зрілий (правопорушники – особи віком більш як 35 років).

По-друге, *залежно від володіння особою певними професійними навичками* доцільно виокремити: професійний вандалізм (вчиняється особами вузької професійної спрямованості – наприклад, графіті, стріт-арт, «чорна археологія» тощо); непрофесійний вандалізм (не передбачає обов'язкового володіння певними професійними навичками; може вчинятись будь-якою особою).

По-третє, *залежно від приналежності особи до певної соціальної групи чи неформального об'єднання*: шкільний вандалізм (вчиняється школярами і

обмежується переважно межами навчального закладу); студентський вандалізм (вчиняється студентами ЗВО і зумовлений їх активною участю в різноманітних студентських рухах); кримінальний вандалізм (вчиняється особами, які притягувалися раніше до відповідальності за акти вандалічної поведінки); радикально-екстреміський вандалізм (вчиняється представниками радикально чи екстремісько налаштованих угруповань); секстансько-сатанинський вандалізм (вчиняється прихильниками різноманітних релігійних течій та обрядів); військовий вандалізм (вчиняється представниками ворогуючих армій) тощо. Наведений перелік не є вичерпним, як і невичерпною є диференціація різноманітних соціальних груп і неформальних утворень.

13. Залежно від *кількості учасників акту вандалічної поведінки* вандалізм може бути класифікований на три групи: індивідуальний (вчиняється одноособово); груповий (вчиняється за попередньою змовою групою осіб, яких об'єднує спільна мета та мотив); колективний (вчиняється без попередньої змови групою осіб, кожен з яких може мати власну мету і мотив).

14. Залежно від *часових критеріїв* вандалізм може бути класифікований на три групи: одноразовий (це одиничний випадок вчинення акту вандалічної поведінки); триваючий (означений тривалим характером негативних наслідків вандалічної поведінки); систематичний (періодичний) вандалізм (передбачає повторення тотожних актів вандалічної поведінки з певними проміжками в часі, або щодо певної групи об'єктів, або одним і тим самим суб'єктом).

Таким чином, обґрунтовані нами вище критерії класифікації вандалізму відображають основні, але далеко не всі характерні особливості цієї правової категорії, яка має надзвичайно складну правову природу та комплексний зміст. Висвітлити всі її елементи в межах цього дисертаційного дослідження практично неможливо. У зв'язку з цим, ми докладно проаналізували лише ті різновиди вандалізму, які мають вагоме значення для його кримінологічної характеристики, а також тезисно розглянули ті класифікації, які стануть у нагоді під час розробки та впровадження дійсно ефективних і раціональних заходів профілактики вказаної форми деструктивної поведінки. У наступних розділах дисертації ми зосередимося

на розкритті інших аспектів визначених нами вище критеріїв класифікації та різновидів вандалізму, що зрештою сприятиме комплексному його дослідженню.

Висновки до розділу 1

Найбільш важливими негативними рисами, які дають змогу окреслити сутність сучасного вандалізму та свідчать про важливість й актуальність його наукового дослідження, є: «омолодження» вандалізму; набуття вандалізмом міжрасового та міжконфесійного характеру; підвищення суспільної небезпечності наслідків цього протиправного явища; активізація вандалізму як негативна реакція на загострення воєнно-політичного конфлікту на Сході України; поява нових форм вандалізму; науковий вакуум у сфері дослідження вандалізму, а отже, відсутність загальнодоступних пояснень його причин, наслідків і новітніх методів протидії.

У сучасних суспільно-політичних умовах розвитку нашої держави вандалізму притаманні такі ознаки: 1) є різновидом девіантної поведінки; 2) супроводжується підвищеним рівнем агресивності; 3) є актом насильницької поведінки; 4) є виявом безпідставної (безглуздої) поведінки; 5) є різновидом деструктивної (руйнівної) поведінки; 6) має специфічний об'єкт посягання; 7) має умисний характер.

Найбільш характерними ознаками девіантної поведінки є: 1) стійкість; 2) спрямованість на порушення не будь-яких, а найбільш значущих норм і правил поведінки, які є важливими на певному етапі соціального та культурного розвитку суспільства; 3) громадський осуд; 4) соціально деструктивна спрямованість; 5) різноманітність виявів соціальної дезадаптації.

Вандалізм як один з різновидів антисоціальної девіантної поведінки залежно від конкретних умов та обставин може виявлятися у вигляді як делінквентної, так і кримінальної (злочинної) поведінки.

Девіантна поведінка, передусім вандалізм, за об'єктивними (зовнішніми) та суб'єктивними (психологічними) ознаками, характером і способом дій, а також мотивами й детермінантами вчинення є різновидом агресивної поведінки.

Насильство слід розглядати як одну з невід'ємних, основних ознак вандалізму. Причому в контексті вандалізму насильство має переважно економічний характер,

рідше – психологічний і фізичний. За мотиваційною ознакою насильство під час вандалізму має інструментальний характер, тобто слугує інструментом, засобом досягнення певної мети, задоволення особистісних інтересів, вираження свого ставлення до конкретних подій чи індивідів. З огляду на це, вказане насильство має опосередкований характер, адже спрямоване не на конкретного індивіда, а на його власність й інші блага, які йому належать або мають для нього значення.

Така ознака вандалізму, як безглуздий характер, є відносною. Вона пояснює лише зовнішню, об'єктивну сторону вандалізму, тобто характеризує його сприйняття іншими людьми чи суспільством загалом. Водночас із суб'єктивного боку вандалізм не можна вважати безглуздим вчинком, оскільки він завжди вмотивований, хоча його особистісний зміст не завжди усвідомлюється порушником, а сторонніми особами й поготів.

Якщо підґрунтям вандалізму є інструментальна агресія, то його об'єктами здебільшого стають матеріальні цінності, чуже майно, об'єкти та споруди громадського користування, громадський транспорт, суспільна й державна власність тощо. Якщо основою вандалізму є суто ворожа агресія, то дії вандалів спрямовуються на об'єкти, що мають історичну, археологічну, культурну, духовну, художню, наукову цінність, державну або партійну символіку, пам'ятники архітектури та мистецтва, релігійні, культові, меморіальні споруди тощо.

У найбільш загальному значенні вандалізм слід визначити як одну з форм девіантної, деструктивної (руйнівної) поведінки, що має насильницький та агресивний характер і полягає в умисному, безпідставному (безглуздому) знищенні, пошкодженні, руйнуванні, порушенні, оскверненні чи інших формах впливу на об'єкти, що мають історичну, археологічну, культурну, духовну, художню, наукову цінність, державну або партійну символіку, пам'ятники архітектури та мистецтва, релігійні, культові, меморіальні споруди, а також інші матеріальні цінності, чуже майно, суспільну та державну власність.

Усі мотиви вандалісної поведінки можуть бути об'єднані у 12 основних груп: 1) користь; 2) хуліганські спонування; 3) ідеологічні мотиви, у межах яких слід виокремити націоналістичні, релігійні, расові, політичні, анархо-нігілістичні

мотиви; 4) помста; 5) злість; 6) нудьга; 7) цікавість; 8) самоствердження; 9) егоїстичні спонукання; 10) протест; 11) маніпуляція; 12) сексуальні мотиви. Окрім зазначених, мотивами вандалізму можуть бути заздрість, гнів, роздратованість, розчарування, зневага, бажання привернути увагу, самозахист тощо.

Під час дослідження конкретного акту вандалізму зазвичай буває вкрай складно чітко визначити безпосередній мотив його вчинення. Це зумовлено тим, що характерною рисою вандалізму є полімотивованість, тобто одночасне існування двох і більше домінуючих мотивів.

За своєю сутністю та змістом вандалізм є складною категорією, що виявляється і в багатогранності умов і причин, які обумовлюють його вчинення, і в різноманітності об'єктів, на які він спрямований, і в множинності способів та засобів, які обираються для заподіяння шкоди, і в специфічності мотивів, які є його рушійною силою. Такий багатоаспектний характер вандалізму дозволяє здійснити його класифікацію відразу за кількома критеріями: 1) залежно від домінуючого мотиву – корисливий, хуліганський, ідеологічний (націоналістичний, релігійний, расовий, політичний, анархо-нігілістичний тощо), мстивий, злобливий, через нудьгу, через цікавість, для самоствердження, егоїстичний, протестуючий, маніпуляційний, сексуальний тощо; 2) залежно від специфічності предмета посягання – історико-культурний, суспільно-політичний, релігійно-кладовищенський, публічний, інформаційний; 3) залежно від форми вираження – у формі знищення, пошкодження, руйнування, наруги, осквернення; 4) залежно від способу вчинення – нанесення об'єкту різноманітних ушкоджень; неправомірне використання об'єкта; демонстрація негативного ставлення до об'єкта, або до інших осіб чи соціальних норм; задоволення потреб, обумовлених сексуальними чи іншими психічними відхиленнями; 5) залежно від характеру протиправної поведінки – активний і пасивний; 6) залежно від спрямованості протиправної поведінки – безпосередній та опосередкований; 7) залежно від характеру заподіяної шкоди – внаслідок якого заподіюються матеріальні збитки, внаслідок якого заподіюється нематеріальна шкода; 8) залежно від правових наслідків заподіяної шкоди – внаслідок якого

обмежується або унеможлиблюється використання об'єкта за призначенням; внаслідок якого спотворюється зовнішній вигляд чи зміст об'єкта; внаслідок якого порушуються суспільні відносини, пов'язані з об'єктом; 9) залежно від ступеня усвідомленості – усвідомлений та неусвідомлений; 10) залежно від суб'єктивної оцінки протиправної поведінки самим вандалом та ставлення до неї інших осіб – негативний, позитивний і змішаний; 11) за нормативним врегулюванням – офіційний та неофіційний; 12) з огляду на специфічні характеристики суб'єкта вандалізму, а саме: вік (дитячий, молодіжний, зрілий), володіння особою певними професійними навичками (професійний та непрофесійний), належність особи до певної соціальної групи чи неформального об'єднання (шкільний, студентський, кримінальний, радикально-екстреміський, секстансько-сатанинський, військовий); 13) залежно від кількості учасників акту вандалізму – індивідуальний, груповий, колективний; 14) залежно від часових критеріїв – одноразовий і систематичний (періодичний).

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВАНДАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Кримінально карані вияви вандалізму: поняття, система та підстави криміналізації

У попередньому розділі дисертації було доведено, що за своєю сутністю і змістом вандалізм є досить складною правовою категорією яка, до того ж, не має офіційного юридичного закріплення в чинному кримінальному законодавстві України. У зв'язку з цим, перш ніж перейти до безпосереднього висвітлення стану й тенденцій вандалізму, причин та умов його вчинення, необхідно окреслити юридичні межі цього поняття. І розпочати наше дослідження пропонуємо з короткого історичного екскурсу.

Аналіз історичного розвитку будь-якого суспільства засвідчує, що противагою морального та культурного збагачення завжди було збільшення кількості й урізноманітнення характеру діянь, які гальмували такий процес, суперечили йому. Це обумовлювало потребу в розробленні та впровадженні ефективних важелів впливу, які б дозволяли більш продуктивно виявляти суспільно небезпечні форми антигромадської поведінки, а також не допускати їх повторного учинення. З огляду на це, виникла й отримала свій подальший розвиток така форма правового впливу, як встановлення кримінальної відповідальності за найбільш небезпечні протиправні діяння (їх криміналізація), основне призначення якої полягає в офіційному визнанні певних діянь як злочинних і караних, а також у законодавчому встановленні виду й міри покарання за їх учинення.

Вандалізм є найбільш давнім суспільно небезпечним посяганням, що порушує основоположні моральні й духовні принципи розвитку держави, викликаючи високий суспільний резонанс. Саме тому встановлення кримінальної відповідальності за діяння, унаслідок яких знищувалися або пошкоджувалися об'єкти, що мали історичну, культурну, наукову, релігійну, національну чи іншу

цінність, здійснювалася наруга над святинєю чи місцем поховання, осквернялась пам'ять про померлих, притаманне практично всім відомим історичним пам'яткам кримінального права. Зокрема, за свідченням багатьох науковців, згадки про них можна зустріти в «Руській правді», Уставі Володимира «Про церковні суди», Саксонському зерцалі, Литовському статуті 1588 р., Зводі законів Російської імперії «Про права, за якими судиться малоросійський народ», Уложенні «Про покарання кримінальні та виправні», Статуті про покарання, які накладаються мировими судьями 1864 р., Кримінальному уложенні 1903 р., Кримінальних кодексах УРСР 1926 р. й 1960 р. та багатьох інших [99, с. 13; 101, с. 7; 158, с. 11; 171, с. 43].

Водночас поглиблений аналіз змісту перелічених вище історичних джерел засвідчує, що термін «вандалізм» у них практично не застосовувався, натомість передбачалася кримінальна відповідальність за досить широке коло деструктивних діянь, які охоплює сучасне значення цього поняття: від пошкодження майна до руйнування культурних та історичних пам'яток.

Термін «вандалізм» відсутній також і в чинному КК України. Однак якщо порівняти його зміст зі змістом попереднього Кримінального кодексу, то можна констатувати суттєвий прогрес законодавця на шляху до охорони суспільної моралі, збереження історичних, культурних, духовних, національних та інших цінностей.

По-перше, новий кримінальний закон вперше в якості родового об'єкта злочину виділяє «моральність», про що свідчить назва XII розділу КК України – «Злочини проти громадського порядку та *моральності*» [90]. Слід зауважити, що КК України 1960 р. взагалі не містив згадки про «моральність», а кримінальна відповідальність за «Глум над могилою» (ст. 212) містилася в главі X – «Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я» [89].

По-друге, новий кримінальний закон суттєво розширює коло охоронюваних суспільних відносин у сфері забезпечення нормального суспільного розвитку нашої держави. Як справедливо з цього приводу зауважує А. В. Ландіна, «поява нових норм у зв'язку із криміналізацією деяких протиправних діянь поряд із вже існуючими свідчить про те, що захист моральності в суспільстві є вкрай необхідним» [96, с. 4].

Водночас негативним аспектом є відсутність у чинному КК України окремої статті, у якій було б закріплено вичерпний перелік діянь, які можна кваліфікувати як вандалізм. Крім того, норми про кримінальну відповідальність за такі діяння розпоршені в диспозиціях численних статей, які містяться в різних розділах КК України. Отже, родовими об'єктами цих складів злочинів можуть бути найрізноманітніші сторони суспільних відносин: життя та здоров'я особи; статеві свобода та статеві недоторканість особи; особисті права та свободи людини та громадянина; власність; довкілля; громадська безпека; безпека руху та експлуатації транспорту; громадський порядок та моральність; авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян; встановлений порядок використання ЕОМ (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку; встановлений порядок несення військової служби; мир, безпека людства та міжнародний правопорядок тощо.

Наведений перелік є досить умовним, оскільки, як ми вже довели в першому розділі дисертації, за своєю правовою природою та змістом вандалізм є досить складною юридичною категорією, яка охоплює різноманітні за характером і спрямованістю деструктивні суспільно небезпечні діяння, що посягають на широке коло охоронюваних законом об'єктів. Таким чином, на сьогодні ані науковці, ані практичні працівники так і не досягли принципової єдності поглядів щодо питання юридичної кваліфікації вандалізму та пропонують включати до цього поняття різні за характером складів злочинів.

Так, наприклад, О. В. Александренко та Н. О. Веселовська до кримінально караного вандалізму відносять лише «найпоширеніші злочини проти об'єктів культурної спадщини», які «цінічно розраховані на порушення громадського спокою та для того, щоб викликати обурення суспільства». Зокрема, це «знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини та самовільне проведення пошукових робіт на археологічній пам'ятці, пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178); незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179); наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297)» [171, с. 43]. Очевидно, що

наведені статті дозволяють охопити лише декілька основних, однак далеко не всі вияви суспільно небезпечної вандалічної поведінки. З огляду на зазначене, підхід О. В. Александренко та Н. О. Веселовської слід визнати не достатньо обґрунтованим.

Дещо ширший перелік діянь, які можуть бути кваліфіковані як вандалізм, обґрунтовує у своєму дослідженні Л. С. Філіппова. Зокрема, на її думку, кримінально-правовими виявами вандалізму слід вважати «умисні дії, які посягають на об'єкти культурної спадщини та матеріальні цінності, мають зазвичай безглуздий (інколи – корисливий) характер, спричинюють як матеріальні збитки, так і шкоду почуттям патріотизму або моральності окремої людини, етнічної групи або народу загалом» [162, с. 17]. Їх усі вона пропонує поділяти на чотири групи: 1) суспільно небезпечні діяння, які посягають на об'єкти культурної спадщини та матеріальні цінності – вандалізм у вузькому значенні (ст. 178, 179, 338 КК України); 2) протиправні діяння, учинення яких супроводжується актами вандалізму (ст. 294, 296 КК України); 3) злочини, які є елементами способу підготовки, приховання та вчинення вандалізму (ст. 194, 347 КК України); 4) вандалізм як службовий злочин (ч. 4 ст. 298 КК України) [162, с. 7].

Проаналізувавши наведену точку зору, вважаємо за доцільне висловити декілька зауважень. По-перше, не можна повною мірою погодитись із запропонованою Л. С. Філіпповою класифікацією кримінальних виявів вандалізму, оскільки її автором не було дотримано основних правил поділу об'єктів на класи (більш детально про такі правила йшлося в попередньому підрозділі дисертації). По-друге, перелік діянь, які автор відносить до вандалізму, на нашу думку, теж є далеко неповним. Зокрема, за його межами залишилася низка складів злочинів, які за своєю сутністю можуть бути охарактеризовані як вандалізм (зокрема, це наруга над могилою, а також ціла низка діянь, які можна кваліфікувати як політичний, екологічний, комп'ютерний вандалізм тощо).

Останнє зауваження повною мірою стосується підходів, які у своїх дослідженнях обґрунтовують Л. С. Ростом'ян та К. А. Бочарова. Так, наприклад, перший автор перелік статей, які наводить Л. С. Філіппова (окрім ст. 347 КК

України), розширює за рахунок ст. 246, 277, та 297 КК України [141, с. 358], а другий – за рахунок ст. 297 та 347-1 КК України [20, с. 118]. Однак ми вважаємо, що й цього недостатньо для розкриття всієї сутності та правової природи вандалізму.

На противагу дещо звуженим підходам до розуміння вандалізму, у науковій літературі можна знайти і більш широкі тлумачення аналізованої категорії. Так, наприклад, А. О. Любченко та Н. М. Савельєва ототожнюють вандалізм із такими статтями Особливої частини КК України, як умисне знищення чи пошкодження майна; погроза знищення майна; умисне знищення чи пошкодження військового майна; диверсія; хуліганство; масові заворушення; пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів; забруднення або псування земель; незаконна порубка лісу; наруга над державними символами; умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу; нищення, руйнування або псування пам'яток історії або культури; жорстоке поводження з тваринами; наруга над могилою; умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок; умисне пошкодження ліній зв'язку; умисне знищення чи пошкодження майна судді, народного засідателя або присяжного; умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи; пошкодження релігійних споруд чи культових будинків; незаконне утримання, осквернення або знищення релігійних святинь; викрадання шляхом демонтажу та іншим засобом електричних мереж, кабельних ліній зв'язку та їх обладнання; знищення або пошкодження лісових масивів; незаконне полювання; умисне знищення або пошкодження територій, узятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду [101, с. 8–9].

Проаналізувавши наведений перелік, ми дійшли висновку, що основним його недоліком є безпідставне розширення меж кримінально караного вандалізму, зокрема віднесення до нього різних за своїм характером різновидів руйнівної поведінки, які вкрай рідко мають всі інші обов'язкові для вандалізму ознаки. Це, передусім, стосується таких складів злочину, як погроза знищення майна, диверсія, забруднення або псування земель, незаконна порубка лісу, жорстоке поводження з тваринами, незаконне полювання тощо.

Більш виважений підхід до розуміння сутності кримінально караного вандалізму обґрунтовує у своєму дисертаційному дослідженні К. В. Латиш. Зокрема, на її думку, вандалізм може виявлятися у пошкодженні релігійних споруд чи культових будинків; оскверненні або знищенні релігійних святинь; умисному знищенні або пошкодженні майна; погромах, підпалах, знищенні майна під час масових заворушень; хуліганстві; порушенні над могилою, іншим місцем поховання; незаконному проведенні пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищенні, руйнуванні або пошкодженні об'єктів культурної спадщини; порушенні над державними символами; знищенні або пошкодженні майна працівника правоохоронного органу; знищенні чи пошкодженні майна судді, народного засідателя та присяжного; захисника або представника особи; військового майна; пошкодженні об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктів; пошкодженні шляхів сполучення і транспортних засобів; забрудненні атмосферного повітря; порушенні правил охорони вод; забрудненні моря; умисному знищенні або пошкодженні територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно заповідного фонду; несанкціонованому втручанні у роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку [99, с. 14].

Однак, попри зовнішню логічність і виваженість, підхід, який пропонує К. В. Латиш, теж видається нам не зовсім органічним і завершеним. Зокрема, не доцільним вважаємо віднесення до вандалізму таких складів злочинів, як пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктів, порушення правил охорони вод, забруднення моря тощо. Натомість поза увагою автора безпідставно залишилася низка статей, які з високою ймовірністю можуть бути розцінені як вандалізм.

Таким чином, підбиваючи підсумки та узагальнюючи викладене вище, слід обґрунтувати власну позицію щодо системи кримінально караних діянь, які можуть бути кваліфіковані як вандалізм. Зазначений підхід ґрунтуватиметься на декількох принципових моментах:

– по-перше, запропонований нами перелік ґрунтується на аналізі представлених у юридичній літературі підходів до розуміння сутності та правової природи вандалізму;

– по-друге, він розроблений з урахуванням основних ознак вандалізму, мотивів його вчинення, найбільш поширених форм зовнішнього вираження та інших сутнісних характеристик вандалізму, які були проаналізовані нами в першому розділі дисертації;

– по-третє, він базується на результатах проведеного нами соціологічного опитування працівників територіальних підрозділів НПУ та пересічних громадян, а також на результатах вивчених нами кримінальних проваджень;

– по-четверте, він має багаторівневу структуру, що відображає ймовірність виявів вандалізму в тих чи інших суспільно небезпечних діяннях, а отже, дає змогу максимально об'єктивно оцінити офіційні статистичні дані й диференціювати відповідні профілактичні заходи.

Отже, *систему кримінально караних діянь, які необхідно кваліфікувати як акти вандалізму, на нашу думку, становлять* [59, с. 131]:

1) пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178 КК України) – таку думку висловили 93 % опитаних нами працівників територіальних підрозділів НПУ та 95 % пересічних громадян;

2) незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179 КК України) – 90 та 96 % відповідно;

3) перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 КК України) – 81 та 69 % відповідно;

4) умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК України) – 77 та 66 % відповідно;

5) наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України) – 98 та 97 % відповідно;

б) незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини (ст. 298 КК України) – 94 та 91 % відповідно;

7) знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду (ст. 298-1 КК України) – 88 та 82 % відповідно;

8) наруга над державними символами (ст. 338 КК України) – 80 та 77 % відповідно;

9) мародерство (ст. 432 КК України) – 68 та 61 % відповідно;

10) насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України) – 60 та 58 % відповідно;

11) виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436-1 КК України) – 73 та 65 % відповідно.

Діяння, кримінальна відповідальність за які передбачена переліченими вище статтями КК України, на нашу думку, мають чітко виражену вандалську спрямованість та означені наявністю всіх наведених вище ознак вандалізму.

Однак наведений перелік різновидів вандалської поведінки не є вичерпним. Значна їх кількість на сьогодні кваліфікується за іншими, суміжними статтями КК України. Проведене дослідження дозволило нам визначити *систему кримінально караних діянь, у формі яких можуть виявлятися акти вандалської поведінки*. Для зручності аналізу, ми об'єднали їх у кілька однорідних груп³.

До першої групи належать злочини, що посягають на власність, а саме: 1) крадіжка (ст. 185 КК України); 2) грабіж (ст. 186 КК України); 3) розбій (ст. 187 КК України); 4) незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося в неї (ст. 193 КК України) тощо.

---

³ Запропонована класифікація кримінально караних діянь, у формі яких можуть виявлятися акти вандалської поведінки, має умовний характер (більш детально кваліфікацію вандалізму за різноманітними критеріями було обґрунтовано в підрозділі 1.3), а перелік статей, які включені до кожної з підгруп, не є вичерпним.

Другу групу становлять злочини, що пов'язані зі знищенням або пошкодженням майна. Зокрема, це: 1) умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України); 2) умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (ст. 270-1 КК України); 3) пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК України); 4) умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця (ст. 347 КК України); 5) умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347-1 КК України); 6) умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 352 КК України); 7) умисне пошкодження ліній зв'язку (ст. 360 КК України); 8) умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 378 КК України); 9) умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399 КК України); 10) умисне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411 КК України) тощо.

До третьої групи належать злочини, що посягають на громадську безпеку, громадський порядок, моральність, а саме: 1) масові заворушення (ст. 294 КК України); 2) хуліганство (ст. 296 КК України); 3) ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (ст. 300 КК України); 4) захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341 КК України); 5) геноцид (ст. 442 КК України) тощо.

Четверту групу становлять злочини, що пов'язані з екологічним вандалізмом. Зокрема, це: 1) забруднення або псування земель (ст. 239 КК України); 2) забруднення атмосферного повітря (ст. 241 КК України); 3) порушення правил охорони вод (ст. 242 КК України); 4) забруднення моря (ст. 243 КК України); 5) знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 КК України); 6) незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (ст. 246 КК України); 7) екоцид (ст. 441 КК України) тощо.

До п'ятої групи зараховують злочини, пов'язані з комп'ютерним вандалізмом, а саме: 1) несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (ст. 361 КК України); 2) несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї (ст. 362 КК України); 3) незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду (ст. 376-1 КК України) тощо.

Ознайомившись із першим і другим переліком, цілком логічно постає питання: у чому ж саме полягає відмінність між ними? Адже значну кількість актів вандалізму нині кваліфікують, наприклад, як хуліганство, або як крадіжку. Чому ж вказані склади злочинів ми відносимо до другого, а не до першого переліку?

Відповідаючи на поставлені питання, передусім слід підкреслити, що на відміну від кримінально караних діянь, які включені до першого переліку, діяння, наведені в другому переліку, не мають чітко вираженої вандалістичної спрямованості. Як акти вандалізму вони можуть бути кваліфіковані лише в окремих випадках і лише за умов наявності всіх ознак, характерних для вандалізму. Інакше кажучи, діяння, включені до першого переліку, необхідно вважати вандалізмом за будь-яких умов, тоді як діяння, включені до другого переліку, можуть бути кваліфіковані і як вандалізм, і як злочини, що мають іншу правову природу, спрямованість та об'єкт посягання.

Попри зовнішню формальність, наведена відмінність відіграє принципове значення в алгоритмі нашого подальшого дослідження. Крім того, обґрунтований нами диференційований підхід до системи кримінально караних діянь, які можуть бути кваліфіковані як вандалізм, має важливе загальнотеоретичне та практичне значення.

По-перше, він є підставою аналізу статистичних даних, які дозволять оцінити стан і тенденції вандалізму в Україні. Дійсно, щоб забезпечити максимальну

об'єктивність і достовірність висновків про динаміку та рівень поширення вандалізму в сучасних умовах, до уваги необхідно брати лише статистичні дані про ті суспільно небезпечні діяння, які можуть бути кваліфіковані як акти вандалізму поведінки (перший перелік).

Так, з одного боку, зростання кількості крадіжок, хуліганства, випадків пошкодження майна чи масових заворушень ще не є достовірним свідченням активізації процесу деградації загальнолюдських цінностей чи нехтування нормами суспільної моралі. Однак, з іншого боку, виокремити із загальної статистичної сукупності вказаних складів злочинів лише ті, що мають характер вандалізму, об'єктивно неможливо. У зв'язку з цим, під час оцінки офіційних статистичних даних ми спиратимемось лише на показники, які характеризують рівень, стан і динаміку першої групи виокремлених нами діянь. Саме їх коливання, на нашу думку, є барометром, що більш-менш об'єктивно відображає рівень культури суспільства.

По-друге, запропонована нами диференціація системи кримінально караних виявів вандалізму має вагомим кримінологічне значення, оскільки охоплює не лише діяння, які мають чітко виражену вандалістичну спрямованість, а й також діяння, віднесення яких до вандалізму вирішується в кожному конкретному випадку після з'ясування та дослідження всіх обставин справи.

Такий підхід має чимало переваг, адже дає змогу: максимально повно визначити причини й умови, які сприяють учиненню вандалізму; оцінити характер і масштаби суспільно небезпечних наслідків, які ним заподіюються; детально змалювати портрет особи, схильної до вандалістичної поведінки; розробити базову методіку розслідування вандалізму; утілити в життя ефективні засоби, спрямовані на профілактику й запобігання вандалізму, тощо.

Водночас слід констатувати, що запропонований підхід, попри свій комплексний характер та всі зазначені переваги, до вивчення та кримінологічної характеристики вандалізму не дає змоги отримати про нього цілісне та абсолютно об'єктивне уявлення. Основною перешкодою на цьому шляху є законодавчі недоліки.

Передусім, у негативному аспекті слід констатувати відсутність у чинному кримінальному законодавстві окремої норми, яка б передбачала кримінальну відповідальність за вандалізм. Як ми уже неодноразово наголошували, за своєю правовою природою та змістом вандалізм є унікальним суспільно небезпечним діянням, який поєднує в собі об'єктивні та суб'єктивні ознаки значної кількості складів злочинів (тільки нами було названо близько 30) і в кожному конкретному випадку може набувати несподіваних і непередбачуваних форм. Деяким з них законодавець приділяє більше уваги, виділяючи їх в окремі склади злочинів (ми їх зарахували до першого переліку). Під час кваліфікації решти виникають серйозні труднощі й суперечки, що є основною причиною прийняття невважених рішень і віднесення вандалізму до суміжних статей.

Також варто звернути увагу на той факт, що стрімкий розвиток суспільних відносин обумовив виникнення та поширення низки суспільно небезпечних діянь, які наділені всіма ознаками, характерними для вандалістичної поведінки, однак не підпадають під жодну зі статей КК України. На недооцінці таких діянь з боку законодавця наголошують як науковці [97, с. 323], так і більшість опитаних нами респондентів (56 % опитаних нами працівників територіальних підрозділів НПУ та 51 % пересічних громадян) (додатки Б та В).

Детальне вивчення публікацій у ЗМІ, аналіз інформаційних матеріалів правоохоронних органів, дослідження наукових статей у різних галузях знань, знайомство з офіційними доповідями органів державної влади та громадських організацій дало змогу сформулювати ще один важливий висновок: розуміння вандалізму і, як наслідок, вживання цього поняття для офіційного пояснення діянь, пов'язаних із деструктивною насильницькою руйнівною поведінкою, на сьогодні суттєво розширилося та вийшло далеко за межі кримінально-правового визначення. Зокрема, значна частина актів вандалістичної поведінки через незначну суспільну небезпеку залишається без належної уваги з боку правоохоронних органів. Адже підстав для їх кваліфікації за відповідними статтями КК України досить часто недостатньо, а КУпАП взагалі не містить спеціальних норм, які б дозволяли вжити відповідних заходів реагування. Так, незначні вияви вандалізму залишаються

безкарними, що збільшує ймовірність їх рецидиву, однак уже із більш тяжкими наслідками.

Отже, викладене вище доводить необхідність і практичну значущість внесення таких змін і доповнень до чинного законодавства: 1) розділ XII Особливої частини КК України слід доповнити новою статтею «Стаття 297-1. Вандалізм»; 2) необхідно розширити назву глави XIV Особливої частини КУпАП, виклавши її в такій редакції: «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок, громадську безпеку та моральність», а також доповнити її новою статтею: «Стаття 173-5. Дрібний вандалізм».

Запропоновані нами зміни та доповнення до чинного кримінального й адміністративно-деліктного законодавства необхідно розглядати як об'єктивну необхідність. Вони мають стати закономірною реакцією законодавця на постійно зростаючу кількість деструктивних руйнівних дій, що заподіюють значну, іноді непоправну шкоду об'єктам, які мають історичну, культурну, духовну чи іншу матеріальну або нематеріальну цінність. Саме таку думку обстоюють більшість опитаних нами респондентів (додатки Б та В). Так, 61 % працівників територіальних підрозділів НПУ та 74 % пересічних громадян вважають, що норми чинного КК України не повною мірою охоплюють усі відомі форми вандалістичної поведінки, а тому доповнення його новою статтею, яка передбачає кримінальну відповідальність за вандалізм, є цілком обґрунтованим. Трохи менше опитаних (53 % та 59 % респондентів відповідно) підтримали пропозицію доповнити КУпАП новою статтею, яка передбачає адміністративну відповідальність за дрібний вандалізм (більш детально про необхідність розширення меж кримінальної та адміністративної відповідальності за вандалізм буде розглянуто в третьому розділі дисертації).

2.2. Стан, динаміка і тенденції вандалізму в Україні

З метою отримання максимально повного уявлення про сучасний стан та основні тенденції поширення вандалізму в Україні ми проаналізували єдині звіти про кримінальні правопорушення за останні п'ять років, які були узагальнені Генеральною прокуратурою України та розміщені на її офіційному веб-сайті [121].

Вивчення та зіставлення наведених статистичних даних дало змогу сформулювати низку корисних для практичного застосування висновків та узагальнень⁴.

Кримінальні правопорушення, які ми пропонуємо кваліфікувати як вандалізм, посідають відносно незначну частку в загальній структурі злочинності. Так, якщо 2014 року було вчинено 1763 таких злочинів, що становило 0,33 % від усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень, то 2018 року – 2193, тобто 0,45 %. Однак, як ми уже зауважували вище, офіційна статистика об'єктивно не спроможна відобразити реальний рівень поширеності вандалізму, оскільки значна частина актів вандалістичної поведінки кваліфікується за такими загальними статтями, як крадіжка, хуліганство, знищення та пошкодження майна тощо і, відповідно, в нашому аналізі враховуватися не буде. Водночас, попри всі недоліки, офіційна статистична звітність дозволяє встановити найбільш глобальні тенденції у сфері захисту суспільної моралі:

– на тлі загального зниження рівня злочинності на 8 % (з 529 139 злочинів у 2014 р. до 487 133 злочинів у 2018 р.) спостерігається суттєве зростання рівня вандалізму – майже на 20 % (з 1763 злочинів у 2014 р. до 2193 у 2018 р.). У загальній структурі злочинності частка таких злочинів зросла на 0,12 %;

– найбільшу кількість актів вандалістичної поведінки було зафіксовано у 2018 р. (2193 злочини), а найменшу – у 2014 р. (1763 злочини). Водночас у 2015 р. зареєстрували 2053 таких злочинів, у 2016 р. – 1782, у 2017 р. – 1972 злочини;

– найбільш суттєво зросла кількість таких злочинів, як незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь (з 3 злочинів у 2014 р. до 5 злочинів у 2018 р.); перешкоджання здійсненню релігійного обряду (з 1 злочину у 2014 р. до 4 злочинів у 2018 р.); наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (з 1608 злочинів у 2014 р. до 2030 у 2018 р.); незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини (з 52 злочинів у 2014 р. до 77 злочинів у 2018 р.); знищення, пошкодження або

---

⁴ Для більш зручного сприймання отримані дані узагальнено в окремі таблиці, які подано в додатках до дисертації (Додаток Г).

приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду (з 0 злочинів у 2014 р. до 3 злочинів у 2018 р.); публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників (з 1 злочину у 2014 р. до 38 злочинів у 2018 р.);

– зменшилася кількість таких злочинів, як пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (із 7 злочинів у 2014 р. до 2 злочинів у 2018 р.); умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (з 28 злочинів у 2014 р. до 17 злочинів у 2018 р.); наруга над державними символами (з 58 злочинів у 2014 р. до 17 злочинів у 2018 р.); насильство над населенням у районі воєнних дій (з 4 злочинів у 2014 р. до 0 злочинів у 2018 р.).

Наступний критерій, який необхідно проаналізувати, стосується *кількості злочинів, у яких особам вручено повідомлення про підозру*. Важливість цього показника полягає в тому, що він фактично відображає кількість розкритих злочинів, тобто злочинів, у яких вдалося встановити особу. Базовою величиною, яку ми пропонуємо взяти за основу, є загальна кількість розкритих злочинів і їх співвідношення із загальною кількістю зареєстрованих злочинів. Так, у 2014 р. таке співвідношення становило 37,7 %; у 2015 р. – 33,3 %; у 2016 р. – 26,9 %; у 2017 р. – 37,9 %; у 2018 р. – 39,4 %. Середній показник за аналізований період становить 34,7 %. Що стосується вандалізму, то аналіз статистичних даних дозволив встановити дещо відмінні тенденції:

– порівняно з іншими злочинами, частка розкритих фактів вандалізму є значно вищою, і за аналізований період в середньому становила 54,2 %. Це означає, що кожен другий зареєстрований випадок вандалізму було розкрито, тобто встановлено осіб, які його вчинили;

– частка розкритих фактів вандалізму загалом зросла майже на 10 % – з 52,2 % у 2014 р. до 61,7 % у 2018 р. Найменше фактів вандалізму було розкрито у 2016 р. – 773 злочини, що становить 43,4 % від загальної кількості зареєстрованих фактів вандалізму;

– високий показник злочинів вандалізму спрямованості, у яких особам вручено повідомлення про підозру, має відносний характер. Так, лише два різновиди вандалізму означені високим рівнем розкриття, який перевищує середній статистичний показник (нагадаємо, що він становить 34,7 % за аналізований період). Зокрема, це наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого – 57,6 % та наруга над державними символами – 36,3 %;

– нижчий, ніж середній статистичний показник розкриття, мають такі різновиди вандалізму, як пошкодження релігійних споруд чи культових будинків – 30 %; незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь – 17,9 %; перешкоджання здійсненню релігійного обряду – 10,3 %; публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників, – 10,1 %; умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду – 7,3 %; незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини – 6,7 %. Водночас три різновиди вандалізму мають нульовий відсоток розкриття, тобто за аналізований період жодній особі так і не було вручено повідомлення про підозру в їх вчиненні. Ідеться про знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду; мародерство та насильство над населенням у районі воєнних дій.

Ще одним критерієм оцінки статистичних даних про вандалізм є *кількість проваджень, які були направлені до суду з обвинувальним актом*. У середньому, частка таких проваджень складає 88,1 % від загальної кількості кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру, або 30,6 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень. Найвищим аналізований показник був у 2018 р. і становив 90,3 та 35,6 % відповідно; а найнижчим – у 2016 р. – 86,7 та 23,3 % відповідно. Що стосується вандалізму, то тут можна спостерігати дещо інші співвідношення й тенденції:

– порівняно з іншими злочинами, частка проваджень за фактами вандалізму, які були направлені до суду з обвинувальним актом, виявилася значно вищою і за аналізований період в середньому становила 90,7 % від загальної кількості кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру в учиненні вандалізму, або 49,1 % від загальної кількості зареєстрованих фактів вандалізму за аналізований період. Причому найвищим цей показник був у 2015 р. (96,3 та 53,8 % відповідно), а найнижчим – у 2016 р. (80,1 та 34,7 % відповідно);

– порівняно з 2014 р., у 2018 р. частка проваджень за фактами вандалізму, які були направлені до суду з обвинувальним актом, зросла більш як на 11 % (з 83,9 та 43,8 % відповідно до 95,6 та 58,9 % відповідно);

– вартій уваги відносний характер статистичних даних, які характеризують співвідношення кількості проваджень за фактами вандалізму, що були направлені до суду з обвинувальним актом, із такими показниками, як кількість розкритих фактів вандалізму і загальна кількість зареєстрованих випадків вандалізму. Зокрема, лише один різновид вандалізму означений високим рівнем направлень до суду з обвинувальним актом, який перевищує середній статистичний показник (нагадаємо, що за аналізований період він становить 88,1 % від загальної кількості кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру, та 30,6 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень). Зокрема, це наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого – 90,9 та 52,3 % відповідно. Ще один різновид вандалізму має трохи більший від середньостатистичного лише один із двох показників: ідеться про умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду – 88,9 та 6,5 % відповідно;

– нижчі, ніж середні статистичні показники, мають такі різновиди вандалізму, як пошкодження релігійних споруд чи культових будинків – 83,3 та 25,0 % відповідно; незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини – 86,3 та 5,8 % відповідно; незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь – 80,0 та 14,3 % відповідно; наруга над державними символами –

77,8 та 28,2 % відповідно; публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників, – 77,8 та 7,9 % відповідно; перешкоджання здійсненню релігійного обряду – 50,0 та 5,3 % відповідно;

– три різновиди вандалізму характеризуються нульовими показниками направлень до суду з обвинувальним актом. Зокрема, це знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду; мародерство; насильство над населенням у районі воєнних дій.

Більш детально кількісні характеристики вандалізму можна оцінити шляхом зіставлення *статистичних даних, які відображають рівень поширеності* кожного з виділених нами різновидів вандалістської поведінки, а саме:

– найбільш поширеним різновидом вандалізму є наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого – ст. 297 КК України. Частка зареєстрованих злочинів, передбачених цією статтею, у загальній структурі вандалізму становить 92,4 %. Причому на тлі загального зниження рівня злочинності у 2014–2018 роках (на 8 %), можна відмітити суттєве зростання кількості зареєстрованих випадків вчинення наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (на 422 злочини, тобто на 20,7 %). Найменшу кількість злочинів, передбачених ст. 297 КК України, було зареєстровано у 2014 р. – 1608, а найбільшу – у 2018 р. – 2030. У середньому за рік було зафіксовано від 1 до 4 злочинів, які передбачені ч. 4 ст. 297 КК України, однак у 2015 р. відмічається їх зростання майже в 4 рази (15 злочинів). У середньому повідомлення про підозру в учиненні цього злочину вручали особі в 57,6 % випадках. Найнижчим цей показник був у 2016 р. – 45,9 %, а найвищим – у 2018 р. – 65,4 %. До суду з обвинувальним актом направлено приблизно 52,3 % проваджень від загальної кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 297 КК України. Найнижчим цей показник був у 2016 р. – 36,8 %, а найвищим – у 2018 р. – 62,5 %;

– другим за рівнем поширення різновидом вандалізму є незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або

пошкодження об'єктів культурної спадщини – ст. 298 КК України. Частка зареєстрованих злочинів, передбачених цією статтею, у загальній структурі вандалізму становить 3,4 %. За останні 5 років кількість зареєстрованих випадків незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини збільшилась на 32,5 % (на 25 злочинів). Найменшу кількість злочинів, передбачених ст. 298 КК України, було зареєстровано у 2014 р. – 52, а найбільшу – в 2017 р. – 78. Вкрай низьким є рівень розкриття цих злочинів. Так, у середньому повідомлення про підозру вручали особі в 6,7 % випадках. Найнижчим цей показник був у 2016 р. – 1,5 %, а найвищим – у 2018 р. – 11,7 %. До суду з обвинувальним актом направлено близько 5,8 % проваджень від загальної кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 298 КК України. Найнижчим цей показник був у 2016 р. – 1,5 %, а найвищим – у 2018 р. – 11,7 %;

– третім за рівнем поширення різновидом вандалізму є наруга над державними символами – ст. 338 КК України. Частка зареєстрованих злочинів, передбачених цією статтею, у загальній структурі вандалізму становить 1,3 %. На відміну від попередніх проаналізованих нами різновидів вандалізму, за останні 5 років кількість зареєстрованих випадків наруги над державними символами зменшилась на 70,1 % (на 41 злочин). Найменшу кількість злочинів, передбачених ст. 338 КК України, було зареєстровано у 2016 р. – 10, а найбільшу – у 2014 р. – 58. Відносно високим є рівень розкриття цих злочинів. Так, у середньому повідомлення про підозру вручено особі в 36,3 % випадках. Найнижчим цей показник був у 2016 р. – 19,0 %, а найвищим – у 2015 р. – 53,8 %. До суду з обвинувальним актом направлено приблизно 28,2 % проваджень від загальної кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 338 КК України. Найнижчим цей показник був у 2014 р. – 13,8 %, а найвищим – у 2018 р. – 47,1 %;

– четвертим за рівнем поширення різновидом вандалізму є умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду – ст. 252 КК України. Частка зареєстрованих злочинів, передбачених цією статтею, у загальній структурі вандалізму становить 1,3 %. За

останні 5 років кількість зареєстрованих випадків умисного вчиненого знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду зменшилась на 39,3 % (на 11 злочинів). Найменшу кількість злочинів, передбачених ст. 252 КК України, було зареєстровано у 2015 р. – 16, а найбільшу – у 2016 р. – 36. Традиційно низьким є рівень розкриття цих злочинів. Так, у середньому повідомлення про підозру вручено особі в 7,3 % випадках. Найвищим цей показник був у 2014 р. – 28,6 %, тоді як у 2015-му, 2016-му та 2018 роках не було пред'явлено підозру за жодним із фактів учинення цього злочину. До суду з обвинувальним актом направлено приблизно 6,5 % проваджень від загальної кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 252 КК України. Найвищим цей показник був у 2014 р. – 28,6 %, тоді як з 2015-го до 2018 року до суду з обвинувальним актом не було направлено жодного провадження за цією статтею;

– п'ятим за рівнем поширення різновидом вандалізму є публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прихильників – ст. 436-1 КК України. Частка зареєстрованих злочинів, передбачених цією статтею в загальній структурі вандалізму, становить 0,9 %. За останні 5 років кількість зареєстрованих випадків публічного заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганди неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прихильників збільшилась аж у 37 разів (з 1 до 38 злочинів). Найменшу кількість злочинів, передбачених ст. 436-1 КК України, було зареєстровано у 2014 р. – 1, а найбільшу – у 2018 р. – 38. Рівень розкриття цих злочинів є вкрай низьким. Так, у середньому повідомлення про підозру вручено особі в 10,1 % випадках. Найвищим цей показник був у 2015 р. – 25,0 %, тоді як у 2014-му та 2016 роках не було пред'явлено підозру за жодним фактом учинення цього злочину. До суду з обвинувальним актом направлено приблизно 7,9 % проваджень від загальної кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-1 КК України. Найвищим цей показник був у 2015 р. – 25,0 %, тоді як у 2014-му та 2016 роках до

суду з обвинувальним актом не було направлено жодного провадження за цією статтею;

– шостим за рівнем поширення різновидом вандалізму є незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь – ст. 179 КК України. Частка зареєстрованих злочинів, передбачених цією статтею, у загальній структурі вандалізму становить 0,3 %. За останні 5 років кількість зареєстрованих випадків незаконного утримування, осквернення або знищення релігійних святинь збільшилася на 40,0 % (на 2 злочини – з 3 до 5). Найменшу кількість злочинів, передбачених ст. 179 КК України, було зареєстровано у 2014-му та 2015 роках – 3, а найбільшу – у 2016 р. – 10. Традиційно низьким є рівень розкриття цих злочинів. Так, у середньому повідомлення про підозру вручено особі в 17,9 % випадках. Найвищим цей показник був у 2018 р. – 40,0 %, тоді як у 2015 р. не було пред'явлено підозру за жодним фактом учинення вказаного злочину. До суду з обвинувальним актом направлено приблизно 14,3 % проваджень від загальної кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 179 КК України. Найвищим цей показник був у 2018 р. – 40,0 %, тоді як у 2015-му та 2017 роках до суду з обвинувальним актом не було направлено жодного провадження за цією статтею;

– інші різновиди вандалізму є найменш поширеними, а тому їх учинення суттєво не впливає на офіційну статистичну звітність. Так, пошкодження релігійних споруд чи культових будинків становить лише 0,2 % у загальній структурі вандалізму; перешкоджання здійсненню релігійного обряду – 0,2 %; знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду – 0,03 %; мародерство – 0,01 %; насильство над населенням у районі воєнних дій – 0,09 %. Їм усім притаманний досить низький рівень розкриття та направлення до суду з обвинувальним актом.

Отже, проаналізовані офіційні статистичні дані дали змогу з'ясувати рівень поширення й динаміку вандалізму за останні п'ять років. Водночас наведених вище даних і сформульованих нами висновків недостатньо для того, щоб отримати цілісну картину сучасного вітчизняного вандалізму. Необхідно додатково розкрити

низку його *якісних показників*. Однак зробити це на основі узагальнення офіційних статистичних даних неможливо: по-перше, офіційна статистика не виділяє в окрему групу злочини вандалістичної спрямованості; по-друге, вона не фіксує цілої низки показників, які в загальній структурі злочинності відіграють другорядну роль, однак є досить важливими для розробки заходів протидії й запобігання вандалізму. У зв'язку з цим, подальше наше дослідження буде ґрунтуватись на даних, які були отримані в результаті вивчення матеріалів кримінальних проваджень за фактами вандалізму, на висновках, зроблених іншими науковцями, експертами та спеціалістами, а також на результатах проведеного нами соціологічного опитування.

Отже, проведене дослідження надало можливість дійти низки узагальнюючих висновків, які для зручності сприйняття об'єднано в декілька самостійних блоків.

Географія вандалізму. Поширеність і стабільно зростаюча кількість кримінально караних актів вандалістичної поведінки спостерігається в усіх без винятку областях. Дещо вищим, порівняно із загальними статистичними показниками, є рівень вандалізму в Луганській та Донецькій областях, а також у районах, що межують з АР Крим. Це, передусім, пов'язано з досить високим рівнем агресивної ксенофобії та національної нетерпимості в цих регіонах, що є наслідком окупації та фактичного ведення воєнних дій. У західних регіонах України рівень вандалізму теж залишається стабільно високим, що обумовлено активною діяльністю різноманітних націонал-демократичних та шовіністичних течій. Загалом проведене нами дослідження не показало суттєвих географічних відмінностей поширення вандалізму на території України. Різними є хіба що безпосередні об'єкти посягання, а також емоційно-мотиваційна атмосфера вандалістичної поведінки.

Певні відмінності характерні для міського й сільського вандалізму. Так, у великих містах, які більшою мірою насичені об'єктами комунальної інфраструктури, переважають такі різновиди вандалізму, як графіті, дрібне і злісне хуліганство, знищення та пошкодження майна. Нецензурні написи, аморальні зображення, розтрощені таксофони, розбиті шибки, понівечене обладнання громадського транспорту тощо – усе це притаманне саме міському вандалізму. У невеликих містах і селах вандалізм більшою мірою означене корисливою

спрямованістю, що пов'язано з відносно низьким соціально-економічним рівнем життя населення. Зокрема, непоодинокими є випадки руйнування могил, кладовищ, викрадення різноманітних цінних матеріалів із місць поховання. Також досить часто об'єктами руйнування є різноманітні природні ресурси, садово-паркові й архітектурні ансамблі, зелені насадження тощо. Інакше кажучи, у містах більш поширеним є публічний, націоналістичний, політичний та анархо-нігілістичний різновиди вандалізму, а в селах – релігійно-кладовищенський, корисливий та екологічний.

Час учинення вандалізму. Результати проведеного нами дослідження засвідчують, що акти вандалістичної поведінки вчиняють приблизно з однаковим рівнем інтенсивності протягом усього року. Водночас нам вдалося встановити певні відмінності в структурі вандалізму залежно від пори року. Так, у зимовий період, а також у перші два місяці весни найбільш часто вчиняють акти корисливого вандалізму. Таку залежність деякі науковці пояснюють тим, що «у теплу пору року легше знайти сезонну роботу або інші одноразові види прибутку», а також «з'являються свіжі овочі, фрукти, гриби, дозволяючи таким чином частково вирішити продуктову проблему малозабезпеченим особам», які найбільш схильні до корисливого вандалізму [41, с. 144]. Публічний вандалізм, навпаки, більш поширений у літню пору року. Це обумовлено тим, що у підлітків, які переважно схильні до його вчинення, з'являється багато часу, вільного від навчання та контрольованого дозвілля. Націоналістичний і політичний вандалізм активізується восени, що пов'язано із закінченням періоду відпусток та загальним зростанням рівня політичної й економічної активності в країні. Для екологічного вандалізму найбільш «сприятливим» періодом є друга половина весни, літо та перша половина осені, що пов'язано з активним веденням сільськогосподарських робіт.

Окрім сезонності, активізація вандалістичної поведінки залежить також від часу доби. І тут теж спостерігається відсутність чіткої градації та явного пріоритету, тоді як можна констатувати залежність від певного різновиду вандалізму. Так, до корисливого вандалізму вдаються переважно у вечірній час та значно рідше – в обідній і нічний. Це пов'язано, передусім, з особливостями відвідування кладовищ,

місць поховань та інших громадських місць, з території яких найбільш часто викрадають цінні об'єкти чи їхні деталі. Розбивання вікон, псування таксофонів, розмальовування парканів та інші випадки публічного вандалізму вчиняють здебільшого вночі, трохи рідше – вдень і ввечері. Це обумовлено, знову ж таки, особливостями відвідування публічних місць, а також наявністю вільного часу в молоді, яка схильна до такого різновиду вандалістичної поведінки. Демонстративні випадки політичного та націоналістичного вандалізму здебільшого фіксують вдень, під час проведення різноманітних політичних акцій і масових заходів, тоді як вандалістична діяльність радикально налаштованих неформальних угруповань, навпаки, активізується ввечері та вночі, після завершення спортивних матчів, концертів і виступів.

У межах аналізу часового критерію необхідно звернути увагу на ще одну важливу часову залежність вандалізму. Зокрема, як свідчать результати проведеного нами дослідження, активізація вандалістичної поведінки спостерігається напередодні та в день проведення різноманітних заходів. Так, наприклад, для політичного вандалізму це можуть бути дні проведення політичних акцій, мітингів, демонстрацій; для релігійного – найбільш значущі релігійні свята, дні відправлення релігійних обрядів, вшанування пам'яті померлих; для націоналістичного – пам'ятні дати важливих історичних подій, дні народження та смерті видатних національних діячів тощо. Виявлену нами тенденцію можна пояснити тим, що однією з характерних рис більшості різновидів вандалізму є демонстративний характер руйнівної поведінки. Шляхом нищення, руйнування найбільш цінних об'єктів вандал прагне виразити своє ставлення до певної соціальної групи. А тому, очевидно, що найбільший резонанс викликають саме ті випадки вандалізму, які вчиняються у важливі для цієї групи дати.

Спосіб вчинення вандалізму. Як було доведено в першому розділі дисертаційного дослідження, характерною ознакою сучасного вандалізму є надзвичайна різноманітність способів його вчинення. Причому вибір конкретного способу впливу на охоронюваний об'єкт залежить від багатьох факторів: від особи вандала та наявності в нього спеціальних умінь і навичок; від специфіки об'єкта

посягання; від місця та часу вчинення злочину; від очікуваної мети тощо. Загалом, можна визначити понад 50 найрізноманітніших способів учинення вандалізму. Однак, як свідчать результати вивчених нами кримінальних проваджень, з-поміж них усіх є декілька найбільш популярних.

Перше місце посідають способи, які передбачають нанесення охоронюваним об'єктам різноманітних ушкоджень. Зокрема, це його повне руйнування (шляхом розбивання, розламування, розривання, розчинення тощо), знесення, демонтаж, поломка, вилучення конструктивних частин та елементів, розмальовування чи обливання різноманітними речовинами, забруднення, розкопування, підпал, вибух.

Друге місце належить способам, які передбачають неправомірне використання об'єкта. Найбільш популярним з них є викрадення об'єкта, знімання одягу, прикрас чи нагород з тіла, зокрема з метою подальшого продажу. Значно рідше викрадені об'єкти використовують для інших цілей: для проведення ритуалів, обрядів, щоб помститися тощо.

Практично не поступається рівнем поширення третя група способів, завдяки яким вандал виражає своє негативне ставлення до когось, чого-небудь. З них найбільш популярним є такі: розмальовування об'єкта, нанесення на об'єкт нецензурних написів, непристойних зображень, чи образливих символів, доповнення об'єкта додатковими елементами аморального, цинічного характеру, обклеювання плакатами та листівками. Іноді, вандалізм вчиняється шляхом привселюдного висміювання, демонстрації зневаги, глузування над об'єктом чи подіями, які з ним пов'язані, а також шляхом грубого порушення порядку проведення церемоній, ритуалів, обрядів тощо.

Четверте місце посідають способи, які дозволяють вандалу задовольнити свої потреби, обумовлені сексуальними чи іншими психічними відхиленнями. Серед них варто відмітити розчленування чи спотворення тіла, протиправну ексгумацію, некрофілію, поїдання останків, справляння природних потреб на об'єкт чи з його використанням, інші розпусні та аморальні дії. Оскільки частка таких актів вандалісної поведінки в загальній структурі вандалізму є незначною, то й перелічені способи на практиці зустрічаються вкрай рідко.

Засоби та знаряддя вчинення вандалізму. Вибір засобів і знарядь, за допомогою яких здійснюється протиправний вплив на охоронювані об'єкти, завжди залежить від обраного вандалом способу вчинення злочину. А оскільки, як нами було доведено вище, серед усіх можливих способів вандалізму найпопулярнішими є ті, що передбачають нанесення охоронюваним об'єктам різноманітних ушкоджень, то найбільш часто вандали використовують такі засоби руйнівної дії, як кувалди, молотки, ножі, пилки, перфоратори, дрилі, зубила та інші інструменти, за допомогою яких об'єкту можуть бути завдані різноманітні механічні чи фізичні пошкодження. Не менш популярними є також різноманітні хімічні засоби, зокрема фарби, розчинники, горючі речовини, мазут, реагенти, хімікати тощо. Іноді як знаряддя використовуються домашні тварини, зокрема собаки й худоба.

Проведений нами аналіз способів учинення вандалізму засвідчив, що значна частина з них означена безпосередньою діяльністю злочинця та не передбачає застосування якихось спеціальних чи додаткових засобів і знарядь. Зокрема, вандал може власноручно пошкодити охоронюваний об'єкт, зламати, розірвати, розтоптати його. Викрадення об'єкта теж досить часто не вимагає застосування якихось інструментів. Отже, викладене вище дає підстави стверджувати, що засоби та знаряддя вчинення вандалізму необхідно розглядати як його факультативну ознаку.

Ще одна обставина, яка була виявлена нами під час дослідження матеріалів кримінальних проваджень у справах про вандалізм, стосується безпосереднього вибору засобів і знарядь вчинення злочину. Тут можливими є три варіанти. По-перше, вандали здебільшого діють імпульсивно, під впливом умислу, що виникає раптово. Тому для заподіяння шкоди об'єкту вони обирають підручні засоби (каміння, уламки скла, цвяхи, частини металевої огорожі тощо), або ж діють власноручно, без використання жодних знарядь. По-друге, відносно високою залишається частка актів вандалізму, які ретельно плануються, готуються, а отже, вчиняються з використанням спеціальних інструментів. По-третє, є різновиди вандалізму, які неможливо вчинити без використання спеціальних знарядь (наприклад, графіті).

Місце вчинення вандалізму. Надзвичайна різноманітність зовнішніх форм вияву вандалізму, а також його розповсюдженість зумовлює особливий характер місць його вчинення.

Результати проведеного нами дослідження засвідчують, що більшість актів вандалізму вчиняють у громадських місцях (вокзали, аеропорти, парки, вулиці, стадіони, під'їзди, торгівельні центри, кінотеатри, навчальні заклади, спортивні майданчики, громадський транспорт тощо). Це обумовлено, по-перше, такою важливою рисою вандалістичної поведінки, як демонстративний характер (вандали зазвичай прагнуть надати своїм діям якомога більшого розголосу, а тому надають перевагу загальнодоступним об'єктам); по-друге, тим, що значна кількість об'єктів, які зазнають вандалістичного впливу, є невід'ємними елементами громадських місць (під руйнівний вплив підпадають лавки в парках, сидіння в громадському транспорті, вікна та стіни в під'їздах, ліфтові кабіни тощо); по-третє, тим, що умисел на вчинення актів вандалізму в багатьох випадках виникає раптово, зокрема під час проведення масового заходу, після вживання алкогольних напоїв, під час проведення спільного дозвілля тощо (такі форми поведінки характерні переважно для громадських місць).

Специфічний характер багатьох об'єктів посягання (особлива історична, художня, архітектурна, релігійна чи інша цінність для значної кількості людей) обумовлює поширеність актів вандалізму в місцях компактного розташування таких об'єктів: у музеях, бібліотеках, виставкових залах, в інших закладах освіти, науки та культури.

Поширеними місцями вчинення вандалізму є кладовища, могили, місця захоронення, культові будинки, приміщення моргів, різноманітні релігійні споруди та «сакральні» місця. У таких місцях фіксують переважну більшість випадків корисливого та релігійного вандалізму. Зокрема, з могил і кладовищ викрадають цінні речі, а також елементи пам'ятників та огорож. Також саме тут проводяться різноманітні обряди та церемонії, вчиняється більшість актів наруги й осквернення.

Менш поширеними, але не менш важливими для аналізу, є місця зі спеціальним статусом: заповідники, меморіальні комплекси, об'єкти культурної та

археологічної спадщини тощо. Тут вчиняється переважна більшість актів екологічного вандалізму.

Відносно значна кількість актів вандалісної поведінки вчиняється в покинутих, занедбаних місцях (на зупиненому будівництві, у покинутих житлових будинках, найбільшій житлових кварталах, на раніше понівечених і пошкоджених об'єктах). Для пояснення такої тенденції деякі науковці використовують «теорію розбитих вікон», сутність якої полягає в тому, що «до вчинення вандалізму певною мірою спонукає обстановка місця вчинення: чим більшим є безлад і засміченість, тим більша вірогідність учинення злочину» [99, с. 52; 186, с. 27].

Місця для вчинення вандалізму можуть бути найрізноманітнішими. Однак, попри зовнішні відмінності, є декілька загальних положень, якими керується злочинець при виборі місця вчинення вандалізму: об'єкт посягання є доступним; місце його розташування погано охороняється; зберігається конфіденційність злочинця під час безпосереднього вчинення злочину; є можливість продемонструвати наслідки вандалісної поведінки широкому загалу (якщо це є безпосередньою метою вандала) або ж навпаки, протягом тривалого часу їх приховувати (якщо вандалізм не має демонстративного характеру).

Під час безпосереднього дослідження кримінальних проваджень у справах про вандалізм нам вдалося встановити ще одну особливість, яка характеризує місце вчинення цього посягання. У переважній більшості випадків акти вандалізму вчиняються за місцем проживання, навчання, роботи чи відпочинку вандала. «Гастрольний» характер мають лише поодинокі випадки політичного, релігійного, націоналістичного та деяких інших різновидів вандалізму.

Вище ми вже проаналізували критерії, які дають змогу отримати лише загальне уявлення про стан і тенденції поширення вандалізму в сучасних суспільно-політичних та економічних умовах. Причому дані, на яких ґрунтується наше дослідження, мають відносний характер, оскільки більшість із них є результатом здійсненого нами узагальнення матеріалів кримінальних проваджень, відкритих за фактом вандалізму, а не офіційно зафіксованими статистичними показниками. Усе

це впливає на точність проведених підрахунків, а також на об'єктивність і достовірність сформульованих нами висновків.

Водночас варто констатувати, що будь-яких інших способів вивчення вандалізму на сьогодні просто не існує: ані Національна поліція України, ані інші правоохоронні органи чи громадські організації на сьогодні не ведуть облік вандалізму. Науковці й міжнародні експерти у своїх поодиноких доповідях на тему вандалізму спираються лише на дані офіційної статистики, у якій злочинам вандалізму спрямованості окрему увагу не приділяють. Відтак, за основу вони беруть різні склади злочинів, які, на їх суб'єктивне переконання, є виявами вандалізму. Очевидно, що за таких умов отримані результати суттєво відрізняються, а сформульовані на їх основі висновки та узагальнення не відображають реальних масштабів і наслідків вандалізму, не дозволяють прослідкувати їх динаміку та зробити вірогідні прогнози.

З метою усунення зазначеного недоліку необхідно вжити низку заходів, а саме:

- внести зміни до КК України, доповнивши його окремою статтею, що передбачатиме кримінальну відповідальність за вандалізм;

- офіційно закріпити перелік кримінально караних діянь, які необхідно кваліфікувати як вияви вандалізму;

- доповнити офіційно затверджені форми Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі та Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, відповідними розділами, які враховують попередні названі нами позиції;

- внести зміни до КУпАП України, доповнивши його окремою статтею, яка передбачає адміністративну відповідальність за дрібний вандалізм;

- доповнити офіційно затверджені форми статистичної звітності про адміністративні правопорушення відповідними розділами, які враховують попередню позицію;

– розробити методичні рекомендації, які спрямовані на впровадження максимально чіткого та єдиного для всіх правоохоронних структур алгоритму збору, обробки та фіксації інформації про факти вандалізму;

– вжити заходів, спрямованих на зниження рівня латентності злочинів та адміністративних правопорушень, які містять ознаки вандалізму, оскільки на сьогодні, за різноманітними даними, офіційно реєструється лише від 1 до 20 % усіх випадків його вчинення [99].

Сподіваємося, що впровадження перелічених вище заходів стане першим етапом широкомасштабної програми запобігання та профілактики вандалізму в Україні.

2.3. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють злочини вандалізму

Кримінологічна характеристика вандалізму буде неповною без детального дослідження кількісних та якісних ознак, які характеризують особу злочинця. Як справедливо з цього приводу підкреслюють деякі науковці, «вивчення злочину як різновиду злочинної діяльності у відриві від суб'єкта даної діяльності не є глибоким і всебічним [49, с. 679], а отже, «без наукового пізнання особи злочинця неможливо ефективно боротися зі злочинністю» [41, с. 145].

Дійсно, будь-який злочин необхідно розглядати як результат взаємодії індивіда із навколишнім середовищем, яке чинить на нього різний вплив, детермінуючи як суспільно корисну, так і протиправну спрямованість його поведінки. Інакше кажучи, будь-яку поведінку особи, зокрема протиправну, необхідно розглядати з позиції взаємодії особистісних якостей індивіда із зовнішніми об'єктивними обставинами, які на нього впливають. З цього приводу варто підтримати позицію В. В. Вітвіцької, яка стверджує, що «характер будь-якого злочину залежить від складного комплексу характеризуючих особу злочинця ознак, властивостей, зв'язків, відносин, її морального та духовного світу, взятих у взаємодії із соціальними умовами життя» [29, с. 83].

Самими лише зовнішніми умовами й обставинами не вичерпується весь механізм формування протиправної поведінки, оскільки вони детермінують життєдіяльність особи тільки в певних межах, не позбавляючи її свободу вибору того чи іншого варіанта поведінки. Відтак, причини вчинення будь-якого злочину необхідно розглядати з позиції складного механізму взаємодії та взаємообумовленості: з одного боку – цілої низки морально-психологічних якостей індивіда, передусім тих, які є результатом впливу негативних умов його становлення як особистості, а з іншого – різноманітних життєвих ситуацій, які склалися під впливом несприятливих зовнішніх обставин та об'єктивних умов формування негативного середовища його життєдіяльності.

З огляду на викладене вище, варто наголосити на особливій важливості та практичній значущості кримінологічної характеристики осіб, які вчинили злочини вандалістичної спрямованості, адже вона є фундаментом, вихідною основою розробки та впровадження дійсно ефективних заходів профілактики вандалізму.

Водночас слід констатувати, що на сьогодні правоохоронні органи недооцінюють роль і значення кримінологічної характеристики особи в механізмі протидії вандалізму і використовують лише незначну частину її справжнього потенціалу. Свідченням цього є аналіз офіційної статистичної звітності, а також різноманітних аналітичних довідок і зведеної інформації, яка була підготовлена органами Національної поліції.

Зокрема, з метою отримання максимально повного уявлення про соціально-демографічні й інші характеристики осіб, які вчинили злочини вандалістичної спрямованості, ми проаналізували єдині звіти про кримінальні правопорушення та єдині звіти про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, за останні п'ять і три років відповідно, які були узагальнені Генеральною прокуратурою України та розміщені на її офіційному веб-сайті [121]⁵. Однак унаслідок такого аналізу ми дійшли висновку, що офіційна статистична звітність неспроможна дати відповіді на

---

⁵ Для більш зручного сприйняття отримані дані було узагальнено в таблицях, які подано в додатках до дисертації (Додаток Г).

всі ті питання, з'ясування яких є передумовою організації належних профілактичних заходів.

Так, нормативно затверджена форма Єдиного звіту про кримінальні правопорушення, по-перше, окремо не виділяє злочини вандалльної спрямованості (про це ми вже неодноразово наголошували вище); по-друге, охоплює лише такі кримінологічні характеристики особи злочинця, як наявність попереднього досвіду злочинної діяльності, груповий характер вчинення, стан алкогольного сп'яніння та участь неповнолітніх осіб.

Що ж стосується нормативно затвердженої форми Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, то, по-перше, його почали вести з 2016 р., що дозволяє нам охопити інформацію лише за останні три роки; по-друге, з усього переліку кримінальних правопорушень, які ми відносимо до вандалізму (а це, нагадаємо, ст. 178, 179, 180, 252, 297, 298, 298-1, 338, 432, 433, 436-1 КК України), він охоплює інформацію лише за двома складами злочинів: 1) наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України); 2) публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників (ст. 436-1 КК України).

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що на сьогодні об'єктивно неможливо дати розгорнуту кримінологічну характеристику особам, які вчиняють злочини вандалльної спрямованості, опираючись лише на офіційні статистичні дані. Тому під час визначення типового портрета вандала ми будемо додатково опиратися на узагальнення результатів вивчення матеріалів кримінальних проваджень у справах про вандалізм, а також на висновки інших науковців та експертів, які вони отримали під час проведення різноманітних наукових, зокрема соціологічних досліджень.

Однак перед тим, як перейти до безпосередньої кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють злочини вандалльної спрямованості, пропонуємо принаймні побіжно розглянути усталені на сьогодні загальнотеоретичні погляди щодо особи злочинця та її структури.

Так, у найбільш загальному значенні особою злочинця в кримінології прийнято вважати «сукупність соціально значущих властивостей, які в поєднанні із зовнішніми умовами (ситуацією) впливають на злочинну поведінку» [3, с. 84]; «сукупність соціально типових ознак, які сформувались у процесі неблагополучного соціального розвитку особи, вирізняються своєю суспільною неприйнятністю та крайньою формою останньої – суспільною небезпечністю, обумовлюють криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи, безпосередньо спричиняють учинення злочину» [73, с. 235]; «сукупність суттєвих та стійких суспільних ознак і соціально зумовлених біопсихологічних особливостей індивіда, що, об'єктивно реалізуючись у вчиненні конкретного злочину (злочинах), надають його вчинку характер суспільної небезпеки, а винній особі властивість суспільної небезпеки, у зв'язку з чим вона притягується до відповідальності, передбаченої кримінальним законом» [91, с. 126].

На жаль, обмежений обсяг нашого дослідження не дозволяє нам провести детальний аналіз цих, а також інших обґрунтованих у юридичній літературі підходів до розуміння сутності такої категорії, як особа злочинця, тим більше, що це сягає за межі окресленого нами предмета дослідження. Однак навіть без проведення детального аналізу ми можемо дійти висновку, що в кримінології категорія особа злочинця розглядається як складне багатогранне поняття, що гармонійно поєднує в собі відразу кілька основних підходів до вивчення особистості – біологічний, соціальний, психологічний, юридичний (кримінально-правовий) та інші.

Такий складний і комплексний зміст поняття «особа злочинця» цілком логічно вплинув на його структуру, яку утворюють однорідні за своїм характером групи ознак, з'ясування яких дозволяє отримати максимально повне уявлення про осіб, які вчиняють кримінально карані діяння. Причому, як нам вдалося з'ясувати, на сьогодні в кримінології відсутній усталений підхід до визначення назви та конкретного змістового наповнення таких ознак. Передусім, це пов'язано зі специфікою предмета дослідження, характеристика якого передбачає з'ясування різної за обсягом і спрямованістю інформації про особу, яка вчиняє той чи інший злочин. Однак, попри наявні розбіжності, практично всі без винятку науковці в

структурі особи злочинця виокремлюють такі групи ознак (в узагальненій нами інтерпретації): *біофізіологічні, соціально-демографічні, соціально-рольові та кримінально-правові*⁶. Оскільки, на нашу думку, перелічені вище ознаки дають змогу повною мірою розкрити кримінологічну характеристику осіб, схильних до вандалної поведінки, доцільно проаналізувати їх більш детально.

1. Біофізіологічні ознаки. Традиційно до цієї групи науковці зараховують ознаки, що характеризують стать, вік, особливості фізіологічної будови тіла злочинця, загальний стан його здоров'я, наявність різноманітних захворювань, зокрема психічних розладів, природні властивості нервової системи та інші психофізіологічні особливості людини. Розглянемо особливості вияву таких ознак в осіб, які вчиняють злочини вандалної спрямованості.

1.1. *Стать.* Усі без винятку науковці (як вітчизняні, так і зарубіжні), а також експерти й працівники правоохоронних органів стверджують, що деструктивна вандална поведінка притаманна переважно чоловікам [41, с. 147; 63, с. 63; 99 с. 56; 100, с. 271; 101, с. 6; 123; 148; 169, с. 510; 171, с. 44; 179; 180; 182]. Такий феномен вони пояснюють найрізноманітнішими причинами:

Одні науковці на перше місце ставлять різні можливості жінок і чоловіків [41, с. 147; 187]. Так, наприклад, Н. О. Горб стверджує, що «незначну частку жінок можна пояснити тим, що практично всім випадкам викрадення металевих предметів, що знаходяться в місці поховання, передують їх демонтаж і зміна попередньої форми й вигляду для подальшого збуту як металобрухту, тобто застосування фізичної сили» [41, с. 147].

Другі – підкреслюють важливу роль обстановки вчинення злочинів вандалної спрямованості. Так, наприклад, А. С. Скороходова зазначає, що «більшість актів вандалізму вчиняють пізно ввечері, коли підлітки гуляють вулицями; а хлопчикам, зазвичай, батьки дозволяють гуляти значно довше, ніж дівчаткам» [148].

Треті – спираються на теорію маскулінної ідентичності Д. Месершміта, згідно з якою «досягнення маскулінної ідентичності досягається через участь у

---

⁶ В окрему групу необхідно також виділяти *морально-психологічні ознаки*. Однак, зважаючи на певну специфіку, аналіз вказаної групи ознак сягає за межі предмета нашого дослідження та потребує для свого розкриття наявності спеціальних знань і окремого дисертаційного дослідження.

протиправній субкультурі, причому маскуліність ототожнюється з ризиком, хоробрістю, протистоянням із суперниками, владою» [99, с. 56].

Звісно, кожна з наведених точок зору частково пояснює статеву структуру злочинів вандалльної спрямованості. Водночас, на нашу думку, таких пояснень явно недостатньо. Як справедливо наголошує О. С. Пашутіна, основну роль тут відіграють «не стільки біологічні особливості жінок і чоловіків, скільки фактори соціального характеру, які формують особистість» [123]. Дійсно, «жінкам менше, ніж чоловікам, притаманні агресивність та асоціальні установки, оскільки для них досить важливою є оцінка з боку інших людей і те, яке враження вони справляють» [41, с. 147].

Також неоднозначними є погляди науковців на конкретне співвідношення вандалів чоловічої та жіночої статі. Так, наприклад, одні науковці називають співвідношення 60 на 40 % [42], другі – 87,9 на 12,1 % [41, с. 147]; треті – 92 на 8 % [99, с. 56]; четверті – 98,6 на 1,4 % [10, с. 77]. Таким чином, коливання в підрахунках є досить суттєвими, а тому результати наукових досліджень необхідно розглядати лише як допоміжне джерело інформації під час розробки системи заходів профілактики вандалізму.

Не дає однозначної відповіді на питання про співвідношення вандалів чоловічої та жіночої статі також і офіційна статистика, оскільки за статевою ознакою в ній відображена інформація лише за двома злочинами вандалльної спрямованості: 1) наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України); 2) публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників (ст 436-1 КК України).

Так, якщо в загальній структурі злочинності частка жінок у середньому складає 10,8 %, то в структурі названих злочинів цей показник є значно нижчим: 7,1 % за ст. 297 КК України та 0 % за ст. 436-1 КК України. Причому можна відмітити суттєве скорочення частки жінок у структурі злочинів вандалльної спрямованості. Так, якщо у 2016 р. особи жіночої статі склали 9,2 % від загальної

кількості осіб, яким повідомлено про підозру в учиненні злочину, передбаченого ст. 297 КК України (26 жінок), то у 2017 р. цей показник знизився до 7,8 % (27 жінок), а в 2018 р. до 5,2 % (23 жінки).

Очевидно, що наведених вище статистичних даних явно недостатньо для того, щоб отримати об'єктивне уявлення про статеві відмінності в структурі вандалної поведінки. З метою заповнення наявних прогалин ми пропонуємо звернутися до результатів узагальнення матеріалів кримінальних проваджень щодо злочинів вандалної спрямованості, які дозволили нам встановити такі закономірності:

По-перше, вандалізм, що ґрунтується на хуліганських, політичних, націоналістичних мотивах, а також екологічний і комп'ютерний вандалізм здебільшого вчиняють особи чоловічої статі. Те саме можна сказати про акти вандалної поведінки, які виявляються в погромах, нищенні, руйнуванні, демонтажу об'єктів, а також у формі некрофілії, наруги над тілом померлого, що вчинені на тлі різноманітних сексуальних відхилень.

По-друге, значно більший відсоток жінок вчиняє корисливий вандалізм. Так, дедалі частіше зустрічаються групи жінок (особливо ромської національності), які спеціалізуються на викраденні вінків, інших предметів і дрібних деталей з могил та інших місць поховань. Також з більшою частотою жінки вчиняють демонстративні акти вандалізму, що виявляються в нанесенні різноманітних написів на об'єкти, їх зафарбовуванні, забрудненні, обливанні різноманітними речовинами, засипанні сміттям, грубому порушенні порядку проведення різноманітних релігійних ритуалів, свят тощо. Для прикладу можна навести діяльність загальновідомої організації «Фемен».

По-третє, найменшою є розбіжність між кількісними показниками осіб жіночої та чоловічої статі в разі вчинення дрібних актів вандалізму. Причому важливою є така закономірність: розрив між жінками й чоловіками зменшується разом зі зменшенням їх віку. Інакше кажучи, чим молодшими є вандали, тим більшою є частка дівчат серед них. Розбивання вікон, обмальовування стін, псування шкільних меблів та інвентарю, затоптування клумб і газонів, руйнування

дрібних архітектурних форм тощо – практично з однаковим ступенем імовірності можуть вчиняти як хлопці, так і дівчата.

Підбиваючи підсумки, слід зауважити, що *особи чоловічої статі суттєво переважають над жінками в загальній чисельності осіб, які вчинили вандалізм. Водночас встановити їх точне співвідношення об'єктивно неможливо. Це обумовлено різноманітними причинами: і суттєвою похибкою під час підрахунку, і відносно незначним обсягом вибірки, і високим рівнем латентності вандалізму, і низьким рівнем розкриття таких злочинів тощо. Однак основною причиною залишається надзвичайна різноманітність зовнішніх форм вираження актів вандалізму, кожній з яких притаманна власна статевовікова характеристика.*

1.2. *Вік.* Дослідження вікової структури злочинів вандалізму спрямованості відіграє не меншу роль у розробленні заходів профілактики вандалізму, аніж з'ясування статевої особливості вандалів. Як справедливо з цього приводу зауважує В. С. Батиргарєєва, «характеристика винних з точки зору їх віку на момент вчинення злочину» ... «дозволяє зробити висновки про криміногенну активність й особливості злочинної поведінки представників різних вікових груп» [11, с. 76]. Дійсно, саме від віку особи більшою мірою залежить коло її спілкування, специфіка її інтересів і захоплень, спосіб життя й характер знайомств, першочерговість потреб і життєвих цілей. Однак, попри таку важливість дослідження вікової структури вандалізму, офіційна статистика на сьогодні об'єктивно неспроможна дати відповіді на всі важливі питання.

Що ж стосується наукових досліджень, то їх результати, як і в разі аналізу статевої структури вандалізму, не можуть дати об'єктивного уявлення про вікові особливості злочинів вандалізму через свою неоднозначність та обмежений характер. Так, наприклад, одні науковці стверджують, що злочини, передбачені ст. 297 КК України, найбільш часто вчиняють особи віком від 16 до 18 років (переважна більшість злочинів), а також віком від 19 до 25 років [169, с. 510]. Такі дані загалом збігаються з результатами численних зарубіжних досліджень, згідно з якими «більшість актів вандалізму припадає на осіб, які не досягли 25 років» [101, с. 12; 185].

Водночас варто зауважити, що наведена точка зору не є панівною і в науковій літературі можна знайти чимало відхилень від неї як в один, так і в інший бік:

Так, наприклад, одні науковці наголошують, що «згідно з результатами вибіркового психологічного обстеження підлітків, пік вандалізму припадає на 11–13 років; потім частка вандалізму в структурі правопорушень різко знижується» [101, с. 12; 178; 184]. Дехто зазначає, що «максимальна активність вандалізму припадає на 14–16 років [33], «на 13–17 років» [148; 184], або ж «на 14–18 років» [162, с. 9]. Також зустрічаються дослідження, автори яких стверджують, що «питома вага осіб, які вчинили акти вандалізму, у віці від 14 до 17 років становить 28 %, а у віці від 18 до 24 років – 47 %» [123].

Друга група науковців, навпаки, заперечує підхід, згідно з яким найбільш схильними до вандалізму є саме підлітки. Так, наприклад, відповідно до результатів дослідження, проведеного К. В. Латиш, у віці від 14 до 18 років вчиняється лише 17 % актів вандалізму, тоді як значно більше їх вчиняється у віці від 21 до 30 років – 42 %, а також у віці від 31 до 45 років – 38 % [99, с. 56]. Не вважає вандалізм виключно підлітковим явищем також і А. С. Скороходова [148]. На підтвердження такого висновку вона наводить дані деяких зарубіжних досліджень, згідно з якими 32 % осіб, заарештованих за вандалізм в США, старіші 25 років; такою ж є частка осіб, заарештованих за підпали [190]; у Німеччині частка осіб старших 21 року, затриманих за нанесення матеріальної шкоди, становить 48,4 [183].

З метою з'ясування того, які ж саме вікові особливості характерні для злочинів вандалістичної спрямованості, ми провели власне емпіричне дослідження. Причому за основу було взято три ключові показники: по-перше, дані про кількість злочинів, які були вчинені неповнолітніми чи за їх участю, у загальній структурі злочинів, віднесених нами до злочинів вандалістичної спрямованості (взятих із єдиних звітів про кримінальні правопорушення за останні п'ять років); по-друге, дані про кількість злочинів, передбачених ст. 297 та 436-1 КК України, які були вчинені різними віковими групами (взяті з єдиних звітів про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за останні три роки); по-третє, узагальнення результатів вивчених нами матеріалів кримінальних проваджень у справах про вандалізм.

Унаслідок проведеного дослідження ми дійшли таких висновків:

По-перше, *частка неповнолітніх осіб, які вчинили злочини вандалістичної спрямованості чи брали участь у їх вчиненні, є нестабільною величиною, показники якої суттєво відрізняються між собою залежно від конкретного різновиду вандалізму*. Так, наприклад, за останні п'ять років неповнолітніми не було вчинено жодного злочину, передбаченого ст. 178, 179, 180, 252, 298-1, 432 та 433 КК України. Лише по одному неповнолітньому брали участь у вчиненні злочинів, передбачених ст. 298 КК України (що становить 0,3 % від загальної кількості осіб, затриманих за вчинення таких злочинів протягом аналізованого періоду) та ст. 436-1 КК України (1,1 % від загальної кількості осіб, затриманих за вчинення таких злочинів протягом аналізованого періоду). За вчинення наруги над державними символами (ст. 338 КК України) було затримано 6 неповнолітніх, що становить 4,8 % від загальної кількості осіб, затриманих за вчинення таких злочинів протягом аналізованого періоду. Найбільшу кількість неповнолітніх (140 осіб) було затримано за вчинення наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України). Однак у загальній сукупності затриманих осіб це становить лише 1,5 %.

Отже, *наведені статистичні дані дають змогу стверджувати, що погляди науковців з приводу поширеності вандалістичної поведінки саме в молодіжному середовищі є необґрунтовано перебільшеними*.

По-друге, *віковий склад осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 297 та ст. 436-1 КК України, теж є неоднорідним*. Так, з 1075 осіб, яким було пред'явлено підозру в учиненні злочину, передбаченого ст. 297 КК України (за останні три роки), 7 осіб (0,7 %) не досягли віку 14 років; 11 осіб (1,0 %) – були віком 14–15 років; 21 особа (2,0 %) – 16–17 років; 245 осіб (22,8 %) – 18–28 років; 325 осіб (30,2 %) – 29–39 років; 290 осіб (27,0 %) – 40–54 років; 46 осіб (4,3 %) – 55–59 років; 48 осіб (4,5 %) – 60 років та старші. Що стосується осіб, яким було пред'явлено підозру в учиненні злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України, то тут можна спостерігати такі тенденції: усього за останні три роки було затримано 8 таких осіб, з яких не було жодної особи віком до 14 років; 1 особа (12,5 %) – 14–15 років; жодної особи

віком 16–17 та 18–28 років; по 2 особи (25 %) – віком 29–39 та 40–54 років; по одній особі (по 12,5 %) – віком 55–59 років та 60 років і старші.

Отже, наведені статистичні дані дозволяють стверджувати, що злочини, передбачені ст. 297 та ст. 436-1 КК України, найбільш часто вчиняють особи віком 29–54 роки.

По-третє, вивчені нами матеріали кримінальних проваджень у справах про вандалізм загалом підтвердили висновки, зроблені за результатами узагальнення статистичних даних. Зокрема, було встановлено, що *до вчинення злочинів вандалістичної спрямованості більш схильні особи віком від 25 до 45 років*. Вони зазвичай вчиняють переважну більшість актів корисливого й ідеологічного вандалізму, зокрема вандалізму, підґрунтям якого є злість і помста. Акти вандалізму з хуліганських мотивів, а також через нудьгу, цікавість, бажання самоствердитись, навпаки, вчиняють переважно підлітки та молоді люди віком 14–25 років. Така закономірність, на нашу думку, обумовлена тим, що корисливий та ідеологічний вандалізм мають більш складну структуру, а їх учинення вимагає додаткової підготовки, планування, підбір знарядь і спільників. Хуліганський вандалізм, а також вандалізм через нудьгу, цікавість, бажання самоствердитись вчиняють зазвичай імпульсивно, зухвало, під впливом ситуації, без будь-якої підготовки. Саме така поведінка характерна для підлітків і молоді.

2. Соціально-демографічні ознаки. До цієї групи належать ознаки, що характеризують громадянство, національність, расу, колір шкіри, соціальне походження, рівень освіти й інтелектуального розвитку особистості, місце проживання тощо. Усі ці ознаки самі по собі не є криміногенними та характеризують окрему особу не як злочинця, а як конкретного індивіда певної історичної епохи, що займає окрему нішу в суспільних відносинах. Попри це, соціально-демографічні ознаки мають суттєву кримінологічну цінність, оскільки дозволяють змалювати *узагальнюючий портрет* особистості злочинця, а також встановити його взаємозв'язок з типовими характеристиками усього суспільства. В. С. Батиргареева свого часу дала їм досить влучну характеристику, зазначивши, що «вказані ознаки відносно конкретної людини несуть досліднику мало

інформаційного матеріалу, але узагальнені й проаналізовані на рівні масового статистичного дослідження вони дають важливі відомості для подальшої розробки проблеми» [11, с. 74].

Отже, зважаючи на таку значну наукову цінність, нижче пропонуємо проаналізувати особливості вияву найбільш суттєвих соціально-демографічних ознак в осіб, які вчиняють злочини вандалської спрямованості.

2.1. *Громадянство.* Слід зауважити, що наявна офіційна статистична звітність повною мірою не відображає інформацію про громадянство осіб, які вчинили злочини вандалської спрямованості. Відомості про громадянську належність таких осіб фіксуються лише в «Єдиних звітах про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення». Однак, як ми уже неодноразово наголошували вище, такі звіти, по-перше, ведуться лише останні три роки, і, по-друге, з усіх злочинів вандалської спрямованості в них конкретизовано інформацію лише про злочини, передбачені ст. 297 (Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого) та ст. 436-1 (Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів) КК України. У зв'язку з цим, відомості, отримані з офіційної статистичної звітності, ми пропонуємо розширити за рахунок висновків, отриманих за результатами узагальнення матеріалів кримінальних проваджень у справах про вандалізм.

Як нам вдалося з'ясувати, *абсолютна більшість злочинів, передбачених ст. 297 КК України, було вчинено громадянами України.* Так, з 1075 осіб, яким було пред'явлено підозру в учиненні таких злочинів за останні три роки, частка громадян України в середньому становила 92,8 % (998 осіб), що на 3,4 % більше, ніж загалом за всіма видами злочинів. Причому найвищим цей показник був у 2017 р. (98,8 %), а найнижчим – у 2016 р. (86,2 %). За весь аналізований період підозру в учиненні злочину, передбаченого ст. 297 КК України, було пред'явлено лише двом іноземним громадянам (по одному у 2017 р. та 2018 р.), один з яких має громадянство країн СНД. Також за вчинення вказаного злочину до кримінальної відповідальності було

притягнуто двох осіб без громадянства (по одному в 2017 р. та 2018 р.). Нелегальних мігрантів і біженців серед затриманих осіб не було.

Що стосується злочинів, які передбачені ст. 436-1 КК України, то всі вони були вчинені громадянами України. Ані іноземців, ані біженців, ані нелегальних мігрантів серед затриманих осіб не було.

Висновки, які були отримані нами за результатами аналізу офіційної статистичної звітності, загалом відповідають результатам узагальнення матеріалів кримінальних проваджень у справах про вандалізм. Зокрема, як нам вдалося з'ясувати, більшість актів вандалізму було вчинено саме громадянами України. Водночас вартий уваги дещо підвищений кількісний показник іноземних громадян та осіб без громадянства серед осіб, які були затримані за вчинення корисливого та хуліганського вандалізму, що загалом відповідає тенденціям, притаманним структурі злочинів, учинених з корисливих і хуліганських мотивів. Також вищою за середньостатистичні показники є частка іноземних громадян, які були затримані за вчинення ідеологічного вандалізму, зокрема його расового, націоналістичного та політичного підвидів.

Отже, узагальнюючи викладене вище, можна констатувати, що *злочини вандалістичної спрямованості вчиняють переважно громадяни України. Лише деякі специфічні різновиди вандалізму є більш поширеними серед іноземних громадян та осіб без громадянства.*

2.2. Рівень освіти. Рівень освіченості й інтелектуального розвитку осіб, які вчинили злочини вандалістичної спрямованості, також практично не відображається в офіційній статистичній звітності. Виняток становлять лише злочини, передбачені ст. 297 та ст. 436-1 КК України. Інформація про рівень освіти осіб, які їх учинили, частково фіксується в єдиних звітах про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Аналіз таких звітів за останні три роки дав змогу нам дійти таких висновків.

По-перше, *серед осіб, яким було пред'явлено підозру в учиненні злочину, передбаченого ст. 297 КК України, найбільшу частку становлять особи, що мають повну загальну середню та базову загальну середню освіту, – 65 %. Найменшою є*

частка осіб, які мають повну вищу та базову вищу освіту – 2,4 %. Частка осіб, які мають професійно-технічну освіту, становить 18,9 %, а осіб, які мають початкову загальну освіту або не мають освіти взагалі, – 4,2 %.

По-друге, *серед осіб, яким було пред'явлено підозру в учиненні злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України, найбільшу частку теж становлять особи, які мають повну загальну середню та базову загальну середню освіту, – 50 %*. Частки осіб, які мають повну вищу та базову вищу освіту, професійно-технічну освіту, а також початкову загальну освіту або не мають освіти взагалі, є рівними і становлять 12,5 %.

Значно більший обсяг інформації про рівень освіченості й інтелектуального розвитку осіб, які вчинили злочини вандалської спрямованості, можна отримати з аналізу результатів узагальнення матеріалів кримінальних проваджень у справах про вандалізм. Зокрема, нам вдалося встановити такі закономірності.

Абсолютна більшість осіб, які вчинили злочини вандалської спрямованості, має низький рівень освіти. Зокрема, це неповна (незакінчена) або повна середня освіта, а також професійно-технічна (середня спеціальна) освіта. Вказану закономірність, а саме взаємозв'язок низького рівня освіченості особи та її схильності до вандалізму, відмічає практично кожен науковець, який займається дослідженням цієї проблематики. Учені, наприклад, наголошують, що рівень освіти «нерозривно пов'язаний з культурно-моральними настановами особи» [41, с. 150]; «впливає на формування почуття обов'язку, поважного ставлення до закону та іншої людини» [146, с. 292]; «є показником культурного рівня особи, ступеня осмислення нею духовних засад, вимог, які вироблені суспільством століттями» [29, с. 87] тощо.

Дійсно, рівень освіти тісно пов'язаний з культурним рівнем особи. Таким чином, неосвіченість практично завжди виявляється в комплексі негативних якостей особистості, посилює вплив шкідливих звичок, зумовлює формування протиправних установок. Особи з низьким культурним рівнем зазвичай заповнюють своє дозвілля пасивним відпочинком, безцільним проведенням часу, пияцтвом, що є передумовами деструктивної поведінки. Попри те, що наявність вищої освіти не завжди свідчить про високий ступінь моральності, саме освіченість традиційно

вважають основним чинником, що перешкоджає формуванню злочинних намірів. Вона розширює кругозір, збільшує варіативність поведінки, мінімізуючи таким чином ризик прийняття не виправданих, імпульсивних рішень.

Серед вандалів також значною є частка осіб, які мають початкову загальну освіту або не мають освіти взагалі. На нашу думку, ця тенденція зумовлена такими причинами. По-перше, останніми роками вчинення злочинів вандалської спрямованості набуває широкої популярності в підлітковому та молодіжному середовищі. Відтак, особи, які їх учиняють, або ще навчаються в загальноосвітніх закладах, або були відраховані з них за низьку успішність чи погану поведінку. По-друге, деякі різновиди вандалізму (особливо корисливого) є звичним способом отримання прибутку особами ромської національності, безпритульними особами й бездоглядними дітьми. Більшість з них свідомо відмовляються від навчання, тоді як решта не мають змоги його продовжувати чи завершити.

Особи, які мають повну вищу, базову вищу або незакінчену вищу освіту, теж схильні до вчинення злочинів вандалської спрямованості. Водночас до цих вчинків вони переважно вдаються з ідеологічних мотивів (зазвичай політичні, націоналістичні, расові, анархо-нігілістичні). Деяко рідше мотивами є помста, протест чи маніпуляція. Вказана категорія осіб також учиняє переважну більшість актів комп'ютерного й екологічного вандалізму. Таку тенденцію можна пояснити тим, що вчинення зазначених злочинів передбачає наявність в особі спеціальних знань, умінь і навичок, спеціальної кваліфікації та підготовки, осмислених ідеологічних поглядів і переконань.

Отже, можна дійти висновку, згідно з яким *характерною ознакою осіб, схильних до вандалської поведінки, є невисокий культурний рівень, одним з показників якого є рівень їх освіченості. Особи з високим рівнем освіченості менш схильні до вандалізму, однак саме вони в переважній більшості випадків вчиняють злочини вандалської спрямованості, які потребують наявності певної кваліфікації чи стійких ідеологічних установок.*

3. Соціально-рольові ознаки. Ознаки, що входять до цієї групи, дозволяють визначити соціальний статус особи, розкрити її соціальну позицію в суспільстві,

схарактеризувати її соціальну роль і функції в різних сферах життєдіяльності: у побуті, за місцем роботи, навчання, проживання. Вони розкривають глибину усвідомлення та сприйняття особою загальноприйнятих моральних і правових норм, готовність до виконання покладених на неї сімейних, трудових та інших соціальних обов'язків.

Проаналізувавши наукову літературу, а також узагальнивши результати вивчених нами матеріалів кримінальних проваджень у справах про вандалізм, можна стверджувати, що до ознак, які найбільш повно розкривають соціально-рольові позиції особи в суспільстві, належать такі: сімейний стан, рід занять, працевлаштованість, рівень матеріальної забезпеченості, сімейно-побутові умови, взаємовідносини із рідними, близькими, сусідами, колегами тощо. Нижче пропонуємо розкрити найбільш значущі з цих ознак, що можуть відіграти важливу роль у розробці та впровадженні заходів профілактики злочинів вандалістичної спрямованості.

3.1. *Сімейний стан.* В офіційній статистиці дані про сімейний стан злочинців, зокрема тих, хто вчинив злочини вандалістичної спрямованості, на жаль, не фіксують. Водночас для розробки та впровадження заходів профілактики вандалізму ця інформація має важливе значення. Адже інститут сім'ї відіграє надзвичайно важливу роль як у становленні особи злочинця (у тому числі формуванні його злочинних намірів), так і в запобіганні злочинності (більш детально про це буде зазначено в третьому розділі дисертації). Саме тому під час вивчення матеріалів кримінальних проваджень у справах про вандалізм ми приділили особливу увагу аналізу сімейних відносин осіб, які вчинили злочини вандалістичної спрямованості з метою визначення характеру їх впливу на вандалістичну поведінку. Проведене дослідження дало змогу дійти таких висновків.

Переважає більшість осіб, які вчинили злочини вандалістичної спрямованості, не мали власної сім'ї (були неодружені або розлучені), а це зазвичай породжує в них почуття байдужості й безвідповідальності. Як нам вдалося з'ясувати, такий сімейний стан обумовлений кількома причинами.

По-перше, як уже було відмічено вище, значна частина таких осіб – це неповнолітні або молоді люди віком до 25 років. Очевидно, що в зазначеному віці офіційне оформлення сімейних стосунків є переважно винятком, аніж правилом. Водночас значна частка таких осіб мали неофіційні сімейні стосунки (тобто перебували в цивільному шлюбі) і досить часто вчиняли акт вандалізму разом зі своїми співмешканцями.

По-друге, особи, які вчиняють вандалізм з корисливих чи хуліганських мотивів заради розваги або через злість, характеризуються досить низьким моральним рівнем. Це є наслідком систематичного пияцтва, вживання алкогольних напоїв, наркотичних засобів і психотропних речовин, безладного статевого життя тощо. Очевидно, що існування нормальних сімейних стосунків із такими особами є значно ускладненим, а відсоток розлучень – досить високим.

Частка незаміжніх жінок є значно вищою, аніж частка неодружених чоловіків. Як було з'ясовано вище, жінки значно рідше вчиняють злочини вандалізму спрямованості, ними здебільшого керують корисливі спонування. Аналіз сімейного становища таких жінок дозволив дещо прояснити таку тенденцію. До вчинення корисливого вандалізму (як і будь-якого іншого корисливого злочину) розлучену жінку спонукає скрутне матеріальне становище, відсутність достатнього заробітку, неспроможність задовольнити елементарні потреби своїх дітей. Викрадення окремих елементів з могил і пам'ятників вони розцінюють як найбільш прийнятний спосіб розв'язання своїх фінансових проблем.

Абсолютна більшість одружених осіб (як жіночої, так і чоловічої статі) мали на утриманні неповнолітніх дітей. У переважній більшості випадків вчинення корисливого вандалізму вони посилались на скрутне матеріальне становище, пов'язане з відсутністю роботи та значними витратами на утримання дітей.

Серед неповнолітніх осіб, які вчиняли злочини вандалізму спрямованості, значною є частка осіб, які виховувались у неповних або неблагополучних сім'ях. Також останніми роками значно зросла частка підлітків-вандалів, один або обоє батьків яких перебували на заробітках (як за межами України, так і в іншому місті чи регіоні). Таку тенденцію можна пояснити недоліками сімейного виховання;

недостатнім контролем за поведінкою дитини, а також за тим, як вона проводить своє дозвілля; неспроможністю дідусів і бабусь, чи інших осіб, які виховують дитину, налагодити з нею необхідний психоемоційний контакт тощо. Сім'я в зазначених випадках не виконала одну з основних своїх функцій – належне повноцінне виховання підростаючого покоління, прищеплення йому загальнолюдських цінностей і моральних принципів.

3.2. *Зайнятість (працевлаштованість)*. Культурний рівень особи, а отже, її схильність до вчинення злочинів вандалської спрямованості, переважно зумовлений потребою в роботі чи навчанні. Однак, попри важливість і практичну значущість цієї характеристики, на сьогодні офіційна статистична звітність урахує її лише частково. Зокрема, з усіх злочинів, віднесених нами до злочинів вандалської спрямованості, «Єдині звіти про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» містять інформацію лише про злочини, передбачені ст. 297 (Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого) та ст. 436-1 (Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів) КК України, і то лише за останні три роки. У зв'язку з цим, відомості, отримані з офіційної статистичної звітності, ми пропонуємо розширити за рахунок висновків, отриманих завдяки узагальненню матеріалів кримінальних проваджень у справах про вандалізм.

Так, понад 2/3 осіб (76,7%), які були затримані за вчинення злочину, передбаченого ст. 297 КК України, – це особи працездатного віку, які ніде не працювали й не навчалися. Причому варто звернути увагу на загрозову тенденцію до щорічного збільшення кількості таких осіб. Наприклад, якщо в 2016 р. вона становила 69,9% (197 осіб із 282 затриманих), то в 2017 р. збільшилась до 76,3% (275 осіб із 347 затриманих), а в 2018 р. – досягла 79,1% (353 особи із 446 затриманих). Офіційно на обліку як безробітні стояли 65 осіб, що складає лише 6% від загальної кількості затриманих осіб. Однак тут простежується абсолютно протилежна тенденція: зменшення кількості таких осіб з 8,2% у 2016 р. до 5,4% у 2018 р. Частка офіційно працевлаштованих осіб, які були затримані за вчинення

наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого, була незначною і в середньому за останні три роки становила лише 13,8 %.

На момент учинення злочину, передбаченого ст. 297 КК України, у середньому 3,4 % затриманих осіб навчалися в школах та інших навчальних закладах. Причому абсолютна більшість із них – 67,6 % (або 2,3 % від загальної кількості затриманих осіб) були учнями середніх навчальних закладів; 21,6 % (або 0,7 % від загальної кількості затриманих осіб) – студентами професійно-технічних закладів; 10,7 % (або 0,4 % від загальної кількості затриманих осіб) – студентами закладів вищої освіти.

Характеристика зайнятості осіб, які були затримані за вчинення злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України, дещо відрізняється від наданої нами вище. Привертає увагу те, що серед них відносно невеликою є частка працездатних осіб, які ніде не працюють і не навчаються. У середньому вона становить 25 %. Водночас тут теж слід відмітити щорічне збільшення частки таких осіб: від 0 % у 2016 р., до 20 % у 2017 р. та 33,3 % у 2018 р. Осіб, які офіційно перебували на обліку як безробітні, серед затриманих не було. Також варто звернути увагу на чималу кількість працевлаштованих осіб, які були затримані за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки й пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів. Вона в середньому становить 62,5 %. Також значно вищою є частка осіб, які на момент учинення злочину навчалися в школах та інших навчальних закладах (12,5 %). Причому всі затримані особи були учнями середніх навчальних закладів. Жодного студента професійно-технічного закладу чи закладу вищої освіти серед затриманих не було.

За останні три роки за вчинення злочинів, передбачених ст. 297 та ст. 436-1 КК України, не було затримано жодного депутата, державного службовця, посадової особи місцевого самоврядування, професійного суддю, інших службових осіб судової гілки влади, працівника правоохоронного органу, військовослужбовця, а також посадових і службових осіб інших органів державної влади.

Такими є висновки за результатами узагальнення даних офіційної статистики щодо двох злочинів, які ми відносимо до злочинів вандалської спрямованості.

Очевидно, що вони не дозволяють отримати цілісне уявлення про зайнятість (працевлаштованість) осіб, схильних до вандалної поведінки. У зв'язку з цим, виникає необхідність звернутись до результатів, отриманих нами під час вивчення матеріалів кримінальних проваджень.

Як нам вдалося з'ясувати, характер зайнятості осіб, які вчиняють злочини вандалної спрямованості, напряму залежить від характеру самих таких злочинів.

Корисливий вандалізм в абсолютній більшості випадків вчиняють особи, які ніде не працюють і не навчаються. Також серед них відносно незначною є частка осіб, що мають сезонну роботу, нестабільний або ж протиправний заробіток. Ті самі особи, які офіційно працевлаштовані, виконують зазвичай низькокваліфіковану роботу. Однак на робочому місці вони досить часто допускають порушення трудової дисципліни, прогули, вживання алкогольних напоїв; допускають брак продукції, ухиляються від «невигідних» видів роботи [5, с. 40]; виявляють зневажливе ставлення до праці, небажання працювати, підвищувати свою кваліфікацію і професійну майстерність. Вказані закономірності пояснити досить просто: якщо особа ніде не працює і не навчається, вона має значно більше вільного часу, який може бути використаний з протиправною метою. Крім того, вона перебуває за межами необхідного рівня соціального контролю та позитивних зв'язків у колективі [76, с. 17]. Зрештою викрадення речей, які становлять значну історичну, художню чи іншу цінність, розцінюються як найбільш легкий і доступний спосіб заробітку. Причому останніми роками можна помітити суттєве збільшення частки осіб, які «спеціалізуються» на вчиненні саме корисливого вандалізму.

Вандалізм, підґрунтям якого є нудьга, цікавість чи бажання самоствердитися, вчиняють переважно особи, які навчаються в школах і середніх навчальних закладах. Трохи меншою, однак теж вагомою, є частка студентів закладів вищої освіти, а також безробітних осіб. Така закономірність теж має очевидне пояснення: зазначені різновиди вандалізму характерні переважно для дітей, підлітків і молодих людей. Ці вікові етапи припадають переважно на періоди, коли особа навчається та перебуває в активному пошуку роботи. А, як відомо,

молоді люди без належної освіти й певного роду занять більш схильні до навіювання, легше підпадають під негативний вплив оточуючого середовища, частіше за своїх однолітків втягуються в злочинну та іншу антигромадську діяльність.

Хуліганські спонукання переважно притаманні вандалізму, який вчиняється студентами закладів вищої освіти, а також особами, які хоч і мають офіційну роботу, однак дуже часто її змінюють. Частка безробітних осіб серед затриманих за хуліганський вандалізм теж є значною. Основне пояснення такої закономірності лежить у площині психоемоційної сфери вандала, і на перший план тут виходить імпульсивність, надмірна збудливість, агресивність та інші деструктивні характеристики особистості.

Ідеологічний вандалізм вчиняють переважно зрілі особи, які мають стабільну роботу й постійне джерело доходу. Також, порівняно з іншими різновидами вандалізму, тут відмічається відносно значна частка посадових осіб, а також осіб, які мають активну соціальну позицію: є членами різноманітних політичних партій, громадських об'єднань, релігійних організації, сект тощо. Така закономірність пояснюється тим, що для вчинення ідеологічного вандалізму особі необхідно «дорости», тобто в неї мають бути сформовані чіткі ідеологічні установки, вона повинна мати стійку життєву позицію, власні погляди та переконання.

4. Кримінально-правові ознаки. Такі ознаки є найбільш важливими для розуміння особи вандала, оскільки вони дозволяють отримати уявлення про ступінь соціальної деформації особистості, стійкість її протиправних установок та антигромадських переконань, а також визначити її відношення до діючих норм права та моралі, з'ясувати наявність бажання їх дотримуватись і виконувати. До найбільш значущих кримінально-правових ознак, які характеризують злочинця-вандала, можна віднести такі: наявність і характер попередньої протиправної діяльності; спрямованість і мотивація вандалської поведінки; форми вини; ступінь та характер суспільної небезпечності вчиненого злочину; одноособовий або груповий характер учинення злочину; форми співучасті; інтенсивність і тривалість протиправної діяльності; перебування в стані сп'яніння; способи та знаряддя,

вибрані для досягнення злочинної мети; ставлення особи до вчиненого злочину та його наслідків тощо. На жаль, обмежений обсяг дослідження не дає змоги нам досить детально охарактеризувати їх усі, тим більше, що значну частину з них ми уже проаналізували в інших підрозділах нашої роботи (ідеться про мотив, мету, спосіб, знаряддя вчинення злочинів вандалської спрямованості). У зв'язку з цим, нижче пропонуємо розкрити лише найбільш значущі кримінально-правові ознаки, характерні для осіб, які вчиняють злочини вандалської спрямованості.

4.1. *Попередня протиправна поведінка.* З'ясування наявності й характеру попереднього протиправного досвіду в осіб, які вчинили злочини вандалської спрямованості, має суттєву кримінологічну цінність, оскільки дозволяє не лише визначити ступінь моральної деградації вандала, стійкість його антигромадських поглядів і переконань, а й розробити та впровадити заходи індивідуальної профілактики вандалізму, які на сьогодні закономірно вважають найбільш ефективними.

З огляду на вагоме теоретичне та практичне значення, ми намагались максимально повно дослідити попередню протиправну поведінку вандалів. З цією метою було проаналізовано єдині звіти про кримінальні правопорушення за останні п'ять років, єдині звіти про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, за останні три роки, а також узагальнено матеріали кримінальних проваджень у справах про злочини вандалської спрямованості. За результатами проведеного дослідження ми сформулювали низку висновків та узагальнень.

Зі змісту єдиних звітів про кримінальні правопорушення випливає, що для злочинів вандалської спрямованості загалом характерною є незначна частка осіб, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення. Виняток становлять два злочини: по-перше, наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України), де майже кожен четвертий злочин (24,9 %) вчиняється раніше судимими особами; по-друге, це пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178 КК України), де раніше судимі особи вчиняють кожен десятий злочин (10 %). Причому варто відмітити негативну тенденцію до поступового збільшення частки раніше судимих осіб у структурі зазначених злочинів. Найбільш

чітко це виявляється на прикладі злочинів, передбачених ст. 297 КК України. Так, якщо в 2014 р. особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення, було вчинено 24,7 % всіх таких злочинів, то у 2017 р. цей показник зріс до 27,2 %, а в 2018 р. становив 25,7 %.

Дещо інші висновки були зроблені нами за результатами узагальнення Єдиних звітів про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, за останні три роки. Зокрема, як нам вдалося встановити, у середньому частка раніше судимих осіб у загальній сукупності затриманих за вчинення злочину, передбаченого ст. 297 КК України, становила 40,7 %. Кожна четверта затримана особа (25,6 %) на момент учинення злочину мала не зняту і не погашену судимість. Причому варто звернути увагу на тенденцію поступового зростання кількості таких осіб. Так, якщо у 2016 р. з усіх осіб, які були затримані за вчинення наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого, частка раніше судимих осіб становила 40,4 %, у тому числі 23 % осіб, з яких судимість не було знято чи погашено, то в 2017 р. ці показники становили 40,2 та 25,6 % відповідно, а в 2018 р. зросли до 40,6 та 25,6 % відповідно.

Водночас варто зауважити, що серед злочинів вандалльної спрямованості є й такі, що характеризуються абсолютно протилежними тенденціями. Зокрема, як нам вдалося з'ясувати, за останні п'ять років раніше судимими особами не було вчинено жодного злочину, передбаченого ст. 180 КК України (Перешкоджання здійсненню релігійного обряду); ст. 298-1 КК України (Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду); ст. 432 КК України (Мародерство); ст. 433 КК України (Насильство над населенням у районі воєнних дій). Решта злочинів вандалльної спрямованості характеризуються помірними й низькими показниками участі раніше засуджених осіб. Для ст. 338 КК України (Наруга над державними символами) такий показник становить 4,8 %; для ст. 179 КК України (Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь) – 3,6 %; для ст. 252 КК України (Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду) – 1,6 %; для ст. 298 КК України (Незаконне проведення

пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини) – 1,5 %; для ст. 436-1 КК України (Публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників) – 1,1 %.

За результатами узагальнення матеріалів кримінальних проваджень у справах про злочини вандаліної спрямованості нам вдалося суттєво збагатити наведену вище «суху» статистичну інформацію досить цікавими та несподіваними висновками, основними з яких є такі:

Особи, які вчинили злочини вандаліної спрямованості, загалом мають стійкі антигромадські погляди та переконання. Значна частина з них раніше притягувалась як до кримінальної, так і до адміністративної відповідальності. Причому більшість попередніх злочинів та правопорушень було вчинено з корисливих і хуліганських мотивів. Серед них переважають крадіжки, грабежі, знищення та пошкодження майна, хуліганства, заподіяння тілесних ушкоджень, незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин, розпивання алкогольних напоїв у громадських місцях тощо.

Значна частина вандалів має досить ранній кримінальний досвід. Практично всі вони в дитинстві вчиняли дрібні хуліганські дії, незначні проступки вандаліного характеру, були агресивними, ініціювали бійки, втікали з дому. Значна частина з них стояла на профілактичному обліку в правоохоронних органах. Це означає, що у вандалів зачатки деструктивної руйнівної поведінки починають формуватись ще з раннього віку. Водночас, як справедливо відмічається в літературі, «їх поведінка має нестабільну кримінальну спрямованість, а потреби вкрай обмежені та примітивні, відчужені від соціальних цінностей [166, с. 19].

Практично половина вандалів, які раніше притягувалися до відповідальності, на момент учинення злочину вандаліної спрямованості мали незняту чи непогашену судимість. Зазначена тенденція свідчить про те, що більшість вандалів має надзвичайно стійкі антигромадські переконання, свідомо не бажає перевиховуватись і ставати на шлях виправлення. Притягнення до відповідальності та призначення

покарання (яке досить часто має умовний характер) не справляє на них належного виховного впливу, оскільки більшість із них зважаються на повторне вчинення злочину менш як через рік після оголошення вироку чи звільнення з місць позбавлення волі.

Значну кількість раніше засуджених осіб, передусім тих, які мають незаняту чи непогашену судимість, у структурі злочинів вандалної спрямованості можна пояснити такими причинами: по-перше, таким особам значно складніше знайти роботу, особливо кваліфіковану та високооплачувану; по-друге, унаслідок тривалого перебування в місцях позбавлення волі такі особи втрачають більшість друзів і знайомих, які могли б чинити на них позитивний вплив; по-третє, найближче оточення таких осіб становлять переважно колишні співкамерники та їхні друзі, інші особи з негативними моральними установками; по-четверте, притягнення до кримінальної відповідальності досить часто є причиною розлучень, повного розірвання чи значного послаблення сімейних зв'язків; по-п'яте, тривала соціальна ізоляція особи призводить до істотного розриву між умовами її проживання в місцях позбавлення волі та в соціумі, унаслідок чого вона стає озлобленою та психічно неврівноваженою. Ці та інші фактори негативно впливають на особу, спонукаючи її до повторного вчинення злочину. У цьому контексті слушною є думка деяких учених стосовно того, що «внаслідок тривалої ізоляції від суспільства, втрати свободи, примусового способу життя, відриву від сім'ї, необхідності перебування в середовищі інших злочинців засуджені особи зазвичай деградують в інтелектуальному, моральному та правовому аспекті» [29, с. 94]. Наслідком такої деградації нерідко є повторне вчинення деструктивних дій вандалного характеру.

Серед осіб, які вчинили злочини вандалної спрямованості, відносно значною є частка осіб, які мають «вандалну спеціалізацію», тобто систематично, неодноразово вчиняють тотожні протиправні дії. Причому варто зауважити, що така спеціалізація може бути досить різнобічною: неправомірне проведення розкопок «чорними археологами»; викрадення речей і предметів з кладовищ особами ромської національності; погроми та руйнування, учинені екстремісько

налаштованими молодиками (фанатами); відправлення сатанинських культів членами релігійних сект; нанесення «графіті» на паркани й будівлі тощо. Наявність «вандальної спеціалізації» завжди є свідченням стійких антисоціальних установок, крайнього ступеня моральної деградації особистості, свідомого та цілеспрямованого нехтування правовими та моральними нормами.

4.2. *Груповий характер вандальної поведінки.* Так само, як і попередня протиправна діяльність, груповий характер учинення злочину є важливою кримінологічною характеристикою вандалізму, яка дозволяє отримати максимально повне уявлення про його суб'єктний склад, а отже, розробити найбільш ефективні заходи його профілактики.

З метою отримання інформації про груповий характер вандальної поведінки, ми проаналізували єдині звіти про кримінальні правопорушення за останні п'ять років. Зокрема, з'ясовано, що з усіх злочинів, які ми відносимо до злочинів вандальної спрямованості, групою осіб найбільш часто вчиняються злочини, передбачені ст. 297 КК України (*Наруша над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого*) – у середньому кожен десятий злочин (10,3 %). Причому наявна тенденція до постійного зростання їх кількості: з 7,3 % в 2014 р. до 8,3 % у 2018 р. На другому місці за характером групової злочинності знаходяться злочини, передбачені ст. 179 КК України (*Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь*). У середньому групою осіб вчиняється 7,1 % таких злочинів.

Дещо інші висновки були зроблені нами за результатами узагальнення єдиних звітів про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, у яких фіксуються окремі якісні характеристики групової злочинності. Зокрема, як нам вдалося встановити, у середньому в складі групи було вчинено кожен п'ятий злочин, передбачений ст. 297 КК України (21,1 %). Причому варто звернути увагу на тенденцію поступового зменшення частки групової злочинності в структурі таких злочинів (з 22,3 % у 2016 р. до 21,1 % у 2018 р.), що протікає на тлі загального зростання їх кількості (з 282 злочинів у 2016 р. до 446 злочинів у 2018 р.). Цікаво, що з усіх злочинів, передбачених ст. 297 КК України, які були вчинено в складі групи, 6,2 %

було вчинено групою осіб, до складу якої входили виключно неповнолітні; ще 0,4 % – у складі змішаної групи (за участю неповнолітніх).

Серед злочинів вандалльної спрямованості є й такі, що означені абсолютно протилежними тенденціями. Зокрема, як нам вдалося з'ясувати, за останні п'ять років групою осіб не було вчинено жодного злочину, передбаченого ст. 178 КК України (Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків), ст. 180 КК України (Перешкоджання здійсненню релігійного обряду), ст. 298-1 КК України (Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду), ст. 432 КК України (Мародерство), ст. 433 КК України (Насильство над населенням у районі воєнних дій та ст. 436-1 КК України (Публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників).

Решта злочинів вандалльної спрямованості означені помірними або низькими показниками групового вчинення. Зокрема, для ст. 252 КК України (Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду) такий показник становить 0,8 %, для ст. 298 КК України (Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини) – 0,9 %, а для ст. 338 КК України (Наруга над державними символами) – 2,4 %.

Досить цікаві висновки було зроблено за результатами узагальнення матеріалів кримінальних проваджень у справах про вандалізм. Так, з'ясовано, що груповий характер злочинності – це відносна величина, показники якої залежать від специфічних особливостей, притаманних різним злочинам вандалльної спрямованості. Встановлено, що *найбільший рівень групової злочинності характерний для тих актів вандалізму, що вчиняються з хуліганських мотивів, а також заради розваги, помсти, бажання самоствердитись, через злість, нудьгу тощо.* Значно нижчим є рівень групової злочинності при вчиненні ідеологічного, корисливого вандалізму, а також вандалізму задля задоволення егоїстичних потреб, висловлення протесту чи досягнення маніпулятивних цілей. Зазначену

закономірність можна пояснити суттєвими відмінностями в механізмі виникнення, формування та реалізації протиправних намірів, складністю зовнішніх форм вияву вандалських дій, необхідністю залучення додаткових засобів для їх виконання тощо.

Крім того, було встановлено, що *підлітки та молодь у складі групи вчиняють набагато більше злочинів вандалської спрямованості, аніж злочинці середнього та старшого віку*. Як відмічає більшість дослідників, важливою характеристикою підліткового вандалізму є наявність спільників [25, с. 19; 101, с. 12; 162, с. 9; 192]. Зазвичай, їх три-чотири, всі вони одного віку або відрізняються за віком на один-два роки [101, с. 13; 184]. Зазначені закономірності пояснюються особливостями психічного розвитку підлітків, їх схильністю до навіювання та наслідування, підвищеною сугестивністю. Діти й молодь значно легше піддаються негативному впливу з боку навколишнього середовища; ними легше керувати й маніпулювати; вони не можуть повною мірою критично оцінювати ситуацію та спрогнозувати її наслідки. Вони тяжіють до створення невеликих груп на основі спільних інтересів під керівництвом єдиного ватажка, у яких формується групова мораль (тобто специфічні погляди на правила поведінки в соціумі, на те, «що таке добре і що таке погано»). У таких групах панує відчуття групової поруки, а стримуючі заборони та загальнообов'язкові правила поведінки в суспільстві можуть не сприйматись і навіть свідомо ігноруватись під впливом помилкового відчуття колективної відповідальності.

Деякі специфічні різновиди вандалізму можуть бути вчинені лише в складі групи. Зокрема, ідеться про протиправну діяльність молодіжних екстремістських груп типу «скінхеди», «готи» [169, с. 510], радикально налаштованих націоналістичних формувань (ОУН, УНА-УНСО) [99, с. 58], расистських і ксенофобних організацій, крайніх політичних сил, нетрадиційних релігійних течій та сатанинських організацій. Також останніми роками досить популярними стали так звані ігри, челенджи, флешмоби тощо, які іноді мають деструктивний, руйнівний характер і за своєю сутністю та наслідками можуть бути кваліфіковані як вандалізм.

4.3. *Стан сп'яніння, пияцтво, алкоголізм.* Алкогольні напої, наркотичні засоби, психотропні речовини є потужними стимулюючими факторами, що відіграють далеко не останню роль у формуванні та реалізації злочинного наміру під час учинення злочинів вандальної спрямованості. По-перше, зловживання ними завжди негативно впливає на психопатичну й соціальну сфери життєдіяльності особи, спричиняє хворобливу залежність, втрату чи суттєве послаблення соціальних, трудових, сімейних та інших стосунків. По-друге, стан сп'яніння порушує баланс між психологічними процесами збудження і гальмування, що призводить до зниження рівня самоконтролю, неадекватної оцінки різних ситуацій, посилення рівня агресивності й жорстокості тощо.

Зважаючи на таке важливе кримінологічне значення, постає потреба в більш детальному аналізі взаємозв'язку вандалізму із вживанням алкогольних напоїв, наркотичних засобів і психотропних речовин. Розпочати такий аналіз пропонуємо з характеристики єдиних звітів про кримінальні правопорушення за останні п'ять років.

Нам вдалося встановити, що з усіх злочинів, які ми відносимо до злочинів вандальної спрямованості, *найбільш часто в стані сп'яніння вчиняють злочини, передбачені ст. 338 КК України (Наруша над державними символами) – 16,1 % (фактично кожен шостий злочин), а також ст. 178 КК України (Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків) – 10 %.*

Практично ніколи, або вкрай рідко, у стані сп'яніння вчиняють злочини, передбачені ст. 180 КК України (Перешкоджання здійсненню релігійного обряду), ст. 252 КК України (Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду), ст. 298 КК України (Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини), ст. 298-1 КК України (Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду), ст. 432 КК України (Мародерство) та ст. 433 КК України (Насильство над населенням у районі воєнних дій).

Решта злочинів вандалної спрямованості означені помірними або низькими показниками їх учинення в стані сп'яніння. Зокрема, для ст. 436-1 КК України (Публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників) такий показник становить 1,3 %, для ст. 179 КК України (Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь) – 3,6 %, для ст. 297 КК України (Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого) – 5,2 %.

Водночас варто зауважити, що аналіз єдиних звітів про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, демонструє дещо інші дані стосовно осіб, які в стані сп'яніння були затримані за вчинення злочину, передбаченого ст. 297 КК України. Зокрема, у стані алкогольного сп'яніння у середньому вчиняється 10 % таких злочинів, а в стані наркотичного сп'яніння – лише 0,3 %.

Ще більше відрізняються показники, отримані за результатами узагальнення матеріалів кримінальних проваджень у справах про вандалізм. Зокрема, ми з'ясували, що ступінь і характер алкоголізації вандала напряду залежить від характеру вчиненого ним злочину. Причому можна констатувати три основні закономірності.

По-перше, *значну кількість злочинів вандалної спрямованості вчиняють у стані алкогольного сп'яніння.* Як ми уже зазначали вище, вживання алкогольних напоїв і наркотичних засобів допомагає особі позбутися емоційного навантаження, виплеснути негативну енергію, розслабитися, відчувати свою силу, перевагу над іншими. Натомість активізуються негативні риси її характеру, підвищується збудливість, агресивність, роздратованість, що, безперечно, є основною передумовою вчинення деструктивних руйнівних дій вандалної спрямованості. У стані сп'яніння особа зазвичай більш схильна до вчинення вандалізму з хуліганських мотивів, а також заради розваги, помсти, бажання самоствердитись, через злість, нудьгу тощо.

По-друге, *учинення деяких різновидів злочинів вандалної спрямованості зумовлене наявністю в особи хронічної залежності від алкогольних напоїв чи*

наркотичних засобів. Алкогольна й наркотична залежність – це, передусім, хвороба. З одного боку, вона примушує особу витратити значні фінансові ресурси на придбання спиртних й наркотиків, а з іншого – є основною причиною розумової деградації особи, а отже, втрати нею роботи та інших джерел доходів. Очевидно, що за цих умов вона більш схильна до вчинення корисливого вандалізму (однак лише в найпростіших його формах).

По-третє, деякі різновиди вандалізму є умовно «вільними» від алкогольних напоїв і наркотичних засобів. Зокрема, нам вдалося встановити відсутність будь-якої залежності між вживанням алкогольних напоїв та наркотичних засобів і комп'ютерним, екологічним вандалізмом, деякими різновидами релігійного, політичного, націоналістичного вандалізму тощо.

Результати аналізу основних ознак, які дають змогу повною мірою розкрити кримінологічну характеристику осіб, схильних до вандалістичної поведінки, дають змогу сформулювати важливий для практичного застосування висновок: *оскільки вандалістична поведінка є надзвичайно різноманітною як за зовнішньою формою вираження, так і за внутрішнім змістом, як за мотивом і метою, так і за способом та знаряддями вчинення, як за суб'єктивним, так і за об'єктивним складом, об'єктивно неможливо окреслити портрет типового злочинця вандала*. Інакше кажучи, кожному окремо взятому різновиду вандалізму відповідає унікальний портрет злочинця, з власним набором біофізіологічних, соціально-демографічних, соціально-рольових і кримінально-правових характеристик. Усі ці характеристики слід обов'язково врахувати під час розробки та впровадження заходів загальної і спеціальної профілактики злочинів вандалістичної спрямованості.

Висновки до розділу 2

Для позначення кримінально караних діянь, які містять ознаки вандалізму, найбільш доцільно використовувати такий узагальнюючий термін, як «злочини вандалістичної спрямованості». Система таких злочинів має складну структуру, у межах якої можна виокремити два рівні.

Перший рівень становлять кримінально карані діяння, які необхідно кваліфікувати як акти вандалізму. Зокрема, це: 1) пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178 КК України); 2) незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179 КК України); 3) перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 КК України); 4) умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК України); 5) Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України); 6) незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини (ст. 298 КК України); 7) знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду (ст. 298-1 КК України); 8) наруга над державними символами (ст. 338 КК України); 9) мародерство (ст. 432 КК України); 10) насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України); 11) виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки і пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436-1 КК України). Перелічені кримінально карані діяння мають чітко виражену вандалістичну спрямованість і характеризуються наявністю основних ознак вандалізму.

Другий рівень становлять кримінально карані діяння, у формі яких можуть виявлятися акти вандалістичної поведінки. Усі вони об'єднані в п'ять однорідних груп: 1) злочини, що посягають на власність; 2) злочини, які пов'язані зі знищенням або пошкодженням майна; 3) злочини, що посягають на громадську безпеку, громадський порядок, моральність; 4) злочини, пов'язані з екологічним вандалізмом; 5) злочини, пов'язані з комп'ютерним вандалізмом.

На відміну від кримінально караних діянь, які включені до першого переліку, діяння, перелічені в другому переліку, не мають чітко вираженої вандалістичної спрямованості. Як акти вандалізму вони можуть бути кваліфіковані лише в окремих випадках і лише за наявності всіх ознак, притаманних вандалізму. Інакше кажучи, діяння, включені до першого переліку, слід вважати вандалізмом за будь-яких умов, тоді як діяння, включені до другого переліку, можуть бути кваліфіковані і як

вандалізм, і як злочини, що мають іншу правову природу, спрямованість та об'єкт посягання.

Тлумачення змісту вандалізму і, як наслідок, вживання цього поняття для офіційного пояснення діянь, пов'язаних із деструктивною насильницькою руйнівною поведінкою, на сьогодні суттєво розширилося та сягнуло за межі кримінально-правового визначення. Значна частина актів вандалічної поведінки через незначну суспільну небезпеку залишається без належної уваги з боку правоохоронних органів, оскільки підстав для їх кваліфікації за відповідними статтями КК України досить часто недостатньо, а КУпАП взагалі не містить спеціальних норм, які б дозволяли вжити відповідних заходів реагування. З метою усунення зазначеного недоліку необхідно внести такі зміни та доповнення до чинного законодавства: 1) розділ XII Особливої частини КК України слід доповнити новою статтею «Стаття 297-1. Вандалізм»; 2) необхідно розширити назву глави XIV Особливої частини КУпАП, виклавши її в такій редакції: «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок, громадську безпеку та моральність», а також доповнити її новою статтею: «Стаття 173-5. Дрібний вандалізм».

Стан і тенденції вандалізму в Україні найбільш доцільно визначати через характеристику кількісних і якісних показників поширення злочинів вандалічної спрямованості.

Основними кількісними показниками вандалізму слід вважати: 1) місце вандалізму в загальній структурі злочинності; 2) кількість злочинів вандалічної спрямованості, у яких особам вручено повідомлення про підозру; 3) кількість проваджень у справах про злочини вандалічної спрямованості, які були направлені до суду з обвинувальним актом; 4) рівень поширеності окремих видів злочинів вандалічної спрямованості.

Основними якісними показниками вандалізму визнано такі: 1) географія вандалізму; 2) час учинення вандалізму; 3) спосіб учинення вандалізму; 4) засоби та знаряддя вчинення вандалізму; 5) місце вчинення вандалізму.

З метою отримання точної та достовірної інформації про стан і тенденції вандалізму в Україні необхідно вжити низку заходів, зокрема: 1) внести зміни до КК України, доповнивши його окремою статтею, що передбачиме кримінальну відповідальність за вандалізм; 2) офіційно закріпити перелік кримінально караних діянь, які необхідно кваліфікувати як вияви вандалістичної поведінки; 3) доповнити офіційно затверджені форми Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі та Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, відповідними розділами, які враховують попередні названі нами позиції; 4) внести зміни до КУпАП України, доповнивши його окремою статтею, яка передбачає адміністративну відповідальність за дрібний вандалізм; 5) доповнити офіційно затверджені форми статистичної звітності про адміністративні правопорушення відповідними розділами, які враховують попередню позицію; 6) розробити методичні рекомендації, які спрямовані на впровадження максимально чіткого та єдиного для всіх правоохоронних структур алгоритму збору, обробки та фіксації інформації про факти вандалізму; 7) вжити заходів, спрямованих на зниження рівня латентності злочинів та адміністративних правопорушень, які містять ознаки вандалізму, оскільки на сьогодні, за різноманітними даними, офіційно реєструється лише від 1 до 20 % усіх випадків його вчинення тощо.

Особа вандала визначається такими ознаками:

1) біофізіологічними, серед яких основну роль відіграють ті, що характеризують стать і вік вандалів;

2) соціально-демографічними, серед яких ключовими є ті, що характеризують громадянство й рівень освіти вандалів;

3) соціально-рольовими, основними з яких є ті, що характеризують сімейний стан і зайнятість (працевлаштованість) вандалів;

4) кримінально-правовими, серед яких ключову роль відіграють ті, що характеризують попередню протиправну поведінку, груповий характер вандалістичної поведінки, а також стан сп'яніння, пияцтво, алкоголізм вандалів;

5) морально-психологічними.

Оскільки вандальна поведінка є надзвичайно різноманітною як за зовнішньою формою вираження, так і за внутрішнім змістом, як за мотивом і метою, так і за способом та знаряддями вчинення, як за суб'єктивним, так і за об'єктивним складом, об'єктивно неможливо окреслити портрет типового злочинця вандала. Кожному окремо взятому різновиду вандалізму відповідає унікальний портрет злочинця, з власним набором біофізіологічних, соціально-демографічних, соціально-рольових і кримінально-правових характеристик.

РОЗДІЛ 3

ДЕТЕРМІНАНТИ ВАНДАЛІЗМУ ТА ЗАХОДИ ЙОГО ЗАПОБІГАННЯ

3.1. Детермінанти вчинення вандалізму в Україні

Аналізуючи детермінанти вандалізму, передусім необхідно висвітлити зміст загальнотеоретичних категорій теорії причинності, яка в кримінологічній науці має методологічне значення й значною мірою визначає сутність і зміст правової природи злочинів, розкриває соціальну сутність особи злочинця, а також слугує підґрунтям розробки заходів протидії злочинності. Як слушно зауважують науковці, теорія причинності визначає «науковий зміст кримінологічної теорії та її практичну спрямованість» [157, с. 147], а отже, «сприяє формуванню кінцевої цілі у формі визначення основних напрямів боротьби зі злочинністю, планування спільних дій правоохоронних органів, удосконалення законодавчого регулювання правових методів попередження злочинів» [1, с. 90].

Водночас, попри таке вагоме теоретичне та практичне значення, серед сучасних кримінологів так і не було досягнуто принципової єдності наукових поглядів на зміст теорії причинності. Зокрема, дехто з науковців за основу пропонує брати такі категорії, як «причини» та «умови». Інші – наполягають на доцільності розширення зазначеного переліку за рахунок включення до нього таких понять, як «фактори» й «чинники». Серед нетрадиційних підходів можна зустріти також пропозиції щодо виокремлення внутрішньоіндивідуалізованих традицій, звичок, інтересів, несприятливих умов морального формування особи злочинця, а також умов-ситуацій, передумов, мотивації тощо. Причому неоднозначними є погляди на зміст усіх перелічених вище категорій. Іноді їх застосовують як тотожні, іноді – як взаємозамінні; досить часто відбувається підміна одного поняття іншим, а також нічим не обґрунтоване розширення чи звуження їх справжнього змісту.

На жаль, обмежений обсяг нашої роботи не дозволяє повною мірою дослідити зазначену проблему, тим більше, що вона сягає за межі окресленого предмета

дослідження та потребує самостійного наукового аналізу. У зв'язку з цим, пропонуємо лише тезисно окреслити основні положення, які в загальних рисах розкривають суть основних категорій теорії причинності.

Традиційно вихідним елементом механізму детермінації в кримінології прийнято вважати *чинники*, які більшість науковців тлумачать як «рушійну силу будь-якого процесу, що визначає (обумовлює, детермінує) його характер або окремі риси» [44, с. 137; 170, с. 17]. За сприятливих обставин розвитку чинники зумовлюють появу «*передумов*» злочинної поведінки. Саме передумови спричиняють виникнення та розвиток певного процесу [114, с. 613], зокрема вчинення вандалізму. Водночас реалізовані передумови екстраполюються у відповідні *умови* вчинення злочину [44, с. 137]. Причому характерною рисою умов, яка дозволяє зрозуміти їх сутність, є те, що «самі по собі вони не можуть перетворитися в нову дійсність, а лише роблять її можливою» [44, с. 138]. Інакше кажучи, умови уможливають існування відповідних «*причин*» учинення злочинів вандалізму спрямованості.

У найбільш загальному значенні причини становлять «явище чи сукупність взаємопов'язаних явищ, які породжують за відповідних умов інше явище, що розглядається як його наслідок (результат)» [41, с. 157]. Деякі науковці, намагаючись розмежувати причини й умови, розглядають перші як «те, що виражає сутність явища й напрям його розвитку», а другі – як «те, що або сприяє, або перешкоджає дії причини, при цьому не визначаючи його сутності» [75, с. 4]. Водночас, попри наявність суттєвих відмінностей, між причинами й умовами зберігається тісний взаємозв'язок: самі по собі (без наявності причин) умови не можуть детермінувати злочин, так само як і причини не можуть реалізувати закладені в них криміногенні можливості без наявності сприятливих умов.

Причини вандалізму деталізуються в різноманітних *факторах* – категоріях, що використовуються для характеристики різноманітних сфер суспільного життя – економічної, політичної, соціальної, духовної тощо. Різні недоліки та прорахунки в цих сферах, які негативно впливають на особу, є тими безпосередніми факторами, які обумовлюють учинення злочинів вандалізму спрямованості.

Вище ми в загальних рисах розкрили співвідношення та взаємозв'язок основних категорій теорії причинності: чинників, передумов, умов, причин і факторів. Однак у науковій літературі, а також у періодичних виданнях, особливо в ЗМІ, їх нерідко ототожнюють або ж об'єднують узагальнюючим терміном «детермінанти». На нашу думку, використання цього терміна як збірного поняття, що включає в себе найрізноманітніші соціально негативні явища і процеси, які обумовлюють злочинність як свій наслідок, у цьому дослідженні є цілком прийнятним і доцільним. Адже в найбільш загальному значенні «детермінанта» означає «1) домінуючий вплив, основний чинник; 2) причину, передумову, яка сприяє певному результату» [120, с. 215]. Саме в такому узагальнюючому значенні ми пропонуємо досліджувати основні детермінанти злочинів вандалічної спрямованості.

Як ми уже неодноразово зазначали в попередніх підрозділах дисертаційного дослідження, вандалізм є досить складним правовим феноменом, який означений надзвичайним різноманіттям зовнішніх форм вираження, широкою гамою мотивів і внутрішніх спонукань, неоднорідним суб'єктним складом, різними за характером наслідками. Однак викладеним вище не обмежується складність вандалізму. Він також має неоднорідну та багаторівневу систему детермінант, які в сукупності та взаємодії активізують вандалічну поведінку особи.

Про багатоманітність криміногенних детермінант вандалізму свідчить принаймні той факт, що в сучасній юридичній літературі можна зустріти відразу кілька підходів до їх упорядкування, і всі вони концептуально відрізняються один від одного. Так, наприклад, Н. О. Горб у своєму дисертаційному дослідженні виокремлює шість основних детермінант учинення злочинів, передбачених ст. 297 КК України: 1) складна економічна ситуація в країні; 2) поширеність таких негативних явищ, як алкоголізм і наркоманія; 3) висока латентність зазначених злочинів; 4) серйозні недоліки в організації охорони місць поховань, їх утриманні та благоустрої; 5) зниження рівня духовного й морального розвитку людей, розповсюдження культу насильства та жорстокості, зневажання усталеними

нормами поведінки в суспільстві; б) недоліки у виховній роботі дітей і підлітків у сім'ї та в освітніх закладах [41, с. 158].

На нашу думку, наведений перелік хоч і є значним, однак за його межами залишилася низка причин та умов, які на сьогодні посідають чільне місце в механізмі детермінації вандалізму. Натомість у ньому згадуються детермінанти, які відіграють лише опосередковану роль у формуванні вандалісної поведінки. Це, передусім, стосується високої латентності, ступінь якої, як відомо, впливає на об'єктивність і достовірність статистичних даних, а не на причинно-наслідкові взаємозв'язки.

С. В. Перевозна, А. О. Любченко, Н. М. Савельєва обґрунтовують концептуально інший підхід до визначення системи детермінант вандалізму. Зокрема, основні причини вандалізму вони пропонують розглядати на чотирьох основних рівнях: 1) на державному і регіональному рівнях: системна криза держави, економіки, суспільства й особистості; зміна цінностей; економічна поляризація різних прошарків населення; пропаганда вандалізму і насильства в ЗМІ; контркультура, яка існує в суспільстві; 2) на місцевому рівні: неблагополуччя навколишнього середовища (сім'я, навчальний колектив, неформальні молодіжні об'єднання асоціальної спрямованості); 3) на груповому рівні: екстремальні ситуації, ізоляція, незадоволення очікувань, дискомфортність умов; 4) на особистісному рівні: педагогічна занедбаність; невихованість; соціальний інфантилізм; моральна незрілість; невірноваженість психіки; нездатність до саморегуляції. Окремо автори називають умови виникнення вандалізму: негативні стилі виховання; недостатність виховної роботи з молоддю; особливості підліткового віку; відчуження від корисних видів діяльності; депривація потреби в самореалізації; ситуативні чинники (конфлікти, стреси, які супроводжуються негативними емоційними станами) [101, с. 15; 125, с. 33].

Детально ознайомившись із запропонованим переліком причин та умов вандалізму, доцільно висловити декілька критичних зауважень. Так, хибним слід визнати віднесення до причин місцевого рівня неблагополуччя в сім'ї та навчальному колективі, оскільки, на нашу думку, ця причина найбільш повно

розкривається на особистісному рівні. Крім того, на цьому рівні виявляються такі причини, як ізоляція, незадоволення очікувань, дискомфортність умов, хоча автори розглядають їх як групові.

Ще один перелік причин, які обумовлюють виникнення вандалізму, обґрунтовує у своєму дисертаційному дослідженні О. С. Пашутіна. Зокрема, основною причиною вандалізму науковець вважає «особливості економічного розвитку, політичні погляди що панують і протидіють між собою на різних рівнях» [123, с. 11]. Водночас погіршення загальної ситуації автор розглядає як сприятливе підґрунтя для посилення впливу інших факторів, що детермінують учинення вандалізму, серед яких «недоступність різноманітних форм дозвілля, недосконалість соціально-культурного розвитку, розповсюдженість алкоголізму, наркоманії та токсикоманії» [123, с. 11]. Причини вандалізму О. С. Пашутіна пропонує також шукати в «мікросередовищі злочинця, вплив якого здебільшого визначає формування його особистості» [123, с. 11]. До соціальних умов, що сприяють вандалізму, автор відносить «низьку правосвідомість населення, його низьку правову культуру, низький рівень правового виховання, а також недоліки в діяльності правоохоронних органів» [123, с. 11].

Проаналізувавши наведений вище підхід до визначення детермінант вандалізму, ми дійшли висновку, що основним його недоліком є відсутність системності в упорядкуванні причин та умов вандалісної поведінки: усі вони перераховуються хаотично, без належного упорядкування та групування. Крім того, негативним аспектом є занадто звужений підхід до розуміння детермінант вандалізму: поза увагою автора залишилася ціла низка дійсно важливих і суттєвих причин, які пояснюють механізм виникнення вандалісної поведінки.

Отже, узагальнивши обґрунтовані в літературі наукові підходи, а також матеріали вивчених нами кримінальних проваджень у справах про злочини вандалісної спрямованості, ми дійшли висновку, що сучасний вандалізм, який має безліч зовнішніх форм вираження та складне мотиваційне підґрунтя, виникає та реалізується під дією розгалуженої системи детермінант. Значна частина з них має загальний характер і є типовою для злочинності загалом. Однак серед них є й такі,

що мають специфічний характер, з огляду на що допомагають розкрити всі тонкощі механізму детермінації вандалізму.

Для зручності аналізу, а також для максимально повного врахування всіх причин, які обумовлюють вчинення злочинів вандалльної спрямованості, ми об'єднали всі детермінанти вандалізму у дві великі групи: 1) *об'єктивні* (або, як їх іноді називають у літературі, – зовнішні) – залежать від обставин об'єктивної дійсності; 2) *суб'єктивні* (внутрішні) – залежать власне від особи. У межах кожної із зазначених груп ми виокремили кілька однорідних підгруп, зміст яких розкрили за допомогою конкретних детермінант [53, с. 169]. Нижче пропонуємо розглянути запропоновану нами систему більш детально.

1. Об'єктивні детермінанти

1.1. *Політичні детермінанти.* Політичні причини безпосередньо залежать від політичної ситуації, яка склалася на конкретному етапі розвитку нашої держави, а також від політичного курсу в найбільш важливих сферах суспільного життя країни.

Аналізуючи політичні причини вандалізму, варто звернути увагу на два важливі моменти. По-перше, більшість політичних причин має загальний характер і детермінує не лише вандалізм, а й злочинність загалом. Однак це жодним чином не применшує їх роль у механізмі детермінації вандалізму, адже політична обстановка та будь-які політичні перетворення неодмінно позначаються на інших сферах суспільного життя, визначаючи основний вектор їх розвитку. По-друге, роль і значення політичних причин у механізмі детермінації вандалльної поведінки найбільш яскраво виявляються на прикладі ідеологічного вандалізму, зокрема тих його різновидів, які вчиняються з політичних, націоналістичних, расових і релігійних мотивів. У решті випадків політичні причини відіграють переважно опосередковану роль.

Узагальнення результатів проведеного нами дослідження дозволило визначити кілька *фундаментальних причин політичного характеру, які детермінують злочини вандалльної спрямованості:*

– системна криза в політичному житті нашої країни, нестабільність політичного курсу, розконцентрованість політичної влади;

- інертність та недостатня гнучкість існуючих політичних інститутів, їх неспроможність своєчасно адаптуватися до нових соціальних вимог і запитів, а також зняти протиріччя між політичною елітою та суспільством;
- низькі державні мінімальні стандарти основних показників якості життя в Україні; ігнорування наявності, а також маніпуляційне заниження масштабів і значущості цієї проблеми;
- високий рівень корупції, бюрократизація системи управління, віддаленість пересічних громадян від носіїв влади, відчуженість від неї;
- наростання відчуття беззахисності, неспроможність більшості громадян захистити власні інтереси легітимним, консенсуальним шляхом;
- відсутність ефективних механізмів реалізації державної політики щодо захисту дитинства, невиконання Україною взятих на себе зобов'язань і рекомендацій міжнародних експертів з охорони дитинства;
- зниження рівня етнонаціональної толерантності, що призводить до збільшення виявів ксенофобії, расизму й нетерпимості, а також декларативний характер державної політики з протидії цим негативним явищам;
- обмеженість у формуванні та реалізації політики пам'яті, відсутність ґрунтовної державної стратегії вирішення конфліктних історичних питань;
- приділення недостатньої уваги розробці й упровадженню послідовної та історично обґрунтованої політики декомунізації; відсутність загального політичного консенсусу щодо оцінки радянського періоду в історії України, а також єдиної політики щодо пам'ятників цього періоду тощо.

Звісно, наведеним переліком не вичерпується вся різноманітність політичних причин вандалізму. Однак їх цілком достатньо для того, щоб констатувати надзвичайну важливість стабільного та збалансованого політичного курсу в практиці запобігання вандалізму.

1.2. *Економічні детермінанти.* Тривала політична криза не могла не позначитися на рівні економічного розвитку нашої держави. Процес реформування економічних відносин, який був розпочатий відразу ж після проголошення незалежності України, не приніс очікуваних позитивних результатів у вигляді

стрімкого економічного зростання, «вільних ринкових відносин», розвитку приватного підприємництва тощо. Навпаки, невдалі, непослідовні, досить часто суперечливі економічні реформи обумовили виникнення низки деструктивних явищ, які, на думку деяких науковців, були нехарактерними для радянського часу [29, с. 15], а стійка і тривала економічна криза в державі спричинила загострення низки соціальних проблем, однією з яких закономірно вважається стрімке зростання рівня злочинності.

Економічні детермінанти, як і політичні, мають загальний характер, а тому більшість науковців вказують на них як на опосередковані причини вандалської поведінки. Однак, на нашу думку, в окремих випадках рівень економічного розвитку нашої держави і всі взаємопов'язані з ним негативні економічні процеси необхідно розглядати як безпосередні причини вандалізму. Передусім, це стосується таких його різновидів, як корисливий і тактичний вандалізм.

Таким чином, слід з'ясувати, які *економічні причини детермінують учинення злочинів вандалської спрямованості*. Узагальнення матеріалів кримінальних проваджень у справах про вандалізм дозволив нам *віднести до їх переліку такі негативні економічні явища та процеси*:

- криза виробництва, що виявляється в масштабній ліквідації одних підприємств і суттєвому скороченні обсягів виробництва на інших; скорочення асигнувань на модернізацію виробництва, а отже, зниження конкурентоспроможності виробленої продукції та збільшення кількості фінансово неспроможних підприємств;

- безробіття; відсутність роботи й стабільного заробітку; тотальна невиплата заробітної плати; переведення робітників на неповний робочий день, відправлення в неоплачувані відпустки; скорочення соціальних виплат; «відтік» найбільш кваліфікованих працівників закордон;

- інфляція; стрімке зростання цін, зокрема на так звані соціальні товари; здорожчання комунальних послуг; дисбаланс реальних потреб населення із рівнем їх фактичного задоволення;

- зменшення рівня доходів, купівельної спроможності громадян і зниження життєвого рівня переважної більшості населення, його зубожіння;
- майнова поляризація різних прошарків суспільства; поділ населення за ознаками майнової нерівності; зростання частки незабезпечених і малозабезпечених громадян у загальній структурі населення; суттєве збільшення різниці між рівнем життя забезпечених та малозабезпечених громадян;
- суттєве скорочення фінансових асигнувань у культурно-виховну сферу; тотальне недофінансування дошкільних і шкільних навчально-виховних закладів; скорочення числа комунальних культурно-просвітницьких закладів тощо.

Усі перелічені вище детермінанти пов'язані між собою та витікають одна з одної. Саме тому їх вирішення повинно мати комплексний, всеохоплюючий характер, що, на жаль, не характерно для стратегій економічного розвитку нашої держави, які впроваджувались у національну економіку протягом останніх 28 років.

1.3. Ідеологічні детермінанти. Одним з негативних наслідків затяжної політичної кризи й економічної нестабільності є докорінне переосмислення ідеологічних цінностей. Падіння загального духовного рівня суспільства та загострення соціальних суперечностей, що відбулося на тлі руйнування державної монополії у сфері ідеології й послаблення соціального контролю за поведінкою людей, призвели до занепаду традиційних духовних цінностей, ерозії усталених норм і зразків поведінки, деформації наявного механізму передачі духовного спадку наступним поколінням та інших негативних наслідків.

Сьогодні, як справедливо зауважують деякі науковці, «вже стала очевидною моральна девальвація згори донизу основоположних загальнолюдських цінностей і біблейських заповідей, на яких століттями трималася цивілізація» [72, с. 649]. У свою чергу, загальний стан моральної атмосфери в соціумі та її різкі зміни в результаті моральної деградації суспільства нерозривно пов'язані з деструктивною поведінкою особистості [77, с. 44], одним із різновидів якої є вандалізм.

Отже, є всі підстави стверджувати, що на сучасному етапі історичного розвитку наша держава переживає наймасштабнішу морально-духовну кризу. Ідеологічні засади суспільства, які формувались протягом багатьох століть,

виявилися незахищеними перед молодим поколінням, представники якого, прагнучи задовольнити свої життєві потреби, долають межі дозволеного, посягаючи на об'єкти, що мають історичну, художню, археологічну, релігійну та іншу цінність. Причому *серед основних ідеологічних детермінант учинення злочинів вандалської спрямованості, найбільше занепокоєння викликають такі:*

- системна криза в духовній сфері життя суспільства; деформація правових, ідеологічних, моральних та інших засад суспільного життя, що спричинено «наростаючою конфліктністю, кризовими явищами, екстремістськими настроями, які негативно впливають на суспільну свідомість» [165, с. 206–209];

- деградація одних і повне руйнування інших загально визнаних духовних цінностей; докорінна зміна світогляду та переосмислення традиційних ціннісних засад; орієнтування на інноватику в соціальних відносинах;

- відсторонення держави від визначення ідеологічних орієнтирів та основних моральних засад суспільного життя; перехід від тотальних заборон до вседозволеності; втрата національної культурної ідентичності; відсутність чіткої й ґрунтовно визначеної національної ідеї, сформованої як національно-державницька ідеологія; занепад системи національного патріотичного виховання молодого покоління;

- ескалація міжнаціональних і міжрелігійних конфліктів; збільшення рівня нетолерантності та нетерпимості; активізація расизму, ксенофобії, антисемітизму; нарощення войовничого націоналізму;

- дегуманізація життя та зниження активності комунікації (особливо в містах), що обумовлено активним розвитком «технократичної цивілізації з притаманною їй автоматизацією і механізацією» [65, с. 244]; монотонність і запрограмованість людської поведінки, що прийшли на зміну природності й спонтанності;

- падіння духовного та загальноетичного рівнів розвитку людства; зниження рівня релігійності й моральності в суспільстві; несприйняття громадянами (особливо молоддю) усталених етичних норм і загальносоціальних правил поведінки;

– пропаганда культу насильства, жорстокості, цинізму, негативних виявів людської сутності в засобах масової інформації; зміщення культурних цінностей; надання переваги низьким «кітчевим» формам зарубіжного мистецтва; поява і стрімке поширення нового типу культури на основі високих технологій та комп'ютеризації;

– низький контроль за інформаційним простором, що обумовлює зміщення акцентів у системі «знаю – розумію – роблю» в бік пріоритету знань над усвідомленою відповідальністю за володіння ним [37];

– розрив «історичного континууму» [65, с. 244]; непередбачуваність майбутнього; різке зниження цінності історичного досвіду; втрата попередніх і відсутність нових традицій та ритуалів; розрив взаємозв'язку часів і поколінь;

– нарощення соціально-політичної інфантильності молоді [101, с. 16]; деморалізація та авторитарна спрямованість у спілкуванні молодого покоління;

– дезорганізація молоді; активізація діяльності неформальних молодіжних об'єднань екстремістської спрямованості, у яких домінує культ насильства й жорстокості; пропагування такими об'єднаннями ідей нетерпимості за національною, расовою, регіональною спрямованістю, політичними та іншими ідеологічними переконаннями;

– нарощення кримінальної субкультури; поширення серед молоді девіантної контркультури; посилення конформізму та свідомого несприйняття нав'язаних ідеалів і цінностей тощо.

Наведені нами вище, а також інші негативні явища свідчать про наявність системної та глибокої кризи моральності в нашому суспільстві, що нерозривно пов'язана з активізацією різноманітних форм деструктивної насильницької поведінки, одним з різновидів якої є вандалізм. Ось чому навіть такі незначні вияви вандалістської поведінки, як розбивання вікон чи розмальовування парканів, не лише завдають матеріальної шкоди, а й формують у громадян відчуття небезпеки та нестабільності, підриваючи моральні засади суспільства.

1.4. *Правові детермінанти.* Недоліки в нормативно-правовому регулюванні будь-якої сфери суспільних відносин неодмінно призводять до активізації

негативних явищ і процесів у ній. Сказане повною мірою стосується й вандалізму, на недосконалості кримінально-правової протидії якому ми наголошували в попередньому розділі дисертаційного дослідження. Водночас, як свідчать результати проведеного нами аналізу чинного законодавства, окрім відсутності прямих норм, які передбачають кримінальну й адміністративну відповідальність за вандалізм, *сучасна система нормативно-правового регулювання механізму протидії злочинам вандалізму спрямованості характеризується низкою системних недоліків*, серед яких:

- декларативний характер і популістична спрямованість більшості законодавчих актів у сфері охорони суспільної моралі, громадського порядку й безпеки;
- недосконалість нормативно-правового забезпечення реалізації державної політики у сфері протидії расизму, ксенофобії, національної чи релігійної нетерпимості;
- відсутність підзаконних нормативно-правових актів, що визначають механізм реалізації законодавчих положень у зазначених вище сферах;
- низький рівень правосвідомості, правової культури та правового виховання громадян (особливо молоді);
- відсутність на загальнодержавному рівні комплексних програм підвищення рівня толерантності в суспільстві, підвищення рівня суспільної моралі та духовності, а також протидії злочинам вандалізму спрямованості;
- низька ефективність діяльності правозастосовних органів, що призводить до поширення й закріплення у свідомості громадян уявлення про безсилля закону;
- ігнорування рекомендацій міжнародних інституцій, а також неврахування в національному законодавстві міжнародно-правових стандартів протидії злочинам вандалізму спрямованості тощо.

Вище ми перерахували лише основні, найбільш явні недоліки законодавчого регулювання механізму протидії злочинам вандалізму спрямованості. Їх усунення має стати першим і найбільш вагомим кроком на шляху покращення нормативно-правового забезпечення реалізації державної політики у сфері протидії вандалізму.

1.5. *Організаційні детермінанти.* У цій групі ми об'єднали низку негативних явищ і факторів, які зумовлюють учинення злочинів вандалльної спрямованості та які пов'язані з недосконалою роботою різноманітних установ та інституцій у цій сфері. Як свідчить узагальнення результатів проведеного нами дослідження, *до основних організаційних детермінант слід віднести:*

- розбалансованість механізму протидії злочинам вандалльної спрямованості, його невідповідність вимогам сьогодення та постійно зростаючій суспільній небезпечності вандалльної поведінки; обмежений характер такого механізму та його неспроможність охопити всі сфери суспільного життя, у яких найбільш часто виявляються акти вандалізму;

- низька ефективність інституційної організації впровадження державної політики протидії злочинам вандалльної спрямованості;

- відсутність єдиної гармонійно розвиненої та всеохоплюючої системи суб'єктів протидії вандалізму, численні недоліки в їх роботі; дублювання функцій між різними суб'єктами такої системи, що іноді унеможлиблює визначення відповідальних за виконання конкретних профілактичних заходів; відсутність спеціально призначених підрозділів, які спеціалізуються на попередженні та розкритті злочинів вандалльної спрямованості;

- відсутність конкретизації завдань, покладених на органи, які здійснюють протидію вандалізму, що перешкоджає веденню цілеспрямованої профілактичної роботи; неналежне виконання співробітниками таких органів своїх повноважень, що суттєво знижує ефективність боротьби з виявами вандалльної поведінки;

- ігнорування специфічного характеру злочинів вандалльної спрямованості в практичній діяльності правоохоронних органів; поширення на ці злочини загальних для всіх видів злочинів профілактично-попереджувальних заходів;

- відсутність комплексної та достовірної статистичної звітності, яка б дозволяла здійснювати постійний аналіз характеру, масштабу поширення та динаміки вандалізму, а також відсутність профілактичного обліку осіб, які вчинили злочини вандалльної спрямованості;

- зниження профілактичного потенціалу діяльності правоохоронних органів, які здійснюють протидію вандалізму; ігнорування принципів толерантності й гуманності профілактично-попереджувальних заходів; приділення недостатньої уваги профілактичній роботі з особами, які схильні до вчинення вандалізму;

- неузгодженість політичних, економічних, соціальних, правових, організаційних та інших заходів протидії злочинам вандалізму спрямованості; зосередження уваги на власне процесі організації та проведення заходів профілактики вандалізму, а не на їх результаті; невиконання, або ж неповне виконання попереджувальних заходів, передбачених у програмах протидії вандалізму, зокрема через неналежне матеріальне, фінансове, ресурсне та інше забезпечення;

- недостатня ефективність заходів охорони об'єктів, які становлять значну історичну, культурну, археологічну, релігійну, художню та іншу цінність; відсутність коштів на придбання та встановлення новітніх технічних засобів спостереження за такими об'єктами та їх охорони;

- неналежний контроль за утриманням і благоустроєм кладовищ та інших місць поховань; відсутність або неналежна організація на них пропускного режиму;

- легкодоступність об'єктів і предметів, на які в переважній більшості випадків посягають вандали; неналежна увага до використання «антивандальних» засобів охорони таких об'єктів і предметів;

- високий рівень латентності (як природної, так і штучної) злочинів вандалізму спрямованості, що породжує відчуття безкарності та вседозволеності; збільшення фактів неприйняття працівниками правоохоронних органів необхідних заходів реагування на заяви та повідомлення про вчинення вандалізму тощо.

Звісно, у наведеному переліку не вичерпується вся різноманітність організаційних детермінант вандалізму. Їх існує значна кількість і всі вони так чи інакше пов'язані з недоліками роботи правозастосовних органів.

1.6. *Соціальні детермінанти.* Як свідчать результати проведеного нами дослідження, злочини вандалізму спрямованості детерміновані низкою негативних

процесів, які відбуваються в соціальній сфері життя суспільства. Основні з них такі:

- зatoryжна соціально-економічна криза і, як наслідок, суттєве зниження рівня життя населення; відсутність ефективних гарантій соціального захисту громадян; зменшення уваги держави до вирішення проблем найбільш незахищених верств населення;

- соціальна нестабільність; зневажливе ставлення до соціальних норм поведінки, звичаїв і традицій; зниження загальнокультурного рівня; невихованість молодого покоління;

- знецінення людської праці; виявлення неповаги до того, що зроблено руками людини; пріоритет егоїстичних міркувань і потреб особистої зручності над загальносуспільними інтересами;

- збільшення рівня соціальної конфліктності у зв'язку з різким розшаруванням населення, що є одним із основних джерел соціальної напруги й насильницьких дій; посилення соціальної нерівності за матеріальною, політичною, національною, расовою, етнічною, релігійною, статусною та іншими ознаками; суттєве збільшення розриву між «багатими» та «бідними»;

- диференціація суспільства за ознакою матеріального достатку, що породжує почуття соціальної несправедливості, а також призводить до виникнення ілюзії правомірності негативних вчинків, які обумовлені матеріальною вигодою;

- загальна криміналізація суспільства; використання мови ворожнечі в засобах масової інформації;

- поширення в масовій свідомості ксенофобських стереотипів; збільшення виявів расизму, радикалізму, крайнього націоналізму, антисемітизму, нетерпимості, а також міжетнічних, міжрелігійних і міжнаціональних конфліктів;

- суттєве якісне та кількісне розширення асоціального та антисоціального середовища на тлі тотального зубожіння населення; маргіналізація населення, збільшення кількості бездомних громадян (особливо дітей і підлітків), осіб, які зловживають алкогольними напоями й наркотичними засобами, займаються бродяжництвом, проституцією та іншою антигромадською діяльністю, а також

неблагополучних сімей, неформальних молодіжних об'єднань асоціальної спрямованості;

- загальнодоступність алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин і, як наслідок, поширення алкоголізму, наркоманії та токсикоманії; занепад моральних цінностей та установок в нарко- та алкозалежних осіб, їх соціальна, психічна та фізична деградація;

- пропаганда жорстокості, насильства й вандалізму в засобах масової інформації, що травмує психіку особистості (особливо дітей і підлітків); обумовлює ріст агресії, бездуховності, негативно-зневажливого ставлення до інших людей; сприяє культивуванню «злочинної ідеології» серед молоді та нагнітання страху перед злочинністю;

- надання переваги спілкуванню через інтернет-ресурси, що полегшує процес налагодження контактів із особами, що мають схожі інтереси, а також дозволяє швидко об'єднатись у мобільні групи, зокрема з протиправною метою.

1.7. *Педагогічні детермінанти.* За своєю сутністю педагогічні детермінанти мають соціальний характер і є одним із різновидів попередньої проаналізованої нами групи. Однак ми все ж таки пропонуємо розглянути їх більш детально, зважаючи на ту особливу роль, яку вони відіграють у детермінаційному механізмі вандалізму.

Аналіз наукової літератури, а також матеріалів кримінальних проваджень у справах про злочини вандалізму дозволив нам визначити *низку соціально-педагогічних детермінант вандалізму, які для зручності аналізу ми об'єднали в п'ять груп.*

До *першої групи* ми віднесли негативні фактори, пов'язані із несприятливим сімейним мікросередовищем. Зокрема, це:

- криза інституту сім'ї, дезорганізація та деморалізація сімейних відносин; відсутність сімейних традицій; демонстрація батьками зневажливо-негативного відношення до загальнолюдських цінностей та обов'язкових правил поведінки;

- байдуже ставлення батьків до поведінки й потреб дітей; відсутність емоційних контактів дітей з батьками; дезадаптація дітей у суспільстві, що є наслідком деформації процесів соціалізації дітей у сім'ї;
- невихованість і бездоглядність дітей;
- негативний психологічний клімат і хвороблива моральна обстановка в сім'ї, що негативно впливають на процес ранньої соціалізації дітей;
- тривалі конфліктні взаємовідносини між членами сім'ї; постійні бійки, сварки, приниження; взаємна неповага, відвертий цинізм, грубість, жорстокість;
- негативний приклад батьків, що формує найбільш глибокі та стійкі антигромадські установки особистості (ідеться, передусім, про наявність судимостей, зокрема за вчинення насильницьких і корисливих злочинів);
- маргіналізація сім'ї: алкоголізм, наркоманія, аморальна поведінка батьків, що нерідко ретранслюється в поведінці дітей, які ще з раннього віку залучаються до пияцтва, наркоманії, токсикоманії, протиправної діяльності; сімейно-побутова сфера все частіше стає «сприятливим середовищем для розвитку і розповсюдження соціальної дезорганізації і паразитизму, алкоголізації і деморалізації, насильницької субкультури, антигромадських настанов» [40, с. 6];
- культ фізичної сили в сім'ї; звичність фізичних покарань і насильства у взаємовідносинах між батьками та дітьми;
- зневажливе ставлення батьків або дітей до праці; культ грошей, речовизм, кар'єризм у сім'ї; незайнятість дітей корисною справою;
- бідність та недостатня фінансова забезпеченість основних потреб дитини, що змушує її шукати додаткові засоби існування (переважно, протиправним шляхом) тощо.

До *другої групи* слід зарахувати негативні фактори, пов'язані з недоліками сімейного виховання, а саме:

- брак згуртованості сім'ї, а також близькості між батьками та дітьми; відсутність дружби, відвертих і довірчих стосунків між батьками й дітьми;
- байдуже ставлення батьків до потреб і проблем дітей; відсутність любові батьків до дітей або невміння її виражати; недостатність спілкування з дітьми та

проведення з ними дозвілля; незацікавленість батьків у тому, як діти навчаються, де і з ким проводять свій час;

- авторитарний стиль сімейного виховання; надмірна суворість у вихованні дітей; жорстокі покарання навіть за незначні помилки, що викликає внутрішній протест у дитини, загострює відчуття несправедливості, породжує образу й агресію;

- надмірна толерантність батьків до негативних форм поведінки дітей;

- халатне ставлення до виховання дітей; збільшення кількості сімей, де панує конфліктний стиль виховання;

- гіперопіка батьків; надмірна увага, ретельний і безперервний контроль за поведінкою дітей; позбавлення дітей самостійності, пригнічення їх активності;

- збільшення кількості дітей з бідних та неблагополучних сімей, які не відвідують, або погано відвідують школу; збільшення кількості безграмотних дітей тощо.

До *третьої групи* належать негативні фактори, пов'язані з недоліками шкільного виховання, зокрема:

- несприйняття адміністрацією навчальних закладів вандалізму як проблеми освітнього середовища, тоді як більшість науковців пов'язує його з «особливостями структурування та наповнення предметно-просторового середовища, з яким взаємодіють учні» [93];

- відсутність у навчальних закладах спеціально розроблених просвітницьких програм, спрямованих на протидію вандалізму, підвищення загального культурного й духовного рівня молоді; недостатність виховної роботи з дітьми;

- хронічне недофінансування освітньої сфери, що обумовлює суттєве відставання матеріально-технічного забезпечення навчальної бази від задекларованих урядом стандартів;

- відсутність взаємозв'язку навчальних закладів із сім'ями учнів; деформація взаємовідносин у системі «учень – батьки – школа»; незацікавленість педагогічного колективу позашкільним життям учнів, умовами його проживання, взаємовідносинами в сім'ї та з однолітками;

- негативне ставлення дітей до школи та педагогічного колективу; відсутність довірчих відносин між учнями й учителями; конфлікти з вчителями;
- різке збільшення кількості дітей, які мають проблеми з навчанням; складність сучасних освітніх програм;
- формальний підхід вчителів до педагогічної та виховної роботи; низький рівень їх педагогічної майстерності; небажання або невміння вчителів пробудити в учнів пізнавальний інтерес до навчання;
- незацікавленість учнів у навчанні; низька успішність; часті прогули шкільних занять; відсутність належного контролю батьків і педагогів за тим, як діти проводять свій вільний час;
- низький соціальний статус деяких дітей в учнівському колективі; їх педагогічна занедбаність, невихованість;
- неефективна система шкільних покарань (у тому числі за акти дрібного вандалізму), яка не враховує психологічні та соціально-педагогічні причини виникнення подібних поведінкових реакцій з боку учнів, індивідуальні та вікові психологічні особливості підлітків;
- низька якість індивідуально-профілактичної роботи з учнями, які вчинили акти дрібного вандалізму; відсутність індивідуального підходу до виховної роботи з «важкими» учнями та учнями групи ризику; несвоєчасне діагностування антигромадських поглядів учнів, невжиття відповідних заходів з нейтралізації та усунення негативних факторів соціального середовища тощо.

Четверту групу становлять негативні фактори, пов'язані з недосконалістю системи позашкільної зайнятості, а саме:

- суттєве скорочення бюджетного фінансування системи позашкільного навчання і виховання; перекладання тягаря матеріально-технічного забезпечення функціонування такої системи з державного бюджету на місцевий;
- недостатня розвиненість системи позашкільної зайнятості дітей і молоді, особливо в селах та маленьких містах;

- розформування більшості успішно існуючих за радянських часів позашкільних організацій (піонерських, комсомольських) і заповнення цієї ніші менш масштабними формами організації дозвілля;

- покладання всієї відповідальності за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, на її батьків;

- комерціалізація практично всіх соціальних сфер життя, що суттєво скоротила можливості дітей із малозабезпечених сімей відвідувати секції та гуртки;

- небажання учнів відвідувати додаткові заняття, позашкільні гуртки, корисно та пізнавально проводити дозвілля, займатися спортом;

- збільшення кількості дітей з бідних і неблагополучних сімей, які не мають змоги задовольняти свої творчі й культурні потреби.

До *п'ятої групи* належать фактори, пов'язані з негативним впливом найближчого соціального оточення, серед яких:

- спостереження за поведінкою інших осіб (рідних і близьких, однокласників, друзів, сусідів, знайомих), яка має деструктивний, руйнівний, агресивний, насильницький характер;

- наявність у колі друзів тих, хто постійно виявляє неповагу й цинізм до суспільства, нехтує загальноприйнятими нормами та правилами поведінки;

- постійні конфліктні відносини з батьками, вчителями, однокласниками та іншими особами з найближчого оточення;

- негативні взаємовідносини в колективі, які мають деструктивний характер; відсутність взаємоповаги та взаємодопомоги;

- пропагування деякими неформальними молодіжними організаціями агресивних форм соціального протесту, який нерідко супроводжується агресивними вандалськими діями, тощо.

Таким чином, наведені соціально-педагогічні детермінанти, на перший погляд, мають обмежений характер, оскільки переважно стосуються підліткового (дитячого) вандалізму. Водночас це далеко не так. Як відомо, соціалізація особи починається із сім'ї та навчальних закладів. Саме тут протікає складний процес формування особистості, становлення її поглядів, інтересів, потреб. У сім'ї в особи формуються

початкові та найбільш стійкі уявлення про традиційні духовні та культурні цінності, етичні норми та правила поведінки, зокрема уявлення про добро і зло, честь і гідність, совість і справедливість. У навчальних закладах вона отримує досвід суспільного існування, набуває не лише знання, а й навички соціальної поведінки, удосконалює культурні, духовні, етичні якості.

Набуті впродовж ранніх років знання та соціальний досвід міцно вкорінюються у свідомості особи та її поглядах, визначають характер її поведінки протягом усього життя. Отже, здоровий і міцний духовно-культурний фундамент особи, який був закладений сім'єю та школою, у подальші роки її життя слугує своєрідним імунітетом від негативного впливу мікросередовища. І, навпаки, недоліки та прогалини в сімейному і шкільному вихованні призводять до того, що особа не володіє необхідними навичками дисципліни, самооцінки та соціального контролю, не має належного морального загартовування, не спроможна знаходити правильний вихід зі складних життєвих ситуацій, адекватно оцінювати свої вчинки та вчинки інших. Ці та інші негативні якості є підґрунтям виникнення й розвитку схильності особи до деструктивної, руйнівної, насильницької, агресивної, зокрема вандалської, поведінки.

2. Суб'єктивні детермінанти

2.1. Низький духовний і культурний рівень особистості. Вище ми вже з'ясували, наскільки важливу роль у детермінаційному механізмі вандалської поведінки відіграють негативні ідеологічні фактори. Переоцінка усталених загальнолюдських цінностей і моральних принципів, яка відбулася в нашому суспільстві останніми роками, призвела до того, що дедалі більше людей пріоритетними визнають матеріальні, а не духовні цінності. Таке стрімке падіння загальнокультурного рівня суспільства негативно позначилося на духовному й моральному рівні його членів, свідченням чого є суттєве збільшення кількості деструктивних, руйнівних, агресивних, насильницьких актів поведінки, зокрема вандалізму.

Узагальнивши результати проведеного нами аналізу кримінальних проваджень у справах про злочини вандалської спрямованості, а також

проаналізувавши наукову літературу, ми дійшли висновку, що *серед основних негативних факторів духовного та культурного життя, які детермінують вандальну поведінку особи, найбільше занепокоєння викликають такі:*

- ціннісна деградація, деструкція ціннісної сфери та життєвих орієнтирів особистості;
- загальний низький рівень культури, моральних уявлень і соціально прийнятих навичок поведінки;
- вияв неповаги та зневажливого ставлення до інших членів суспільства, до їх особистого простору, поглядів, переконань, власності;
- спотворення основних моральних, етичних, духовних цінностей та установок;
- несформованість особистісних структур, педагогічна занедбаність;
- інфантильність, нестійкість і мінливість системи ціннісних орієнтацій, загальна соціальна пасивність, уникнення відповідальності за власні вчинки;
- сприйняття матеріальних цінностей як основного показника особистого успіху та розуміння успіху як орієнтиру сенсу життя;
- викривлене сприйняття суспільства та свого місця в ньому;
- невідповідність і суперечність поглядів і бажань загально визнаним суспільним нормам та правилам поведінки;
- набуття негативного асоціального досвіду (у сім'ї, школі, неформальній групі, трудовому колективі);
- формування стійкої деструктивної спрямованості в умовах певної асоціальної субкультури [37, с. 46–52];
- схильність до насильства в результаті засвоєння субмоделей соціальної поведінки, передусім у специфічному оточенні (армія, тюрма, секта, злочинна група) [39, с. 38];
- відсутність необхідних навичок саморегуляції, самоконтролю та дисципліни;
- надмірне перебування у віртуальному середовищі (комп'ютерні ігри, соціальні мережі, чати тощо) та перенесення правил існування у ньому в об'єктивну

реальність, що унеможлиблює адекватне сприйняття навколишньої дійсності, а також суттєво ускладнює прогнозування наслідків своїх вчинків;

- відсутність соціального контролю за поведінкою дитини, зловживання можливостями дистанційного виховання (через телефонні дзвінки, Інтернет тощо), що призводить до хаотичного та безконтрольного формування системи ціннісних орієнтацій тощо.

2.2. Порушення процесу соціалізації особистості. Соціалізація особистості – це процес її входження в соціальне середовище, засвоєння й активного відтворення нею соціально-культурного досвіду, культурних цінностей, норм, моралі, традицій, соціальних ролей тощо. Соціалізація є обов'язковим фактором розвитку особистості і якщо в її процесі відбуваються певні відхилення, це неодмінно позначається і на змістовому наповненні системи цінностей особистості, і на характері її поведінки.

Аналіз сучасних соціальних умов життя дозволив нам визначити *декілька основних детермінант вандальної поведінки, зумовлених різноманітними порушеннями процесу соціалізації особистості*, а саме:

- зловживання алкогольними напоями (пияцтво, алкоголізм), наркотичними засобами, психотропними речовинами (наркоманія, токсикоманія);
- наявність постійних конфліктів у найближчому соціальному оточенні (у сім'ї, за місцем навчання, проживання, роботи);
- загальна девіантність особистості, її схильність до протиправної, антигромадської поведінки;
- підвищений рівень конформності, що полегшує входження особи до складу неформальних об'єднань, нерідко протиправної спрямованості; неспроможність протидіяти негативним правилам і принципам, які панують у таких групах;
- належність до певної субкультури (фанати, графісти, скінхеди тощо) та підкорення тим правилам, які для неї характерні;
- депривація потреби в самореалізації в соціально корисних видах діяльності;

– засвоєння в сім'ї та школі таких поведінкових шаблонів, які виявляються недоречними в нових соціальних умовах її життєдіяльності або суперечать загальноприйнятим нормам і правилам поведінки;

– наявність попереднього протиправного досвіду, зокрема вчинення актів вандалізму тощо.

2.3. Відхилення в поведінці та способі життя особи. Як свідчать результати проведеного нами дослідження, акти вандалізму вчиняються не лише внаслідок порушення процесу соціалізації особистості. Досить часто вони є результатом дії низки факторів, які пов'язані з негативною поведінкою особи, а також із несприятливими умовами її життя. На відміну від детермінант, які ми віднесли до попередньої групи, ця група негативних причин та умов вандалізму виникає зазвичай спонтанно, і їх дія обмежена в часі.

Серед *основних детермінант, які ми відносимо до цієї групи*, варто виокремити такі:

– відсутність в особі бажання, можливості з користю використовувати свій вільний час;

– нездатність особи до саморегуляції, самоконтролю та самодисципліни;

– обмеження або відсутність в особі можливостей для самореалізації, виявлення своїх здібностей, особистих якостей, розкриття потенціалу;

– небажання або неспроможність конструктивної взаємодії, неконкурентоздатність особи, що породжує бажання самоствердитись шляхом агресивних, деструктивних, руйнівних і насильницьких дій;

– неадекватна самооцінка та занижений рівень домагань;

– дискомфортність умов проживання, навчання, роботи, бажання їх змінити, удосконалити, підлаштувати під особисті потреби;

– постійні або затяжні конфлікти в сім'ї, за місцем проживання, роботи чи навчання;

– прагнення задовольнити особисті потреби, досягнути бажаного результату, збагатитись, отримати матеріальні блага чи будь-яку іншу вигоду тощо.

2.4. Розлади емоційно-вольової сфери. Дослідження емоційно-вольової сфери завжди відіграло особливу роль у з'ясуванні детермінант злочинної поведінки загалом, зокрема вандалізму. Це, передусім, пов'язано з тим, що саме воля та емоції визначають мотиви поведінки особи, дозволяючи розкрити специфічні особистісні якості й характеристики вандала.

У першому розділі дисертаційного дослідження було детально проаналізовано мотиваційну сферу вандалізму, а також визначено та класифіковано основні мотиви вандалістичної поведінки. У зв'язку з цим, нижче ми пропонуємо лише тезисно навести *найбільш поширені розлади емоційно-вольової сфери особи, які слугують підґрунтям більшості мотивів вандалізму і детермінують вандалістичну поведінку:*

- відкрита зневага до людської гідності, оточуючих, суспільства, правил людського співіснування;
- загострення ксенофобських поглядів та переконань, нетерпимість і нетолерантність за ознаками статі, віку, раси, кольору шкіри, національності, віросповідання тощо;
- бажання помститись, що виникає на ґрунті міжособистісних неприязних стосунків і слугує важливою формою захисного заміщення, оберігаючи психіку особи від надмірних перевантажень та дозволяючи вимістити накопичену агресію; як правило, є відповіддю на заподіяну образу, приниження, утиски, несправедливість тощо;
- потреба в самоствердженні та самореалізації, що нерідко поєднується із накопиченим почуттям гніву, зневіри, недооцінки, розчарування;
- прагнення підвищити свій соціальний статус: завоювати та зміцнити свій особистий авторитет, привернути до себе увагу, виділитись із «сірої маси», виразити сміливість, продемонструвати силу, заслужити повагу однолітків, здобути престиж, домінування, зайняти лідируючі позиції в групі тощо;
- бажання дослідити можливості свого впливу на суспільство; висловити цинічний протест проти правил громадського співжиття;
- прагнення особи задовольнити свої егоїстичні спонукання та естетичні потреби, продемонструвати власний погляд і відношення до естетики оточуючого

середовища, усунути наявні в ньому незручності та дискомфорт, удосконалити його відповідно до своїх персональних потреб та інтересів, зробити його більш зручним і комфортним;

- висловлення протесту, що може виражати незгоду з усталеними, багатовіковими традиціями; свідоме несприйняття норм і правил, які обмежують особисту свободу; зворотну реакцію на скасування чи обмеження будь-яких прав і законних інтересів тощо;

- вияв цікавості, надмірна допитливість, «руйнівне експериментаторство», прагнення зрозуміти, як працює система чи окремі її елементи, що виражається в руйнівному, деструктивному пізнанні;

- бажання зняти емоційну напругу та роздратованість, вимістити свої негативні емоції та переживання, отримати емоційну розрядку;

- загострення почуття індивідуалізму, егоцентризму, інтолерантності;

- емоційне вигорання та професійна деформація, прагнення привернути до себе увагу, отримати нові емоції та враження тощо.

2.5. *Особливості психофізичного стану.* Ця група детермінант тісно пов'язана з попередньою, оскільки негативні фактори, які до неї входять, також значною мірою характеризують мотиваційну сферу вандалізму.

Як свідчать результати проведеного нами дослідження, вандальну поведінку особи обумовлюють такі негативні психофізичні стани:

- алкогольне або наркотичне сп'яніння, сильне душевне хвилювання та інші стани, що супроводжуються розгальмовуванням психічних реакцій, забезпечуючи вихід гніву та розрядку у вигляді дій руйнівного характеру;

- злість, гнів, ворожість, цинізм, жорстокість, нігілізм, неприязнь до інших людей, огида й інші стани, які обумовлюють виникнення бажання нанести комусь шкоду, вимістити свою роздратованість на сторонньому об'єкті;

- тривожність, соціопатичність, нервова дратівлива слабкість, імпульсивність, психологічна невірноваженість та інші відхилення, які пов'язані з нестійкістю психіки чи перебування особи в різноманітних фрустраційних станах;

- виражена чутливість і вразливість, неспроможність до самореалізації та інші стани, які свідчать про емоційну нестабільність особи, її нездатність контролювати негативні емоції;

- заздрість і ревності, які обумовлюють виникнення бажання знищити предмети, що належать комусь, нанести шкоду об'єктам, які викликають захоплення і є цінними для когось, і отримати задоволення від заподіяної шкоди;

- нудьга, що штовхає особу до пошуку нових вражень, гострих відчуттів, породжує бажання відволіктися, розважитися, відчути адреналін і сильні емоції, «піти проти правил», діяти швидко, не задумуючись над наслідками;

- втома, дратівливість, напруженість, розчарування, зневіра, незадоволення очікувань та інші стани, які обумовлюють виникнення та поглиблення стресу, тощо.

2.6. *Психологічні відхилення.* Вроджені або набуті психологічні вади теж відіграють вагомую роль у механізмі детермінації вандалізму. Водночас через свій специфічний характер їх виявлення та аналіз має відбуватись у межах окремого наукового дослідження. Саме тому нижче ми в загальних рисах окреслимо систему основних психологічних детермінант вандалізму, яка має орієнтовний характер і є доцільною лише в межах цього дисертаційного дослідження.

Отже, з усіх психологічних відхилень вандалістичного поведінку з високою ймовірністю детермінують такі: неврівноваженість психіки; акцентуації характеру; реакції емансипації та групування; соціальний інфантилізм; підвищений рівень тривожності, агресивності й імпульсивності; нездатність до саморегуляції; емоційна нестійкість; загострення схильностей до наслідування, навіювання, зараження, підпорядкованості; вроджені психопатії; аномальні відхилення в розвитку вищої нервової діяльності; сексуальні девіації, такі як некрофілія, некросадизм, некрофагія, фетишизм, пігмаліонізм, полюціонізм, піролагнія тощо.

Підсумовуючи викладене в цьому підрозділі, зазначимо, що складна правова природа та багатоманітність зовнішніх форм вираження вандалізму обумовлюють складний характер і багатогранність його детермінаційного механізму. Свідченням цього є обґрунтована нами вище багаторівнева розгалужена система негативних факторів, які обумовлюють учинення злочинів вандалістичної спрямованості. Водночас

варто наголосити, що розподіл окремих причин та умов вандалізму на групи й підгрупи має досить умовний характер. Усі детермінанти перебувають між собою у тісному взаємозв'язку та взаємодії, впливають одна з одною, доповнюють і розвивають одна одну. Саме тому на практиці досить важко, і в абсолютній більшості випадків практично неможливо визначити якусь одну детермінанту, яка обумовила вчинення окремо взятого акту вандалізму. Всі вони мають комплексний характер.

Зазначена обставина (ідеться про комплексний характер детермінаційного механізму вандалізму) має бути обов'язково врахована під час розробки та впровадження заходів профілактики злочинів вандалізму спрямованості.

3.2. Основні напрями запобігання вандалізму в Україні та шляхи підвищення ефективності протидії злочинам вандалізму спрямованості

На всіх етапах розвитку суспільних відносин збільшення кількості актів вандалізму у свідомості громадян завжди асоціювалось із падінням загального культурного рівня, загостренням соціальних суперечностей, девальвацією духовних цінностей і моральних підвалин суспільства. Вандалізм, як зауважують науковці, – це не просто соціальне відхилення, це «свідчення відсутності в суспільстві чітких суспільних норм і правил» [124, с. 145]; «це записка-попередження суспільству, що наявна соціальна система більше непридатна» [130, с. 112].

Кількісні та якісні характеристики злочинів вандалізму спрямованості є своєрідним барометром, який визначає «рівень морального стану суспільства» [29, с. 69]. Однак, як свідчать офіційні статистичні дані та результати нашого власного соціологічного дослідження, на сьогодні цей рівень є незадовільним і викликає серйозні занепокоєння. Стабільно зростаюча кількість злочинів вандалізму спрямованості, посилення їх агресивності, жорстокості й безжальності, збільшення розміру заподіяних ними збитків свідчить про системну кризу моральності, низький рівень культури суспільства, зростання рівня правового нігілізму та конфліктності.

Отже, з викладеного вище випливає, що *основним напрямом підвищення ефективності запобігання злочинам вандальної спрямованості є розробка та впровадження широкого комплексу заходів профілактики вандалізму.*

Переходячи до безпосереднього дослідження основних напрямів запобігання вандалізму, варто побіжно з'ясувати сутність і зміст профілактики, а також визначити її структуру й основні складові.

«Запобігання злочинності» є базовою категорією кримінологічної науки, а також своєрідним фундаментом, на якому базуються всі її підрозділи. Водночас, попри таке важливе науково-теоретичне значення, науковці донині не досягли принципової єдності поглядів на її сутність і зміст. Відсутній єдиний підхід також і до визначення відмежування профілактики від інших суміжних категорій. Суперечливими є позиції науковців щодо структури запобігання.

На жаль, обмежений обсяг дослідження не дозволяє більш детально проаналізувати обґрунтовані в літературі наукові підходи до вирішення всіх перерахованих вище суперечливих питань. Крім того, їх розгляд сягає за межі визначеного нами предмета дослідження та вимагає звернення до спеціальної літератури. У зв'язку з цим, пропонуємо лише тезисно окреслити узагальнене розуміння запобігання та її складових, яке дасть змогу нам розкрити специфіку протидії злочинам вандальної спрямованості.

Як свідчить проведений нами аналіз наукової літератури, з метою позначення заходів, спрямованих на недопущення злочинів, науковці останнім часом пропонують вживати відразу декілька понять, зокрема «профілактика», «запобігання», «попередження», «протидія», «боротьба», «превенція» тощо. І хоча вони є досить близькими за правовою природою, однак, на нашу думку, усі вони мають різний зміст і смислове навантаження, а також специфічний механізм соціальної дії. Водночас, зважаючи на той факт, що в юридичній літературі відсутня однастайність наукових поглядів на зміст цих понять та їх співвідношення між собою, а в нормативно-правових актах вони досить часто використовуються як тотожні, для зручності викладу матеріалу ми пропонуємо обрати лише один з них. На нашу думку, це має бути термін «профілактика», який є традиційним і найбільш

вживаним як в науковій літературі та в чинному законодавстві, так і в повсякденному житті. Відразу ж зауважимо, що такий підхід у жодному разі не вплине на об'єктивність і практичну значущість зроблених нами висновків, тим більше, що на відміну від кримінологічної теорії, метою якої є розробка й уніфікація понятійно-категоріального апарату, кінцевим завданням нашого дослідження є розробка найбільш ефективних заходів протидії злочинам вандалізму спрямованості.

Що стосується розуміння сутності й змісту терміна «запобігання», то тут теж можна зустріти широкий спектр наукових трактувань. Їх узагальнення дозволило нам дійти висновку, що *в найбільш загальному значенні запобігання вандалізму є врегульованою нормами права соціально-управлінською діяльністю як державних, так і недержавних суб'єктів з розробки та реалізації заходів, спрямованих на виявлення й усунення детермінант вандалізму, а також здійснення корегуючого впливу на осіб, схильних до вчинення злочинів вандалізму спрямованості.*

Запобігання вандалізму, як і профілактика злочинності загалом, має складну структуру, яка охоплює різноманітні за своїм характером і змістом заходи, спрямовані на виявлення та нейтралізацію причин і умов учинення злочинів вандалізму спрямованості, їх запобігання та припинення. Різноплановий характер таких заходів обумовлює потребу в їх класифікації, яка, своєю чергою, дозволяє правильно підібрати методи, способи, прийоми, засоби, характерні для кожного її рівня, а також визначити суб'єктів, відповідальних за їх реалізацію. Однак, як свідчать результати проведеного нами дослідження, на сьогодні в кримінологічній теорії обґрунтовано різні, іноді діаметрально протилежні, позиції щодо класифікації заходів запобігання. Їх аналіз та узагальнення дає змогу констатувати, що для нашого дослідження *найбільш прийнятною є тричленна структура попереджувальної діяльності, у межах якої чітко виокремлюють заходи загальносоціальної, спеціальної та індивідуальної профілактики вандалізму.*

Оскільки наведений вище підхід до класифікації профілактичних заходів на сьогодні є домінуючим у науковій літературі, а також міцно закріпився в

правозастосовній діяльності й чинному законодавстві, під час визначення основних заходів профілактики вандалізму за основу пропонуємо взяти саме його.

1. Заходи загальносоціальної профілактики вандалізму. Як було доведено в першому розділі дисертаційного дослідження, вандалізм є соціальним явищем. Тому його профілактика передусім має бути спрямована на розв'язання проблем, які існують в основних сферах життєдіяльності суспільства – політичній, економічній, соціальній, культурно-виховній тощо. Ю. М. Антонян з цього приводу досить влучно зауважує: «Навряд чи можна очікувати зниження рівня злочинності, якщо не будуть вирішені питання забезпечення населення необхідними товарами і послугами, якщо не буде значно покращена виховна робота, а також не знижена соціальна напруженість у суспільстві» [6, с. 211]. Розв'язання цих, а також низки інших проблем, які гальмують подальший розвиток суспільства, і є основним завданням загальносоціальної профілактики вандалізму.

Проаналізувавши обґрунтовані в літературі наукові підходи до розуміння сутності й змісту загальносоціальної профілактики злочинності, а також урахувавши специфічний характер злочинів вандалізму, ми дійшли висновку, що *в найбільш загальному значенні загальносоціальною профілактикою вандалізму слід вважати врегульовану чинним законодавством діяльність спеціально уповноважених суб'єктів з розробки та реалізації заходів, спрямованих на виявлення, усунення та нейтралізацію негативних факторів політичного, економічного, соціального, ідеологічного, культурно-виховного, організаційно-управлінського та правового характеру, які загострюють соціальні протиріччя і гальмують подальший розвиток суспільства.*

Запропоноване нами визначення є найбільш оптимальним та універсальним, оскільки не лише розкриває зміст і спрямованість загальносоціальної профілактики вандалізму, а й дозволяє отримати загальне уявлення про її структуру. Зокрема, *усі заходи загальносоціальної профілактики ми пропонуємо об'єднати в сім груп: політичні, економічні, соціальні, ідеологічні, культурно-виховні, організаційно-управлінські, правові.* Вказані заходи впливають на певну сферу суспільного життя,

нейтралізуючи відповідні причини та умови, які детермінують учинення злочинів вандалльної спрямованості. Пропонуємо розглянути їх більш детально.

1.1. Політичні заходи загальної профілактики вандалізму. Ця група заходів профілактики спрямована на подолання системної кризи в політичному житті, а також на загальне покращення політичної ситуації в країні.

Основними політичними заходами профілактики вандалізму, на нашу думку, яку підтверджують також результати проведеного анкетування (додатки Б та В), варто визнати такі:

- формування цілеспрямованої державної політики протидії злочинам вандалльної спрямованості; розробка на загальнодержавному рівні комплексних програм профілактики вандалізму; вжиття заходів забезпечення реалізації зазначених програм на місцях;

- розробка й забезпечення реалізації державних програм загальноекономічного, загальносоціального, культурного та духовного розвитку суспільства;

- підвищення державних мінімальних стандартів основних показників якості життя населення;

- зміцнення законності у сфері захисту прав і свобод громадян; посилення державного контролю за дотриманням вимог Конституції та інших нормативно-правових актів, що закріплюють основоположні права і свободи людини та громадянина; розширення можливостей громадян у сфері захисту своїх прав і законних інтересів;

- провадження раціональної державної політики щодо подолання міжнаціональних, міжетнічних і расових конфліктів; забезпечення реалізації державних програм протидії ксенофобії, расизму й нетерпимості;

- розробка довготривалої державної стратегії вирішення конфліктних історичних питань; розробка та впровадження послідовної й історично обґрунтованої політики декомунізації;

- впровадження більш ефективних механізмів реалізації державної політики щодо захисту дитинства та зміцнення інституту сім'ї; вжиття заходів, спрямованих

на забезпечення виконання Україною взятих на себе зобов'язань та рекомендацій міжнародних експертів з охорони дитинства;

– утілення в життя, зокрема в чинне законодавство, загальновизнаних міжнародних стандартів у сфері протидії злочинам вандалної спрямованості; охорони об'єктів культурної спадщини; протидії виявам ксенофобії, дискримінації, нетерпимості тощо.

1.2. Економічні заходи загальної профілактики вандалізму. Ця група заходів профілактики спрямована на підвищення загального рівня економічного розвитку нашої держави, а також подолання затяжної економічної кризи й усіх пов'язаних з нею негативних економічних наслідків.

Серед *основних економічних заходів профілактики вандалізму* опитані нами респонденти (додатки Б та В) виокремили такі:

– розробка та впровадження принципово нової програми соціально-економічного розвитку нашої держави; прийняття збалансованого, соціально орієнтованого державного та місцевих бюджетів;

– збільшення обсягу фінансування загальнодержавних і місцевих програм, спрямованих на загальне зростання добробуту і благополуччя громадян, збільшення рівня їх доходів, підвищення купівельної спроможності;

– зменшення рівня інфляції, посилення державного контролю за ціноутворенням, особливо на так звані «соціальні» товари; впровадження обґрунтованих тарифів на комунальні послуги;

– розробка та впровадження заходів, спрямованих на зменшення частки незабезпечених і малозабезпечених сімей; запровадження додаткових форм допомоги таким сім'ям;

– розробка та впровадження державних програм відродження національної економіки; динамічний і прогресивний розвиток виробництва, відновлення роботи підприємств; модернізація виробництва, підвищення його ефективності; впровадження досягнень науково-технічного прогресу та підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції; усебічне підтримання вітчизняних виробників;

- вжиття заходів щодо зниження рівня безробіття; створення нових робочих місць; зміцнення державних гарантій підготовки, перепідготовки та працевлаштування молоді й інших соціально незахищених верств населення (осіб пенсійного та передпенсійного віку, інвалідів, осіб, які звільнились з місць позбавлення волі, тощо);
- розширення системи соціальних виплат; гарантування на державному рівні мінімального соціального пакету всім категоріям працівників;
- збільшення рівня фінансових асигнувань у культурно-виховну сферу; виділення додаткових фінансових ресурсів на розвиток соціальної інфраструктури, створення нових і модернізацію наявних дошкільних, шкільних навчально-виховних, культурно-просвітницьких, санаторно-лікувальних закладів;
- сприяння створенню та діяльності позабюджетних фондів надання допомоги найбільш соціально незахищеним верствам населення; забезпечення пільгових умов діяльності благодійних і волонтерських організацій тощо.

1.3. Соціальні заходи загальної профілактики вандалізму. Ця група заходів профілактики спрямована на подолання негативних процесів, які відбуваються в соціальній сфері життя суспільства, а також на забезпечення реалізації основних соціальних прав громадян: на гідний рівень життя, на працю, відпочинок, освіту, житло, власність, охорону здоров'я тощо.

Першочерговими соціальними заходами профілактики вандалізму, на думку опитаних нами респондентів (додатки Б та В), мають стати такі:

- забезпечення високих соціальних стандартів і гідних умов життя для всіх верств населення; підвищення загального життєвого рівня населення;
- зміцнення базових соціальних цінностей; перегляд у бік підвищення державних мінімальних стандартів і єдиних вимог до основних показників якості життя населення;
- соціальна орієнтація держави на всебічну підтримку та гармонійний розвиток молодого покоління;
- виявлення, усунення та нейтралізація соціальних протиріч; стабілізація та зниження рівня соціальної напруженості; нейтралізація негативних кризових явищ і

процесів в економічному та суспільно-політичному житті, які детермінують дезорганізацію суспільства, підвищують загальний рівень агресивності й деструктивності;

- подолання соціальної нерівності за матеріальною, політичною, національною, расовою, етнічною, релігійною та іншими ознаками;
- поліпшення соціально-побутових умов життя населення;
- розроблення та реалізація принципово нових програм державної підтримки сімей з дітьми; всебічне сприяння та надання допомоги у вихованні дітей малозабезпеченими, неповними, неблагополучними сім'ями;
- розширення мережі будинків сімейного типу; забезпечення належних умов для їх функціонування;
- посилення заходів боротьби із сімейно-побутовим (домашнім) насильством; надання необхідної допомоги потерпілим від сімейно-побутового (домашнього) насильства;
- створення належних умов для соціальної адаптації та захисту прав дітей-сиріт, дітей, які залишилися без батьківського піклування, дітей із багатодітних, неповних, малозабезпечених сімей; надання всебічної підтримки та допомоги таким дітям;
- надання всебічної соціальної допомоги найбільш вразливим верствам населення (особам похилого віку, багатодітним сім'ям, сиротам тощо);
- надання необхідної допомоги особам, які опинились у складних життєвих ситуаціях (тимчасово переміщеним особам, переселенцям, особам, які не мають постійного місця проживання або були вимушені його залишити тощо); забезпечення таким особам мінімально необхідного рівня харчування та медичного забезпечення; організація для них місць нічного або тимчасового перебування; сприяння у працевлаштуванні таких осіб тощо.

1.4. Ідеологічні заходи загальної профілактики вандалізму. Зазначена група заходів профілактики спрямована на покращення загального духовного рівня суспільства й основних моральних засад суспільного життя.

На думку опитаних нами респондентів (додатки Б та В), до основних ідеологічних заходів профілактики вандалізму належать такі:

- подолання системної кризи в духовній сфері життя суспільства; розвиток ідеологічних, релігійних, моральних, загальноетичних та інших засад суспільного життя;
- вжиття заходів, спрямованих на формування гармонійно розвиненої, високодуховної особистості;
- відтворення зруйнованих загальноновизнаних духовних цінностей, традиційних моральних засад суспільного життя, ідеологічних орієнтирів, національної культурної ідентичності;
- розробка й впровадження в життя чіткої й ґрунтовно визначеної національної ідеї, сформованої як національно-державницька ідеологія; відтворення зруйнованої системи національного патріотичного виховання молодого покоління;
- здійснення жорсткого контролю за діяльністю ЗМІ та інформаційним простором; негайне вжиття заходів реагування на будь-які випадки пропаганди жорстокості, насильства, цинізму, розпусти, аморальності, вандалізму та інших негативних виявів людської сутності в ЗМІ;
- усунення загальних причин конфліктності й соціальної напруги;
- розробка та реалізація заходів протидії дискримінаційним явищам у суспільстві; швидке й адекватне реагування на правопорушення, вчинені на расовому, етнічному та релігійному ґрунті;
- вжиття заходів протидії виявам екстремізму й агресивного націоналізму; оперативне розв'язання міжетнічних, міжрелігійних і міжнаціональних конфліктів;
- посилення державного контролю за діяльністю неформальних молодіжних об'єднань екстремістської спрямованості, у яких домінує культ насильства та жорстокості тощо.

1.5. Культурно-виховні заходи загальної профілактики вандалізму. Ця група заходів профілактики спрямована на загальне підвищення культурного й освітнього рівнів громадян.

Серед основних культурно-виховних заходів профілактики вандалізму опитані нами респонденти (додатки Б та В) виокремлюють:

- удосконалення форм і методів морального, культурного, духовного, патріотичного та естетичного виховання громадян, особливо молоді; орієнтація на виховання гармонійно розвиненої особистості, законослухняного громадянина;
- формування суспільної свідомості, орієнтованої на базові загальнолюдські цінності; вжиття заходів, спрямованих на подолання правового нігілізму та соціального паразитизму;
- сприяння розвитку в громадян високого рівня правосвідомості та правової культури, а також формування почуття патріотизму, високої політичної культури та трудової моралі;
- розробка державних програм, спрямованих на популяризацію культурно-історичного спадку [147, с. 85]; організація та проведення заходів національно-культурного й духовного відродження України;
- підвищення рівня освіченості та вихованості громадян (особливо молоді); прищеплення їм шанобливого ставлення до загальноновизнаних соціальних норм, звичаїв і традицій;
- формування у свідомості громадян нетерпимого ставлення до несправедливості, нечесності, порушень чинного законодавства, прав і свобод інших осіб, а також до будь-яких виявів протиправної, агресивної, насильницької, деструктивної поведінки;
- недопущення будь-яких виявів безкарності, демонстративно зневажливого ставлення до загальноприйнятих норм і правил поведінки;
- протидія поширенню кримінальної субкультури; вжиття заходів щодо недопущення та поступового викорінення з діяльності неформальних молодіжних угруповань тих звичаїв і традицій, які супроводжуються агресивною, деструктивною, руйнівною, насильницькою поведінкою;
- обмеження негативного впливу стандартів масової культури;
- активне використання можливостей ЗМІ для здійснення культурно-просвітницької діяльності;

- посилення державного контролю за змістом інформаційних матеріалів у ЗМІ; вжиття заходів реагування на публікації та повідомлення, які пропагують тютюнопаління, наркоманію, пияцтво, антисоціальну поведінку;
- здійснення роз'яснювальної роботи серед населення з метою поширення правових знань і роз'яснення положень чинного законодавства; проведення широкої інформаційно-просвітницької діяльності, спрямованої на нівелювання антисуспільних норм, звичок і традицій;
- вжиття заходів щодо боротьби з наркоманією, пияцтвом, алкоголізмом; пропаганда здорового способу життя та загального фізичного розвитку молоді; виявлення та припинення фактів аморальної поведінки;
- вжиття заходів, спрямованих на оздоровлення сімейного мікросередовища; боротьба з дитячою бездоглядністю, безпритульністю та соціальним сирітством;
- надання правової, соціальної, фінансової, моральної, інформаційної та іншої допомоги дітям з неблагополучних, малозабезпечених, багатодітних, неповних сімей;
- посилення виховної роботи з підлітками, які мають неузгоджену або деформовану систему ціннісних орієнтацій; налагодження роботи із «важкими» підлітками, з дітьми «групи ризику», безграмотними, важковиховуваними, педагогічно занедбаними дітьми;
- розробка та впровадження в навчальний процес просвітницьких програм, спрямованих на протидію вандалізму, підвищення загального культурного й духовного рівнів молоді;
- внесення змін до навчальних програм, які спрямовані на розвиток у дітей відчуття патріотизму, підвищення соціального оптимізму в їх світогляді та прищеплення таких загальнолюдських цінностей, як почуття справедливості, гуманізм, милосердя, людяність; широке залучення дітей та молоді до волонтерської діяльності й надання допомоги соціально незахищеним верствам населення;
- підвищення рівня педагогічної майстерності вчителів і вихователів; перегляд та адаптація до сучасних суспільно-політичних умов навчальних програм і навчально-методичної літератури;

- впровадження на загальнодержавному та місцевому рівні спеціальних програм, спрямованих на покращення фінансового, матеріально-технічного, ресурсного, кадрового, інформаційного та іншого забезпечення навчально-виховних, культурно-просвітницьких, спортивно-оздоровчих закладів;
- всебічний розвиток системи позашкільної зайнятості дітей і молоді, особливо в селах та маленьких містах; загальнодоступність такої системи, зокрема для найбільш соціально незахищених категорій дітей;
- розвиток організованої, цікавої, керованої соціально-культурної діяльності, туризму, активного відпочинку, соціально прийнятних форм дозвілля;
- організація проведення масових заходів, що спрямовані на розвиток творчих здібностей і талантів молоді (фестивалів, виставок, ярмарок, олімпіад тощо);
- сприяння діяльності позашкільних гуртків, секцій, творчих студій, колективів та інших молодіжних і дитячих організацій тощо.

1.6. Організаційно-управлінські заходи загальної профілактики вандалізму. Ця група заходів профілактики спрямована на вдосконалення діяльності суб'єктів, які здійснюють реалізацію заходів протидії вандалізму, а також на підвищення ефективності таких заходів.

Сьогодні, на думку опитаних нами респондентів (додатки Б та В), найбільш ефективними організаційно-управлінськими заходами профілактики вандалізму є такі:

- зміцнення правопорядку, дисципліни та законності в суспільстві; всебічний розвиток та удосконалення діяльності основних соціальних інститутів;
- своєчасне діагностування та оперативне вирішення соціальних протиріч, які виникають у політичній, соціально-економічній, ідеологічній, культурно-виховній та інших сферах життєдіяльності суспільства; своєчасна та комплексна ліквідація детермінант, які обумовлюють вандалську поведінку, а також сприяють учиненню правопорушень агресивного, насильницького, деструктивного, руйнівного характеру;

- забезпечення організаційно-правової підтримки проведення першочергових заходів, спрямованих на підвищення матеріального добробуту громадян, покращення житлово-побутових умов та умов праці;
- створення єдиної гармонійно розвиненої та всеохоплюючої системи суб'єктів протидії вандалізму;
- розширення меж відповідальності органів місцевого самоврядування та державної влади на місцях у сфері охорони культурної та історичної спадщини;
- широке залучення громадських організацій до реалізації заходів протидії вандалізму; розширення прав і повноважень таких організацій у зазначеній сфері; забезпечення підтримки та всебічного сприяння їх діяльності;
- залучення міжнародних експертів до розроблення заходів протидії вандалізму, надання інформаційної та методичної підтримки національним правоохоронним органам з цього питання;
- надання державної допомоги та сприяння благодійним, волонтерським організаціям, діяльність яких спрямована на підвищення загального культурного рівня громадян, зміцнення інституту сім'ї, розвиток дитинства, надання допомоги соціально незахищеним категоріям тощо.

1.7. Правові заходи загальної профілактики вандалізму. Зазначена група заходів профілактики спрямована на усунення недоліків у нормативно-правовому регулюванні діяльності у сфері протидії злочинам вандалізму.

Основними правовими заходами профілактики вандалізму респонденти (додатки Б та В) визнали такі:

- розробка комплексної програми профілактики злочинів, що посягають на громадський порядок і моральність;
- розробка й забезпечення реалізації спеціальних планів, комплексних і цільових програм профілактики окремих адміністративних проступків та «фонових» явищ, підвищення рівня толерантності в суспільстві, охорони суспільної моралі й духовності;
- прийняття законів і підзаконних правових актів, які спрямовані на забезпечення реалізації державної політики у сферах захисту материнства та

дитинства, зміцнення інституту сім'ї, протидії сімейно-побутовому (домашньому) насильству, збереження та охорони об'єктів культурної спадщини, декомунізації та вирішення конфліктних історичних питань, протидії ксенофобії, дискримінації, расизму, різноманітних форм нетерпимості, а також розв'язання міжнаціональних і міжетнічних конфліктів тощо;

- здійснення ревізії чинного законодавства в зазначених сферах, внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів, усунення недоліків і прогалин у законодавчому регулюванні профілактичної діяльності в зазначених сферах; залучення міжнародних організацій та незалежних експертів до здійснення експертизи національного законодавства з цих питань;

- розробка та втілення в життя дієвих механізмів практичної реалізації положень правових актів, які визначають заходи соціального захисту найбільш вразливих верств населення;

- конкретизація положень чинного законодавства у сфері протидії вандалізму та суміжним негативним явищам, які не можуть бути реалізовані на практиці через свою розмитість, невизначеність і надто загальний характер;

- належне законодавче закріплення понятійно-категоріального апарату у сфері протидії вандалізму та суміжним негативним явищам; забезпечення чіткості, одноманітності й однозначного розуміння основних термінів і понять;

- усунення декларативності, неповноти та популістичної спрямованості законодавчих положень, які обумовлюють відсутність судової практики вирішення важливих питань у сфері охорони суспільної моралі, громадського порядку та безпеки;

- впровадження в національне законодавство загальноновизнаних міжнародних стандартів, а також елементів позитивного зарубіжного досвіду правового регулювання профілактики вандалізму та інших пов'язаних із ним актів деструктивного, насильницького, агресивного, руйнівного характеру;

- вжиття заходів, спрямованих на підвищення рівня правосвідомості, правової культури та правового виховання громадян (особливо молоді) тощо.

Ми перелічили лише основні заходи загальносоціальної профілактики, реалізація яких, на нашу думку, позитивно вплине на структуру й динаміку вандалізму. Очевидно, що більшість з них має загальний характер, а тому важко встановити їх безпосередній зв'язок з рівнем злочинності. Водночас опосередкований характер таких заходів жодним чином не применшує їх профілактичний потенціал, який є безперечним. Так, загальносоціальна профілактика слугує фундаментом для спеціального й індивідуального запобігання, створюючи для них необхідні політичні, економічні, соціальні, ідеологічні, культурно-виховні, правові, організаційні й інші передумови. Інакше кажучи, успішність заходів спеціальної та індивідуальної профілактики напряму залежить від ефективності профілактичної діяльності на загальносоціальному рівні.

2. Заходи спеціальної профілактики вандалізму. Заходи спеціальної профілактики вандалізму є органічним продовженням заходів загальної профілактики та спрямовані на недопущення як вандалізму, так і злочинності загалом, шляхом виявлення, нейтралізації чи мінімізації криміногенних явищ і процесів, або ж активізації факторів, що пригнічують вандалісну поведінку. Такі заходи попереджають власне можливість учинення конкретних актів вандалізму, звужуючи таким чином сферу застосування карально-репресивних методів впливу.

Водночас, попри важливу роль і значення спеціальної профілактики в загальному механізмі протидії злочинності, на сьогодні в кримінологічній літературі так і не було обґрунтовано її універсальної дефініції. Як нам вдалося з'ясувати, основна причина неоднозначності наукових поглядів щодо цього питання криється в меті та призначенні заходів соціальної профілактики. Зокрема, вони спрямовані на усунення причин та умов, які сприяють учиненню окремих видів злочинів, а також на здійснення впливу на осіб, які схильні до їх учинення. У зв'язку з цим, більшість обґрунтованих науковцями дефініцій позбавлена загального характеру та відображає специфіку об'єкта, який був обраний ними для дослідження.

Отже, проаналізувавши обґрунтовані в літературі наукові погляди на сутність і зміст спеціальної профілактики, а також урахувавши специфічний характер злочинів вандалісної спрямованості, можна сформулювати власну дефініцію

аналізованого поняття. Так, *спеціальною профілактикою вандалізму слід вважати врегульовану чинним законодавством діяльність як спеціалізованих, так і неспеціалізованих суб'єктів з розробки та практичної реалізації заходів, спрямованих на виявлення, нейтралізацію чи послаблення дії криміногенних факторів, що створюють передумови для вчинення злочинів вандалізму, а також на активізацію явищ і процесів, що признічують вандалісну поведінку.*

Наступне питання, яке варто розглянути в межах дослідження спеціальної профілактики вандалізму, стосується визначення основних напрямів її здійснення. І якщо питання структури профілактики має переважно загальнотеоретичний характер, то визначення напрямів її здійснення – це вже суто практична складова. З огляду на викладене, пропонуємо більш детально проаналізувати визначені нами **напрями спеціальної профілактики вандалізму.**

2.1. Удосконалення нормативно-правового забезпечення профілактики вандалізму. Ця група заходів спеціальної профілактики впливає з проаналізованих нами вище правових заходів загальної профілактики вандалізму. Водночас вони більш конкретизовані, а отже, здатні безпосередньо впливати на стан і динаміку вандалізму в Україні.

Аналіз чинного законодавства, наукової літератури, а також результатів проведеного анкетування (додатки Б та В) дозволив нам визначити такі *найбільш ефективні заходи вдосконалення нормативно-правового забезпечення профілактики вандалізму:*

Розробка та забезпечення реалізації державної програми запобігання вандалізму. Така програма повинна мати довготривалий (розрахована принаймні на 10 років) і комплексний характер (охоплювати всі найбільш поширені форми вандалісної поведінки) та містити такі положення: 1) визначення основних термінів і понять, зокрема таких як «вандалізм», «вандалісна поведінка», «злочини вандалісної спрямованості», «знищення», «пошкодження», «руйнування», «наруга», «осквернення» тощо; 2) принципи державної політики у сфері запобігання вандалізму; 3) система суб'єктів, які беруть участь у запобіганні вандалізму;

4) заходи профілактики вандалізму (які мають бути диференційовані за видами вандалізму); 5) відповідальність за вандалізм, а також відшкодування заподіяних збитків; 6) строки реалізації програми; 7) контроль за ефективністю реалізації програми; 8) фінансове, матеріально-технічне, інформаційне та інше забезпечення реалізації програми тощо.

Встановлення адміністративної відповідальності за вандалізм. У цьому разі встановлення адміністративної відповідальності необхідно розглядати як обов'язкову передумову підвищення рівня загальної культури притягнення до відповідальності за будь-які вияви вандалісної поведінки. Очевидно, що менш суворі покарання (якими є адміністративні стягнення), що застосовуються навіть за незначні вияви вандалізму, мають значно більшу ефективність, ніж більш суворі кримінальні покарання, які застосовуються лише в крайніх випадках.

З метою встановлення адміністративної відповідальності за вандалізм необхідно внести зміни до глави XIV Особливої частини КУпАП, виклавши її в новій редакції («Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок, громадську безпеку та моральність»), а також доповнивши її новою статтею – «Стаття 173-5. Дрібний вандалізм», яка передбачає відповідальність за такі акти вандалісної поведінки: 1) незначне знищення або пошкодження об'єктів, що становлять історичну, археологічну, художню чи іншу цінність; 2) дрібне викрадення таких об'єктів, їх елементів чи конструктивних частин; 3) забруднення, засмічення, утворення написів, малюнків чи інших зображень на таких об'єктах; 4) знищення, пошкодження, руйнування чи заподіяння іншої шкоди об'єктам соціальної інфраструктури, громадському транспорту тощо, що не заподіяло значної матеріальної шкоди; 5) вандалізм у формі дрібного хуліганства, а також інші акти вандалісної поведінки, які не тягнуть за собою кримінальної відповідальності. Причому за вчинення дрібного вандалізму найбільш ефективним є застосування санкцій у вигляді штрафу, громадських робіт, виправних робіт, а також адміністративного арешту.

Встановлення кримінальної відповідальності за вандалізм. Як уже було доведено в попередньому розділі дисертації, відсутність у чинному кримінальному

законодавстві окремої норми, яка б передбачала кримінальну відповідальність за вандалізм, суттєво знижує ефективність заходів щодо його протидії. По-перше, виникають численні суперечки й помилки під час кваліфікації тих чи інших суспільно небезпечних дій деструктивного, насильницького, агресивного характеру (вандалізм може виявлятися у різноманітних формах, акумулюючи в собі об'єктивні та суб'єктивні ознаки більш як 30 складів злочинів). По-друге, розмивається загальне уявлення про масштаби розповсюдженості вандалізму, оскільки сучасна статистична звітність не виділяє його в окремий різновид.

З метою встановлення кримінальної відповідальності за вандалізм необхідно внести зміни до розділу XII Особливої частини КК України, доповнивши її статтею 297-1 – «Вандалізм». Подібний підхід до криміналізації вандалізму є досить поширеним у багатьох зарубіжних країнах. Зокрема, вандалізм як окремий склад злочину передбачений у § 194 КК Данії, ст. 196 КК Ізраїлю, ст. 321–333 КК Іспанії, ст. 258 КК Казахстану, ст. 235 КК Киргизстану, ст. 288 КК Молдови, ст. 149 і 429bis КК Нідерландів, ст. 291 КК Норвегії, ст. 261 КК Польщі, ст. 214 КК РФ, ст. 3221 КК Франції, ст. 168 і 304 КК ФРН, секції 52 КК Шотландії та в кримінальних кодексах багатьох інших країн [86, с. 43; 97, с. 326; 98, с. 2].

Розширення меж відповідальності за вияви вандалізму. Як свідчить аналіз чинного законодавства та правозастосовної практики, на сьогодні далеко не всі деструктивні, руйнівні дії, які мають вандаліський характер, визнаються протиправними. Це більшою мірою стосується дрібних актів вандалізму, а також його новітніх різновидів, таких як комп'ютерний, екологічний, виробничий вандалізм тощо. Очевидно, що ці прогалини негативно впливають на практику боротьби з вандалізмом, створюють ілюзію безкарності й провокують вандалів до вчинення більш серйозних протиправних діянь. У зв'язку з цим, постає потреба в проведенні ревізії чинного законодавства, спрямованої на розширення меж відповідальності за будь-які вияви вандалізму.

Посилення юридичної відповідальності за вчинення злочинів вандалізму. Як свідчить аналіз чинного законодавства, наявні форми та розміри санкцій, що можуть бути застосовані до вандалів, не відповідають ступеню

суспільної небезпечності вчинених ними діянь і розміру заподіяних збитків. Досить часто вандали посягають на об'єкти, які мають унікальну історичну, художню, археологічну чи іншу цінність, а тому навіть не завжди можна об'єктивно визначити розмір завданих збитків, або ж він є досить значним. У зв'язку з цим доцільно переглянути санкції статей, що передбачають відповідальність за злочини вандалської спрямованості, акцентувавши основну увагу на штрафних санкціях, а також на покараннях, що передбачають здійснення виховного впливу на особу (громадські роботи, виправні роботи тощо).

Приведення чинного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, які діють у сфері протидії злочинам вандалської спрямованості. Останнім часом дедалі більше експертів, у тому числі представників міжнародних інституцій, наголошують на тому, що українське законодавство у сфері протидії злочинам, що посягають на суспільну моральність, зокрема вандалізму, не відповідають загальноновизнаним міжнародним стандартам [171, с. 44]. У зв'язку з цим, передусім необхідно вжити заходів щодо законодавчого розширення системи гарантій захисту суспільної моралі. Крім того, актуальною є проблема посилення відповідальності за акти вандалізму, учинені з мотивів релігійної, національної, етнічної, расової чи іншої неприязні, тощо.

2.2. Удосконалення роботи суб'єктів протидії вандалізму. Ця група заходів є логічним продовженням і конкретизацією проаналізованих нами вище організаційних заходів загальносоціальної профілактики вандалізму. Загалом такі заходи стосуються покращення правозастосовної діяльності, а також підвищення ефективності роботи спеціальних суб'єктів у сфері протидії вандалізму.

На думку опитаних нами респондентів (додатки Б та В), передусім *слід усунути такі недоліки в роботі суб'єктів протидії вандалізму.*

Підвищення результативності виконання заходів у сфері протидії вандалізму. Як ми уже неодноразово зазначали, за весь час незалежної України не було ухвалено жодної спеціальної програми (плану дій) профілактики вандалізму, а поодинокі заходи, спрямовані на протидію окремим злочинам вандалської спрямованості, виявились або неефективними, або їх виконання взагалі було проігноровано. З

метою усунення зазначеного недоліку, передусім, необхідно посилити контроль за своєчасністю та повнотою реалізації заходів протидії вандалізму. Також доцільно запровадити систематичне звітування за результатами реалізації таких заходів, їх періодичний перегляд і корегування з урахуванням змін у суспільно-політичній та економічній ситуації в країні. Вагому роль відіграє належне фінансування реалізації заходів протидії вандалізму.

Усунення системних недоліків у діяльності органів, які здійснюють протидію злочинам вандалізму спрямованості. На сьогодні правозастосовна діяльність у сфері протидії вандалізму здійснюється неорганізовано та хаотично, що обумовлено відсутністю нормативно визначеної системи суб'єктів такої протидії, а також чіткого окреслення їх повноважень. З метою усунення зазначеного недоліку необхідно вжити низку заходів, зокрема: 1) нормативно закріпити систему суб'єктів протидії злочинам вандалізму спрямованості; 2) створити спеціальні підрозділи та визначити спеціальних працівників, відповідальних за протидію вандалізму на певній території; 3) чітко окреслити межі повноважень суб'єктів у сфері протидії вандалізму; 4) максимально конкретизувати завдання та функції, які на них покладаються; 5) забезпечити комплектування зазначених суб'єктів кваліфікованими працівниками; 6) систематично покращувати обізнаність таких працівників про нові форми вандалізму, а також найбільш ефективні способи і методи протидії злочинам вандалізму спрямованості, зокрема шляхом проведення семінарів і тренінгів із залученням провідних вітчизняних та закордонних фахівців у цій сфері; 7) гарантувати належне фінансове, матеріально-технічне ресурсне, інформаційне та інше забезпечення їх діяльності; 8) розробити спеціальні методичні рекомендації, алгоритми дій, методики розслідування окремих видів вандалізму тощо.

Налагодження взаємодії між суб'єктами, які здійснюють протидію злочинам вандалізму спрямованості. Ефективність заходів протидії вандалізму багато в чому залежить від того, наскільки розвинутою є взаємодія між суб'єктами, що здійснюють реалізацію таких заходів. На сьогодні найбільш перспективними та затребуваними напрямками взаємодії є: інформаційна, організаційна, методична,

кадрова та інші. Форми взаємодії теж можуть бути різноманітними: спільне проведення окремих профілактичних заходів (рейдів, перевірок, операцій); спільний аналіз статистичних даних про злочини вандалізму та розробка на цій основі комплексних профілактичних заходів; узгоджене планування реалізації найбільш важливих напрямів профілактики вандалізму; організація і проведення різноманітних організаційних заходів (нарад, лекцій, семінарів, тренінгів тощо); надання взаємної допомоги та підтримки. Значний профілактичний потенціал має об'єднання зусиль органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємств, організацій та населення у вирішенні завдань з пошуку, обліку, облаштування, ремонту, реставрації, збереження, впорядкування та утримання потенційних об'єктів вандалізму [171, с. 42]. Особливу увагу необхідно приділити налагодженню взаємодії з міжнародними інституціями, які здійснюють протидію вандалізму та іншим посяганням на громадську мораль, а також правоохоронними органами зарубіжних країн з метою обміну інформацією та вивчення позитивного досвіду у сфері протидії вандалізму.

Розвиток співробітництва правоохоронних органів з громадськими організаціями та населенням у сфері протидії вандалізму. Різноманітні громадські організації, а також окремі громадяни можуть надавати допомогу не лише в розкритті злочинів вандалізму, а й у їх профілактиці. Зокрема, їх доцільно залучати до: 1) виявлення і нейтралізації причин та умов, що сприяють вчиненню актів вандалізму на певній території; 2) спільного патрулювання найбільш криміногенних територій; 3) виявлення та фіксації фактів вандалізму, встановлення осіб, причетних до їх учинення; 4) організації та проведення заходів, спрямованих на підняття загального культурного рівня населення, тощо. З метою покращення співробітництва з громадськими організаціями та населенням експерти радять вживати різноманітних заходів, спрямованих на розвиток органів самоорганізації загального типу, а також створення громадських організацій для реалізації конкретних запобіжних форм діяльності [44, с. 164]; всіляко заохочувати громадян до інформування правоохоронних органів про факти вандалізму; використовувати ЗМІ для ознайомлення населення з випадками наруги над тілами

померлих і над місцями поховань та інформування про результати розшуку осіб, винних у їх учиненні, а також про покарання, до них застосоване, формуючи таким чином почуття осуду злочинців [41, с. 183].

2.3. Посилення гарантій реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності за злочини вандалізму, а також зниження рівня їх латентності. Як ми уже неодноразово зазначали, злочини вандалізму означені надзвичайно високим ступенем латентності (як природної, так і штучної). Це означає, що значна частина вандалів залишається за межами уваги правоохоронних органів, уникаючи відповідальності за вчинені ними діяння. Водночас загальновідомим є те, що уникнення відповідальності за будь-які протиправні дії створює ілюзію безкарності та всюдозволеності як в уяві власне злочинців, так і в суспільній уяві загалом, збільшує ймовірність повторності й рецидиву, сприяє втягненню в злочинну діяльність морально нестійких осіб.

У зв'язку з цим, *необхідно вжити низку заходів, спрямованих на зміцнення гарантій невідворотності відповідальності за злочини вандалізму, а також зниження рівня їх латентності.* На думку респондентів (додатки Б та В), основними з таких заходів є:

- проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення з приводу необхідності повідомлення правоохоронних органів про всі виявлені факти вандалізму;
- підвищення оперативності реагування на заяви та повідомлення про вчинення злочинів вандалізму;
- встановлення суворої відповідальності для працівників правоохоронних органів за неприйняття чи приховування фактів учинення вандалізму;
- підвищення якості досудового розслідування та судового розгляду таких справ;
- забезпечення суворого контролю за виконанням власниками, уповноваженими на це органами, користувачами зобов'язань щодо утримання об'єктів, які з високою імовірністю можуть зазнати вандалістичного впливу;

– розробка та запровадження єдиної інформаційної системи обліку й ідентифікації осіб, які притягувались до відповідальності за вандалізм, тощо.

2.4. Належне інформаційно-методичне забезпечення профілактичної діяльності у сфері протидії вандалізму. Брак інформації – це один з основних факторів, який гальмує роботу суб'єктів профілактики вандалізму, а також суттєво знижує її ефективність. Саме тому одним з основних напрямів спеціальної профілактики вандалізму має стати створення механізму безперервного надходження актуальної, достовірної та всеохоплюючої інформації: по-перше, про об'єкти, які становлять культурну, історичну, художню, наукову, археологічну, релігійну та іншу цінність; по-друге, про стан і тенденції сучасного вандалізму. З метою вирішення цього завдання, на думку опитаних нами респондентів (додатки Б та В), *необхідно вжити низку заходів, а саме:*

– *удосконалення системи обліку потенційних об'єктів вандалізму.* Така система, передусім, має передбачати розгорнуту паспортизацію об'єктів, які становлять значну культурну, історичну, художню, наукову, археологічну, релігійну та іншу цінність, що включає в себе пошук і наукове вивчення таких об'єктів, а також їх класифікацію та державну реєстрацію. Причому найбільш прийнятною є електронна форма накопичення інформації про об'єкти, що значно спрощує роботу з нею, а також її зберігання та обмін;

– *підготовка та оприлюднення щорічних доповідей про стан і тенденції розповсюдженості вандалізму; роботу правоохоронних органів щодо його протидії; найбільш резонансні випадки вияву вандалістичної поведінки тощо;*

– *розроблення та нормативне закріплення критеріїв оцінки реальних масштабів вандалізму в Україні;*

– *розроблення й упровадження в практику діяльності правоохоронних органів комплексної та розгорнутої статистичної звітності, яка б дозволяла здійснювати постійний аналіз характеру, масштабів поширення та динаміки вандалізму, а також забезпечувала отримання загального уявлення про осіб, які схильні до вчинення злочинів вандалістичної спрямованості;*

– запровадження профілактичного обліку осіб, які вчинили злочини вандалізму спрямованості;

– проведення тематичних інформаційних кампаній, а також систематичної роз'яснювальної роботи серед населення, спрямованої на роз'яснення положень чинного законодавства, прищеплення поваги до загальнолюдських цінностей і моральних норм, а також формування нетерпимого ставлення до будь-яких виявів вандалізму поведінки тощо.

2.5. Виявлення, збереження, благоустрій та впорядкування місць поховань, а також посилення охорони об'єктів вандалізму. Цей напрям більшість науковців вважає найбільш ефективним і дієвим у системі заходів спеціальної профілактики вандалізму [41, с. 187; 101, с. 44; 126; 128; 145, с. 35; 166, с. 28; 171, с. 42]. Опитані нами респонденти (додатки Б та В) теж констатували його високий профілактичний потенціал, визначивши в його межах такі перспективні напрями.

Зміцнення об'єктів вандалізму, що полягає у створенні фізичних бар'єрів, які унеможливають руйнування за рахунок використання більш міцних і стійких матеріалів, зміцнення конструкцій тощо [126; 145, с. 35; 101, с. 44]. Сьогодні в продажу можна знайти значне різноманіття спеціальних «антивандалізм» лакофарбових та інших покривних матеріалів, спеціальних захисних плівок, сіток, загорож тощо, які або взагалі унеможливають доступ до об'єкта, або суттєво перешкоджають заподіяння йому ушкоджень. Їх використання спрямоване на мінімізацію задоволення, яке мав би отримати вандал унаслідок здійснення руйнівного впливу на об'єкт. Основним недоліком цього способу є суттєве погіршення естетичного вигляду через застосування додаткових елементів чи покриття, а також їх висока вартість.

Розширення доступу до об'єктів вандалізму. На відміну від попереднього напрямку, який передбачає «приховування» об'єкта вандалізму, вказаний напрям профілактики, навпаки, спрямований на те, щоб зробити такий об'єкт максимально видимим. Як ми уже зазначали в першому розділі дисертації, у переважній більшості випадків вандали прагнуть приховати свою злочинну діяльність, а тому намагаються уникати загальнодоступних об'єктів. У зв'язку з цим, досить

ефективними можуть бути такі профілактичні заходи: розташування об'єктів в загальнодоступних, людних місцях; додаткове освітлення об'єкта чи території довкола нього; зменшення кількості дерев, кущів, чагарників, які закривають огляд об'єкта, тощо.

Оперативне усунення пошкоджень об'єктів вандалізму. Як відомо, у якості мішені вандали здебільшого обирають ті об'єкти, які вже зазнали руйнівного впливу. Саме тому важливо вчасно й оперативно виявляти будь-які пошкодження (як природні, так і штучні) та вживати заходів щодо їх усунення.

Благоустрій об'єктів вандалізму і територій довкола них. Цей напрям профілактики тісно пов'язаний із попереднім. Його основною метою є покращення естетичного вигляду об'єкта чи навколишнього середовища щоб мінімізувати бажання вандалів здійснювати відносно нього руйнівний вплив. На сьогодні науковці обґрунтовують найрізноманітніші варіанти реалізації зазначеного напрямку. Так, наприклад, Н. О. Горб обґрунтовує доцільність створення красивих, зелених кладовищ паркового типу, а також створення комерційних кладовищ [41, с. 187]; О. В. Александренко та Н. О. Веселовська пропонують розробляти цільові програми збереження нерухомих пам'яток, а також залучати спонсорську допомогу на їх реставрацію та ремонт [171, с. 42].

Перенесення об'єктів вандалізму, що полягає в зміні їх фізичного місцеперебування. Так, наприклад, більш цінні об'єкти, які зазнають чи можуть зазнати руйнівного впливу, переносяться до музеїв або інших охоронюваних приміщень; елементи громадської інфраструктури переносяться на більш освітлені ділянки або багатолюдні місця. Водночас цей спосіб має певні обмеження в застосуванні, оскільки не всі охоронювані об'єкти можуть бути фізично перенесені.

Обмеження доступу до об'єктів вандалізму. На сьогодні існує значна кількість способів обмеження доступу до об'єкта: огорожі, паркани, ґрати, захисне скло, замки тощо. Їх використання унеможливорює безпосередній доступ вандала до об'єкта або загалом, або в певний період часу.

Надійна охорона об'єктів вандалізму – це найбільш дієвий та, водночас, найбільш фінансово витратний спосіб профілактики вандалізму. На сьогодні

поширеними є три способи охорони об'єктів вандалізму: використання різноманітних технічних засобів охоронної, пожежної та тривожної сигналізації; використання системи відео- або електронного спостереження; фізична охорона й організація пропускового режиму. З метою вдосконалення системи охорони об'єктів вандалізму необхідно оптимізувати розстановку сил і засобів патрульної служби Національної поліції та приданих сил у такий спосіб, щоб перекрити найбільш «вразливі» об'єкти й території. Також ефективним є створення добровільних громадських об'єднань, які могли б залучатись до охорони потенційних об'єктів вандалізму в найбільш криміногенних місцях.

Посилення контролю за виконанням обов'язків з охорони об'єктів та благоустрою територій, найбільш вразливих до вандалізму. На сьогодні такі обов'язки покладаються на різноманітні органи державної влади та місцевого самоврядування, комунальні служби, інші організації різних форм власності, а також громадяни. Визначення конкретного суб'єкта охорони залежить від специфіки об'єкта вандалізму, а також від місця його фактичного розташування. Зокрема, такі обов'язки закріплені в ст. 30–31 Закону України «Про поховання та похоронну справу» [135]. Обов'язки щодо здійснення охорони об'єктів визначаються й іншими нормативно-правовими актами, зокрема міжнародними [18; 78; 115; 132–134; 136; 138; 139; 159]. У свою чергу, контролюючі органи повинні перевіряти повноту, достатність і своєчасність заходів охорони та благоустрою, які здійснюються відповідальними суб'єктами, а також вживати заходів реагування в разі виявлення недоліків.

Попри позитивні риси аналізованого напрямку спеціальної профілактики, його основним недоліком залишається значна фінансова затратність. У зв'язку з цим, він не є популярним у державних і муніципальних органах, що практично не фінансують упровадження новітніх охоронних систем. Останніми роками тягар з охорони об'єктів вандалізму дедалі активніше лягає на плечі громадськості й волонтерів. Аби зменшити витрати, пов'язані з охороною та благоустроєм об'єктів вандалізму, необхідно завчасно, ще на етапі проектувальних робіт передбачити їх

найбільш оптимальне розташування, конструкцію, зовнішній вигляд, охорону, доступ тощо.

2.6. Оздоровлення сімейного мікроклімату. Як ми вже зазначали в попередньому розділі дисертації, однією з основних причин поширення вандалізму є відтворення особою (особливо в підлітковому віці) деструктивних агресивних насильницьких моделей поведінки, які вона спостерігала в найближчому соціальному оточенні – сімейно-побутовій сфері та навчальних закладах. З огляду на зазначене, заходи, спрямовані на оздоровлення сімейного мікроклімату, цілком закономірно посідають чільне місце в механізмі спеціальної профілактики вандалізму. Основною метою таких заходів є викорінення агресії та насильства в сімейних стосунках, зміцнення останніх, подолання соціального сирітства, а також відповідний супровід неблагополучних сімей і «важких» підлітків.

Причому, на думку опитаних нами респондентів (додатки Б та В), *найбільш ефективними заходами оздоровлення сімейного мікроклімату є:*

- подолання дезорганізації та деморалізації сімейно-побутових відносин, зміцнення морально-психологічного мікроклімату в сім'ї;

- рання діагностика сімейно-побутового насильства, що передбачає виявлення, оперативне та своєчасне розв'язання конфліктних ситуацій, які виникають між батьками й дітьми, недопущення їх переростання в криміногенні форми;

- встановлення джерел (осередків) криміногенного впливу на дітей у сімейному оточенні, вжиття заходів щодо нейтралізації таких джерел;

- забезпечення надання кваліфікованої своєчасної та доступної (зокрема безоплатної) психологічної та педагогічної допомоги «проблемним» сім'ям і «важким» підліткам;

- виявлення та проведення корекційної роботи із сім'ями, у яких батьки зловживають алкогольними напоями, вживають наркотичні засоби чи психотропні речовини, ведуть аморальний спосіб життя, вдаються до інших виявів асоціальної поведінки, що спричиняє поширення соціальної дезорганізації та деморалізації молоді;

- збір, перевірка й аналіз інформації про сімейно-побутові конфлікти, виявлення та нейтралізація причин, які їх обумовлюють, а також надання всебічної допомоги, підтримки й захисту потерпілим від таких конфліктів;
- здійснення роз'яснювальної роботи із сім'ями щодо неприпустимості та неприйнятності насильницьких способів розв'язання сімейних конфліктів; подолання культу фізичної сили й авторитарного стилю сімейного керівництва;
- недопущення поширення насильницької субкультури та криміногенних форм подолання міжособистісних конфліктів у сімейно-побутовій сфері;
- виявлення, постановка на облік, здійснення постійного нагляду та контролю, надання всебічної допомоги й підтримки неповним, неблагополучним, малозабезпеченим, багатодітним та іншим сім'ям, які належать до групи ризику;
- аналіз інформації про сімейно-побутові конфлікти, яка надійшла з навчальних, виховних, медичних закладів, освітніх установ, правоохоронних органів, інформаційно-консультативних телефонів служб довіри та інших джерел, узагальнення такої інформації та вжиття відповідних заходів реагування тощо.

2.7. Розширення профілактичного потенціалу навчальних закладів та освітніх установ. Результати проведеного нами дослідження засвідчують, що сьогодні школа й інші навчально-виховні заклади практично не долучаються до реалізації заходів профілактики вандалізму. Вони фактично самоусунулись від розв'язання цієї соціальної проблеми, хоча з кожним роком дедалі більше потерпають від неї. Очевидно, що таке інертне ставлення одного з найбільш потужних суб'єктів профілактики вкрай негативно позначилося на загальній ефективності механізму протидії вандалізму, а також викликало хвилю обурення як у наукових колах, так і в соціально-побутовій сфері. Адже, як відомо, сім'я та навчально-виховні заклади – це основні інститути, які відповідають за соціалізацію особистості. І від того, як вони працюють з дітьми, які цінності й навички їм прищеплюють, – залежить загальний рівень моральної зрілості особистості в дорослому житті.

Отже, є всі підстави стверджувати, що на сучасному етапі розвитку вітчизняної системи освіти *необхідно розширити профілактичний потенціал*

навчальних закладів та освітніх установ. Причому, на думку опитаних нами респондентів (додатки Б та В), їх доцільно залучити до реалізації таких заходів спеціальної профілактики вандалізму.

Розробка та впровадження спеціальних навчальних програм, спецкурсів, лекцій, присвячених проблемам вандалізму в Україні. Основною метою реалізації зазначених заходів має стати правове виховання молоді; підвищення рівня їх обізнаності про сучасні форми вандалістичної поведінки, їхні наслідки; формування нетерпимого ставлення до будь-яких виявів вандалістичної поведінки, руйнувань і псування; виховання в дітей шанобливого ставлення до національної та культурної спадщини, історичних цінностей, продуктів людської праці і творчої діяльності [126]. На таких заняттях дітям у доступній формі необхідно роз'яснювати про соціальну шкідливість вандалізму, його негативні та нерідко непоправні наслідки. Ще в дошкільному віці дітей потрібно навчати «цивілізовано користуватися благами демократії, а не використовувати власну свободу для обмеження свободи інших» [43; 44, с. 166].

Розробка та прийняття спеціального шкільного статуту (або доповнення наявних подібних документів), що передбачає заходи відповідальності за вандалізм. Оскільки, як ми неодноразово зазначали вище, на сьогодні в чинному законодавстві не передбачено відповідальності за незначні акти вандалістичної поведінки (дрібний вандалізм), абсолютна більшість випадків пошкодження шкільного майна залишається безкарними. З метою усунення такого недоліку необхідно розробити спеціальний програмний документ, у якому чітко прописати всі можливі випадки руйнівної поведінки, які можуть бути кваліфіковані як вандалізм, а також систему покарань за їх учинення. Такий документ має бути загальнодоступним і поширюватись не лише на дітей, а й на їхніх батьків, учителів та адміністрацію навчального закладу.

Залучення дітей до ліквідації негативних наслідків вандалізму та іншої соціально корисної праці. Психологи доводять, що особа, яка постійно долучається до ліквідації негативних наслідків яких-небудь діянь, менш схильна до вчинення подібних діянь у майбутньому. З огляду на вказану закономірність, доцільно

впровадити практику залучення дітей і молоді до робіт, які пов'язані з ліквідацією негативних наслідків вандалізму: фарбування обмальованих парканів і стін; ремонтування пошкоджених меблів; відновлення знищених клумб, газонів; висаджування та догляд за деревами й кущами тощо. Ліквідація дітьми наслідків дрібного вандалізму суттєво знижує ризик учинення ними більш серйозних актів вандалізму.

Організація цікавого та змістовного дозвілля молоді, розвиток творчої ініціативи. Саме в навчальних закладах діти проводять більшу частину вільного часу. Тому необхідно прагнути, по-перше, щоб цей час був проведений цікаво, корисно та пізнавально; по-друге, щоб цей час постійно збільшувався. Це можливо завдяки організації різноманітних цікавих позакласних гуртків, залученню дітей до занять спортом і художньою творчістю [101, с. 47], проведенню екскурсій, походів на виставки, у музеї, театри, організації різноманітних конкурсів, змагань, спартакіад тощо. Причому особливу увагу слід приділяти залученню так званих дітей групи ризику до участі в позакласному житті.

Розвиток системи позашкільного навчання та виховання. Цей напрям спеціальної профілактики передбачає: збільшення бюджетного фінансування таких закладів, розширення їх мережі й удосконалення матеріально-технічного забезпечення; розвиток системи позашкільної зайнятості дітей і молоді, особливо в селах і маленьких містах; забезпечення можливості відвідувати такі заклади для дітей із малозабезпечених, багатодітних сімей тощо.

Налагодження тісного взаємозв'язку педагогічного колективу з учнями та їхніми сім'ями. Вказаний напрям спеціальної профілактики передбачає: розбудову конструктивних взаємовідносин у системі «учень – батьки – школа»; активну участь педагогічного колективу в позашкільному житті учнів; обізнаність педагогів щодо умов проживання учнів, їх взаємовідносинами в сім'ї та з однолітками; побудову довірчих відносин між учнями та вчителями; мінімізацію будь-яких конфліктів між учнями та вчителями, а також між батьками й учителями, їх оперативне та конструктивне вирішення.

Налагодження багатосторонньої співпраці між вчителями (вихователями, педагогами), батьками, учнями, психологами, поліцейськими, соціальними працівниками й іншими суб'єктами протидії вандалізму. Основними напрямками такої співпраці можуть бути: 1) інформаційно-роз'яснювальна робота (роз'яснення законодавства, що передбачає відповідальність за злочини вандалізму спрямованості; інформування про основні форми вияву вандалізму; повідомлення про сучасний стан і тенденції вандалізму в Україні; підвищення загального рівня культури як дітей, так і їх батьків тощо); 2) проведення семінарів, тренінгів, бесід (роз'яснення переваг ненасильницьких способів розв'язання конфліктів; навчання основним методам конструктивного вирішення міжособистісних конфліктів; налагодження відкритої співпраці дітей з батьками та з учителями; пропаганда здорового способу життя та законслухняної поведінки тощо); 3) надання фахової вузькопрофільної допомоги (правової, психологічної, педагогічної, організаційної, фінансової тощо).

2.8. Широка пропаганда, зокрема через ЗМІ, високої духовності, моральності, а також шанобливого ставлення до загальнолюдських цінностей та загальнообов'язкових правил поведінки. Як ми уже неодноразово зазначали, вандали здебільшого посягають на об'єкти, що мають історичну, археологічну, культурну, духовну, художню, наукову цінність, державну або партійну символіку, пам'ятники архітектури та мистецтва, релігійні, культові, меморіальні споруди, а також на матеріальні цінності, чуже майно, об'єкти і споруди громадського користування, громадський транспорт, суспільну та державну власність тощо. Специфіка перелічених вище об'єктів посягання свідчить про те, що більшість вандалів має досить низький морально-культурний рівень і зневажливо ставиться до загальнолюдських цінностей. Частково вказану проблему можна розв'язати завдяки активізації просвітницької роботи в навчально-виховних закладах у визначених нами вище напрямках. Однак їхнім основним недоліком є спеціалізована аудиторія (діти й підлітки), а отже, обмежена сфера дії. У зв'язку з цим, опитані нами респонденти (додатки Б та В) пропонують *вжити ще цілу низку заходів, спрямованих на пропаганду високої духовності, моральності, а також шанобливого*

ставлення до загальнолюдських цінностей та загальнообов'язкових правил поведінки, а саме:

- широка пропаганда в ЗМІ загальнодержавного, регіонального та місцевого значення загальноприйнятих норм культури й моралі, ustalених етичних норм і загальносоціальних правил поведінки;
- контрпропаганда соціальної нетерпимості, культу насильства, жорстокості, цинізму, деструктивних і руйнівних форм поведінки, аморальності, пияцтва, наркоманії та інших негативних соціальних явищ і процесів;
- посилення державного й громадського контролю за інформаційним простором;
- проведення ефективної просвітницької кампанії, спрямованої на ознайомлення з українською історією, культурою, традиціями, найбільш відомими історичними та архітектурними пам'ятками;
- виготовлення та розповсюдження листівок, брошур, плакатів, організація проведення безкоштовних лекцій, круглих столів, диспутів, науково-практичних конференцій, семінарів з метою поширення актуальних і доступних знань про різноманітні форми вияву вандалської поведінки;
- видання художньої літератури, постановка вистав, спектаклів, зйомка кінострічок, організація виставок, уроків пам'яті та інших тематичних заходів, спрямованих на підвищення загальнокультурного рівня громадян;
- активне залучення громадян до святкового відзначення пам'ятних дат, а також до різноманітних гуманітарних акцій, спрямованих на підтримку ветеранів, збереження та відновлення історичних пам'яток тощо;
- проведення інформаційної рекламної кампанії безкоштовних соціальних проєктів, спрямованих на організацію дозвілля, активного та культурного відпочинку, зайняття спортом і соціально корисними видами діяльності;
- широке висвітлення в ЗМІ проєктів, спрямованих на розвиток почуття патріотизму, національної гідності й самобутності, любові до своєї держави, рідного міста (села), школи тощо;

- виховання громадян у дусі шанобливого ставлення до національної та культурної спадщини, історичних цінностей, продуктів людської праці і творчої діяльності;
- перенесення деструктивного потенціалу вандалів у правове русло, що передбачає легалізацію окремих видів вандалізму (передусім графіті), залучення вандалів до соціально корисної діяльності, зокрема популяризації окремих історичних подій і видатних постатей;
- популяризація гуманного й толерантного ставлення до громадян іншої статі, раси, національності, кольору шкіри, віросповідання з метою підвищення рівня толерантності, запобігання ксенофобії, расизму й антисемітизму тощо;
- формування в громадян нетерпимого ставлення до будь-яких руйнівних, агресивних, насильницьких дій;
- підкреслення унікальності об'єктів вандалізму, зокрема шляхом розміщення інформаційних плакатів з детальним описом їх історичної, археологічної, художньої чи іншої цінності, історії їх створення, а також їх значення для національної культурної спадщини;
- інформування населення України про найбільш резонансні факти вандалізму, осіб, які їх учинили, характер і розмір заподіяних збитків, а також заходи відповідальності, які були застосовані;
- створення так званих музеїв вандалізму, будинків варварства, діяльність яких спрямована на емоційний та естетичний вплив на відвідувачів, зокрема шляхом представлення експозицій у вигляді поламаних лавочок, розбитих урн та інших результатів руйнівної діяльності «громадських шкідників» [147, с. 85].

Підсумовуючи дослідження заходів спеціальної профілактики вандалізму, можна дійти такого висновку: *вандалізм як складна й багатоаспектна соціальна проблема обумовлює необхідність вжиття комплексу різноманітних за своїм характером і сферою застосування спеціальних профілактичних заходів, ефективність реалізації яких вимагає: комплексного управлінського впливу; наступальності, своєчасності, послідовності, оперативності та організованості дій суб'єктів профілактики; недопущення в їх діяльності таких негативних явищ, як*

формалізм, лояльність, ліберальність і половинчастість; налагодження між такими суб'єктами тісної взаємодії та співпраці; застосування максимально широкого комплексу методів і засобів профілактичного впливу; забезпечення багатовекторності, безперервності, плановості, систематичності й цілеспрямованості профілактичного впливу тощо.

3. Заходи індивідуальної профілактики вандалізму. Ця група заходів посідає чільне місце в механізмі профілактики вандалізму. Вони органічно продовжують заходи загальносоціального та спеціального запобігання, розвивають і конкретизують їх з урахуванням індивідуальних характеристик та специфічних особливостей окремо взятих суб'єктів. Нейтралізуючи безпосередні детермінанти вандалізму, заходи індивідуальної профілактики роблять механізм запобігання вандалізму логічно виваженим, цілісним і завершеним, забезпечуючи йому максимальну ефективність та результативність.

Водночас, попри всі перелічені вище позитивні характеристики індивідуальної профілактики, на сьогодні кримінологи не досягнули принципової єдності поглядів щодо її сутності, змісту й цільової спрямованості. Адже у своїх дослідженнях науковці намагаються висвітлити окремі характеристики індивідуальної профілактики, які обумовлені специфікою предмета дослідження, розмиваючи таким чином загальне уявлення про неї як про важливу кримінологічну категорію. У сформульованих ними визначеннях увагу акцентовано на специфічних характеристиках індивідуальної профілактики окремих видів злочинів, а не на її фундаментальній ролі в механізмі протидії злочинності. На жаль, обмежений обсяг дисертації не дозволяє нам детально висвітлити результати аналізу таких підходів, однак ми їх урахували під час розробки авторської дефініції індивідуальної профілактики вандалізму, визначення її основних ознак, мети й цільової спрямованості.

Отже, варто виокремити такі **основні ознаки заходів індивідуальної профілактики вандалізму**: 1) *особистісний характер*; 2) *індивідуальний характер*; 3) *диференційований характер*; 4) *цілеспрямований характер*; 5) *системний характер*; 6) *комплексний характер*.

Діяльність із застосування заходів індивідуальної профілактики вандалізму також має специфічні ознаки, які дозволяють відмежувати її від загальносоціальної та спеціальної профілактики, а саме: 1) *професійність*; 2) *наступальність*; 3) *систематичність і безперервність*; 4) *динамічність*; 5) *своєчасність*; 6) *варіативність*; 7) *ефективність*.

Що стосується **основної мети індивідуальної профілактики вандалізму**, то узагальнення наукової літератури, а також практики діяльності спеціальних суб'єктів профілактики дали змогу сформулювати її таким чином: *встановлення осіб, які найбільш схильні до деструктивної, руйнівної поведінки агресивного, насильницького характеру, виявлення безпосередніх причин, які обумовлюють таку поведінку, а також вжиття заходів щодо нейтралізації таких причин і здійснення корегуючого впливу на цих осіб.*

Реалізація визначеної вище мети передбачає постановку та виконання низки більш конкретних завдань індивідуальної профілактики вандалізму, а саме: 1) виявлення осіб, які схильні до вандалізму; 2) безперервний нагляд і контроль за поведінкою таких осіб; 3) вибір і застосування до таких осіб найбільш доцільних та ефективних заходів індивідуального профілактичного впливу; 4) виявлення середовищних та індивідуальних детермінант вандалізму, які негативно впливають на таких осіб, зумовлюючи їх схильність до вандалісної поведінки; 5) вибір і застосування найбільш доцільних та ефективних заходів нейтралізації виявлених детермінант; 6) закріплення позитивних результатів індивідуального профілактичного впливу.

Отже, проаналізувавши обґрунтовані в літературі наукові погляди на правову природу індивідуальної профілактики, а також визначивши основні ознаки, мету й завдання індивідуальної профілактики вандалізму, ми можемо сформулювати таке її визначення: *індивідуальна профілактика вандалізму – це врегульована чинним законодавством діяльність спеціалізованих суб'єктів з виявлення осіб, які схильні до вандалісної поведінки, криміногенних детермінант, які обумовлюють таку поведінку, а також вибір і застосування найбільш доцільних та ефективних заходів нейтралізації таких детермінант і здійснення корегуючого впливу на таких осіб.*

Визначивши мету та завдання індивідуальної профілактики вандалізму, пропонуємо перейти до безпосереднього дослідження її заходів, оскільки саме вони найбільш повно розкривають сутність індивідуального профілактичного впливу. З цією метою ми проаналізували наукові публікації, повідомлення в ЗМІ про найбільш резонансні факти розслідування злочинів вандалістичної спрямованості, а також узагальнили результати власного соціологічного опитування. Проведене дослідження дало змогу визначити **основні заходи індивідуальної профілактики вандалізму**, які для зручності аналізу ми об'єднали в шість груп:

3.1. Заходи, спрямовані на недопущення формування схильності до вандалістичної поведінки. Ця група заходів індивідуальної профілактики розрахована на осіб, у яких ще не сформувалися стійкі антигромадські погляди та звички, однак, з огляду на певні об'єктивні та суб'єктивні фактори, існує висока ймовірність учинення ними актів вандалізму. Основну частину таких осіб становлять діти й підлітки, які через незавершеність процесу соціалізації дотримуються далеко не всіх загальнообов'язкових правил поведінки. Також такими особами є працівники, щойно прийняті на роботу, відвідувачі музеїв, експозицій та інших громадських місць.

До основних заходів індивідуальної профілактики, які спрямовані на недопущення формування схильності до вандалістичної поведінки, опитані нами респонденти (додатки Б та В) відносять:

– активне використання методів персональної діагностики, спрямованих на вивчення системи ціннісних орієнтацій особистості, визначення її схильності до деструктивних, насильницьких, руйнівних дій (особливо в навчальних і виховних закладах, а також під час працевлаштування);

– проведення індивідуальних профілактичних бесід з особою з метою формування в неї категоричного несприйняття вандалістичної поведінки;

– проведення з особою індивідуальних інструктажів із роз'ясненням основних правил поведінки на тому чи іншому об'єкті, інформуванням про вартість майна і порядок його відшкодування в разі умисного чи випадкового заподіяння шкоди;

– організація та проведення тренінгів для батьків, які орієнтовані на створення умов для відпрацювання ними навичок ефективної взаємодії та спілкування з дитиною без насильства, агресії, конфлікту за принципом «не карати, а домовлятися», що є запорукою виховання гармонійно розвиненої, зрілої й відповідальної особистості» [101, с. 40];

– проведення роз'яснювальної роботи з особою (учнем, вихованцем, працівником тощо), у діях якої спостерігаються вияви агресії, насильства, руйнування;

– вжиття заходів, спрямованих на налагодження взаємовідносин між батьками й дітьми, учнями та вчителями, працівниками та роботодавцями тощо, на основі взаємодопомоги, взаєморозуміння та взаємоповаги;

– створення умов для самореалізації особистості та правомірного застосування її творчих здібностей;

– надання консультацій з питань правомірності тих чи інших дій тощо.

3.2. Заходи, спрямовані на корегування вандальної поведінки. Ця група заходів індивідуальної профілактики розрахована на осіб, у яких уже активізувалися процеси деморалізації, що свідчить про реальну загрозу вчинення ними актів вандалізму. Зокрема, це можуть бути особи, які систематично вчиняють правопорушення; мають стійкі негативні звички й інтереси (алкоголіки, наркомани); мають тісні контакти з криміногенним середовищем, а також особи, поведінка яких має деструктивну, руйнівну, насильницьку, агресивну, аморальну спрямованість. Основною метою застосування таких заходів є «зміна малоадаптивної дисфункціональної ризикованої поведінки на адаптивну форму поведінки» [122, с. 11].

До основних заходів індивідуальної профілактики, які спрямовані на корегування вандальної поведінки, опитані нами респонденти (додатки Б та В) відносять:

– виявлення та постановка на профілактичний облік осіб, від яких з високою ймовірністю можна очікувати вчинення злочинів вандальної спрямованості,

здійснення систематичного нагляду та посиленого контролю за поведінкою і способом життя таких осіб;

- інформування особи про неприпустимість протиправної, зокрема вандалської, поведінки, роз'яснення негативних наслідків такої поведінки та попередження про притягнення до відповідальності в разі її продовження;

- правове виховання особи, спрямоване на роз'яснення їй основних положень чинного законодавства у сфері охорони історичної, національної та культурної спадщини, а також відповідальності за його порушення;

- проведення профілактичних бесід з особою, спрямованих на нормалізацію її поведінки та схилення до добровільної відмови від продовження аморальної, антигромадської діяльності;

- надання особі всебічної психологічної та соціальної підтримки;

- організація психологічних тренінгів, націлених на корекцію емоційно-вольової, ціннісно-мотиваційної, когнітивної, комунікативної сфер, адаптаційних можливостей особистості [101, с. 57];

- громадський осуд аморальної, протиправної поведінки особи в її найближчому соціальному оточенні (за місцем роботи, проживання, навчання);

- залучення найближчого соціального оточення (батьків, вчителів, колег) до здійснення профілактичного впливу на особу, навчання їх формам і методам такого впливу;

- встановлення індивідуального чи колективного шефства над особою за місцем її роботи, навчання чи проживання;

- проведення індивідуальних профілактичних бесід, спрямованих на формування в особи мотивації до позитивної соціально корисної діяльності та фізичного розвитку;

- навчання особи усвідомленню соціально прийнятої поведінки, розвиток і тренування вмінь дотримання вимог соціального середовища, їх співвіднесення зі своєю поведінкою [122, с. 11];

– надання особі психологічної допомоги в пошуку сенсу власного життя, побудові життєвих планів, осмисленні цінностей власного Я, причин і наслідків своїх дій [35, с. 71–86] тощо.

3.3. Заходи, спрямовані на трансформацію вандалювальної поведінки. Ця група заходів індивідуальної профілактики розрахована на осіб, у яких було діагностовано стійку схильність до вандалізму. Основна мета їх застосування полягає у відверненні особи від протиправної діяльності, спрямуванні ймовірних деструктивних, руйнівних дій у соціально корисне русло.

До основних заходів індивідуальної профілактики, які спрямовані на трансформацію вандалювальної поведінки, опитані нами респонденти (додатки Б та В) відносять:

- створення умов для всебічного розвитку особистості, розкриття її нахилів і здібностей, підвищення самооцінки;
- активне залучення особи до соціально корисної діяльності;
- проведення індивідуальних профілактичних бесід, спрямованих на переорієнтацію особи з вандалювальної поведінки на позитивну творчу діяльність;
- пошук найбільш прийнятних каналів для самореалізації особи в соціально значущих видах діяльності – у праці, навчанні, суспільному житті;
- створення умов для перенесення вандалювальних дій у соціально корисне русло (наприклад, санкціоноване нанесення графіті на певні будівлі чи споруди);
- стимулювання участі особи в спортивно-масових, культурно-просвітницьких заходах;
- формування в особи навичок організації культурного дозвілля;
- виховання в особи почуття причетності до потенційних об'єктів вандалізму [148], зокрема шляхом їх залучення до реставраційних, ремонтних та інших видів робіт тощо.

3.4. Заходи, спрямовані на нейтралізацію негативного впливу найближчого соціального оточення. Вказана група заходів індивідуальної профілактики спрямована не на осіб, які схильні до вандалізму, а на ті явища зовнішнього середовища, які таку схильність обумовлюють. Відповідно, їх основною метою є

нейтралізація, або ж зменшення негативного впливу таких явищ, а основною сферою застосування – сім'я та побутове оточення, навчально-виховні заклади, трудовий колектив тощо.

Серед основних заходів індивідуальної профілактики, які спрямовані на нейтралізацію негативного впливу найближчого соціального оточення, респонденти (додатки Б та В) виокремили:

– встановлення конкретних життєвих обставин, які обумовлюють схильність особи до вандалізму, вжиття заходів щодо їх нейтралізації;

– аналіз факторів, які сприяють формуванню в особи стійких аморальних та антисуспільних установок, асоціальних поглядів і звичок, визначення найбільш оптимальних шляхів їх нейтралізації;

– виявлення несприятливих життєвих умов особи та надання допомоги в подоланні особистісних і соціально зумовлених труднощів;

– вжиття заходів, спрямованих на полегшення процесу адаптації, індивідуалізації, самореалізації особи в побуті, навчальному чи трудовому колективі;

– виявлення та постановка на облік неблагополучних сімей, здійснення постійного нагляду й контролю за такими сім'ями, надання їм необхідної соціальної допомоги, педагогічної та інформаційної підтримки;

– активізація виховної функції сім'ї, школи, трудового колективу;

– проведення профілактичних бесід з батьками, вихователями, вчителями, роботодавцями, які спрямовані на роз'яснення їм необхідності всебічного розвитку соціально корисних здібностей і нахилів особи, налагодження з нею нормальних взаємовідносин;

– забезпечення педагогічної підтримки дітей та батьків, які мають особистісні, соціальні, виховні проблеми [101, с. 42];

– надання психологічної допомоги особі у розв'язанні її особистих проблем, стабілізації міжособистісних відносин і оптимізації соціально-психологічного клімату в колективі [71];

– надання соціальної підтримки та допомоги особі в забезпеченні належних соціально-побутових умов, працевлаштуванні, навчанні тощо.

3.5. Заходи, спрямовані на нейтралізацію джерел криміногенного впливу.

Основним об'єктом цієї групи заходів індивідуальної профілактики вандалізму є неформальні групи протиправної спрямованості, а також окремі категорії осіб зі стійкими асоціальними установками (раніше судимі особи, особи, які займаються бродяжництвом, зловживають алкогольними напоями й наркотичними засобами тощо). Основною метою таких заходів є нейтралізація негативного криміногенного впливу цих об'єктів на профілактованих осіб.

До основних заходів індивідуальної профілактики, які спрямовані на нейтралізацію джерел криміногенного впливу, опитані нами респонденти (додатки Б та В) відносять:

– проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи в неблагополучних сім'ях, а також з особами, які ведуть антигромадський, аморальний, протиправний спосіб життя, зловживають алкогольними напоями та наркотичними засобами, спрямованої на роз'яснення згубного впливу такої деструктивної поведінки на профілактованих осіб;

– обмеження негативного впливу зазначених категорій осіб на дітей та підлітків, а також інших морально нестійких осіб (направлення на примусове лікування, до спеціалізованих лікувально-реабілітаційних закладів тощо);

– порушення перед компетентними органами питання про позбавлення батьківських прав з метою обмеження негативного впливу батьків, які ведуть антигромадський спосіб життя, на своїх неповнолітніх дітей;

– обмеження спілкування, проведення спільного дозвілля профілактованих осіб з друзями та знайомими, які здійснюють на нього негативний вплив, утягуючи його в учинення актів вандалізму;

– виявлення різноманітних неформальних об'єднань, угруповань, сект, рухів, діяльність яких супроводжується руйнівними, деструктивними діями вандалістського характеру, вжиття заходів щодо їх роз'єднання чи припинення існування;

- виявлення лідерів таких неформальних об'єднань, проведення з ними профілактичних бесід з метою переорієнтації на соціально корисну діяльність;

- навчання профілакованих осіб основним психологічним методам і прийомам протистояння груповому тиску, самоконтролю виявленої активності, удосконалення вольового потенціалу, розвитку рефлексивних умінь [38], відстоювання власної позиції та права на самостійне прийняття рішень тощо.

3.6. Заходи, спрямовані на недопущення рецидиву вандалської поведінки. Ця група заходів індивідуальної профілактики вандалізму спрямована на осіб, які вже вчинили злочини вандалської спрямованості. Основна мета їх застосування полягає в соціальній адаптації вандалів, а також у їх виправленні, перевихованні та недопущенні повторного вчинення актів вандалізму.

Опитані нами респонденти (додатки Б та В) серед основних заходів індивідуальної профілактики, які спрямовані на недопущення рецидиву вандалської поведінки, називають такі:

- постановка осіб, які вчинили акти вандалської поведінки, на профілактичний облік;

- здійснення посиленого нагляду та постійного контролю за такими особами з метою забезпечення своєчасного реагування на можливі вияви рецидиву вандалської поведінки;

- виявлення причин та умов, які сприяють учиненню актів вандалізму такими особами, вжиття необхідних заходів щодо їх нейтралізації;

- вжиття заходів, спрямованих на соціальну адаптацію таких осіб, спрямування їх активності в соціально корисне русло, створення підтримуючого й розвиваючого середовища їх життєдіяльності;

- залучення таких осіб до діяльності, яка пов'язана з відновленням зруйнованих чи пошкоджених об'єктів історичної та культурної спадщини, об'єктів комунального господарства й міської інфраструктури з метою формування в них «почуття причетності до потенційних об'єктів вандалізму» [163, с. 31];

- надання допомоги в соціальній адаптації та інтеграції в суспільне життя для осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі, відновленні їх в соціальному статусі,

налагодженні втрачених і пошуку нових позитивних зв'язків з рідними та друзями тощо.

Вище ми проаналізували основні заходи профілактики злочинів вандалізму спрямованості, які становлять фундамент, визначають зміст і спрямованість механізму протидії вандалізму. Звісно, наведений перелік не розкриває повною мірою всю багатогранність системи профілактики, яка на сьогодні охоплює невичерпне коло заходів позитивного впливу на спосіб життя та поведінку потенційних вандалів, а також виявлення та нейтралізації криміногенних факторів навколишнього середовища. За своєю сутністю і змістом заходи профілактики вандалізму є надзвичайно різноманітними. Водночас всі вони перебувають між собою в тісному взаємозв'язку та взаємодії. Так, заходи спеціальної профілактики конкретизують і розвивають основні напрями загальносоціального запобігання, а індивідуальна профілактика пристосовує їх до конкретних життєвих ситуацій та індивідуальних особливостей осіб, схильних до вандалізму. У зв'язку з цим, на практиці буває досить складно, а іноді – неможливо, однозначно визначити належність того чи іншого заходу до конкретного рівня профілактики вандалізму, оскільки всі вони тісно пов'язані між собою і завжди застосовуються комплексно.

Висновки до розділу 3

Сучасний вандалізм, який має безліч зовнішніх форм вираження і складне мотиваційне підґрунтя, виникає та реалізується під дією розгалуженої системи детермінант. Значна частина з них має загальний характер і є типовою для всієї злочинності загалом. Однак серед них є й такі, що мають специфічний характер, з огляду на що допомагають розкрити всі тонкощі механізму детермінації вандалізму.

Для зручності аналізу, а також для максимально повного врахування усіх причин, які обумовлюють учинення злочинів вандалізму спрямованості, усі детермінанти вандалізму доцільно об'єднати у дві великі групи: 1) об'єктивні (або, як їх іноді називають в літературі – зовнішні) – залежать від обставин об'єктивної дійсності; 2) суб'єктивні (внутрішні) – залежать безпосередньо від особи. До об'єктивних детермінант вандалізму належать: політичні, економічні, ідеологічні,

правові, організаційні, соціальні й педагогічні детермінанти. Суб'єктивними детермінантами вандалізму слід вважати: низький духовний і культурний рівень особистості, порушення процесу соціалізації особистості, відхилення в поведінці та способі життя особи, розлади емоційно-вольової сфери, особливості психофізичного стану, психологічні відхилення. Водночас кожна з наведених підгруп становить розгалужену систему конкретних причин, які обумовлюють учинення злочинів вандалізму спрямованості.

Розподіл окремих причин та умов вандалізму за групами й підгрупами має досить умовний характер, оскільки всі детермінанти перебувають між собою в тісному взаємозв'язку та взаємодії, впливають одна з одною, доповнюють і розвивають одна одну. Саме тому на практиці досить важко, і в абсолютній більшості випадків практично неможливо визначити якусь одну детермінанту, яка обумовила вчинення окремо взятого акту вандалізму поведінки. Всі вони мають комплексний характер.

Розробка та впровадження широкого комплексу заходів запобігання вандалізму є одним з основних напрямів підвищення ефективності протидії злочинам вандалізму спрямованості.

У найбільш загальному значенні запобігання вандалізму є врегульованою нормами права соціально-управлінською діяльністю як державних, так і недержавних суб'єктів з розробки та реалізації заходів, спрямованих на виявлення й усунення детермінант вандалізму, а також здійснення корегуючого впливу на осіб, схильних до вчинення злочинів вандалізму спрямованості.

Найбільш прийнятною є тричленна структура запобіжної діяльності, у межах якої чітко виокремлюють заходи загальносоціальної, спеціальної та індивідуальної профілактики вандалізму.

Загальносоціальна профілактика вандалізму – це врегульована чинним законодавством діяльність спеціально уповноважених суб'єктів з розробки та реалізації заходів, спрямованих на виявлення, усунення та нейтралізацію негативних факторів політичного, економічного, соціального, ідеологічного, культурно-

виховного, організаційно-управлінського та правового характеру, які загострюють соціальні протиріччя і гальмують подальший розвиток суспільства.

Усі заходи загальносоціальної профілактики вандалізму можуть бути об'єднані в сім груп: політичні, економічні, соціальні, ідеологічні, культурно-виховні, організаційно-управлінські, правові.

Спеціальна профілактика вандалізму – це врегульована чинним законодавством діяльність як спеціалізованих, так і неспеціалізованих суб'єктів з розробки та практичної реалізації заходів, спрямованих на виявлення, нейтралізацію чи послаблення дії криміногенних факторів, що створюють передумови для вчинення злочинів вандалісної спрямованості, а також на активізацію явищ і процесів, що пригнічують вандалісну поведінку.

У структурі спеціальної профілактики вандалізму необхідно розрізняти три основні складові: 1) профілактика окремих видів вандалізму (корисливого, хуліганського, ідеологічного тощо); 2) профілактика фонових явищ, на тлі яких вчиняються злочини вандалісної спрямованості; 3) профілактика рецидивної злочинності.

Усі заходи спеціальної профілактики вандалізму можуть бути об'єднані у вісім груп: 1) удосконалення нормативно-правового забезпечення профілактики вандалізму; 2) удосконалення роботи суб'єктів протидії вандалізму; 3) посилення гарантій реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності за злочини вандалісної спрямованості, а також зниження рівня їх латентності; 4) належне інформаційно-методичне забезпечення профілактичної діяльності у сфері протидії вандалізму; 5) виявлення, збереження, благоустрій та впорядкування місць поховань, а також посилення охорони об'єктів вандалізму; 6) оздоровлення сімейного мікроклімату; 7) розширення профілактичного потенціалу навчальних закладів та освітніх установ; 8) широка пропаганда, зокрема через ЗМІ, високої духовності, моральності, а також шанобливого ставлення до загальнолюдських цінностей та загальнообов'язкових правил поведінки.

Індивідуальна профілактика вандалізму – це врегульована чинним законодавством діяльність спеціалізованих суб'єктів з виявлення осіб, які схильні до

вандальної поведінки, криміногенних детермінант, що обумовлюють таку поведінку, а також вибір і застосування найбільш доцільних та ефективних заходів нейтралізації вказаних детермінант і здійснення корегуючого впливу на таких осіб.

Усі заходи індивідуальної профілактики вандалізму можуть бути об'єднані в шість груп: 1) спрямовані на недопущення формування схильності до вандальної поведінки; 2) спрямовані на корегування вандальної поведінки; 3) спрямовані на трансформацію вандальної поведінки; 4) спрямовані на нейтралізацію негативного впливу найближчого соціального оточення; 5) спрямовані на нейтралізацію джерел криміногенного впливу; 6) спрямовані на недопущення рецидиву вандальної поведінки.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає в обґрунтуванні кримінологічної характеристики вандалізму, а також у формулюванні теоретичних узагальнень і пропозицій щодо підвищення ефективності профілактики вандалізму в сучасних суспільно-політичних та економічних умовах розвитку нашої держави. Найбільш важливими є такі висновки.

1. Сформульовано авторську дефініцію вандалізму як однієї з форм девіантної, деструктивної (руйнівної) поведінки, що має насильницький та агресивний характер і полягає в умисному, безпідставному (безглуздому) знищенні, пошкодженні, руйнуванні, нарузі, оскверненні чи інших формах впливу на об'єкти, що мають історичну, археологічну, культурну, духовну, художню, наукову цінність, державну або партійну символіку, пам'ятники архітектури та мистецтва, релігійні, культові, меморіальні споруди, а також інші матеріальні цінності, чуже майно, суспільну й державну власність.

Доведено, що в сучасних суспільно-політичних умовах розвитку нашої держави вандалізму притаманні такі ознаки: 1) є різновидом девіантної поведінки; 2) супроводжується підвищеним рівнем агресивності; 3) є актом насильницької поведінки; 4) є виявом безпідставної (безглуздої) поведінки; 5) є різновидом деструктивної (руйнівної) поведінки; 6) має специфічний об'єкт посягання; 7) має умисний характер.

2. Проаналізовано та систематизовано мотиви сучасного вандалізму, основними з яких є: 1) користь; 2) хуліганські спонукання; 3) ідеологічні мотиви, у межах яких можна виокремити націоналістичні, релігійні, расові, політичні, анархо-нігілістичні мотиви; 4) помста; 5) злість; 6) нудьга; 7) цікавість; 8) самоствердження; 9) егоїстичні спонукання; 10) протест; 11) маніпуляція; 12) сексуальні мотиви. Також вандалізм може обумовлюватись такими мотивами, як заздрість, гнів, роздратованість, розчарування, зневіра, привернення уваги, самозахист тощо.

3. Обґрунтовано доцільність класифікації вандалізму за такими критеріями:

1) домінуючий мотив; 2) предмет посягання; 3) форма вираження; 4) спосіб учинення; 5) характер протиправної поведінки; 6) спрямованість протиправної поведінки; 7) характер заподіяної шкоди; 8) правові наслідки заподіяної шкоди; 9) ступінь усвідомленості; 10) суб'єктивна оцінка протиправної поведінки власне вандалом і ставлення до неї інших осіб; 11) нормативне врегулювання; 12) специфічні характеристики суб'єкта вандалізму (вік, володіння певними професійними навичками, належність до певної соціальної групи чи неформального об'єднання); 13) кількість учасників акту вандалізму; 14) час учинення.

4. Доведено, що для позначення кримінально каранних діянь, які містять ознаки вандалізму, найбільш доцільно використовувати такий узагальнюючий термін, як «злочини вандалізму». Система таких злочинів має складну структуру, у межах можна виокремити два рівні: перший рівень становлять кримінально карані діяння, які необхідно кваліфікувати як акти вандалізму, а другий рівень – кримінально карані діяння, у формі яких можуть виявлятися акти вандалізму.

5. Проаналізовано сучасний стан і тенденції вандалізму в Україні, які пропонується визначати через характеристику кількісних і якісних показників поширення злочинів вандалізму. Основними кількісними показниками вандалізму визнано: 1) місце вандалізму в загальній структурі злочинності; 2) кількість злочинів вандалізму, у яких особам вручено повідомлення про підозру; 3) кількість проваджень у справах про злочини вандалізму, які були направлені до суду з обвинувальним актом; 4) рівень поширеності окремих видів злочинів вандалізму. До основних якісних показників вандалізму віднесено: 1) географія вандалізму; 2) час учинення вандалізму; 3) спосіб учинення вандалізму; 4) засоби та знаряддя вчинення вандалізму; 5) місце вчинення вандалізму.

6. Доведено, що кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють злочини вандалізму, доцільно здійснювати через розкриття таких основних ознак: 1) біофізіологічних (стать і вік вандалів); 2) соціально-демографічних

(громадянство та рівень освіти вандалів); 3) соціально-рольових (сімейний стан і зайнятість (працевлаштованість) вандалів); 4) кримінально-правових (попередня протиправна поведінка, груповий характер вандалської поведінки, а також стан сп'яніння, пияцтво, алкоголізм вандалів); 5) морально-психологічних.

7. Визначено та узагальнено основні детермінанти, що впливають на вчинення вандалізму в Україні, які для зручності аналізу, а також для максимально повного врахування всіх причин учинення злочинів вандалської спрямованості об'єднано у дві великі групи: 1) об'єктивні, до яких віднесено політичні, економічні, ідеологічні, правові, організаційні, соціальні й педагогічні детермінанти; 2) суб'єктивні, до яких зараховано: низький духовний і культурний рівень особистості, порушення процесу соціалізації особистості, відхилення в поведінці та способі життя особи, розлади емоційно-вольової сфери, особливості психофізичного стану, психологічні відхилення. Зауважено, що кожна з наведених підгруп становить розгалужену систему конкретних причин, які обумовлюють учинення злочинів вандалської спрямованості.

8. Сформульовано авторську дефініцію запобігання вандалізму як урегульованої нормами права соціально-управлінської діяльності державних і недержавних суб'єктів з розробки та реалізації заходів, спрямованих на виявлення та усунення детермінант вандалізму, а також здійснення корегуючого впливу на осіб, схильних до вчинення злочинів вандалської спрямованості. Доведено, що найбільш прийнятною є тричленна структура запобіжної діяльності у сфері протидії злочинам вандалської спрямованості, у межах якої чітко виокремлюються заходи загальносоціальної, спеціальної та індивідуальної профілактики вандалізму.

Усі заходи загальносоціальної профілактики вандалізму об'єднано в сім груп: політичні, економічні, соціальні, ідеологічні, культурно-виховні, організаційно-управлінські, правові.

Заходи спеціальної профілактики вандалізму об'єднано у вісім груп: удосконалення нормативно-правового забезпечення запобігання вандалізму; удосконалення роботи суб'єктів запобігання вандалізму; посилення гарантій реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності за злочини

вандальної спрямованості, а також зниження рівня їх латентності; належне інформаційно-методичне забезпечення діяльності у сфері запобігання вандалізму; виявлення, збереження, благоустрій та впорядкування місць поховань, а також посилення охорони об'єктів вандалізму; оздоровлення сімейного мікроклімату; розширення профілактичного потенціалу навчальних закладів та освітніх установ; активна пропаганда високої духовності, моральності, а також шанобливого ставлення до загальнолюдських цінностей та загальнообов'язкових правил поведінки.

Усі заходи індивідуальної профілактики вандалізму об'єднано в шість груп: недопущення формування схильності до вандальної поведінки; корегування вандальної поведінки; трансформація вандальної поведінки; нейтралізація негативного впливу найближчого соціального оточення; нейтралізація джерел криміногенного впливу; недопущення рецидиву вандальної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдульманов А. А. Уголовно-правовые меры борьбы с массовыми беспорядками : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 1994. 251 с.
2. Александренко О. В., Веселовська Н. О. Вияви вандалізму на об'єктах культурної спадщини. *Молодий вчений*. 2013. № 1 (01). С. 71–74.
3. Алексеев А. И. Криминология : курс лекций. М. : Щит-М, 1998. 340 с.
4. Алиев Х. К. Вандализм: уголовно-правовые и криминологические проблемы (по материалам Северо-Кавказского федерального округа) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2015. 217 с.
5. Антонян Ю. М. Социальная среда и формирование личности преступника (неблагоприятные влияния на личность в микросреде) : учеб. пособие. М. : РИО Акад. МВД ССР, 1975. 160 с.
6. Антонян Ю. М. Преступность среди женщин. М. : Рос. право, 1992. 256 с.
7. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть : конспект лекций. Днепропетровск : Пороги, 1992. 168 с.
8. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений / [пер. с англ. Ю. Брянцевой и Б. Красовского]. М. : Апрель Пресс ; ЭКСМО-Пресс, 1999. 512 с.
9. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессия. М. : Фимита, 2000. 512 с.
10. Бандурка А. М., Зелинский А. Ф. Вандализм : науч. изд. Харьков : Ун-т внутр. дел, 1996. 199 с.
11. Батиргареева В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : монографія. Харків : Одиссей, 2003. 256 с.
12. Бачинін В. А., Журавський В. С. Панов М. І. Філософія права : словник. Київ : Ін Юре, 2003. 408 с.
13. Безрукова В. С. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога). Екатеринбург : УрГПУ, 2000. 937 с.

14. Библик О. К вопросу о подростковом вандализме. *Воспитание и развитие личности: теория и практика конца XX века* : материалы 6-й конф. молодых ученых. М. : ИВиРЛ РАО, 2008. 112 с.
15. Большая советская энциклопедия : в 30 т. / под ред. А. М. Прохорова. 3-е изд. М. : Сов. энциклопедия, 1971. Т. 4. Брасос – Веш. 600 с.
16. Большой энциклопедический словарь : в 2 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – М. : Сов. энциклопедия, 1991. Т. 1. 1631 с.
17. Борисов И. Ю. Механизм «гедонистического риска» и его роль в отклоняющемся поведении молодежи. *Мир психологии и психология в мире*. 1995. № 3. С. 63–74.
18. Боротьба з негативними стереотипами, стигматизацією, дискримінацією, підбурюванням до насильства і насильством проти осіб на основі релігії або переконань» : резолюція прийнята Генеральною Асамблеєю ООН А/ RES/66/167, 19 груд. 2011 р. № 66/167. *Генеральна Асамблея ООН* : [сайт]. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/66/167>
19. Бочарова К. А. Вандализм как вияв агресивної протиправної поведінки. *Юридичний вісник України*. 2015. № 13. С. 16–17.
20. Бочарова К. А. Вандализм как вияв агресивної протиправної поведінки. *Проблеми законності* : зб. наук. пр. 2015. Вип. 131. С. 116–123.
21. Бочарова К. А. Види вандалізму та їх класифікація. *Национальный юридический журнал: теория и практика = National Law Journal: Theory and Practice*. 2016. Вип. 3 (іunie). С. 161–163.
22. Бырылова Е. А., Михайлов И. А. Подростковый вандализм как проблема социальной безопасности. *Молодой ученый*. 2016. № 6.1. С. 17–19.
23. Вандализм. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона* : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). СПб. : Изд., 1892. Т. 5А (10). Вальтер – Венути. С. 469–938.
24. Ватова Л. С. Психологические причины и условия возникновения подросткового вандализма : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Калуга, 2000. 195 с.

25. Ватова Л. С. Социально-психологические основания молодежного вандализма и его профилактика. М. : НИИ школьных технологий, 2006. 295 с.
26. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
27. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2007. 1736 с.
28. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с.
29. Витвицкая В. В. Криминологические проблемы предупреждения преступных посягательств на нравственное и физическое развитие несовершеннолетних : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 277 с.
30. Волков Б. С. Мотивы преступлений. (Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование). Казань : Казан. ун-т, 1982. 152 с.
31. Волкова А. Понятие «жестокое обращение с детьми» и его формы. *Профессионал*. 2000. № 4. С. 24–27.
32. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки : навч.-метод. посібник до спецкурсу соц.-пед. циклу «Профілактика девіантної поведінки підлітків». Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 224 с.
33. Воробьева И. В. Подростковый вандализм: мотивы и возможные личностные детерминанты. *Вестник Тюменского государственного университета*. 2012. № 9. С. 208–213.
34. Воробьева И. В., Кружкова О. В. Возможности диагностики мотивов вандального поведения. *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. Серия : Психология. 2011. Вып. 15. С. 35–40.
35. Воробьева И. В., Кружкова О. В. Модель профилактики и предупреждения вандального поведения при деформациях и деструкциях ценностной сферы молодежи. *Образование и наука*. 2015. № 3 (122). С. 71–86.
36. Воробьева И. В., Кружкова О. В. Психология вандального поведения : монография. Екатеринбург : УрГПУ, 2015. 238 с.

37. Воробьева И. В., Кружкова О. В. Роль ценностно-поведенческих деструкций в мотивационной готовности подростка к вандальному поведению. *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. Серия : Психология. 2013. Т. 6, № 4. С. 46–52.

38. Воробьева И. В., Шахматова О. Н. Психотехнологии развития личности : учеб. пособие. [2-е изд., перераб. и доп.]. Екатеринбург : Рос. гос. проф.-пед. ун-т, 2011. 170 с.

39. Герасіна Л. М. Насильство як соціальна деструкція. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2015. № 1148. С. 35–40.

40. Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері : монографія. Харків : Нове слово, 2004. 252 с.

41. Горб Н. О. Наруга над могилою: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 225 с.

42. Гурова О. В., Кружкова О. В. Вандализм как деструктивная стратегия реализации субъектности подростка. *Педагогическое образование в России*. 2017. № 3. С. 115–121.

43. Гусак Т. П. Протидія злочинним діям, що вчиняються особами у складі натовпу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 20 с.

44. Гусак Т. П. Протидія злочинним діям, що вчиняються особами у складі натовпу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 258 с.

45. Гусельцева М. С. Идентичность в транзитивном обществе: трансформация ценностей. *Психологические исследования*. 2017. № 10 (54). С. 5. URL: <http://psystudy.ru/index.php/num/2017v10n54/1452-guseltseva54.html> (дата обращения: 04.11.2017).

46. Даль В. И. Толковый словарь великорусского языка : в 4 т. М. : Рус. яз., 1980. Т. 3. П. 555 с.

47. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : современное написание : в 4 т. М. : АСТ ; Астрель, 2003. Т. 2. И – О. 1278 с.

48. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1955. Т. 1. А – З. 699 с.
49. Даньшин І. Співвідношення кримінології і соціології. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2–3. С. 677–685.
50. Джемелинский В. А. Криминалистическая характеристика и первоначальный этап расследования надругательств над телами умерших и местами их захоронения : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Краснодар, 2005. 35 с.
51. Доброскок А. Ю. Вандализм як різновид девіантної поведінки. *Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 берез. 2018 р.). Київ : Центр прав. наук. дослідж., 2018. С. 61–66.
52. Доброскок А. Ю. Вандализм: актуальні тенденції сьогодення. *Юридична наука: виклики і сьогодення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 8–9 черв. 2018 р.). Одеса : Причорномор. фундація права, 2018. С. 57–61.
53. Доброскок А. Ю. Загальні засади класифікації основних детермінант вандалізму. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 1. Т. 2. С. 167–171.
54. Доброскок А. Ю. Ідеологічний вандалізм та особливості його виявів у сучасних умовах. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25–26 січ. 2019 р.). Львів : Центр правн. ініціатив, 2019. С. 33–36.
55. Доброскок А. Ю. Класифікація вандалізму: традиційні підходи та сучасне розуміння. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 4 (25). Т 3. С. 82–86.
56. Доброскок А. Ю. Мотиваційна сфера сучасного вандалізму. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 12–13 серп. 2016 р.). Одеса : Причорномор. фундація права, 2016. С. 86–88.
57. Доброскок А. Ю. Основні ознаки та сутнісні характеристики вандалізму як складної кримінологічної категорії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 6. С. 357–361. URL: http://www.pap.in.ua/6_2018/105.pdf.

58. Доброскок А. Ю. Особливості предмету посягання сучасного вандалізму. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15–16 лип. 2016 р.). Харків, 2016. С. 67–69.

59. Доброскок А. Ю. Підстави та межі криміналізації вандалізму у сучасних умовах. *Науковий вісник публічного та приватного*. 2019. Вип. 1. С. 131–135.

60. Доброскок А. Ю. Поняття і сутність вандалізму як об'єкту кримінологічного дослідження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 36. Т. 2. С. 139–142. (Серія «Юрисприденція»).

61. Доброскок А. Ю. Хуліганський та корисливий вандалізм: тотожність і принципові відмінності. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 3–4 берез. 2017 р.). Харків : Східноукр. наук. юрид. орг., 2017. С. 80–84.

62. Доброскок А. Ю. Форми вираження та способи вчинення вандалізму: поняття, співвідношення та класифікація. *Visegrad journal on humanrights*. 2019. № 3. Р. 21–27. (Словацька Республіка).

63. Докторович М. О. Делінквентна поведінка особистості: факторний аналіз. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухолинського* : зб. наук. пр. Миколаїв, 2010. Т. 2, вип. 4. С. 65–68.

64. Дроздова И. Н. Квалификация уничтожения памятников истории и культуры по признакам объективной стороны. *Известия Тульского государственного университета*. Серия : Экономические и юридические науки. 2011. № 1–2. С. 286–292.

65. Дубінчук Н. В., Шулдик А. В. Психологічний аналіз мотивації протиправної поведінки підлітків. *Молодий вчений*. 2016. № 12 (39). С. 243–247.

66. Дубчак С. Дискусійні проблеми християнізації вандалів. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2014. Вип. 5. С. 217–223.

67. Евменова Е. М. Вандализм: этиология, направление исследования и профилактики. *Проблемы совершенствования расследования и профилактики преступлений на современном этапе*. Уфа, 1990. С. 157–158.

68. Егоров В. С. Понятие преступления в уголовном праве : учеб. пособ. М. : Моск. психолого-социальный ин-т ; Воронеж : МОДЭК, 2001. 80 с.
69. Енциклопедія сучасної України / [редкол. : І. М. Дзюба]. Київ : КБ Енцикл. Сучас. України НАНУ, 2005. Т. 4. В–Вог. 700 с.
70. Жмуров В. А. Большой толковый словарь терминов психиатрии. Элиста : Джангар, 2010. 864 с.
71. Закаблущая Е. А. Стресс-менеджмент как часть менеджмента организации. *Справочник по управлению персоналом*. 2009. № 2. С. 90–95.
72. Закалюк А. Актуальні методологічні проблеми української кримінологічної науки. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2–3. С. 633–656.
73. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
74. Злочини на ґрунті ненависті в Україні: 2011-2012 рр. *HUMAN RIGHTS. ACTIVISTS IN ACTION. Сеть правозащитников* : [сайт]. URL: <http://ru.hr-activists.net/events/zlochini-na-runt-nenavist-v-ukra-n-2011-2012-rr>.
75. Зуйков Г. Г. К вопросу о понятии причин преступления и условий, способствующих его совершению. *Вопросы предупреждения преступности*. М., 1965. № 2. С. 4–7.
76. Ильяшенко А. Н. Социальная среда в генезисе преступного поведения (особенности криминализации несовершеннолетних под влиянием социальной среды). М. : ВНИИ МВД России, 2001. 317 с.
77. Ілляшенко Т. Проблема розладів поведінки дітей у роботі психологопедагогічної консультації. *Психолог*. 2012. № 24. С. 40–44.
78. Інструкція з організації охорони державних музеїв, історико-культурних заповідників, інших важливих об'єктів культури підрозділами Державної служби охорони при Міністерстві внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ, Міністерства культури і мистецтв України від 30 лип. 2004 р. №

846/489. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1033-04>

79. Калужская А. В. К вопросу о терминологическом понимании объективной стороны состава преступления, предусмотренного ст. 244 УК РФ. *Вестник Тамбовского университета. Серия : Гуманитарные науки*. 2015. № 5 (145). С. 252–256.

80. Кальченко Д. Особенности проблемы подросткового вандализма. *Актуальные проблемы воспитания и развития личности: теория и практика* : материалы 7-й конф. молодых ученых. М. : ГосНИИСиВ, 2011. 216 с.

81. Карабущенко П. Л. Вандализм как культурно-исторический феномен. *Гуманитарные исследования*. 2011. № 4 (40). С. 12–21.

82. Кигас В. Н. Безопасность на общественном транспорте. *Борьба с преступностью за рубежом*. 2005. № 6. С. 3–11.

83. Клебанов Л. Р. Некоторые квалифицирующие признаки хищения культурных ценностей. *Законы России: опыт, анализ, практика*. 2009. № 10. С. 75–81.

84. Клейберг Ю. А. Психология девиантного поведения. М. : Сфера, 2003. 160 с.

85. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под общ. ред. Ю. Н. Скуратова и В. М. Лебедева. [2-е изд.]. М. : Норма ; Инфра-М, 1997. 832 с.

86. Копотун І. М., Рудик М. М. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадського порядку та моральності в зарубіжному законодавстві. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 40–44.

87. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 416 с.

88. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Юрінком Інтер ; Харків : Право, 2001. 416 с.

89. Кримінальний кодекс України : прийнятий 28 груд. 1960 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>

90. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (дата звернення: 08.11.2017 р.).

91. Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підручник / [І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодед, С. Ю. Лукашевич, В. Ф. Оболенцев, О. Ю. Шостко, О. Ю. Юрченко, Б. М. Головкін, А. С. Лукаш]; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. [2-ге вид., переробл. і доповн.]. Харків : Право, 2009. 288 с.

92. Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. І. М. Даньшина. Харків : Право, 2003. 351 с.

93. Кружкова О. В., Воробьева И. В., Острикова С. А. Мотивационные основы подросткового и юношеского вандализма (научно-исследовательский проект). *Психологическая газета* : [сайт]. URL: <https://psy.su/psyche/projects/774/>

94. Кружкова О. В., Девятовская И. В. Организационный вандализм: к проблеме деструктивного поведения персонала. *Сибирский психологический журнал*. 2017. № 63. С. 150–169.

95. Куряча Л. Причины подросткового вандализма. *Дни науки в МГПУ*. М. : МКО МГПУ, 2012. Ч. 1. Материалы конференции. 144 с.

96. Ландіна А. В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 227 с.

97. Латиш К. В. Вандализм: предмет і способи його вчинення. *Проблеми законності*. 2013. № 123. С. 323–330.

98. Латиш К. В. Дискусійні питання щодо визначення способів учинення вандалізму. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_54.

99. Латиш К. В. Криміналістична характеристика та організаційно-тактичні основи розслідування вандалізму : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 257 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Latish/d_Latish.pdf .

100. Лукашевич М., Туленков М. Соціологія : Базовий курс : навч. посіб. Київ : Каравела, 2005. 310 с.
101. Любченко А. О., Савельєва Н. М. Соціальні проблеми і профілактика вандалізму : навч. посіб. для студ. і магістр. спец. «Соц. робота» і «Соц. педагогіка». Полтава : ПНПУ, 2018. 75 с.
102. Майсак Н. В. Матрица социальных девиаций: классификация типов и видов девиантного поведения. *Современные проблемы науки и образования*. 2010. № 4. С. 78–86.
103. Малахов С. Ю. Понятие «вандализм» как предмет криминологического исследования. *Юридическая наука и правоохранительная практика*. 2014. № 1 (27). С. 63–68.
104. Мартиненко О. А. Кримінологічні проблеми мотивів та мотивації хуліганства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 1997. 23 с.
105. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / [пер. с англ. Т. Гутман, Н. Мухина]. М. ; СПб. ; Н. Новгород : Питер, 2009. 351 с. (Мастера психологии).
106. Морозова В. О. Адміністративна відповідальність за правопорушення проти громадської моралі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2003. 199 с.
107. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій. Київ : Знання, 2000. 771 с.
108. Навроцький В. О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.). Київ : Атіка, 2001. 272 с.
109. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 3 кн. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, П. П. Андрушка. Київ : Форум, 2005. Кн. 3. Особлива частина (статті 255 – 447). 584 с.
110. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 ч. / під заг. ред. М. О. Потєбенька, В. Г. Гончаренка. Київ : Форум, 2001. Ч. 2. Особлива частина. 941 с.
111. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [3-тє вид., переробл. і доповн.]. Київ : Атіка, 2003. 1056 с.

112. Наумов А. В. Российское уголовное право : Особенная часть : курс лекций. М. : Юрид. лит., 2004. Т. 2. 832 с.

113. Никифорова Д. М. Показатели безопасности защитного и совладающего поведения в образовательной среде. *Психологическая наука и образование*. 2013. № 6. С. 80–87.

114. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко]. 2-е вид., виправ. Київ : Аконіт, 2008. Т. 1. А – К. 928 с.

115. О проекте Соглашения об увековечении памяти о мужестве и героизме народов государств-участников Содружества Независимых Государств в Великой Отечественной войне 1941–1945 годов : решение Совета министров иностранных дел государств-членов Содружества Независимых Государств, Душанбе, 2 сентября 2011 г. *Законодательство стран СНГ* : [сайт]. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=48131

116. Образование и наука : науч. журн. = The Education and Science Journal 2018. Т. 20. № 2. 206 с.

117. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. [22-е изд.]. М. : Рус. яз., 1990. 921 с.

118. Ожегов С. И. Словарь русского языка : 57 000 слов / под ред. Н. Ю. Шведовой. [14-е изд., стер.]. М. : Рус. яз., 1983. 816 с.

119. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. М. : Азбуковник, 1998. 944 с.

120. Оксфордский толковый словарь по психологии : в 2 т. / под ред. А. Ребера. М. : Вече ; АСТ, 2003. Т. 1. / [пер. с англ. Е. Ю. Чеботарева]. 592 с.

121. Основні показники роботи органів досудового слідства прокуратури України. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402#

122. Паска В. А. Основы профілактичної роботи. *Психологічна газета*. 2007. № 14. С. 10–12.

123. Пашутина О. С. Вандализм как преступление против общественного порядка : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ростов н/Д, 2009. 20 с.

124. Пашутина О. С. Вандализм: понятие и виды его выявлений. *Общество и право*. 2008. № 2 (20). С. 144–146.

125. Перевозна С. В. Робота з учнями девіантної поведінки (до педагогічної ради). *Виховна робота в школі*. 2011. № 6. С. 29–35.

126. Петринин А. Г. Психолого-педагогические технологии в реабилитации детей с девиантно-криминальным поведением. *Психологическая наука и образование*. 2013. № 1. С. 96–106.

127. Пирожков В. М. Криминальная психология : в 2 кн. М. : Ось – 89, 1998. Кн. 1. Психология подростковой преступности. 304 с. (Юридическая психология).

128. ПЛАН загальнодержавних заходів щодо проведення Року ветеранів Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років : затв. розпорядж. Кабінету Міністрів України від 14 квіт. 2010 р. № 919-р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/919-2010-%D1%80>

129. Полубинская С. В. Комментарий к ст. 244 УК РФ. *АНПО Правовой центр ИВВ МВД РФ* : [сайт]. URL: <http://www.nashyprava.ru/biblio/ukrf97/ukrf244.php> (дата обращения: 17.12.2014).

130. Попов В. А., Кузнецова И. А. Зарубежные исследования молодежного вандализма. *Педагогика*. 1997. № 6. С. 111–115.

131. Попович О. В. Внутрішня мотивація формування кримінальної субкультури особи злочинця. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2014. Вип. 1. С. 17–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2014_1_4.

132. Про деякі заходи щодо зберігання і захисту, зосереджених в організаціях, на підприємствах, наукових установах зібрань художніх виробів, наукових колекцій, які становлять історичну, наукову і художню цінність : розпорядж. Кабінету Міністрів України від 31 трав. 1994 р. № 396-р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-94-%D1%80>

133. Про додаткові заходи з пошуку, дослідження і впорядкування місць поховань жертв війни, політичних репресій та інших трагедій Українського народу :

розпорядж. Президента України від 21 черв. 2011 р. № 204/2011-рп. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204/2011-%D1%80%D0%BF>

134. Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів : Закон України від 8 лип. 2011 р. № 3673-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 9. Ст. 64.

135. Про поховання та похоронну справу : Закон України від 10 лип. 2003 р. № 1102-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 7. Ст. 47.

136. Про стан виконання законодавства України щодо соціального, правового і морального захисту ветеранів війни : постан. Верховної Ради України від 23 лют. 2007 р. № 718-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 16. Ст. 236.

137. Пугач М. Вандалізм – біла пляма в педагогіці й психології. *Виховна робота в школі*. 2017. № 12. С. 33–35.

138. Рекомендація про збереження і сучасну роль історичних ансамблів : схв. на Генеральній конф. ООН від 26 лист. 1976 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_726

139. Рекомендація про охорону рухомих культурних цінностей : схв. на Генеральній конф. ООН від 28 лист. 1978 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_727

140. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: проблемы становления личности. / [пер. с нем.]. М. : Мир, 1994. 320 с.

141. Ростомян Л. С. Особливості огляду місця події у справах про вандалізм. *Форум права*. 2008. № 1. С. 358–362. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08rlccpv.pdf>.

142. Ростомян Л. С. Розслідування кримінально-правових виявів вандалізму: наруга над могилою. *Право і суспільство*. 2008. № 4. С. 33–38.

143. Руденкин Д. В., Воробьева И. В., Кружкова О. В., Кривошекова М. С. Молодежный вандализм в среде мегаполиса: границы нормы и девиации. *Образование и наука = The Education and Science Journal*. 2018. Т. 20, № 2. С. 125–146.

144. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : монографія. Київ : Атіка, 2002. 144 с.
145. Саламатина И. И. Проблема деликвентности личности в зарубежной научной литературе. *Педагогическое образование и наука*. 2006. № 4. С. 33–36.
146. Севрюков А. П. Хищение имущества: криминологические и уголовно-правовые аспекты. М. : Экзамен, 2004. 352 с.
147. Скворцова С. Б. Музейный вандализм и «Музей вандализма». *Вестник МГУКИ*. 2010. № 2 (34). С. 85–59.
148. Скороходова А. С. Вандализм. *Nir. ru. Социология* : [сайт]. URL : <http://www.nir.ru/socio/scipubl/sj/sj3-4-99skoro.html>
149. Скороходова А. С. Вандализм. *Социологический журнал*. 1999. № 3–4. С. 67–87.
150. Словарь русского языка : в 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой ; АН СССР; Ин-т рус. яз. [2-е изд., испр. и доп.]. М. : Рус. яз., 1981. Т. 1. А – Й. 780 с.
151. Словарь русского языка : в 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой ; АН СССР; Ин-т рус. яз. [2-е изд., испр. и доп.]. М. : Рус. яз., 1982. Т. 2. К – О. 736 с.
152. Словарь современного русского литературного языка : в 20 т. М. : Рус. яз., 1991. Т. 2. 960 с.
153. Словник термінів з правової конфліктології : наук.-довід. вид. / за ред. М. І. Панова, Ю. П. Битяка, Л. М. Герасіної. Харків : Одиссей, 2006. 208 с.
154. Словник української мови. Академічний тлумачний словник : в 11 т. : Київ : Наук. думка, 1973. Т. 4. І – М. 840 с. URL: <http://sum.in.ua/>
155. Современный словарь иностранных слов. М. : Рус. яз., 1992. 740 с.
156. Соціальна філософія : короткий енциклопедичний словник / заг. ред. і уклад.: В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. Київ – Харків : Рубікон, 1997. 400 с.
157. Станская А. А. Проституция несовершеннолетних – социальная и правовая проблема общества / науч. ред. С. Ф. Милуков. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2005. 326 с.

158. Суфиярова Р. З. Профилактика вандального поведения подростков в условиях общеобразовательной школы. Пермь : Перм. гос. гуманитарно-педагогический ун-т, 2016. 118 с.

159. Угода про увічнення пам'яті про мужність і героїзм народів держав - учасниць Співдружності Незалежних Держав у Великій Вітчизняній війні 1941 - 1945 років : підпис. від 03 верес. 2011 р. ; ратифіковано із застереженням Законом України від 18 квіт. 2013 р. № 204-VII. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_n33

160. Уголовный кодекс Украины : науч.-практ. comment. / отв. ред. С. С. Яценко. [3-е изд., испр. и доп.]. Киев : А.С.К., 2003. 1088 с.

161. Философский энциклопедический словарь / [ред.-сост. Е. Ф. Губский и др.]. М. : ИНФРА-М, 1997. 574 с.

162. Філіппова Л. С. Розслідування кримінально-правових виявів вандалізму: наруга над могилою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 209 с.

163. Храмов В. Н., Зюбов С. С. Формирование культуры безопасности жизнедеятельности у подростков с девиантным поведением. *Воспитание школьников*. 2013. № 5. С. 28–32.

164. Черемнова Н. А. Уголовная ответственность за вандализм : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Омск, 2004. 21 с.

165. Шалагин А. Е. Криминологическая характеристика и особенности предупреждения преступлений, предусмотренных ст. 244 УК РФ. *Вестник экономики, права и социологии*. 2012. № 4. С. 206–209.

166. Широков Н. А. Вандализм: Уголовно-правовой и криминологический аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2003. 27 с.

167. Шокель А. С. Предупреждение преступлений, связанных с надругательствами над телами умерших и местами их захоронения : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2011. 209 с.

168. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 1. А – Г. 672 с.

169. Юсупов В. В. Криміналістична характеристика наруги над могилою: аналіз елементів. *Форум права*. 2008. № 2. С. 507–512. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08jvvmae.pdf>
170. Ярмиш Н. М. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 40 с.
171. Aleksandrenko O. V., Veselovska N. O. Vandalism on objects of cultural heritage. *Юридична наука*. 2014. № 3. С. 41–47.
172. Bates E. Exploring the Place and Time dynamics of vandalism with Exploratory Spatial Data Analysis. 2011. 25 April. Mode of access. <http://www.fremdwort.de/suchen/bedeutung/Vandalismus> (дата обращения:
173. Can the Can - The idea that graffiti-spraying and other forms of lowlevel delinquency promote further bad behaviour has now been tested experimentally. *The Economist*. 2008. 22 November. Mode of access : <http://www.economist.com/node/12630201>. – Title from the screen
174. Canter D. Vandalism: Overview and prospect. *Vandalism: Behavior and motivation* / Ed. by C. Levy-Leboyer. Amsterdam: Hoth-Holland, 1983.
175. Cohen S. Destruction of property: Motives and meanings. *Vandalism* / Ed. by C. Ward. London: The Architectural Press, 1973.
176. Cohen S. Property destruction: motives and meanings. *Vandalism* : Editer by Colin Ward. Van Nostrand Reinhold company N-Y, 1973. P. 34, 42–51.
177. Das Wissensportal im deutschsprachigen Raum: Wörterbuch. URL: <http://www.fremdwort.de/suchen/bedeutung/Vandalismus> (дата обращения: 25.09.2016).
178. Elliott D. et al. Multiple problem youth. New York: Springer-Verlag, 1988.
179. Francis D. B. Vandalism – the crime of immaturity. Dutton, 1983.
180. Goldstein A. The psychology of vandalism. New York : Plenum Press, 1996. P. 36.
181. Grand larousse encyclopedique T. 10. Paris : Librairie Larousse, 1964.
182. Howard J. L. Factors in school vandalism. *Journal of Research and Development in Education*. 1978. V. 11. No. 2.

183. Kube E., Shuster L. Le vandalisme en milieu urbain. *Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique*. 1985. No. 2.
184. Le Blanc M., Freshette M. Male criminal activity from childhood through youth. New York: Springer-Verlag, 1988.
185. Mawby R. I. Perception of vandalism in residential areas. *Vandalism: Behavior and motivation* / Ed. by C. Levy-Leboyer. Amsterdam : Hoth-Holland, 1983.
186. Reynald D., Elffers H. The future of Newman's defensible space theory and the routine activities of place. *European Journal of Criminology*. 2009. № 6 (1). P. 25–46.
187. Richards P. Middle-class vandalism and age-status conflict. *Social Problems*. 1979. V. 26. No. 4.
188. Sebold-Bender M. Vandalismus. *Gabler Versicherungslexikon* / F. Wagner (hrsg.). Wiesbaden, 2011. URL: <http://wirtschaftslexikon.gabler.de/Definition/vandalismus.html> (das Datum des Zuganges: 25.09.2016).
189. The Oxford Dictionary of English / ed. Catherine Soanes and Angus Stevenson. Oxford : Oxford University Press, 2005. Mode of access : <http://www.oxforddictionaries.com/definition/learner/vandalism>. – Title from the screen.
190. U.S. Bureau Census: Statistical Abstract of the United States. 1997. 117-th ed. Washington: DC, 1997.
191. Vandalism: behaviour and motivations. North Holland, Amsterdam, New York, Oxford, 1984. 77 p.
192. Wiesenthal D. L. Psychological aspects of vandalism. *European Perspectives in Psychology* / Ed. by P. Drenth, et al. 1990. No. 3.
193. Wise J. A gentle deterrent to vandalism. *Psychology Today*. 1982. V. 16. No. 9. P. 31.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Доброскок А. Ю. Загальні засади класифікації основних детермінант вандалізму. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 1. Т. 2. С. 167–171.
2. Доброскок А. Ю. Класифікація вандалізму: традиційні підходи та сучасне розуміння. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 4 (25). Т. 3. С. 82–86.
3. Доброскок А. Ю. Основні ознаки та сутнісні характеристики вандалізму як складної кримінологічної категорії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 6. С. 357–361. URL: http://www.pap.in.ua/6_2018/105.pdf.
4. Доброскок А. Ю. Поняття і сутність вандалізму як об'єкту кримінологічного дослідження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 36. Т. 2. С. 139–142. (Серія «Юрисприденція»).
5. Доброскок А. Ю. Підстави та межі криміналізації вандалізму у сучасних умовах. *Науковий вісник публічного та приватного*. 2019. Вип. 1. С. 131–135.
6. Доброскок А. Ю. Форми вираження та способи вчинення вандалізму: поняття, співвідношення та класифікація. *Visegrad journal on humanrights*. 2019. № 3. Р. 21–27. (Словацька Республіка).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Доброскок А. Ю. Особливості предмета посягання сучасного вандалізму. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 15–16 лип. 2016 р.). Харків: Асоціація аспірантів-юристів, 2016. С. 67–69.
8. Доброскок А. Ю. Мотиваційна сфера сучасного вандалізму. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики*: матеріали Міжнар. наук.-практ.

конф. (Одеса, 12–13 серп. 2016 р.). Одеса : Причорномор. фундація права, 2016. С. 86–88.

9. Доброскок А. Ю. Хуліганський та корисливий вандалізм: тотожність і принципіві відмінності. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 3–4 берез. 2017 р.). Харків : Східноукр. наук. юрид. орг., 2017. С. 80–84.

10. Доброскок А. Ю. Вандалізм як різновид девіантної поведінки. *Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 берез. 2018 р.). Київ : Центр прав. наук. дослідж., 2018. С. 61–66.

11. Доброскок А. Ю. Вандалізм: актуальні тенденції сьогодення. *Юридична наука: виклики і сьогодення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 8–9 черв. 2018 р.). Одеса : Причорномор. фундація права, 2018. С. 57–61.

12. Доброскок А. Ю. Ідеологічний вандалізм та особливості його виявів у сучасних умовах. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25–26 січ. 2019 р.). Львів : Центр правн. ініціатив, 2019. С. 33–36.

Анкета
вивчення громадської думки з питань підвищення ефективності
заходів запобігання вандалізму в Україні

Шановні респонденти!

Просимо Вас взяти участь у соціологічному опитуванні, що проводиться з метою вироблення рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у сфері протидії та запобігання вандалізму в сучасних умовах.

Анкета анонімна. Отримані результати використовуватимуться в узагальненому вигляді.

Для заповнення анкети необхідно прочитати питання та запропоновані варіанти відповідей, вибрати ті з них, що найбільш повно відповідають Вашій думці та поставити відмітку в клітинці біля їх порядкового номера або запропонувати власний варіант.

1. Як Ви можете оцінити рівень розповсюженості вандалізму на сучасному етапі розвитку нашої держави?

1) Сьогодні можна спостерігати тенденцію до поступового зниження рівня різноманітних соціально-негативних явищ, що посягають на суспільну мораль і духовні цінності, в тому числі вандалізму;

2) Сьогодні можна спостерігати тенденцію до постійного зниження рівня моральної культури громадян, нехтування ними основоположними духовними цінностями і, як наслідок, прогресуюче зростання кількості актів вандаліозної поведінки, які стають все більш жорстокими, агресивними та суспільно небезпечними;

3) Рівень соціально-негативних явищ, що посягають на суспільну мораль і духовні цінності, залишається стабільно високим, не виявляючи при цьому відчутних тенденцій ані до збільшення, ані до зменшення;

4) Власний варіант відповіді: _____

2. На Вашу думку, які риси притаманні сучасному вандалізму?

1) «Омолодження» вандаліозу, тобто активізація вандаліозної поведінки серед молоді;

2) Набуття вандаліозом міжрасового та міжконфесійного характеру;

3) Підвищення суспільної небезпечності наслідків вандаліозу;

4) Активізація вандаліозу як негативна реакція на загострення воєнно-політичного конфлікту на сході України;

5) Поява нових форм вияву вандаліозу, що обумовлено процесами урбанізації, глобалізації, масової комп'ютеризації, розвитку поп-культури, арт-мистецтва тощо;

6) Науковий вакуум у сфері дослідження вандаліозу і, як наслідок, відсутність загальнодоступних пояснень його причин, наслідків та новітніх методів протидії;

7) Власний варіант відповіді: _____

3. На Вашу думку, які з перелічених діянь можна віднести до вандаліозу?

1) Руйнування історичних та культурних цінностей, архітектурних пам'яток і релігійних святинь;

2) Вчинення під час масових заворушень погромів магазинів, приміщень органів влади, підприємств, установ, організацій;

3) Пограбування кладовищ, могил та інших місць захоронень;

4) Пошкодження обладнання в громадському транспорті, літках, потягах, судах;

- 5) Пошкодження лавок у парках і скверах, псування зупинок громадського транспорту, виведення з ладу вуличного освітлення, таксофонів, терміналів;
  - 6) Засмічування парків, водойм, затоптування газонів, квітників, пошкодження дерев, кущів тощо;
  - 7) Графіті та інші різновиди «вуличного мистецтва»;
  - 8) Розмальовування ліфтів, пошкодження їх внутрішнього обладнання, розмальовування стін і дверей у під'їздах, розбиття вікон;
  - 9) Власний варіант відповіді: _____
-

4. На Вашу думку, якими ознаками характеризується вандалізм у сучасних суспільно-політичних умовах розвитку нашої держави?

- 1) Є різновидом девіантної поведінки;
  - 2) Супроводжується підвищеним рівнем агресивності;
  - 3) Є актом насильницької поведінки;
  - 4) Є виявом безглуздої поведінки;
  - 5) Є різновидом деструктивної (руйнівної) поведінки;
  - 6) Має специфічний об'єкт посягання;
  - 7) Має умисний характер;
  - 8) Має протиправний характер;
  - 9) Є караним;
  - 10) Має переважно груповий характер;
  - 11) Власний варіант відповіді: _____
-

5. Які мотиви вандалістичної поведінки, на Вашу думку, на сьогодні є найбільш розповсюдженими?

- 1) Користь;
  - 2) Хуліганські спонукання;
  - 3) Помста;
  - 4) Злість;
  - 5) Заздрість;
  - 6) Гнів;
  - 7) Роздратованість;
  - 8) Ідеологічні мотиви;
  - 9) Нудьга;
  - 10) Зневіра;
  - 11) Цікавість;
  - 12) Самоствердження;
  - 13) Егоїстичні спонукання;
  - 14) Протест;
  - 15) Маніпуляція;
  - 16) Привернення уваги;
  - 17) Самозахист;
  - 18) Наслідування;
  - 19) Сексуальні мотиви;
  - 20) Власний варіант відповіді: _____
-

6. На Вашу думку, які з перерахованих нижче складів злочинів можуть бути віднесені до «вандалізму»?

- 1) Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178 ККУ);
- 2) Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179 ККУ);
- 3) Перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 ККУ);
- 4) Крадіжка (ст. 185 ККУ);
- 5) Грабіж (ст. 186 ККУ);
- 6) Розбій (ст. 187 ККУ);
- 7) Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї (ст. 193 ККУ);
- 8) Умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 ККУ);
- 9) Забруднення або псування земель (ст. 239 ККУ);
- 10) Забруднення атмосферного повітря (ст. 241 ККУ);
- 11) Порушення правил охорони вод (ст. 242 ККУ);
- 12) Забруднення моря (ст. 243 ККУ);
- 13) Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 ККУ);
- 14) Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (ст. 246 ККУ);
- 15) Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 ККУ);
- 16) Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (ст. 270-1 ККУ);
- 17) Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 ККУ);
- 18) Масові заворушення (ст. 294 ККУ);
- 19) Хуліганство (ст. 296 ККУ);
- 20) Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 ККУ);
- 21) Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини (ст. 298 ККУ);
- 22) Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду (ст. 298-1 ККУ);
- 23) Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (ст. 300 ККУ);
- 24) Наруга над державними символами (ст. 338 ККУ);
- 25) Захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341 ККУ);
- 26) Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця (ст. 347 ККУ);
- 27) Умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347-1 ККУ);
- 28) Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 352 ККУ);
- 29) Умисне пошкодження ліній зв'язку (ст. 360 ККУ);
- 30) Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (ст. 361 ККУ);
- 31) Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї (ст. 362 ККУ);
- 32) Незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду (ст. 376-1 ККУ);

33) Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 378 ККУ);

34) Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399 ККУ);

35) Умисне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411 ККУ);

36) Мародерство (ст. 432 ККУ);

37) Насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 ККУ);

38) Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436-1 ККУ);

39) Екоцид (ст. 441 ККУ);

40) Геноцид (ст. 442 ККУ);

41) Власний варіант відповіді: _____

7. На вашу думку, чи охоплюють норми Особливої частини КК України всі можливі форми вияву вандалістичної поведінки?

1) Так, норми Особливої частини КК України передбачають можливість притягнення до кримінальної відповідальності за всі відомі на сьогодні форми вандалізму;

2) Ні, за межами Особливої частини КК України залишається значна частина діянь, які є суспільно небезпечними і володіють всіма ознаками, характерними для вандалістичної поведінки;

3) Власний варіант відповіді: _____

8. На вашу думку, чи потрібно доповнювати Розділ XII Особливої частини ККУ новою статтею, яка передбачає кримінальну відповідальність за вандалізм?

1) Ні, оскільки ККУ на сьогодні містить цілу низку статей, які в повній мірі охоплюють всі відомі форми вандалістичної поведінки;

2) Так, оскільки нормами чинного ККУ не в повній мірі охоплено всі відомі форми вандалістичної поведінки;

3) Власний варіант відповіді: _____

9. На вашу думку, чи потрібно доповнювати Главу XIV Особливої частини КУпАП новою статтею, яка передбачає адміністративну відповідальність за вандалізм?

1) Ні, оскільки всі відомі форми вандалістичної поведінки на сьогодні в повній мірі охоплюються нормами кримінального законодавства;

2) Так, оскільки нормами кримінального законодавства на сьогодні не охоплено значну частину суспільно шкідливих виявів вандалістичної поведінки;

3) Власний варіант відповіді: _____

10. Які політичні причини, на Вашу думку, детермінують вчинення вандалізму?

1) системна криза в політичному житті нашої країни, нестабільність політичного курсу, розконцентрованість політичної влади;

2) низькі державні мінімальні стандарти основних показників якості життя в Україні;

3) високий рівень корупції; бюрократизація системи управління;

4) зниження рівня етнопатриотичної толерантності;

5) тенденційність й обмеженість у формуванні та реалізації політики пам'яті;

6) приділення недостатньої уваги розробці та впровадженню послідовної та історично обґрунтованої політики декомунізації;

7) власний варіант відповіді: _____

---

11. Які економічні причини, на Вашу думку, детермінують вчинення вандалізму?

- 1) криза виробництва;
  - 2) безробіття; відсутність роботи й стабільного заробітку;
  - 3) скорочення соціальних виплат;
  - 4) інфляція; дисбаланс реальних потреб населення із рівнем їх фактичного задоволення;
  - 5) скорочення рівня доходів і, як наслідок, зниження життєвого рівня переважної більшості населення;
  - 6) майнова поляризація різних прошарків суспільства;
  - 7) зростання частки незабезпечених та малозабезпечених громадян;
  - 8) суттєве скорочення фінансових асигнувань в культурно-виховну сферу;
  - 9) тотальне недофінансування дошкільних і шкільних навчально-виховних закладів;
  - 10) власний варіант відповіді: _____
-

12. Які ідеологічні причини, на Вашу думку, детермінують вчинення вандалізму?

- 1) системна криза в духовній сфері життя суспільства;
  - 2) деградація одних та повне руйнування інших загально визнаних духовних цінностей;
  - 3) відсторонення держави від визначення ідеологічних орієнтирів та основних моральних засад суспільного життя;
  - 4) втрата національної культурної ідентичності;
  - 5) занепад системи національного патріотичного виховання молодого покоління;
  - 6) ескалація міжнаціональних та міжрелігійних конфліктів; активізація расизму, ксенофобії, антисемітизму; нарощення войовничого націоналізму;
  - 7) пропаганда культу насильства, жорстокості, цинізму, негативних виявів людської сутності в засобах масової інформації;
  - 8) деморалізація та авторитарна спрямованість у спілкуванні молодого покоління;
  - 9) активізація діяльності неформальних молодіжних об'єднань екстремістської спрямованості, у яких домінує культ насильства та жорстокості;
  - 10) посилення конформізму та свідомого несприйняття нав'язаних ідеалів і цінностей;
  - 11) власний варіант відповіді: _____
-

13. Які недоліки нормативно-правового регулювання, на Вашу думку, детермінують вчинення вандалізму?

- 1) декларативний характер та популістична спрямованість більшості законодавчих актів у сфері охорони суспільної моралі та громадського порядку;
- 2) недосконалість нормативно-правового забезпечення реалізації державної політики у сфері протидії расизму, ксенофобії, національної чи релігійної нетерпимості;
- 3) низький рівень правосвідомості, правової культури та правового виховання громадян (особливо молоді);
- 4) відсутність на загальнодержавному рівні комплексних програм підвищення рівня толерантності в суспільстві, підвищення рівня суспільної моралі та духовності, а також протидії злочинам вандалістської спрямованості;
- 5) низька ефективність діяльності правоохоронних органів, що призводить до поширення й закріплення у свідомості громадян уявлення про безсилля закону;
- 6) власний варіант відповіді: _____

---

14. Які організаційні недоліки, на Вашу думку, детермінують вчинення вандалізму?

- 1) розбалансованість механізму протидії злочинам вандалізму спрямованості, його невідповідність вимогам сьогодення та постійно зростаючій суспільній небезпечності вандалізму поведінки;
  - 2) низька ефективність інституційної організації впровадження державної політики протидії злочинам вандалізму спрямованості;
  - 3) відсутність єдиної гармонійно розвинутої та всеохоплюючої системи суб'єктів протидії вандалізму, численні недоліки в їх роботі;
  - 4) дублювання функцій між різними суб'єктами системи протидії вандалізму, що іноді унеможливує визначення відповідальних за виконання конкретних профілактичних заходів;
  - 5) відсутність спеціально призначених підрозділів, які спеціалізуються на попередженні та розкритті злочинів вандалізму спрямованості;
  - 6) відсутність конкретизації завдань, покладених на органи, які здійснюють протидію вандалізму, що перешкоджає веденню цілеспрямованої профілактичної роботи;
  - 7) ігнорування специфічного характеру злочинів вандалізму спрямованості в практичній діяльності правоохоронних органів;
  - 8) відсутність комплексної та достовірної статистичної звітності, а також відсутність профілактичного обліку осіб, які вчинили злочини вандалізму спрямованості;
  - 9) зниження профілактичного потенціалу діяльності правоохоронних органів, які здійснюють протидію вандалізму;
  - 10) приділення недостатньої уваги профілактичній роботі з особами, які схильні до вчинення вандалізму;
  - 11) неузгодженість політичних, економічних, соціальних, правових, організаційних та інших заходів протидії злочинам вандалізму спрямованості;
  - 12) недостатня ефективність заходів охорони об'єктів, які становлять значну історичну, культурну, археологічну, релігійну, художню та іншу цінність;
  - 13) неналежний контроль за утриманням та благоустроєм кладовищ та інших місць поховань; відсутність або неналежна організація на них пропускового режиму;
  - 14) власний варіант відповіді: _____
-

15. Які соціальні причини, на Вашу думку, детермінують вчинення вандалізму?

- 1) відсутність ефективних гарантій соціального захисту громадян;
- 2) падіння загальнокультурного рівня; невихованість молодого покоління;
- 3) знецінення людської праці; виявлення неповаги до того, що зроблено руками людини;
- 4) збільшення рівня соціальної конфліктності у зв'язку з різким розширенням населення;
- 5) загальна криміналізація суспільства;
- 6) поширення у масовій свідомості ксенофобських стереотипів;
- 7) маргіналізація населення, збільшення кількості бездомних громадян (особливо дітей і підлітків), осіб, які зловживають алкогольними напоями та наркотичними засобами, займаються бродяжництвом, проституцією, та іншою антигромадською діяльністю, а також неблагополучних сімей, неформальних молодіжних об'єднань асоціальної спрямованості;
- 8) загальнодоступність алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин і, як наслідок, розповсюдженість алкоголізму, наркоманії та токсикоманії;
- 9) пропаганда жорстокості, насильства та вандалізму в засобах масової інформації;
- 10) власний варіант відповіді: _____

---

16. Якими причинами, на вашу думку, обумовлено зростання рівня толерантного відношення до вандалізму?

- 1) надання переваги стратегії «невтручання» при виявленні актів вандалізму;
  - 2) оцінка все більшої кількості різновидів вандалістичної поведінки як «допустимих», звичних, неприємних але невід’ємних атрибутів сучасного життя;
  - 3) суперечливість уявлень про сучасні форми вандалізму;
  - 4) несприйняття деяких ритуальних форм вандалізму як протиправних;
  - 5) «узаконення» окремих видів вандалістичної поведінки;
  - 6) розповсюдження в молодіжному середовищі неусвідомленого вандалізму;
  - 7) власний варіант відповіді: _____
-

17. На Вашу думку, які негативні фактори, пов’язані із несприятливим сімейним мікросередовищем, детермінують вчинення вандалізму?

- 1) криза інституту сім’ї, дезорганізація та деморалізація сімейних відносин;
  - 2) демонстрація батьками зневажливо-негативного відношення до загальнолюдських цінностей та обов’язкових правил поведінки;
  - 3) байдуже ставлення батьків до поведінки та потреб дітей;
  - 4) невихованість та бездоглядність дітей;
  - 5) тривалі конфліктні взаємовідносини між членами сім’ї;
  - 6) маргіналізація сім’ї: алкоголізм, наркоманія, аморальна поведінка батьків;
  - 7) культ фізичної сили в сім’ї;
  - 8) зневажливе ставлення батьків або дітей до праці;
  - 9) бідність та недостатня фінансова забезпеченість основних потреб дитини;
  - 10) власний варіант відповіді: _____
-

18. На Вашу думку, які негативні фактори, пов’язані із недоліками сімейного виховання, детермінують вчинення вандалізму?

- 1) відсутність згуртованості сім’ї; байдуже ставлення батьків до потреб і проблем дітей;
  - 2) недостатність спілкування з дітьми та проведення з ними дозвілля;
  - 3) незацікавленість батьків у тому, як діти навчаються, де і з ким проводять свій час;
  - 4) авторитарний стиль сімейного керівництва; надмірна суворість у вихованні дітей;
  - 5) надмірна толерантність батьків до негативних форм поведінки дітей; культ дитини в сім’ї; вседозволеність;
  - 6) гіперопіка (дріб’язкове піклування) батьків; надмірна увага, ретельний та безперервний контроль за поведінкою дітей;
  - 7) збільшення кількості дітей з бідних та неблагополучних сімей, які не відвідують, або погано відвідують школу;
  - 8) власний варіант відповіді: _____
-

19. На Вашу думку, які негативні фактори, пов’язані із недоліками шкільного виховання, детермінують вчинення вандалізму?

- 1) несприйняття адміністрацією навчальних закладів вандалізму як проблеми освітнього середовища;

- 2) відсутність в навчальних закладах спеціально розроблених просвітницьких програм, спрямованих на протидію вандалізму, підвищення загального культурного та духовного рівня молоді;
  - 3) деформація взаємовідносин в системі учень-батьки-школа;
  - 4) незацікавленість педагогічного колективу позашкільним життям учнів, умовами його проживання, взаємовідносинами в сім'ї та з однолітками;
  - 5) негативне ставлення дітей до школи та педагогічного колективу;
  - 6) відсутність належного контролю батьків і педагогів за тим, як діти проводять свій вільний час;
  - 7) низький соціальний статус деяких дітей в учнівському колективі, їх педагогічна занедбаність, невихованість;
  - 8) низька якість індивідуально-профілактичної роботи з учнями, які вчинили акти дрібного вандалізму;
  - 9) несвоєчасне діагностування антигромадських поглядів учнів, невжиття відповідних заходів з нейтралізації та усунення негативних факторів соціального середовища;
  - 10) власний варіант відповіді: _____
-

20. На Вашу думку, які фактори, пов'язані із недосконалістю системи позашкільної зайнятості, детермінують вчинення вандалізму?

- 1) суттєве скорочення бюджетного фінансування системи позашкільного навчання і виховання;
  - 2) недостатня розвиненість системи позашкільної зайнятості дітей і молоді, особливо в селах та маленьких містах;
  - 3) комерціалізація практично всіх соціальних сфер життя, що суттєво скоротила можливості дітей із малозабезпечених сімей відвідувати секції та гуртки;
  - 4) небажання учнів відвідувати додаткові заняття, позашкільні гуртки, корисно та пізнавально проводити дозвілля, займатися спортом;
  - 5) збільшення кількості дітей з бідних та неблагополучних сімей, які не мають змоги задовольняти свої творчі і культурні потреби;
  - 6) власний варіант відповіді: _____
-

21. На Вашу думку, які фактори, пов'язані із негативним впливом найближчого соціального оточення, детермінують вчинення вандалізму?

- 1) спостереження за поведінкою інших осіб, яка має деструктивний, руйнівний, агресивний, насильницький характер;
  - 2) наявність у колі друзів тих, хто постійно виявляє неповагу та цинізм до суспільства, нехтує загальноприйнятими нормами і правилами поведінки;
  - 3) постійні конфліктні відносини з батьками, вчителями, однокласниками та іншими особами з найближчого оточення;
  - 4) негативні взаємовідносини в колективі, які носять деструктивний характер;
  - 5) пропагування деякими неформальними молодіжними організаціями агресивних форм соціального протесту, який зачасту супроводжується агресивними вандалістичними діями;
  - 6) власний варіант відповіді: _____
-

22. На Вашу думку, які негативні фактори духовного та культурного життя детермінують вандалістичну поведінку особи?

- 1) ціннісна деградація, деструкція ціннісної сфери та життєвих орієнтирів особистості;

- 2) загальний низький рівень культури, моральних уявлень і соціально прийнятих навичок поведінки;
  - 3) вияв неповаги та зневажливого ставлення до інших членів суспільства, до їх особистого простору, поглядів, переконань, власності;
  - 4) сприйняття матеріальних цінностей як основного показника особистого успіху і розуміння успіху як орієнтиру сенсу життя;
  - 5) невідповідність та суперечність поглядів і бажань загально визнаним суспільним нормам і правилам поведінки;
  - 6) набуття негативного асоціального досвіду (в сім'ї, школі, неформальній групі, трудовому колективі);
  - 7) відсутність необхідних навичок саморегуляції, самоконтролю та дисципліни;
  - 8) надмірне перебування у віртуальному середовищі і перенесення правил існування у ньому в об'єктивну реальність;
  - 9) відсутність соціального контролю за поведінкою дитини, зловживання можливостями дистанційного виховання;
  - 10) власний варіант відповіді: _____
-

23. На Вашу думку, які порушення процесу соціалізації особистості детермінують вандалську поведінку особи?

- 1) зловживання алкогольними напоями, наркотичними засобами, психотропними речовинами;
  - 2) наявність постійних конфліктів у найближчому соціальному оточенні;
  - 3) загальна девіантність особистості, її схильність до протиправної, антигромадської поведінки;
  - 4) підвищений рівень конформності, що полегшує входження особи до складу неформальних об'єднань, зачасту протиправної спрямованості;
  - 5) приналежність до певної субкультури (фанати, графісти, скінхеди тощо) і підкорення тим правилам, які для неї характерні;
  - 6) наявність попереднього протиправного досвіду, в тому числі вчинення актів вандалізму;
  - 7) власний варіант відповіді: _____
-

24. На Вашу думку, які відхилення в поведінці та способі життя особи детермінують вандалську поведінку особи?

- 1) відсутність в особи бажання, можливості з користю використовувати свій вільний час;
  - 2) нездатність особи до саморегуляції, самоконтролю та самодисципліни;
  - 3) обмеження або відсутність в особи можливостей для самореалізації, виявлення своїх здібностей, особистих якостей, розкриття потенціалу;
  - 4) постійні або затяжні конфлікти в сім'ї, за місцем проживання, роботи чи навчання;
  - 5) прагнення задовольнити особисті потреби, досягнути бажаного результату, збагатитись, отримати матеріальні блага чи будь-яку іншу вигоду;
  - 6) власний варіант відповіді: _____
-

25. На Вашу думку, які розлади емоційно-вольової сфери особи лежать в основі більшості мотивів вандалізму і детермінують вандалську поведінку?

- 1) відкрита зневага до людської гідності, оточуючих, суспільства, правил людського співіснування;

- 2) загострення ксенофобських поглядів та переконань, нетерпимість та нетолерантність;
  - 3) бажання помститись, що виникає на ґрунті міжособистісних неприязних стосунків;
  - 4) потреба у самоствердженні та самореалізації;
  - 5) прагнення підвищити свій соціальний статус;
  - 6) бажання дослідити можливості свого впливу на суспільство; висловити цинічний протест проти правил громадського співжиття;
  - 7) свідоме несприйняття норм і правил, які обмежують особисту свободу;
  - 8) вияв цікавості, надмірна допитливість, «руйнівне експериментаторство»;
  - 9) бажання зняти емоційну напругу та роздратованість, вимістити свої негативні емоції та переживання, отримати емоційну розрядку;
  - 10) власний варіант відповіді: _____
-

26. На Вашу думку, які з перерахованих політичних заходів загальносоціальної профілактики вандалізму є найбільш ефективними?

- 1) формування цілеспрямованої державної політики протидії злочинам вандалізму спрямованості;
  - 2) розробка на загальнодержавному рівні комплексних програм профілактики вандалізму;
  - 3) проведення зваженої державної політики щодо розв'язання міжнаціональних, міжетнічних і расових конфліктів;
  - 4) забезпечення реалізації державних програм протидії ксенофобії, расизму та нетерпимості;
  - 5) розробка довготермінової державної стратегії вирішення конфліктних історичних питань;
  - 6) розробка та впровадження послідовної й історично обґрунтованої політики декомунізації;
  - 7) впровадження більш ефективних механізмів реалізації державної політики щодо захисту дитинства та зміцнення інституту сім'ї;
  - 8) власний варіант відповіді: _____
-

27. На Вашу думку, які з перерахованих економічних заходів загальносоціальної профілактики вандалізму є найбільш ефективними?

- 1) збільшення обсягу фінансування загальнодержавних і місцевих програм, спрямованих на загальне зростання добробуту і благополуччя громадян;
- 2) розробка та впровадження заходів, спрямованих на скорочення частки незабезпечених та малозабезпечених сімей;
- 3) розробка та впровадження державних програм відродження національної економіки;
- 4) вжиття заходів щодо зниження рівня безробіття; створення нових робочих місць;
- 5) збільшення рівня фінансових асигнувань в культурно-виховну сферу;
- 6) виділення додаткових фінансових ресурсів на розвиток соціальної інфраструктури, створення нових і модернізацію існуючих дошкільних, шкільних навчально-виховних, культурно-просвітницьких, санаторно-лікувальних закладів;
- 7) посилення державного контролю за цільовим використанням коштів, особливо тих, які виділяються на розвиток інфраструктури та реалізацію соціальних програм;
- 8) сприяння створенню та діяльності позабюджетних фондів надання допомоги найбільш соціально незахищеним верствам населення;
- 9) забезпечення пільгових умов діяльності благодійних і волонтерських організацій;
- 10) власний варіант відповіді: _____

---

28. На Вашу думку, які з перерахованих соціальних заходів загальносоціальної профілактики вандалізму є найбільш ефективними?

- 1) стабілізація та зниження рівня соціальної напруженості;
  - 2) боротьба з алкоголізмом, наркоманією, токсикоманією;
  - 3) всебічне сприяння та надання допомоги у вихованні дітей малозабезпеченим, неповним, неблагополучним сім'ям;
  - 4) посилення заходів боротьби із сімейно-побутовим (домашнім) насильством;
  - 5) організація змістовного дозвілля молоді;
  - 6) розробка та впровадження високих стандартів виховання та навчання дітей;
  - 7) забезпечення доступності виховних, навчальних, культурно-просвітницьких, спортивно-розважальних та інших закладів;
  - 8) усунення причин, які обумовлюють соціальне сирітство, бездоглядність та безпритульність дітей;
  - 9) надання всебічної соціальної допомоги найбільш вразливим верствам населення (особам похилого віку, багатодітним сім'ям, сиротам тощо);
  - 10) державна підтримка та соціальна адаптація деяких категорій осіб (звільнених з місць позбавлення волі, спеціальних виховних установ або лікувальних закладів); надання допомоги у працевлаштуванні таких осіб, а також у вирішенні побутових та житлових проблем;
  - 11) надання необхідної допомоги особам, які опинились у складних життєвих ситуаціях;
  - 12) власний варіант відповіді: _____
-

29. На Вашу думку, які з перерахованих ідеологічних заходів загальносоціальної профілактики вандалізму є найбільш ефективними?

- 1) подолання системної кризи в духовній сфері життя суспільства;
  - 2) розробка й впровадження в життя чіткої й ґрунтовно визначеної національної ідеї, сформованої як національно-державницька ідеологія;
  - 3) відтворення зруйнованої системи національного патріотичного виховання молодого покоління;
  - 4) здійснення жорсткого контролю за діяльністю ЗМІ та інформаційним простором;
  - 5) вжиття заходів протидії виявам екстремізму й агресивного націоналізму;
  - 6) оперативне розв'язання міжетнічних, міжрелігійних і міжнаціональних конфліктів;
  - 7) посилення державного контролю за діяльністю неформальних молодіжних об'єднань екстремістської спрямованості, у яких домінує культ насильства та жорстокості;
  - 8) власний варіант відповіді: _____
-

30. На Вашу думку, які з перерахованих культурно-виховних заходів загальносоціальної профілактики вандалізму є найбільш ефективними?

- 1) удосконалення форм і методів морального, культурного, духовного, патріотичного та естетичного виховання громадян, особливо молоді;
- 2) розробка державних програм, спрямованих на популяризацію культурно-історичного спадку;
- 3) протидія розповсюдженню кримінальної субкультури;
- 4) обмеження негативного впливу стандартів масової культури;
- 5) широке використання можливостей ЗМІ для здійснення культурно-просвітницької діяльності;

6) формування нетерпимості та морально-етичної відрази до алкоголізму, наркоманії та токсикоманії, безладного статевого життя та сексуальної розпусти, домашнього насильства та інших аморальних явищ;

7) вжиття заходів, спрямованих на оздоровлення сімейного мікросередовища;

8) налагодження роботи із «важкими» підлітками, з дітьми «групи ризику», безграмотними, важковиховуваними, педагогічно занедбаними дітьми;

9) широке залучення дітей та молоді до волонтерської діяльності та надання допомоги соціально незахищеним верствам населення;

10) всебічний розвиток системи позашкільної зайнятості дітей і молоді, особливо в селах та маленьких містах;

11) організація проведення масових заходів, що спрямовані на розвиток творчих здібностей і талантів молоді (фестивалів, виставок, ярмарок, олімпіад тощо);

12) власний варіант відповіді: _____

31. На Вашу думку, які з перерахованих організаційно-управлінських заходів загальносоціальної профілактики вандалізму є найбільш ефективними?

1) своєчасне діагностування та оперативне вирішення соціальних протиріч, як виникають в політичній, соціально-економічній, ідеологічній, культурно-виховній та інших сферах життєдіяльності суспільства;

2) створення єдиної гармонійно розвиненої та всеохоплюючої системи суб'єктів протидії вандалізму;

3) підвищення профілактичного потенціалу діяльності правоохоронних органів, які здійснюють протидію злочинам, що посягають на власність, громадський порядок, громадську безпеку та моральність;

4) розширення меж відповідальності органів місцевого самоврядування та державної влади на місцях у сфері охорони культурної та історичної спадщини;

5) широке залучення громадських організацій до реалізації заходів протидії вандалізму;

6) надання державної допомоги та сприяння благодійним, волонтерським організаціям, діяльність яких спрямована на підвищення загального культурного рівня громадян, зміцнення інституту сім'ї, розвиток дитинства, надання допомоги соціально незахищеним категоріям громадян;

7) власний варіант відповіді: _____

32. На Вашу думку, які з перерахованих правових заходів загальносоціальної профілактики вандалізму є найбільш ефективними?

1) розробка комплексної програми профілактики злочинів, що посягають на громадський порядок і моральність;

2) розробка та забезпечення реалізації спеціальних планів, комплексних і цільових програм профілактики окремих адміністративних проступків і «фонових» явищ, підвищення рівня толерантності в суспільстві, охорони суспільної моралі та духовності;

3) здійснення ревізії чинного законодавства у зазначених сферах, внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів, усунення недоліків та прогалин в законодавчому регулюванні профілактичної діяльності;

4) розробка та впровадження в життя дієвих механізмів практичної реалізації положень правових актів, які визначають заходи соціального захисту найбільш уразливих верств населення;

5) належне законодавче закріплення понятійно-категоріального апарату у сфері протидії вандалізму та суміжним негативним явищам;

6) впровадження в національне законодавство загальноновизнаних міжнародних стандартів, а також елементів позитивного зарубіжного досвіду правового регулювання

профілактики вандалізму та інших пов'язаних із ним актів деструктивного, насильницького, агресивного, руйнівного характеру;

- 7) власний варіант відповіді: _____

33. На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою удосконалення нормативно-правового забезпечення профілактики вандалізму?

- 1) розробка та забезпечення реалізації державної програми запобігання вандалізму;
- 2) встановлення адміністративної відповідальності за вандалізм;
- 3) встановлення кримінальної відповідальності за вандалізм;
- 4) розширення меж відповідальності за вияви вандалістичної поведінки;
- 5) посилення юридичної відповідальності за вчинення злочинів вандалістичної спрямованості;
- 6) уніфікація спеціальної термінології;
- 7) приведення чинного законодавства у відповідність із міжнародними стандартами, які діють у сфері протидії злочинам вандалістичної спрямованості;
- 8) власний варіант відповіді: _____

34. На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою удосконалення роботи суб'єктів протидії вандалізму?

- 1) підвищення результативності виконання заходів у сфері протидії вандалізму;
- 2) усунення системних недоліків в діяльності органів, які здійснюють протидію злочинам вандалістичної спрямованості;
- 3) налагодження взаємодії між суб'єктами, які здійснюють протидію злочинам вандалістичної спрямованості;
- 4) розвиток співробітництва правоохоронних органів з громадськими організаціями та населенням у сфері протидії вандалізму;
- 5) власний варіант відповіді: _____

35. На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою зміцнення гарантій невідворотності відповідальності за злочини вандалістичної спрямованості та зниження рівня їх латентності?

- 1) проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення з приводу необхідності повідомлення правоохоронних органів про всі виявлені факти вандалізму;
- 2) підвищення оперативності реагування на заяви та повідомлення про вчинення злочинів вандалістичної спрямованості;
- 3) встановлення суворої відповідальності для працівників правоохоронних органів за неприйняття чи приховування фактів вчинення вандалізму;
- 4) підвищення якості досудового розслідування та судового розгляду таких справ;
- 5) забезпечення суворого контролю за виконанням власниками, уповноваженими на це органами, користувачами зобов'язань, щодо утримання об'єктів, які з високою імовірністю можуть зазнати вандалістичного впливу;
- 6) розробка і запровадження єдиної інформаційної системи обліку й ідентифікації осіб, які притягувались до відповідальності за вандалізм;
- 7) власний варіант відповіді: _____

36. На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою удосконалення інформаційно-методичного забезпечення профілактичної діяльності у сфері протидії вандалізму?

- 1) удосконалення системи обліку потенційних об'єктів вандалізму;
  - 2) запровадження багаторівневого моніторингу поширеності вандалізму;
  - 3) підготовка та оприлюднення щорічних доповідей про стан і тенденції розповсюдженості вандалізму; роботу правоохоронних органів щодо його протидії;
  - 4) розробка та нормативне закріплення критеріїв оцінки реальних масштабів вандалізму в Україні;
  - 5) розробка та впровадження в практику діяльності правоохоронних органів комплексної та розгорнутої статистичної звітності;
  - 6) запровадження профілактичного обліку осіб, які вчинили злочини вандалізму спрямованості;
  - 7) проведення тематичних інформаційних кампаній, а також систематичної роз'яснювальної роботи серед населення;
  - 8) власний варіант відповіді: _____
-

37. На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою удосконалення роботи по виявленню, збереженню, благоустрою та впорядкуванню місць поховань, а також посиленню охорони об'єктів вандалізму?

- 1) зміцнення об'єктів вандалізму;
  - 2) розширення доступу до об'єктів вандалізму;
  - 3) оперативне усунення пошкоджень об'єктів вандалізму;
  - 4) благоустрій об'єктів вандалізму і територій довкола них;
  - 5) перенесення об'єктів вандалізму, що полягає у зміні їх фізичного місцеперебування;
  - 6) обмеження доступу до об'єктів вандалізму;
  - 7) надійна охорона об'єктів вандалізму;
  - 8) посилення контролю за виконанням обов'язків з охорони об'єктів та благоустрою територій, найбільш вразливих до вандалізму;
  - 9) власний варіант відповіді: _____
-

38. На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою оздоровлення сімейного мікроклімату?

- 1) рання діагностика сімейно-побутового насильства;
- 2) встановлення джерел (осередків) криміногенного впливу на дітей в сімейному оточенні, вжиття заходів щодо нейтралізації таких джерел;
- 3) забезпечення надання кваліфікованої своєчасної та доступної (в тому числі безоплатної) психологічної та педагогічної допомоги «проблемним» сім'ям та «важким» підліткам;
- 4) збір, перевірка та аналіз інформації про сімейно-побутові конфлікти, виявлення та нейтралізація причин, які їх обумовлюють;
- 5) виявлення, постановка на облік, здійснення постійного нагляду та контролю, надання всебічної допомоги та підтримки неповним, неблагополучним, малозабезпеченим, багатодітним та іншим сім'ям, які становлять групу ризику;
- 6) негайне припинення насильницьких, агресивних дій по відношенню до дітей шляхом їх вилучення із сімей і передачі до спеціалізованих закладів, а також порушення питання про позбавлення сімейного агресора батьківських прав;
- 7) пропаганда сімейних традицій, спільного проведення дозвілля, згуртованості сім'ї, налагодження довірчих стосунків між батьками та дітьми;

- 8) Власний варіант відповіді: _____
-

39. На Вашу думку, до реалізації яких заходів профілактики вандалізму доцільно залучати навчальні заклади та освітні установи?

- 1) розробка та впровадження спеціальних навчальних програм, спецкурсів, лекцій, присвячених проблемам вандалізму в Україні;
- 2) розробка та прийняття спеціального шкільного статуту (або доповнення уже існуючих подібних документів), що передбачає заходи відповідальності за вандалізм;
- 3) залучення дітей до ліквідації негативних наслідків вандалізму та іншої соціально корисної праці;
- 4) підвищення рівня мотивації до навчання та зацікавленості в його результатах;
- 5) організація цікавого і змістовного дозвілля молоді, розвиток творчої ініціативи;
- 6) розвиток системи позашкільного навчання і виховання;
- 7) налагодження тісного взаємозв'язку педагогічного колективу з учнями та їх сім'ями;
- 8) розширення меж та активізація діяльності шкільного психолога;
- 9) налагодження багатосторонньої співпраці між вчителями (вихователями, педагогами), батьками, учнями, психологами, поліцейськими, соціальними працівниками та іншими суб'єктами протидії вандалізму;
- 10) власний варіант відповіді: _____
-

40. На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою пропаганди високої духовності, моральності, а також шанобливого ставлення до загальнолюдських цінностей та загальнообов'язкових правил поведінки?

- 1) широка пропаганда у ЗМІ загальнодержавного, регіонального та місцевого значення загальноприйнятих норм культури та моралі, усталених етичних норм і загальносоціальних правил поведінки;
- 2) контрпропаганда соціальної нетерпимості, культу насильства, жорстокості, цинізму, деструктивних і руйнівних форм поведінки, аморальності, пияцтва та наркоманії та інших негативних соціальних явищ і процесів;
- 3) посилення державного та громадського контролю за інформаційним простором;
- 4) проведення ефективної просвітницької кампанії, спрямованої на ознайомлення з українською історією, культурою, традиціями, найбільш відомими історичними та архітектурними пам'ятками;
- 5) широке залучення громадян до святкового відзначення пам'ятних дат, а також до різноманітних гуманітарних акцій, спрямованих на підтримку ветеранів, збереження та відновлення історичних пам'яток тощо;
- 6) проведення інформаційної рекламної кампанії безкоштовних соціальних проєктів, спрямованих на організацію дозвілля, активного та культурного відпочинку, зайняття спортом та соціально корисними видами діяльності;
- 7) перенесення деструктивного потенціалу вандалів в правове русло, що передбачає легалізацію окремих видів вандалізму (в першу чергу графіті) і залучення вандалів до соціально корисної діяльності, зокрема популяризації окремих історичних подій і видатних постатей;
- 8) підкреслення унікальності об'єктів вандалізму, в тому числі шляхом розміщення інформаційних плакатів із детальним описом їх історичної, археологічної, художньої чи іншої цінності, історії їх створення, а також їх значення для національної культурної спадщини;
- 9) інформування населення України про найбільш резонансні факти вандалізму, про осіб, які їх вчинили, про характер і розмір заподіяних збитків, про заходи відповідальності, які були застосовані;
- 10) власний варіант відповіді: _____

---

41. На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою недопущення формування в особи схильності до вандалної поведінки?

- 1) проведення індивідуальних профілактичних бесід із особою з метою формування у неї категоричного несприйняття вандалної поведінки;
  - 2) проведення індивідуальних інструктажів з особою, на яких роз'яснюються основні правила поведінки на тому чи іншому об'єкті;
  - 3) проведення роз'яснювальної роботи з особою (учнем, вихованцем, працівником тощо), в діях якої спостерігаються появи агресії, насильства, руйнування;
  - 4) вжиття заходів, спрямованих на налагодження взаємовідносин між батьками та дітьми, учнями та вчителями, працівниками та роботодавцями тощо, на основі взаємодопомоги, взаєморозуміння та взаємоповаги;
  - 5) створення умов для самореалізації особистості та правомірного застосування її творчих здібностей;
  - 6) надання консультацій з питань правомірності тих чи інших дій;
  - 7) безперервне цілеспрямоване виховання особи, спрямоване на засвоєння нею загальноприйнятих соціальних норм, формування стійкої звички до правомірної поведінки, вироблення позитивної мотивації до праці, оптимізації життєвих орієнтирів;
  - 8) власний варіант відповіді: _____
-

42. На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою корегування вандалної поведінки особи?

- 1) виявлення та постановка на профілактичний облік осіб, від яких з високою ймовірністю можна очікувати вчинення злочинів вандалної спрямованості, здійснення систематичного нагляду та посиленого контролю за поведінкою і способом життя таких осіб;
  - 2) інформування особи про неприпустимість протиправної, в тому числі вандалної поведінки, роз'яснення негативних наслідків такої поведінки та попередження про притягнення до відповідальності в разі її продовження;
  - 3) правове виховання особи, спрямоване на роз'яснення їй основних положень чинного законодавства у сфері охорони історичної, національної та культурної спадщини, а також відповідальності за його порушення;
  - 4) проведення профілактичних бесід з особою, спрямованих на нормалізацію її поведінки та схилення до добровільної відмови від подовження аморальної, антигромадської діяльності;
  - 5) громадський осуд аморальної, протиправної поведінки особи в її найближчому соціальному оточенні (за місцем роботи, проживання, навчання);
  - 6) залучення найближчого соціального оточення (батьків, вчителів, колег) до здійснення профілактичного впливу на особу, навчання їх формам та методам такого впливу;
  - 7) встановлення індивідуального чи колективного шефства над особою за місцем її роботи, навчання чи проживання;
  - 8) застосування фізичних методів недопущення протиправної поведінки (заборона доступу на певну територію, поміщення до спеціальних виховних, виправних, лікувальних закладів і установ);
  - 9) забезпечення умов для зняття особою психологічної напруги, релаксації, а також зниження рівня деструктивної конфліктності;
  - 10) власний варіант відповіді: _____
-

43. На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою трансформації вандалської поведінки особи?

- 1) створення умов для всебічного розвитку особистості, розкриття її нахилів та здібностей, підвищення самооцінки;
  - 2) активне залучення особи до соціально корисної діяльності;
  - 3) проведення індивідуальних профілактичних бесід, спрямованих на переорієнтацію особи з вандалської поведінки на позитивну творчу діяльність;
  - 4) створення умов для перенесення вандалських дій в соціально корисне русло (наприклад, санкціоноване нанесення графіті на певні будівлі чи споруди);
  - 5) стимулювання участі особи в спортивно-масових, культурно-просвітницьких заходах;
  - 6) виховання в особи почуття причетності до потенційних об'єктів вандалізму, зокрема, шляхом їх залучення до реставраційних, ремонтних та інших видів робіт;
  - 7) інформування особи про можливість альтернативних, законних способів висловлення протесту, самореалізації, емоційної розрядки;
  - 8) власний варіант відповіді: _____
-

44. На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою нейтралізації негативного впливу на особу найближчого соціального оточення?

- 1) встановлення конкретних життєвих обставин, які обумовлюють схильність особи до вандалізму, вжиття заходів щодо їх нейтралізації;
  - 2) аналіз факторів, які сприяють формуванню в особи стійких аморальних та антисуспільних установок, асоціальних поглядів і звичок, визначення найбільш оптимальних шляхів їх нейтралізації;
  - 3) виявлення несприятливих життєвих умов особи та надання допомоги у подоланні особистісних і соціально зумовлених труднощів;
  - 4) виявлення та постановка на облік неблагополучних сімей, здійснення постійного нагляду та контролю за такими сім'ями, надання їм необхідної соціальної допомоги, педагогічної та інформаційної підтримки;
  - 5) активізація виховної функції сім'ї, школи, трудового колективу;
  - 6) надання психологічної допомоги особі у вирішенні її особистих проблем, стабілізації міжособистісних відносин і оптимізації соціально-психологічного клімату в колективі;
  - 7) вжиття заходів щодо ресоціалізації та адаптації до нормальних умов життя осіб, які протягом тривалого часу зазнавали негативного впливу найближчого соціального оточення;
  - 8) надання соціальної підтримки та допомоги особі у забезпеченні належних соціально-побутових умов, працевлаштуванні, навчанні;
  - 9) власний варіант відповіді: _____
-

45. На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою нейтралізації джерел криміногенного впливу на особу?

- 1) проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи в неблагополучних сім'ях, а також з особами, які ведуть антигромадський, аморальний, протиправний спосіб життя, зловживають алкогольними напоями та наркотичними засобами, спрямованої на роз'яснення згубного впливу такої деструктивної поведінки на профілактованих осіб;
- 2) обмеження негативного впливу зазначених категорій осіб на дітей та підлітків, а також інших морально нестійких осіб (направлення на примусове лікування, до спеціалізованих лікувально-реабілітаційних закладів тощо);

3) порушення перед компетентними органами питання про позбавлення батьківських прав з метою обмеження негативного впливу батьків, які ведуть антигромадський спосіб життя, на своїх неповнолітніх дітей;

4) обмеження спілкування, проведення спільного дозвілля профілактованих осіб із друзями та знайомими, які здійснюють на нього негативний вплив, втягуючи його у вчинення актів вандалізму;

5) виявлення різноманітних неформальних об'єднань, угруповань, сект, рухів, діяльність яких супроводжується руйнівними, деструктивними діями вандалного характеру, вжиття заходів щодо їх роз'єднання чи припинення існування;

6) виявлення лідерів таких неформальних об'єднань, проведення з ними профілактичних бесід з метою переорієнтації на соціально корисну діяльність;

7) власний варіант відповіді: _____

46. На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою недопущення рецидиву вандалної поведінки?

1) постановка осіб, які вчинили акти вандалної поведінки, на профілактичний облік;

2) здійснення посиленого нагляду та постійного контролю за такими особами з метою забезпечення своєчасного реагування на можливі вияви рецидиву вандалної поведінки;

3) виявлення причин та умов, які сприяють вчиненню актів вандалізму такими особами, вжиття необхідних заходів щодо їх нейтралізації;

4) вжиття заходів, спрямованих на соціальну адаптацію таких осіб, спрямування їх активності у соціально корисне русло;

5) залучення таких осіб до діяльності, яка пов'язані із відновленням зруйнованих чи пошкоджених об'єктів;

6) надання таким особам необхідної правової, соціальної, інформаційної, фінансової, матеріально-технічної та іншої допомоги;

7) надання допомоги у соціальній адаптації та інтеграції в суспільне життя для осіб, які звільнилися із місць позбавлення волі;

8) власний варіант відповіді: _____

Дякуємо за надану допомогу та співпрацю!

Зведені дані
результатів соціологічного опитування, проведеного з метою вивчення
громадської думки з питань підвищення ефективності заходів запобігання
вандалізму в Україні

В анкетуванні взяли участь дві категорії респондентів:

- працівники територіальних підрозділів Національної поліції – всього було опитано 300 осіб;
- пересічні громадяни – всього було опитано 500 осіб.

№ з/п	Питання	Кількість у %	
		працівники територіальних підрозділів НПУ	пересічні громадяни
1.	Як Ви можете оцінити рівень розповсюдженості вандалізму на сучасному етапі розвитку нашої держави?		
	Сьогодні можна спостерігати тенденцію до поступового зниження рівня різноманітних соціально-негативних явищ, що посягають на суспільну мораль і духовні цінності, в тому числі вандалізму	3	7
	Сьогодні можна спостерігати тенденцію до постійного зниження рівня моральної культури громадян, нехтування ними основоположними духовними цінностями і, як наслідок, прогресуюче зростання кількості актів вандалізму, які стають все більш жорстокими, агресивними та суспільно небезпечними	78	66
	Рівень соціально-негативних явищ, що посягають на суспільну мораль і духовні цінності, залишається стабільно високим, не виявляючи при цьому відчутних тенденцій ані до збільшення, ані до зменшення	19	26
	Власний варіант відповіді	0	1
2.	На Вашу думку, які риси характерні сучасному вандалізму?		
	«Омолодження» вандалізму, тобто активізація вандалізму серед молоді	69	55
	Набуття вандалізмом міжрасового та міжконфесійного характеру;	43	39
	Підвищення суспільної небезпечності наслідків вандалізму	45	42
	Активізація вандалізму як негативна реакція на загострення воєнно-політичного конфлікту на сході України	33	37
	Поява нових форм вандалізму, що обумовлено процесами урбанізації, глобалізації, масової комп'ютеризації, розвитку поп-культури, арт-мистецтва тощо	36	29
	Науковий вакуум у сфері дослідження вандалізму і, як наслідок, відсутність загальнодоступних пояснень його причин, наслідків та новітніх методів протидії	28	22
	Власний варіант відповіді	9	12

3.	На Вашу думку, які з перерахованих діянь можна віднести до вандалізму?		
	Руйнування історичних та культурних цінностей, архітектурних пам'яток і релігійних святинь	91	89
	Вчинення під час масових заворушень погромів магазинів, приміщень органів влади, підприємств, установ, організацій	77	72
	Пограбування кладовищ, могил та інших місць захоронень	74	69
	Пошкодження обладнання в громадському транспорті, літках, потягах, суднах	82	77
	Пошкодження лавок у парках і скверах, псування зупинок громадського транспорту, виведення з ладу вуличного освітлення, таксофонів, терміналів	67	71
	Засмічування парків, водойм, затоптування газонів, квітників, пошкодження дерев, кущів тощо	48	34
	Графіті та інші різновиди «вуличного мистецтва»	72	56
	Розмальовування ліфтів, пошкодження їх внутрішнього обладнання, розмальовування стін і дверей у під'їздах, розбиття вікон	54	38
Власний варіант	11	23	
4.	На Вашу думку, якими ознаками характеризується вандалізм в сучасних суспільно-політичних умовах розвитку нашої держави?		
	Є різновидом девіантної поведінки	72	54
	Супроводжується підвищеним рівнем агресивності	66	58
	Є актом насильницької поведінки	55	51
	Є виявом безглуздої поведінки	35	66
	Є різновидом деструктивної (руйнівної) поведінки	78	70
	Має специфічний об'єкт посягання	63	69
	Має умисний характер	54	47
	Має протиправний характер	30	42
	Є караним	32	28
	Має переважно груповий характер	18	32
Власний варіант	7	12	
5.	Які мотиви вандалістичної поведінки, на Вашу думку, на сьогодні є найбільш розповсюдженими?		
	Користь	89	86
	Хуліганські спонукання	82	77
	Помста	62	59
	Злість	48	37
	Заздрість	18	22
	Гнів	26	19
	Роздратованість	7	10
	Ідеологічні мотиви	83	0
	Нудьга	74	81
	Зневіра	15	21
	Цікавість	49	56
	Самоствердження	55	63
	Егоїстичні спонукання	60	52
	Протест	52	57
	Маніпуляція	33	39
	Привернення уваги	19	30
	Самозахист	13	17
Наслідування	11	19	
Сексуальні мотиви	26	22	

	Власний варіант	14	10
6.	На Вашу думку, які з перерахованих нижче складів злочинів можуть бути віднесені до «вандалізму»?		
	Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178 ККУ)	93	95
	Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179 ККУ)	90	96
	Перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 ККУ)	81	69
	Крадіжка (ст. 185 ККУ)	52	21
	Грабіж (ст. 186 ККУ)	41	17
	Розбій (ст. 187 ККУ)	15	9
	Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї (ст. 193 ККУ)	18	7
	Умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 ККУ)	54	62
	Забруднення або псування земель (ст. 239 ККУ)	50	43
	Забруднення атмосферного повітря (ст. 241 ККУ)	21	15
	Порушення правил охорони вод (ст. 242 ККУ)	17	18
	Забруднення моря (ст. 243 ККУ)	19	16
	Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 ККУ)	22	26
	Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (ст. 246 ККУ)	28	31
	Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 ККУ)	77	66
	Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (ст. 270-1 ККУ)	44	47
	Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 ККУ)	38	36
	Масові заворушення (ст. 294 ККУ)	28	34
	Хуліганство (ст. 296 ККУ)	32	27
	Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 ККУ)	98	97
	Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини (ст. 298 ККУ)	94	91
	Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду (ст. 298-1 ККУ)	88	82
	Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (ст. 300 ККУ)	12	15
	Наруга над державними символами (ст. 338 ККУ)	45	51
	Захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341 ККУ)	7	5
	Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця (ст. 347 ККУ)	31	17
	Умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347-1 ККУ)	25	19
	Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 352 ККУ)	27	16
	Умисне пошкодження ліній зв'язку (ст. 360 ККУ)	34	20
	Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (ст. 361 ККУ)	18	23
	Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-	12	22

	обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї (ст. 362 ККУ)		
	Незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду (ст. 376-1 ККУ)	9	14
	Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 378 ККУ)	13	17
	Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399 ККУ)	15	15
	Умисне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411 ККУ)	11	18
	Мародерство (ст. 432 ККУ)	68	61
	Насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 ККУ)	60	58
	Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436-1 ККУ)	73	65
	Екоцид (ст. 441 ККУ)	23	34
	Геноцид (ст. 442 ККУ)	28	22
	Власний варіант	9	7
7.	На вашу думку, чи охоплюють норми Особливої частини КК України всі можливі форми вияву вандалістичної поведінки?		
	Так, норми Особливої частини КК України передбачають можливість притягнення до кримінальної відповідальності за всі відомі на сьогодні форми вандалізму	5	4
	Ні, за межами Особливої частини КК України залишається значна частина діянь, які є суспільно небезпечними і володіють всіма ознаками, характерними для вандалістичної поведінки	93	95
	Власний варіант відповіді	2	1
8.	На вашу думку, чи потрібно доповнювати Розділ XII Особливої частини ККУ новою статтею, яка передбачає кримінальну відповідальність за вандалізм?		
	Ні, оскільки ККУ на сьогодні містить цілу низку статей, які в повній мірі охоплюють всі відомі форми вандалістичної поведінки	35	24
	Так, оскільки нормами чинного ККУ не в повній мірі охоплено всі відомі форми вандалістичної поведінки	61	74
	Власний варіант відповіді	4	2
9.	На вашу думку, чи потрібно доповнювати Главу XIV Особливої частини КУпАП новою статтею, яка передбачає адміністративну відповідальність за вандалізм?		
	Ні, оскільки всі відомі форми вандалістичної поведінки на сьогодні в повній мірі охоплюються нормами кримінального законодавства	39	35
	Так, оскільки нормами кримінального законодавства на сьогодні не охоплено значну частину суспільно шкідливих виявів вандалістичної поведінки	53	59
	Власний варіант	8	6
10.	Які політичні причини, на Вашу думку, детермінують вчинення вандалізму?		
	системна криза в політичному житті нашої країни, нестабільність політичного курсу, розконцентрованість політичної влади	58	67
	низькі державні мінімальні стандарти основних показників якості життя в Україні	34	73
	високий рівень корупції; бюрократизація системи управління	68	58
	зниження рівня етнопатерналистичної толерантності	51	30
	тенденційність й обмеженість у формуванні та реалізації політики пам'яті	37	22

	приділення недостатньої уваги розробці та впровадженню послідовної та історично обґрунтованої політики декомунізації	38	43
	власний варіант	11	9
11.	Які економічні причини, на Вашу думку, детермінують вчинення вандалізму?		
	криза виробництва	67	78
	безробіття; відсутність роботи й стабільного заробітку	82	80
	скорочення соціальних виплат	34	57
	інфляція; дисбаланс реальних потреб населення із рівнем їх фактичного задоволення	61	44
	скорочення рівня доходів і, як наслідок, зниження життєвого рівня переважної більшості населення	66	49
	майнова поляризація різних прошарків суспільства	53	61
	зростання частки незабезпечених та малозабезпечених громадян	48	60
	суттєве скорочення фінансових асигнувань в культурно-виховну сферу	72	64
	тотальне недофінансування дошкільних і шкільних навчально-виховних закладів	70	69
	власний варіант	7	5
12.	Які ідеологічні причини, на Вашу думку, детермінують вчинення вандалізму?		
	системна криза в духовній сфері життя суспільства	32	40
	деградація одних та повне руйнування інших загально визнаних духовних цінностей	61	55
	відсторонення держави від визначення ідеологічних орієнтирів та основних моральних засад суспільного життя	34	44
	втрата національної культурної ідентичності	48	57
	занепад системи національного патріотичного виховання молодого покоління	44	28
	ескалація міжнаціональних та міжрелігійних конфліктів; активізація расизму, ксенофобії, антисемітизму; нарощення войовничого націоналізму	62	70
	пропаганда культу насильства, жорстокості, цинізму, негативних виявів людської сутності в засобах масової інформації	66	62
	деморалізація та авторитарна спрямованість у спілкуванні молодого покоління	42	57
	активізація діяльності неформальних молодіжних об'єднань екстремістської спрямованості, у яких домінує культ насильства та жорстокості	70	66
	посилення конформізму та свідомого несприйняття нав'язаних ідеалів і цінностей	26	30
	власний варіант	6	8
13.	Які недоліки нормативно-правового регулювання, на Вашу думку, детермінують вчинення вандалізму?		
	декларативний характер та популістична спрямованість більшості законодавчих актів у сфері охорони суспільної моралі та громадського порядку	78	36
	недосконалість нормативно-правового забезпечення реалізації державної політики у сфері протидії расизму, ксенофобії, національної чи релігійної нетерпимості	59	30
	низький рівень правосвідомості, правової культури та правового виховання громадян (особливо молоді)	34	38
	відсутність на загальнодержавному рівні комплексних програм підвищення рівня толерантності в суспільстві, підвищення рівня	64	55

	суспільної моралі та духовності, а також протидії злочинам вандалської спрямованості		
	низька ефективність діяльності правоохоронних органів, що призводить до поширення й закріплення у свідомості громадян уявлення про безсилля закону	34	68
	власний варіант	9	5
14.	Які організаційні недоліки, на Вашу думку, детермінують вчинення вандалізму?		
	розбалансованість механізму протидії злочинам вандалської спрямованості, його невідповідність вимогам сьогодення та постійно зростаючій суспільній небезпечності вандалської поведінки	59	37
	низька ефективність інституційної організації впровадження державної політики протидії злочинам вандалської спрямованості	56	40
	відсутність єдиної гармонійно розвиненої та всеохоплюючої системи суб'єктів протидії вандалізму, численні недоліки в їх роботі	73	66
	дублювання функцій між різними суб'єктами системи протидії вандалізму, що іноді унеможлиблює визначення відповідальних за виконання конкретних профілактичних заходів	70	37
	відсутність спеціально призначених підрозділів, які спеціалізуються на попередженні та розкритті злочинів вандалської спрямованості	65	77
	відсутність конкретизації завдань, покладених на органи, які здійснюють протидію вандалізму, що перешкоджає веденню цілеспрямованої профілактичної роботи	63	57
	ігнорування специфічного характеру злочинів вандалської спрямованості в практичній діяльності правоохоронних органів	52	59
	відсутність комплексної та достовірної статистичної звітності, а також відсутність профілактичного обліку осіб, які вчинили злочини вандалської спрямованості	62	68
	зниження профілактичного потенціалу діяльності правоохоронних органів, які здійснюють протидію вандалізму	37	54
	приділення недостатньої уваги профілактичній роботі з особами, які схильні до вчинення вандалізму	47	63
	неузгодженість політичних, економічних, соціальних, правових, організаційних та інших заходів протидії злочинам вандалської спрямованості	38	4
	недостатня ефективність заходів охорони об'єктів, які становлять значну історичну, культурну, археологічну, релігійну, художню та іншу цінність	72	82
	неналежний контроль за утриманням та благоустроєм кладовищ та інших місць поховань; відсутність або неналежна організація на них пропускового режиму	70	86
	власний варіант	12	4
15.	Які соціальні причини, на Вашу думку, детермінують вчинення вандалізму?		
	відсутність ефективних гарантій соціального захисту громадян	34	60
	падіння загальнокультурного рівня; невихованість молодого покоління	39	35
	знецінення людської праці; виявлення неповаги до того, що зроблено руками людини	46	35
	збільшення рівня соціальної конфліктності у зв'язку з різким розшаруванням населення	58	60
	загальна криміналізація суспільства	69	56
	поширення у масовій свідомості ксенофобських стереотипів	26	32
	маргіналізація населення, збільшення кількості бездомних громадян	41	30

	(особливо дітей і підлітків), осіб, які зловживають алкогольними напоями та наркотичними засобами, займаються бродяжництвом, проституцією, та іншою антигромадською діяльністю, а також неблагополучних сімей, неформальних молодіжних об'єднань асоціальної спрямованості		
	загальнодоступність алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин і, як наслідок, розповсюдженість алкоголізму, наркоманії та токсикоманії	58	64
	пропаганда жорстокості, насильства та вандалізму в засобах масової інформації	62	55
	власний варіант	6	8
16.	Якими причинами, на вашу думку, обумовлено зростання рівня толерантного відношення до вандалізму?		
	надання переваги стратегії «невтручання» при виявленні актів вандалізму	32	39
	оцінка все більшої кількості різновидів вандалістичної поведінки як «допустимих», звичних, неприємних але невід'ємних атрибутів сучасного життя	26	36
	суперечливість уявлень про сучасні форми вандалізму	48	55
	несприйняття деяких ритуальних форм вандалізму як протиправних	40	37
	«узаконення» окремих видів вандалістичної поведінки	31	43
	розповсюдження в молодіжному середовищі неусвідомленого вандалізму	57	49
	власний варіант	7	9
17	На Вашу думку, які негативні фактори, пов'язані із несприятливим сімейним мікросередовищем, детермінують вчинення вандалізму?		
	криза інституту сім'ї, дезорганізація та деморалізація сімейних відносин	54	40
	демонстрація батьками зневажливо-негативного відношення до загальнолюдських цінностей та обов'язкових правил поведінки	50	47
	байдуже ставлення батьків до поведінки та потреб дітей	38	52
	невихованість та бездоглядність дітей	62	44
	тривалі конфліктні взаємовідносини між членами сім'ї	58	60
	маргіналізація сім'ї: алкоголізм, наркоманія, аморальна поведінка батьків	71	65
	культ фізичної сили в сім'ї	22	29
	зневажливе ставлення батьків або дітей до праці	29	30
	бідність та недостатня фінансова забезпеченість основних потреб дитини	36	43
	власний варіант	11	16
18.	На Вашу думку, які негативні фактори, пов'язані із недоліками сімейного виховання, детермінують вчинення вандалізму?		
	відсутність згуртованості сім'ї; байдуже ставлення батьків до потреб і проблем дітей	25	36
	недостатність спілкування з дітьми та проведення з ними дозвілля	71	68
	незацікавленість батьків у тому, як діти навчаються, де і з ким проводять свій час	66	70
	авторитарний стиль сімейного керівництва; надмірна суворість у вихованні дітей	29	31
	надмірна толерантність батьків до негативних форм поведінки дітей; культ дитини в сім'ї; вседозволеність	19	27
	гіперопіка (дріб'язкове піклування) батьків; надмірна увага, ретельний	36	40

	та безперервний контроль за поведінкою дітей		
	збільшення кількості дітей з бідних та неблагополучних сімей, які не відвідують, або погано відвідують школу	43	29
	власний варіант	11	4
19.	На Вашу думку, які негативні фактори, пов'язані із недоліками шкільного виховання, детермінують вчинення вандалізму?		
	несприйняття адміністрацією навчальних закладів вандалізму як проблеми освітнього середовища	19	28
	відсутність в навчальних закладах спеціально розроблених просвітницьких програм, спрямованих на протидію вандалізму, підвищення загального культурного та духовного рівня молоді	65	49
	деформація взаємовідносин в системі учень-батьки-школа	60	52
	незацікавленість педагогічного колективу позашкільним життям учнів, умовами його проживання, взаємовідносинами в сім'ї та з однолітками	63	71
	негативне ставлення дітей до школи та педагогічного колективу	32	19
	відсутність належного контролю батьків і педагогів за тим, як діти проводять свій вільний час	80	85
	низький соціальний статус деяких дітей в учнівському колективі, їх педагогічна занедбаність, невихованість	28	34
	низька якість індивідуально-профілактичної роботи з учнями, які вчинили акти дрібного вандалізму	76	68
	несвоєчасне діагностування антигромадських поглядів учнів, невжиття відповідних заходів з нейтралізації та усунення негативних факторів соціального середовища	55	62
	власний варіант	7	13
20.	На Вашу думку, які фактори, пов'язані із недосконалістю системи позашкільної зайнятості, детермінують вчинення вандалізму?		
	суттєве скорочення бюджетного фінансування системи позашкільного навчання і виховання	36	54
	недостатня розвиненість системи позашкільної зайнятості дітей і молоді, особливо в селах та маленьких містах	52	60
	комерціалізація практично всіх соціальних сфер життя, що суттєво скоротила можливості дітей із малозабезпечених сімей відвідувати секції та гуртки	55	59
	небажання учнів відвідувати додаткові заняття, позашкільні гуртки, корисно та пізнавально проводити дозвілля, займатися спортом	38	46
	збільшення кількості дітей з бідних та неблагополучних сімей, які не мають змоги задовольняти свої творчі і культурні потреби	28	19
	власний варіант	14	6
21.	На Вашу думку, які фактори, пов'язані із негативним впливом найближчого соціального оточення, детермінують вчинення вандалізму?		
	спостереження за поведінкою інших осіб, яка має деструктивний, руйнівний, агресивний, насильницький характер	54	67
	наявність у колі друзів тих, хто постійно виявляє неповагу та цинізм до суспільства, нехтує загальноприйнятими нормами і правилами поведінки	50	48
	постійні конфліктні відносини з батьками, вчителями, однокласниками та іншими особами з найближчого оточення	61	32
	негативні взаємовідносини в колективі, які носять деструктивний характер	34	49
	пропагування деякими неформальними молодіжними організаціями	53	62

	агресивних форм соціального протесту, який зачасту супроводжується агресивними вандалськими діями		
	власний варіант	7	11
22.	На Вашу думку, які негативні фактори духовного та культурного життя детермінують вандалську поведінку особи?		
	ціннісна деградація, деструкція ціннісної сфери та життєвих орієнтирів особистості	49	44
	загальний низький рівень культури, моральних уявлень і соціально прийнятих навичок поведінки	66	63
	вияв неповаги та зневажливого ставлення до інших членів суспільства, до їх особистого простору, поглядів, переконань, власності	68	55
	сприйняття матеріальних цінностей як основного показника особистого успіху і розуміння успіху як орієнтиру сенсу життя	47	61
	невідповідність та суперечність поглядів і бажань загально визнаним суспільним нормам і правилам поведінки	26	16
	набуття негативного асоціального досвіду (в сім'ї, школі, неформальній групі, трудовому колективі)	34	26
	відсутність необхідних навичок саморегуляції, самоконтролю та дисципліни	19	22
	надмірне перебування у віртуальному середовищі і перенесення правил існування у ньому в об'єктивну реальність	54	60
	відсутність соціального контролю за поведінкою дитини, зловживання можливостями дистанційного виховання	68	53
	власний варіант	4	8
23.	На Вашу думку, які порушення процесу соціалізації особистості детермінують вандалську поведінку особи?		
	зловживання алкогольними напоями, наркотичними засобами, психотропними речовинами	77	60
	наявність постійних конфліктів у найближчому соціальному оточенні	34	28
	загальна девіантність особистості, її схильність до протиправної, антигромадської поведінки	74	70
	підвищений рівень конформності, що полегшує входження особи до складу неформальних об'єднань, зачасту протиправної спрямованості	43	38
	приналежність до певної субкультури (фанати, графісти, скінхеди тощо) і підкорення тим правилам, які для неї характерні	58	64
	наявність попереднього протиправного досвіду, в тому числі вчинення актів вандалізму	78	50
	власний варіант	12	5
24.	На Вашу думку, які відхилення в поведінці та способі життя особи детермінують вандалську поведінку особи?		
	відсутність в особі бажання, можливості з користю використовувати свій вільний час	65	52
	нездатність особи до саморегуляції, самоконтролю та самодисципліни	48	29
	обмеження або відсутність в особі можливостей для самореалізації, виявлення своїх здібностей, особистих якостей, розкриття потенціалу	60	54
	постійні або затяжні конфлікти в сім'ї, за місцем проживання, роботи чи навчання	43	51
	прагнення задовольнити особисті потреби, досягнути бажаного результату, збагатитись, отримати матеріальні блага чи будь-яку іншу вигоду	49	60
	власний варіант	13	7

25.	На Вашу думку, які розлади емоційно-вольової сфери особи лежать в основі більшості мотивів вандалізму і детермінують вандалську поведінку?		
	відкрита зневага до людської гідності, оточуючих, суспільства, правил людського співіснування	56	69
	загострення ксенофобських поглядів та переконань, нетерпимість та нетолерантність	59	60
	бажання помститись, що виникає на ґрунті міжособистісних неприязних стосунків	43	58
	потреба у самоствердженні та самореалізації	39	28
	прагнення підвищити свій соціальний статус	37	42
	бажання дослідити можливості свого впливу на суспільство; висловити цинічний протест проти правил громадського співжиття	47	32
	свідоме несприйняття норм і правил, які обмежують особисту свободу	58	60
	вияв цікавості, надмірна допитливість, «руйнівне експериментаторство»	30	37
	бажання зняти емоційну напругу та роздратованість, вимістити свої негативні емоції та переживання, отримати емоційну розрядку	66	57
	власний варіант	6	10
	26.	На Вашу думку, які з перерахованих політичних заходів загальносоціальної профілактики вандалізму є найбільш ефективними?	
формування цілеспрямованої державної політики протидії злочинам вандалської спрямованості		58	34
розробка на загальнодержавному рівні комплексних програм профілактики вандалізму		76	42
проведення зваженої державної політики щодо розв'язання міжнаціональних, міжетнічних і расових конфліктів		70	48
забезпечення реалізації державних програм протидії ксенофобії, расизму та нетерпимості		73	55
розробка довготермінової державної стратегії вирішення конфліктних історичних питань		37	29
розробка та впровадження послідовної й історично обґрунтованої політики декомунізації		65	70
впровадження більш ефективних механізмів реалізації державної політики щодо захисту дитинства та зміцнення інституту сім'ї		48	40
власний варіант		7	12
27.	На Вашу думку, які з перерахованих економічних заходів загальносоціальної профілактики вандалізму є найбільш ефективними?		
	збільшення обсягу фінансування загальнодержавних і місцевих програм, спрямованих на загальне зростання добробуту і благополуччя громадян	57	48
	розробка та впровадження заходів, спрямованих на скорочення частки незабезпечених та малозабезпечених сімей	34	42
	розробка та впровадження державних програм відродження національної економіки	39	27
	вжиття заходів щодо зниження рівня безробіття; створення нових робочих місць	37	30
	збільшення рівня фінансових асигнувань в культурно-виховну сферу	57	63
	виділення додаткових фінансових ресурсів на розвиток соціальної інфраструктури, створення нових і модернізацію існуючих дошкільних, шкільних навчально-виховних, культурно-просвітницьких, санаторно-лікувальних закладів	65	61
	посилення державного контролю за цільовим використанням коштів,	73	54

	особливо тих, які виділяються на розвиток інфраструктури та реалізацію соціальних програм		
	сприяння створенню та діяльності позабюджетних фондів надання допомоги найбільш соціально незахищеним верствам населення	68	55
	забезпечення пільгових умов діяльності благодійних і волонтерських організацій	60	71
	власний варіант	11	9
28.	На Вашу думку, які з перерахованих соціальних заходів загальносоціальної профілактики вандалізму є найбільш ефективними?		
	стабілізація та зниження рівня соціальної напруженості	44	29
	боротьба з алкоголізмом, наркоманією, токсикоманією	68	77
	всебічне сприяння та надання допомоги у вихованні дітей малозабезпеченим, неповним, неблагополучним сім'ям	53	60
	посилення заходів боротьби із сімейно-побутовим (домашнім) насильством	58	55
	організація змістовного дозвілля молоді	68	71
	розробка та впровадження високих стандартів виховання та навчання дітей	62	43
	забезпечення доступності виховних, навчальних, культурно-просвітницьких, спортивно-розважальних та інших закладів	72	64
	усунення причин, які обумовлюють соціальне сирітство, бездоглядність та безпритульність дітей	43	38
	надання всебічної соціальної допомоги найбільш вразливим верствам населення (особам похилого віку, багатодітним сім'ям, сиротам тощо)	48	36
	державна підтримка та соціальна адаптація деяких категорій осіб (звільнених з місць позбавлення волі, спеціальних виховних установ або лікувальних закладів); надання допомоги у працевлаштуванні таких осіб, а також у вирішенні побутових та житлових проблем	42	47
	надання необхідної допомоги особам, які опинились у складних життєвих ситуаціях	32	29
	власний варіант	6	5
29.	На Вашу думку, які з перерахованих ідеологічних заходів загальносоціальної профілактики вандалізму є найбільш ефективними?		
	подолання системної кризи в духовній сфері життя суспільства	28	19
	розробка й впровадження в життя чіткої й ґрунтовно визначеної національної ідеї, сформованої як національно-державницька ідеологія	35	26
	відтворення зруйнованої системи національного патріотичного виховання молодого покоління	42	29
	здійснення жорсткого контролю за діяльністю ЗМІ та інформаційним простором	62	54
	вжиття заходів протидії виявам екстремізму й агресивного націоналізму	66	52
	оперативне розв'язання міжетнічних, міжрелігійних і міжнаціональних конфліктів	53	59
	посилення державного контролю за діяльністю неформальних молодіжних об'єднань екстремістської спрямованості, у яких домінує культ насильства та жорстокості	62	69
	власний варіант	3	8
30.	На Вашу думку, які з перерахованих культурно-виховних заходів загальносоціальної профілактики вандалізму є найбільш ефективними?		
	удосконалення форм і методів морального, культурного, духовного, патріотичного та естетичного виховання громадян, особливо молоді	54	41

	розробка державних програм, спрямованих на популяризацію культурно-історичного спадку	56	59
	протидія розповсюдженню кримінальної субкультури	48	60
	обмеження негативного впливу стандартів масової культури	62	55
	широке використання можливостей ЗМІ для здійснення культурно-просвітницької діяльності	49	52
	формування нетерпимості та морально-етичної відрази до алкоголізму, наркоманії та токсикоманії, безладного статевого життя та сексуальної розпусти, домашнього насильства та інших аморальних явищ	39	58
	вжиття заходів, спрямованих на оздоровлення сімейного мікросередовища	37	50
	налагодження роботи із «важкими» підлітками, з дітьми «групи ризику», безграмотними, важковиховуваними, педагогічно занедбаними дітьми	52	53
	широке залучення дітей та молоді до волонтерської діяльності та надання допомоги соціально незахищеним верствам населення	58	61
	всебічний розвиток системи позашкільної зайнятості дітей і молоді, особливо в селах та маленьких містах	72	69
	організація проведення масових заходів, що спрямовані на розвиток творчих здібностей і талантів молоді (фестивалів, виставок, ярмарок, олімпіад тощо)	49	57
	власний варіант	12	7
31.	На Вашу думку, які з перерахованих організаційно-управлінських заходів загальносоціальної профілактики вандалізму є найбільш ефективними?		
	своєчасне діагностування та оперативне вирішення соціальних протиріч, як виникають в політичній, соціально-економічній, ідеологічній, культурно-виховній та інших сферах життєдіяльності суспільства	53	42
	створення єдиної гармонійно розвиненої та всеохоплюючої системи суб'єктів протидії вандалізму	61	40
	підвищення профілактичного потенціалу діяльності правоохоронних органів, які здійснюють протидію злочинам, що посягають на власність, громадський порядок, громадську безпеку та моральність	65	52
	розширення меж відповідальності органів місцевого самоврядування та державної влади на місцях у сфері охорони культурної та історичної спадщини	63	58
	широке залучення громадських організацій до реалізації заходів протидії вандалізму	52	66
	надання державної допомоги та сприяння благодійним, волонтерським організаціям, діяльність яких спрямована на підвищення загального культурного рівня громадян, зміцнення інституту сім'ї, розвиток дитинства, надання допомоги соціально незахищеним категоріям громадян	41	48
	власний варіант	7	4
32.	На Вашу думку, які з перерахованих правових заходів загальносоціальної профілактики вандалізму є найбільш ефективними?		
	розробка комплексної програми профілактики злочинів, що посягають на громадський порядок і моральність	71	50
	розробка та забезпечення реалізації спеціальних планів, комплексних і цільових програм профілактики окремих адміністративних проступків і «фонових» явищ, підвищення рівня толерантності в суспільстві,	77	54

	охорони суспільної моралі та духовності		
	здійснення ревізії чинного законодавства у зазначених сферах, внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів, усунення недоліків та прогалин в законодавчому регулюванні профілактичної діяльності	68	43
	розробка та впровадження в життя дієвих механізмів практичної реалізації положень правових актів, які визначають заходи соціального захисту найбільш уразливих верств населення	66	45
	належне законодавче закріплення понятійно-категоріального апарату у сфері протидії вандалізму та суміжним негативним явищам	68	50
	впровадження в національне законодавство загально визнаних міжнародних стандартів, а також елементів позитивного зарубіжного досвіду правового регулювання профілактики вандалізму та інших пов'язаних із ним актів деструктивного, насильницького, агресивного, руйнівного характеру	49	42
	власний варіант	11	10
33.	На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою удосконалення нормативно-правового забезпечення профілактики вандалізму?		
	розробка та забезпечення реалізації державної програми запобігання вандалізму	72	46
	встановлення адміністративної відповідальності за вандалізм	54	60
	встановлення кримінальної відповідальності за вандалізм	60	75
	розширення меж відповідальності за вияви вандалістичної поведінки	66	68
	посилення юридичної відповідальності за вчинення злочинів вандалістичної спрямованості	53	79
	уніфікація спеціальної термінології	59	38
	приведення чинного законодавства у відповідність із міжнародними стандартами, які діють у сфері протидії злочинам вандалістичної спрямованості	52	47
	власний варіант	3	6
34.	На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою удосконалення роботи суб'єктів протидії вандалізму?		
	підвищення результативності виконання заходів у сфері протидії вандалізму	39	58
	усунення системних недоліків в діяльності органів, які здійснюють протидію злочинам вандалістичної спрямованості	45	67
	налагодження взаємодії між суб'єктами, які здійснюють протидію злочинам вандалістичної спрямованості	5	71
	розвиток співробітництва правоохоронних органів з громадськими організаціями та населенням у сфері протидії вандалізму	59	52
	власний варіант	4	11
35.	На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою зміцнення гарантій невідворотності відповідальності за злочини вандалістичної спрямованості та зниження рівня їх латентності?		
	проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення з приводу необхідності повідомлення правоохоронних органів про всі виявлені факти вандалізму	55	54
	підвищення оперативності реагування на заяви та повідомлення про вчинення злочинів вандалістичної спрямованості	47	71
	встановлення суворої відповідальності для працівників правоохоронних органів за неприйняття чи приховування фактів вчинення вандалізму	44	68
	підвищення якості досудового розслідування та судового розгляду	54	47

	таких справ		
	забезпечення суворого контролю за виконанням власниками, уповноваженими на це органами, користувачами зобов'язань, щодо утримання об'єктів, які з високою імовірністю можуть зазнати вандалювального впливу	69	60
	розробка і запровадження єдиної інформаційної системи обліку й ідентифікації осіб, які притягувались до відповідальності за вандалізм	62	54
	власний варіант	8	4
36.	На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою удосконалення інформаційно-методичного забезпечення профілактичної діяльності у сфері протидії вандалізму?		
	удосконалення системи обліку потенційних об'єктів вандалізму	59	46
	запровадження багаторівневого моніторингу поширеності вандалізму	61	50
	підготовка та оприлюднення щорічних доповідей про стан і тенденції розповсюдженості вандалізму; роботу правоохоронних органів щодо його протидії	43	49
	розробка та нормативне закріплення критеріїв оцінки реальних масштабів вандалізму в Україні	71	59
	розробка та впровадження в практику діяльності правоохоронних органів комплексної та розгорнутої статистичної звітності	68	54
	запровадження профілактичного обліку осіб, які вчинили злочини вандалювальної спрямованості	66	72
	проведення тематичних інформаційних кампаній, а також систематичної роз'яснювальної роботи серед населення	45	38
	власний варіант	12	5
37.	На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою удосконалення роботи по виявленню, збереженню, благоустрою та впорядкуванню місць поховань, а також посиленню охорони об'єктів вандалізму?		
	зміцнення об'єктів вандалізму	71	89
	розширення доступу до об'єктів вандалізму	42	27
	оперативне усунення пошкоджень об'єктів вандалізму	62	74
	благоустрій об'єктів вандалізму і територій довкола них	66	70
	перенесення об'єктів вандалізму, що полягає у зміні їх фізичного місцеперебування	52	41
	обмеження доступу до об'єктів вандалізму	55	59
	надійна охорона об'єктів вандалізму	82	80
	посилення контролю за виконанням обов'язків з охорони об'єктів та благоустрою територій, найбільш вразливих до вандалізму	47	38
	власний варіант	7	11
38.	На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою оздоровлення сімейного мікроклімату?		
	рання діагностика сімейно-побутового насильства	56	43
	встановлення джерел (осередків) криміногенного впливу на дітей в сімейному оточенні, вжиття заходів щодо нейтралізації таких джерел	50	48
	забезпечення надання кваліфікованої своєчасної та доступної (в тому числі безоплатної) психологічної та педагогічної допомоги «проблемним» сім'ям та «важким» підліткам	58	47
	збір, перевірка та аналіз інформації про сімейно-побутові конфлікти, виявлення та нейтралізація причин, які їх обумовлюють	62	53
	виявлення, постановка на облік, здійснення постійного нагляду та контролю, надання всебічної допомоги та підтримки неповним, неблагополучним, малозабезпеченим, багатодітним та іншим сім'ям, які	73	70

	становлять групу ризику		
	негайне припинення насильницьких, агресивних дій по відношенню до дітей шляхом їх вилучення із сімей і передачі до спеціалізованих закладів, а також порушення питання про позбавлення сімейного агресора батьківських прав	88	81
	пропаганда сімейних традицій, спільного проведення дозвілля, згуртованості сім'ї, налагодження довірчих стосунків між батьками та дітьми	42	49
	власний варіант	6	4
39.	На Вашу думку, до реалізації яких заходів профілактики вандалізму доцільно залучати навчальні заклади та освітні установи?		
	розробка та впровадження спеціальних навчальних програм, спецкурсів, лекцій, присвячених проблемам вандалізму в Україні	58	50
	розробка та прийняття спеціального шкільного статуту (або доповнення уже існуючих подібних документів), що передбачає заходи відповідальності за вандалізм	69	47
	залучення дітей до ліквідації негативних наслідків вандалізму та іншої соціально корисної праці	76	83
	підвищення рівня мотивації до навчання та зацікавленості в його результатах	47	59
	організація цікавого і змістовного дозвілля молоді, розвиток творчої ініціативи	68	77
	розвиток системи позашкільного навчання і виховання	62	74
	налагодження тісного взаємозв'язку педагогічного колективу з учнями та їх сім'ями	49	38
	розширення меж та активізація діяльності шкільного психолога	42	36
	налагодження багатосторонньої співпраці між вчителями (вихователями, педагогами), батьками, учнями, психологами, поліцейськими, соціальними працівниками та іншими суб'єктами протидії вандалізму	57	48
	власний варіант	11	7
40.	На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою пропаганди високої духовності, моральності, а також шанобливого ставлення до загальнолюдських цінностей та загальнообов'язкових правил поведінки?		
	широка пропаганда у ЗМІ загальнодержавного, регіонального та місцевого значення загальноприйнятих норм культури та моралі, усталених етичних норм і загальносоціальних правил поведінки	53	47
	контрпропаганда соціальної нетерпимості, культу насильства, жорстокості, цинізму, деструктивних і руйнівних форм поведінки, аморальності, пияцтва та наркоманії та інших негативних соціальних явищ і процесів	60	55
	посилення державного та громадського контролю за інформаційним простором	77	64
	проведення ефективної просвітницької кампанії, спрямованої на ознайомлення з українською історією, культурою, традиціями, найбільш відомими історичними та архітектурними пам'ятками	61	69
	широке залучення громадян до святкового відзначення пам'ятних дат, а також до різноманітних гуманітарних акцій, спрямованих на підтримку ветеранів, збереження та відновлення історичних пам'яток тощо	58	65
	проведення інформаційної рекламної кампанії безкоштовних соціальних проєктів, спрямованих на організацію дозвілля, активного та	38	46

	культурного відпочинку, зайняття спортом та соціально корисними видами діяльності		
	перенесення деструктивного потенціалу вандалів в правове русло, що передбачає легалізацію окремих видів вандалізму (в першу чергу графіті) і залучення вандалів до соціально корисної діяльності, зокрема популяризації окремих історичних подій і видатних постатей	66	72
	підкреслення унікальності об'єктів вандалізму, в тому числі шляхом розміщення інформаційних плакатів із детальним описом їх історичної, археологічної, художньої чи іншої цінності, історії їх створення, а також їх значення для національної культурної спадщини	57	59
	інформування населення України про найбільш резонансні факти вандалізму, про осіб, які їх вчинили, про характер і розмір заподіяних збитків, про заходи відповідальності, які були застосовані	64	56
	власний варіант	9	5
41.	На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою недопущення формування в особи схильності до вандалістичної поведінки?		
	проведення індивідуальних профілактичних бесід із особою з метою формування у неї категоричного несприйняття вандалістичної поведінки	72	66
	проведення індивідуальних інструктажів з особою, на яких роз'яснюються основні правила поведінки на тому чи іншому об'єкті	63	58
	проведення роз'яснювальної роботи з особою (учнем, вихованцем, працівником тощо), в діях якої спостерігаються вияви агресії, насильства, руйнування	60	63
	вжиття заходів, спрямованих на налагодження взаємовідносин між батьками та дітьми, учнями та вчителями, працівниками та роботодавцями тощо, на основі взаємодопомоги, взаєморозуміння та взаємоповаги	43	51
	створення умов для самореалізації особистості та правомірного застосування її творчих здібностей	65	72
	надання консультацій з питань правомірності тих чи інших дій	47	38
	безперервне цілеспрямоване виховання особи, спрямоване на засвоєння нею загальноприйнятих соціальних норм, формування стійкої звички до правомірної поведінки, вироблення позитивної мотивації до праці, оптимізації життєвих орієнтирів	36	40
	власний варіант	5	8
42.	На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою корегування вандалістичної поведінки особи?		
	виявлення та постановка на профілактичний облік осіб, від яких з високою ймовірністю можна очікувати вчинення злочинів вандалістичної спрямованості, здійснення систематичного нагляду та посиленого контролю за поведінкою і способом життя таких осіб	79	72
	інформування особи про неприпустимість протиправної, в тому числі вандалістичної поведінки, роз'яснення негативних наслідків такої поведінки та попередження про притягнення до відповідальності в разі її продовження	71	58
	правове виховання особи, спрямоване на роз'яснення їй основних положень чинного законодавства у сфері охорони історичної, національної та культурної спадщини, а також відповідальності за його порушення	63	68
	проведення профілактичних бесід з особою, спрямованих на нормалізацію її поведінки та схилення до добровільної відмови від подовження аморальної, антигромадської діяльності	69	74

	громадський осуд аморальної, протиправної поведінки особи в її найближчому соціальному оточенні (за місцем роботи, проживання, навчання)	42	57
	залучення найближчого соціального оточення (батьків, вчителів, колег) до здійснення профілактичного впливу на особу, навчання їх формам та методам такого впливу	58	47
	встановлення індивідуального чи колективного шефства над особою за місцем її роботи, навчання чи проживання	56	45
	застосування фізичних методів недопущення протиправної поведінки (заборона доступу на певну територію, приміщення до спеціальних виховних, виправних, лікувальних закладів і установ)	63	50
	забезпечення умов для зняття особою психологічної напруги, релаксації, а також зниження рівня деструктивної конфліктності	42	53
	власний варіант	7	9
43.	На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою трансформації вандалської поведінки особи?		
	створення умов для всебічного розвитку особистості, розкриття її нахилів та здібностей, підвищення самооцінки	42	54
	активне залучення особи до соціально корисної діяльності	35	52
	проведення індивідуальних профілактичних бесід, спрямованих на переорієнтацію особи з вандалської поведінки на позитивну творчу діяльність	65	58
	створення умов для перенесення вандалських дій в соціально корисне русло (наприклад, санкціоноване нанесення графіті на певні будівлі чи споруди)	66	63
	стимулювання участі особи в спортивно-масових, культурно-просвітницьких заходах	68	64
	виховання в особі почуття причетності до потенційних об'єктів вандалізму, зокрема, шляхом їх залучення до реставраційних, ремонтних та інших видів робіт	63	65
	інформування особи про можливість альтернативних, законних способів висловлення протесту, самореалізації, емоційної розрядки	53	47
	власний варіант	11	6
44.	На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою нейтралізації негативного впливу на особу найближчого соціального оточення?		
	встановлення конкретних життєвих обставин, які обумовлюють схильність особи до вандалізму, вжиття заходів щодо їх нейтралізації	63	51
	аналіз факторів, які сприяють формуванню в особі стійких аморальних та антисуспільних установок, асоціальних поглядів і звичок, визначення найбільш оптимальних шляхів їх нейтралізації	53	55
	виявлення несприятливих життєвих умов особи та надання допомоги у подоланні особистісних і соціально зумовлених труднощів	63	58
	виявлення та постановка на облік неблагополучних сімей, здійснення постійного нагляду та контролю за такими сім'ями, надання їм необхідної соціальної допомоги, педагогічної та інформаційної підтримки	74	68
	активізація виховної функції сім'ї, школи, трудового колективу	34	45
	надання психологічної допомоги особі у вирішенні її особистих проблем, стабілізації міжособистісних відносин і оптимізації соціально-психологічного клімату в колективі	39	42
	вжиття заходів щодо ресоціалізації та адаптації до нормальних умов	58	49

	життя осіб, які протягом тривалого часу зазнавали негативного впливу найближчого соціального оточення		
	надання соціальної підтримки та допомоги особі у забезпеченні належних соціально-побутових умов, працевлаштуванні, навчанні	53	37
	власний варіант	3	7
45.	На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою нейтралізації джерел криміногенного впливу на особу?		
	проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи в неблагополучних сім'ях, а також з особами, які ведуть антигромадський, аморальний, протиправний спосіб життя, зловживають алкогольними напоями та наркотичними засобами, спрямованої на роз'яснення згубного впливу такої деструктивної поведінки на профілактованих осіб	76	73
	обмеження негативного впливу зазначених категорій осіб на дітей та підлітків, а також інших морально нестійких осіб (направлення на примусове лікування, до спеціалізованих лікувально-реабілітаційних закладів тощо)	70	55
	порушення перед компетентними органами питання про позбавлення батьківських прав з метою обмеження негативного впливу батьків, які ведуть антигромадський спосіб життя, на своїх неповнолітніх дітей	57	62
	обмеження спілкування, проведення спільного дозвілля профілактованих осіб із друзями та знайомими, які здійснюють на нього негативний вплив, втягуючи його у вчинення актів вандалізму	55	60
	виявлення різноманітних неформальних об'єднань, угруповань, сект, рухів, діяльність яких супроводжується руйнівними, деструктивними діями вандалного характеру, вжиття заходів щодо їх роз'єднання чи припинення існування	78	64
	виявлення лідерів таких неформальних об'єднань, проведення з ними профілактичних бесід з метою переорієнтації на соціально корисну діяльність	75	66
	власний варіант	6	4
46.	На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою недопущення рецидиву вандалної поведінки?		
	постановка осіб, які вчинили акти вандалної поведінки, на профілактичний облік	63	69
	здійснення посиленого нагляду та постійного контролю за такими особами з метою забезпечення своєчасного реагування на можливі вияви рецидиву вандалної поведінки	68	62
	виявлення причин та умов, які сприяють вчиненню актів вандалізму такими особами, вжиття необхідних заходів щодо їх нейтралізації	59	47
	вжиття заходів, спрямованих на соціальну адаптацію таких осіб, спрямування їх активності у соціально корисне русло	55	49
	залучення таких осіб до діяльності, яка пов'язана із відновленням зруйнованих чи пошкоджених об'єктів	68	70
	надання таким особам необхідної правової, соціальної, інформаційної, фінансової, матеріально-технічної та іншої допомоги	53	54
	надання допомоги у соціальній адаптації та інтеграції в суспільне життя для осіб, які звільнились із місць позбавлення волі	46	37
	власний варіант	7	11

Таблиці
узагальнення статистичних даних про вчинені кримінальні правопорушення
вандальної спрямованості

Таблиця 1. Загальні відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, які необхідно кваліфікувати як вандалізм, та результати їх досудового розслідування

Кримінальні правопорушення, які необхідно кваліфікувати як вандалізм		Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру	направлено до суду з обвинувальним актом
Злочинів всього				
2014		529139	199263	173311
2015		565182	188099	163795
2016		592604	159480	138330
2017		523911	198477	176919
2018		487133	191856	173257
2014-2018		2697969	937175	825612
У тому числі:				
Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків, ст.178	2014	7	1	1
	2015	3	0	0
	2016	3	1	1
	2017	5	3	3
	2018	2	1	0
	всього	20	6	5
Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь, ст.179	2014	3	1	1
	2015	3	0	0
	2016	10	1	1
	2017	7	1	0
	2018	5	2	2
	всього	28	5	4
Перешкоджання здійсненню релігійного обряду, ст.180	2014	1	0	0
	2015	7	0	0
	2016	6	2	1
	2017	1	0	0
	2018	4	0	0
	всього	19	2	1
Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду, ст.252	2014	28	8	8
	2015	16	0	0
	2016	36	0	0

	2017	27	1	0
	2018	17	0	0
	всього	124	9	8
Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого, ст.297	2014	1608	893	751
	2015	1932	1130	1091
	2016	1662	763	612
	2017	1815	1094	1009
	2018	2030	1328	1270
	всього	9047	5208	4733
ч. 4 ст. 297 КК України	2014	1	1	1
	2015	15	15	1
	2016	4	3	2
	2017	2	0	0
	2018	1	1	1
	всього	23	20	5
Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини, ст.298	2014	52	6	3
	2015	57	3	3
	2016	65	1	1
	2017	78	3	3
	2018	77	9	9
	всього	329	22	19
Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду, ст.298-1	2014	0	0	0
	2015	0	0	0
	2016	0	0	0
	2017	0	0	0
	2018	3	0	0
	всього	3	0	0
Наруга над державними символами, ст.338	2014	58	11	8
	2015	26	14	11
	2016	10	5	3
	2017	13	6	5
	2018	17	9	8
	всього	124	45	35
Мародерство, ст.432	2014	1	0	0
	2015	0	0	0
	2016	0	0	0
	2017	0	0	0
	2018	0	0	0
	всього	1	0	0
Насильство над населенням у районі воєнних дій, ст.433	2014	4	0	0
	2015	5	0	0
	2016	0	0	0
	2017	0	0	0
	2018	0	0	0
	всього	9	0	0
Публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників, ст. 436-1	2014	1	0	0
	2015	4	1	1
	2016	20	0	0
	2017	26	5	3
	2018	38	3	3
	всього	89	9	7

Таблиця 2. Загальні відомості про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення вандалістичної спрямованості

Кримінальні правопорушення, які необхідно кваліфікувати як вандалізм	Рік вчинення	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення	групою осіб	у стані алкогольного сп'яніння	неповнолітніми або за їх участю
Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків, ст.178	2014	7	0	0	0	0
	2015	3	0	0	0	0
	2016	3	1	0	1	0
	2017	5	1	0	1	0
	2018	2	0	0	0	0
	всього	20	2	0	2	0
Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь, ст.179	2014	3	1	0	0	0
	2015	3	0	0	0	0
	2016	10	0	0	1	0
	2017	7	0	0	0	0
	2018	5	0	2	0	0
	всього	28	1	2	1	0
Перешкоджання здійсненню релігійного обряду, ст.180	2014	1	0	0	0	0
	2015	7	0	0	0	0
	2016	6	0	0	0	0
	2017	1	0	0	0	0
	2018	4	0	0	0	0
	всього	19	0	0	0	0
Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду, ст.252	2014	28	2	1	0	0
	2015	16	0	0	0	0
	2016	36	0	0	0	0
	2017	27	0	0	0	0
	2018	17	0	0	0	0
	всього	124	2	1	0	0
Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого, ст.297	2014	1608	397	117	137	27
	2015	1932	505	305	165	22
	2016	1662	335	164	55	6
	2017	1815	493	175	58	71
	2018	2030	521	168	55	14
	всього	9047	2251	929	470	140
ч. 4 ст. 297 КК України	2014	1	0	0	1	0
	2015	15	1	0	1	0
	2016	4	1	0	2	0
	2017	2	0	1	0	1
	2018	1	0	0	1	0
	всього	23	2	1	5	1
Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або	2014	52	1	1	0	1
	2015	57	0	1	0	0
	2016	65	0	0	0	0

пошкодження об'єктів культурної спадщини, ст.298	2017	78	2	0	0	0
	2018	77	2	1	0	0
	всього	329	5	3	0	1
Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду, ст.298-1	2014	0	0	0	0	0
	2015	0	0	0	0	0
	2016	0	0	0	0	0
	2017	0	0	0	0	0
	2018	3	0	0	0	0
	всього	3	0	0	0	0
Наруга над державними символами, ст.338	2014	58	1	0	5	0
	2015	26	2	3	8	2
	2016	10	1	0	1	1
	2017	13	1	0	1	2
	2018	17	1	0	5	1
	всього	124	6	3	20	6
Мародерство, ст.432	2014	1	0	0	0	0
	2015	0	0	0	0	0
	2016	0	0	0	0	0
	2017	0	0	0	0	0
	2018	0	0	0	0	0
	всього	1	0	0	0	0
Насильство над населенням у районі воєнних дій, ст.433	2014	4	0	0	0	0
	2015	5	0	0	0	0
	2016	0	0	0	0	0
	2017	0	0	0	0	0
	2018	0	0	0	0	0
	всього	9	0	0	0	0
Публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх пособників, ст.436-1	2014	1	0	0	0	0
	2015	4	1	0	1	0
	2016	20	0	0	0	0
	2017	26	0	0	0	1
	2018	38	0	0	0	0
	всього	89	1	0	1	1

Таблиця 3. Стать і віковий склад осіб, які вчинили злочини вандалної спрямованості

	рік	Всього осіб	Ст. 297 ККУ	в т.ч. ч. 4 ст. 297 ККУ	Ст. 436-1 ККУ
Усього	2016	111811	282	3	0
	2017	130524	347	30	5
	2018	126652	446	1	3
	всього	368987	1075	34	8
Осіб жіночої статі	2016	11798	26	0	0
	2017	13860	27	1	0
	2018	14183	23	0	0
	всього	39841	76	1	0
До 14 років	2016	218	0	0	0
	2017	212	4	0	0
	2018	176	3	0	0
	всього	606	7	0	0
14-15 років	2016	1127	5	0	0
	2017	1337	4	0	1
	2018	1240	2	0	0
	всього	3704	11	0	1
16-17 років	2016	2873	3	0	0
	2017	2961	9	0	0
	2018	2564	9	0	0
	всього	8398	21	0	0
18-28 років	2016	32435	66	2	0
	2017	35982	77	0	0
	2018	33792	102	1	0
	всього	102209	245	3	0
29-39 років	2016	35503	76	1	0
	2017	44245	107	0	1
	2018	44587	142	0	1
	всього	124335	325	1	2
40-54 років	2016	21178	76	0	0
	2017	26008	103	0	1
	2018	27025	111	0	1
	всього	74211	290	0	2
55-59 років	2016	3174	9	0	0
	2017	3823	15	0	0
	2018	4151	22	0	1
	всього	11148	46	0	1
60 років і більше	2016	2798	8	0	0
	2017	3379	17	0	1
	2018	3536	23	0	0
	всього	9713	48	0	1

Таблиця 4. Освітній склад осіб, які вчинили злочини вандалної спрямованості

Рівень освіти	рік	Всього осіб	Ст. 297 ККУ	в т.ч. ч. 4 ст. 297 ККУ	Ст. 436-1 ККУ
Усього	2016	111811	282	3	0
	2017	130524	347	30	5
	2018	126652	446	1	3
	всього	368987	1075	34	8
Повна вища і базова вища освіта	2016	9152	3	0	0
	2017	11497	9	0	0
	2018	10924	14	0	1
	всього	31573	26	0	1
Професійно-технічна освіта	2016	24225	44	0	0
	2017	28418	62	0	1
	2018	28473	97	0	0
	всього	81116	203	0	1
Повна загальна середня та базова загальна середня	2016	62893	175	2	0
	2017	74524	242	0	2
	2018	75599	282	1	2
	всього	233016	699	3	4
Початкова загальна та без освіти	2016	3037	21	1	0
	2017	3508	23	4	1
	2018	3075	21	0	0
	всього	9620	45	5	1

Таблиця 5. Приналежність до громадянства осіб, які вчинили злочини вандалної спрямованості

	рік	Всього осіб	Ст. 297 ККУ	в т.ч. ч. 4 ст. 297 ККУ	Ст. 436-1 ККУ
Усього	2016	111811	282	3	0
	2017	130524	347	30	5
	2018	126652	446	1	3
	всього	368987	1075	34	8
Громадяни України	2016	98176	243	3	0
	2017	116193	343	0	4
	2018	115391	412	1	3
	всього	329760	998	4	7
Іноземні громадяни	2016	1046	0	0	0
	2017	1559	1	0	0
	2018	1540	1	0	0
	всього	4145	2	0	0
<i>в т.ч. громадянство країн СНД</i>	2016	697	0	0	0
	2017	1027	1	0	0
	2018	979	0	0	0
	всього	2703	1	0	0
Особи без громадянства	2016	84	0	0	0
	2017	195	1	0	0
	2018	140	1	0	0
	всього	419	2	0	0
Нелегальні мігранти	2016	17	0	0	0
	2017	41	0	0	0
	2018	49	0	0	0
	всього	107	0	0	0
Біженці	2016	30	0	0	0
	2017	17	0	0	0
	2018	7	0	0	0
	всього	54	0	0	0

Таблиця 6. Зайнятість осіб, які вчинили злочини вандалної спрямованості

		рік	Ст. 297 ККУ	в т.ч. ч. 4 ст. 297 ККУ	Ст. 436-1 ККУ
Усього		2016	282	3	0
		2017	347	30	5
		2018	446	1	3
		всього	1075	34	8
Учні та студенти навчальних закладів		2016	8	0	0
		2017	16	4	1
усього		2018	13	0	0
		всього	37	4	1
З них:	середніх навчальних закладів	2016	5	0	0
		2017	11	4	1
		2018	9	0	0
		всього	25	4	1
	професійно-технічних закладів	2016	3	0	0
		2017	3	0	0
		2018	2	0	0
		всього	8	0	0
	вищих навчальних закладів	2016	0	0	0
2017		2	0	0	
2018		2	0	0	
всього		4	0	0	
працевдатні, які не працюють і не навчаються		2016	197	3	0
		2017	275	0	1
		2018	353	1	1
		всього	825	4	2
безробітні		2016	23	0	0
		2017	18	0	0
		2018	24	0	0
		всього	65	0	0
депутати	Верховної Ради України та АР Крим	2016	0	0	0
		2017	0	0	0
		2018	0	0	0
		всього	0	0	0
	обласних рад	2016	0	0	0
		2017	0	0	0
		2018	0	0	0
		всього	0	0	0
	сільських, селищних, міських, районних рад	2016	0	0	0
2017		0	0	0	
2018		0	0	0	
всього		0	0	0	
державні службовці		2016	0	0	0
		2017	0	0	0
		2018	0	0	0
		всього	0	0	0
посадові особи місцевого самоврядування		2016	0	0	0

		2017	0	0	0
		2018	0	0	0
		всього	0	0	0
посадові та службові особи	райдержадміністрацій	2016	0	0	0
		2017	0	0	0
		2018	0	0	0
		всього	0	0	0
	облдержадміністрацій	2016	0	0	0
		2017	0	0	0
		2018	0	0	0
		всього	0	0	0
професійні судді		2016	0	0	0
		2017	0	0	0
		2018	0	0	0
		всього	0	0	0
інші службові особи судової гілки влади		2016	0	0	0
		2017	0	0	0
		2018	0	0	0
		всього	0	0	0
працівники правоохоронних органів		2016	0	0	0
		2017	0	0	0
		2018	0	0	0
		всього	0	0	0
військовослужбовці		2016	0	0	0
		2017	0	0	0
		2018	0	0	0
		всього	0	0	0
посадових та службових осіб інших органів державної влади		2016	0	0	0
		2017	0	0	0
		2018	0	0	0
		всього	0	0	0

Таблиця 7. Відомості про осіб, які вчинили злочини вандалної спрямованості у складі групи

	рік	Ст. 297 ККУ	в т.ч. ч. 4 ст. 297 ККУ	Ст. 436-1 ККУ
Усього	2016	282	3	0
	2017	347	30	5
	2018	446	1	3
	всього	1075	34	8
Усього у складі групи	2016	63	0	0
	2017	84	4	0
	2018	80	0	0
	всього	227	4	0
у т.ч. у складі організованої групи або злочинної організації	2016	0	0	0
	2017	0	0	0
	2018	0	0	0
	всього	0	0	0
<i>з них з міжрегіональними зв'язками</i>	2016	0	0	0
	2017	0	0	0
	2018	0	0	0
	всього	0	0	0
за участю неповнолітніх (змішаної групи)	2016	3	0	0
	2017	4	0	0
	2018	3	0	0
	всього	10	0	0
тільки неповнолітніми	2016	4	0	0
	2017	10	4	0
	2018	0	0	0
	всього	14	4	0

Таблиця 8. Відомості про осіб, які вчинили злочини вандалної спрямованості у стані сп'яніння

	рік	Ст. 297 ККУ	в т.ч. ч. 4 ст. 297 ККУ	Ст. 436-1 ККУ
Усього	2016	282	3	0
	2017	347	30	5
	2018	446	1	3
	всього	1075	34	8
алкогольного	2016	34	2	0
	2017	39	0	0
	2018	35	1	0
	всього	108	3	0
наркотичного або токсичного або психотропного	2016	1	0	0
	2017	0	0	0
	2018	2	0	0
	всього	3	0	0

Таблиця 9. Відомості про осіб, які вчинили злочини вандалної спрямованості повторно

	рік	Ст. 297 ККУ	в т.ч. ч. 4 ст. 297 ККУ	Ст. 436-1 ККУ
Усього	2016	282	3	0
	2017	347	30	5
	2018	446	1	3
	всього	1075	34	8
раніше вчинявшими злочини	2016	114	1	0
	2017	143	0	0
	2018	181	0	0
	всього	438	1	0
<i>у тому числі які (з яких) судимість не знята і не погашена</i>	2016	65	1	0
	2017	89	0	0
	2018	121	0	0
	всього	275	1	0

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА

04053, Київ, пров. Несторівський, 4, тел. 235 96 01, факс. 235 96 05, e-mail: zak_norm@rada.gov.ua

№ 22/601-1-15

„ 26 ” *листопада* 2018 р.

АКТ

впровадження у практичну діяльність Інституту законодавства Верховної Ради України результатів дисертаційного дослідження Доброскока Андрія Юрійовича на тему «Кримінологічна характеристика та запобігання вандалізму в Україні»

Повідомляємо спеціалізованій вченій раді, що наукові положення, розроблені здобувачем кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Доброскоком Андрієм Юрійовичем під час підготовки дисертаційного дослідження за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання вандалізму в Україні», які спрямовані на підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо запобігання та протидії злочинам вандалізму, мають необхідний теоретичний та методологічний рівень, наукову та практичну значимість та можуть бути використані Інститутом законодавства Верховної Ради України при підготовці відповідних законопроектів.

Зокрема, заслуговують на увагу розроблені Доброскоком А.Ю. зміни та доповнення до чинного законодавства України, а саме до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, які спрямовані на удосконалення кримінальної та адміністративно-процесуальної охорони об'єктів, що мають історичну, культурну, духовну чи іншу матеріальну або нематеріальну цінність. Зокрема, запропоновано доповнити Розділ XII Особливої частини Кримінального кодексу України новою статтею 297-1, у якій передбачено кримінальну відповідальність за вандалізм, а також розширити назву Глави XIV Особливої частини Кодексу України про адміністративні правопорушення – «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок, громадську безпеку та моральність», і доповнити її новою статтею 173-5, у якій передбачено адміністративну відповідальність за дрібний вандалізм.

Висновки та рекомендації Доброскока Андрія Юрійовича прийняті до уваги Інститутом законодавства Верховної Ради України і будуть враховуватись при підготовці експертно-аналітичних матеріалів для відповідних Комітетів Верховної Ради України, з метою удосконалення чинного кримінального та адміністративно-деліктного законодавства України.

Директор,
академік НАН України

О. Л. Копиленко

58311

Акт практична діяльність

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,

професор

С.С. Чернявський

15.04.2019 р.

А К Т

**про впровадження результатів дисертації
здобувача кафедри кримінології та кримінально виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ
Доброскока Андрія Юрійовича
у науково-дослідну роботу
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: начальника відділу докторантури та ад'юнктури, доктора юридичних наук, доцента **Дрозда Олексія Юрійовича** (голова комісії); заступника начальника відділу організації наукової діяльності та захисту права інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника **Калиновського Олександра Валерійовича**; т.в.о. завідувача кафедри кримінології та кримінально виконавчого права, кандидата юридичних наук, доцента **Микитчика Андрія Васильовича**, склала цей акт про те що результати дисертації здобувача кафедри кримінології та кримінально виконавчого права Доброскока А.Ю. на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання вандалізму в Україні», мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній роботі відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності та кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень з питань удосконалення кримінологічної характеристики та запобігання вандалізму в Україні.

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової діяльності працівників, викладачів, докторантів та ад'юнктів кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права та відділу організації наукової діяльності та захисту права інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ а саме:

Доброскок А.Ю. Загальні засади класифікації основних детермінант вандалізму. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. №1. Том 2. С. 167-171.

Доброскок А.Ю. Класифікація вандалізму: традиційні підходи та сучасне розуміння. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 4 (25). Том 3. С. 82-86.

Доброскок А.Ю. Основні ознаки та сутнісні характеристики вандалізму як складної кримінологічної категорії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 6. Електроний ресурс http://www.pap.in.ua/6_2018/105.pdf. С. 357–361.

Доброскок А.Ю. Поняття і сутність вандалізму як об'єкту кримінологічного дослідження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. №36. Том 2. С. 139–142.

Доброскок А.Ю. Підстави та межі криміналізації вандалізму у сучасних умовах. *Науковий вісник публічного та приватного*. 2019. Випуск 1. С. 131–135.

Доброскок А.Ю. Форми вираження та способи вчинення вандалізму: поняття, співвідношення та класифікація. *Visegrad journal on humanrights*. 2019. № 3. Р. 21-27. (Словацька Республіка)

Доброскок А.Ю. Особливості предмету посягання сучасного вандалізму. Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Харків, 15-16 липня 2016 року). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. С. 67–69.

Доброскок А.Ю. Мотиваційна сфера сучасного вандалізму. Актуальні питання правової теорії та юридичної практики: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 12-13 серпня 2016 р.) – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 86–88.

Доброскок А.Ю. Хуліганський та корисливий вандалізм: тотожність і принципові відмінності. Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 3-4 березня 2017 р. – Х. : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. С. 80–84.

Доброскок А.Ю. Вандалізм як різновид девіантної поведінки. Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 9–10 березня 2018 р. – К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 61–66.

Доброскок А.Ю. Вандалізм: актуальні тенденції сьогодення. Юридична наука: виклики і сьогодення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 8–9 червня 2018 р.). – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 57–61.

Доброскок А.Ю. Ідеологічний вандалізм та особливості його проявів у сучасних умовах. Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 25–26 січня 2019 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 33–36.

ВИСНОВОК

Матеріали дисертації здобувача кафедри кримінології та кримінально виконавчого права Доброскока А.Ю. на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання вандалізму в Україні» вважати впровадженими в науково-дослідну роботу Національної академії внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень з питань удосконалення кримінологічної характеристики та запобігання вандалізму в Україні.

Голова комісії:

О. Ю. Дрозд

Члени комісії:

О. В. Калиновський

А. В. Микитчик

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
 Національної академії
 внутрішніх справ,
 доктор юридичних наук,
 професор

С. Д. Гусарев**А К Т**

**про впровадження результатів дисертації
 здобувача кафедри кримінології та кримінально виконавчого права
 Національної академії внутрішніх справ
 Доброскока Андрія Юрійовича
 у освітній процес
 Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: начальника відділу докторантури та ад'юнктури, доктора юридичних наук, доцента **Дрозда Олексія Юрійовича** (голова комісії); начальника відділу організації та координації освітнього процесу, кандидата юридичних наук **Дубівки Ірини Володимирівни**; т.в.о. завідувача кафедри кримінології та кримінально виконавчого права, кандидата юридичних наук, доцента **Микитчика Андрія Васильовича**, склала цей акт про те що результати дисертації здобувача кафедри кримінології та кримінально виконавчого права Доброскока А.Ю. на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання вандалізму в Україні», впроваджені у освітній процес академії, зокрема.

1. Матеріали дисертації Доброскока А.Ю. застосовуються у освітньому процесі при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять із здобувачами вищої освіти з навчальних дисциплін: «Кримінологія», «Криміналогія та профілактика злочинності», «Кримінологічна віктимологія».

2. Результати дисертації Доброскока А.Ю. відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для здобувачів вищої освіти, де в якості джерел при підготовці навчальних матеріалів, рекомендовані такі публікації:

Доброскок А.Ю. Загальні засади класифікації основних детермінант вандалізму. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. №1. Том 2. С. 167-171.

Доброскок А.Ю. Класифікація вандалізму: традиційні підходи та сучасне розуміння. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 4 (25). Том 3. С. 82–86.

Доброскок А.Ю. Основні ознаки та сутнісні характеристики вандалізму як складної кримінологічної категорії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 6. Електроний ресурс http://www.pap.in.ua/6_2018/105.pdf. С. 357–361.

Доброскок А.Ю. Поняття і сутність вандалізму як об'єкту кримінологічного дослідження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юрисприденція*. 2018. №36. Том 2. С. 139–142.

Доброскок А.Ю. Підстави та межі криміналізації вандалізму у сучасних умовах. *Науковий вісник публічного та приватного*. 2019. Випуск 1. С. 131–135.

Доброскок А.Ю. Форми вираження та способи вчинення вандалізму: поняття, співвідношення та класифікація. *Visegrad journal on humanrights*. 2019. № 3. Р. 21-27. (Словацька Республіка)

Доброскок А.Ю. Особливості предмету посягання сучасного вандалізму. Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Харків, 15-16 липня 2016 року). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. С. 67–69.

Доброскок А.Ю. Мотиваційна сфера сучасного вандалізму. Актуальні питання правової теорії та юридичної практики: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 12-13 серпня 2016 р.) – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 86–88.

Доброскок А.Ю. Хуліганський та корисливий вандалізм: тотожність і принципові відмінності. Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 3-4 березня 2017 р. – Х. : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. С. 80–84.

Доброскок А.Ю. Вандалізм як різновид девіантної поведінки. Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 9–10 березня 2018 р. – К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 61–66.

Доброскок А.Ю. Вандалізм: актуальні тенденції сьогодення. Юридична наука: виклики і сьогодення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 8–9 червня 2018 р.). – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 57–61.

Доброскок А.Ю. Ідеологічний вандалізм та особливості його проявів у сучасних умовах. Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 25–26 січня 2019 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 33–36.

3. Зазначені праці підтверджують належний навчально-методичний рівень, актуальність обраної тематики, фахову підготовку дисертації здобувача кафедри кримінології та кримінально виконавчого права Доброскока А.Ю. на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання вандалізму в Україні», а також практичну значимість роботи та можливість використання результатів дисертаційного дослідження при викладанні вище зазначених навчальних дисциплін.

Голова комісії:

О. Ю. Дрозд

Члени комісії:

І. В. Дубівка

А. В. Микитчик